

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELÂM BİLİM DALI**

**HZ. MUHAMMED'İN NÜBÜVVETİNE DELİL OLAN
İNSANÎ ÖZELLİKLER**

DOKTORA TEZİ

İBRAHİM TOPRAK

**DANIŞMAN:
PROF. DR. İBRAHİM COŞKUN**

KONYA-2020

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	İbrahim TOPRAK		
	Numarası	138106013070		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Kelam		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	Hz. Muhammed'in Nübüvvetine Delil Olan İnsanı Özellikler			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

İbrahim TOPRAK

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	İbrahim TOPRAK		
	Numarası	138106013070		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Kalam		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. İbrahim COŞKUN		
Tezin Adı	Hz. Muhammed'in Nübüvvetine Delil Olan İnsanî Özellikler			

Bu çalışmada Hz. Muhammed'in (sav) fiziki ve ahlâkî özelliklerinin nübüvvetine delil oluşu ele alınmıştır. Kelâm'da nübüvvetin ispatında genellikle mucizelerden hareket edilmiştir. Ancak Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlarken fizyonomisi ve üstün ahlâkî nitelikleri de gündeme gelmiş ve bilhassa müteahhir dönem kelâmında yaygın olarak kullanılmıştır.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte çalışmanın konusu, amacı, yöntemi ve kaynakları açıklanmıştır. Birinci bölümünde kelâm ekollerinin, mutasavvıfların ve Müslüman filozofların, Hz. Muhammed'in (sav) sahip olduğu fiziki ve ahlâkî özelliklerin nübüvvetine delaletine dair düşüncelerine yer verilmiş, nübüvvetin ispatında mucize dışında delil kabul eden bilgilerin görüşleri ortaya konarak değerlendirilmiştir. İkinci bölümde öncelikle Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil kabul edilen duyularına ait özellikler ile kokusu, teninin yumuşaklığı, boyunun uzun görünmesi, nübüvvet mührü, nûranî beyazlığı gibi bedenî özelliklerine dair hususlar ele alınarak bunların peygamberliği kanıtlamadaki durumları değerlendirilmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Hz. Peygamber'in ahlâkî üstünlüklerine ve yaşantısına yer verilerek, bu özelliklerin onun nübüvvetini ispatlamadaki durumu açıklanmıştır. Hz. Peygamber'in doğru sözlü oluşu, güvenilirliği, zekiliği, her koşulda tebliğ görevine devam edişi, ismeti, merhameti, mütevazılığı, sabırlı oluşu, cesareti, hasbîliği, sade yaşantısı, yetkinleştirme gücü gibi özellikleri nübüvvetine delil olma bakımından ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Ardından oryantalistlerin Hz. Peygamber'in ahlâkına yönelik iddiaları kısaca değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hz. Muhammed, Nübüvvetin İspatı, İnsanî Özellikler, Fizyonomi, Şemâil, Ahlâk.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	İbrahim TOPRAK		
	Student Number	138106013070		
	Department	Basic Islamic Sciences / Islamic Theology (Kalam)		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. İbrahim COŞKUN		
Title of the Thesis/Dissertation	Holy Prophet Muhammad's Humanitarian Qualities that Prove His Prophethood			

In this study, the physical and moral characteristics of Prophet Muhammad (pbuh) as evidences for his prophethood are discussed. Miracles are generally used in the proof of prophethood in the Kalam. However, to prove the prophet Muhammad's prophethood, his physiognomy and superior moral qualities also discussed and were widely used, especially in the late period of kalam.

The study consists of an introduction and three parts. In the introduction, the subject, purpose, method and sources of the study are explained. In the first part, the thoughts of the schools of kalam, Sufis and Islamic philosophers regarding the physical and moral characteristics of the Prophet Muhammad being evidences of his prophethood are included. In addition, the views of scholars who adopt evidence besides miracles as the proof of prophethood are presented and evaluated. In the second part, the characteristics of Prophet Muhammad's senses, which are accepted as evidence for his prophethood, and his physical characteristics such as his odor, softness of his skin, his tall appearance, the seal of prophethood and his prophetic whiteness were discussed, then their status in proving prophethood was evaluated. In the third and last part of the study, the moral superiorities and life of the Prophet Muhammad are mentioned and suitability of these in proving his prophethood is explained. The qualities of the Prophet such as being truthful, reliable, intelligent, continuing his duty of preaching under all circumstances, his integrity, mercy, modesty, patience, courage, altruism, simple life, and his capacity to make up for the deficiencies were discussed and evaluated in terms of being evidences of his prophethood. Then, the orientalist's claims against the morality of the Prophet Muhammad were briefly evaluated.

Keywords: Prophet Muhammad, Proof of Prophethood, Humanitarian Qualities, Physiognomy, Shamail, Morality.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖNSÖZ	iv
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU	2
B. ARAŞTIRMANIN AMACI	4
C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLILIKLARI	6
D. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	6

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSANÎ ÖZELLİKLERİN NÜBÜVVETE DELÂLETİ KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMLAR

1.1. KELÂM EKOLLERİNİN YAKLAŞIMI	15
1.1.1. Selefiyye	15
1.1.2. Mu‘tezile	22
1.1.3. Şia	31
1.1.4. Eş‘ariyye	35
1.1.5. Mâturîdiyye	49
1.2. MUTASAVVIFLARIN YAKLAŞIMI	59
1.3. MÜSLÜMAN FİLOZOFLARIN YAKLAŞIMI	69
DEĞERLENDİRME	82

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN NÜBÜVVETİNE DELÂLETİ BAKIMINDAN FİZİKİ ÖZELLİKLERİ

2.1. DUYULARININ MÜKEMMELLİĞİ	96
2.2. BEDENÎ ÖZELLİKLERİ	99
2.2.1. Kokusunun Güzelliği	101
2.2.2. Teninin Yumuşaklığı	107
2.2.3. Boyunun Uzun Görünmesi	108
2.3. NÜBÜVVET MÜHRÜ	109
2.4. MUHAMMEDÎ İŞIK/NÛRANÎ BEYAZLIK	113
DEĞERLENDİRME	129

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HZ. MUHAMMED'İN NÜBÜVVETİNE DELÂLETİ BAKIMINDAN AHLÂKÎ
ÖZELLİKLERİ

3.1. PEYGAMBERLİK ÖNCESİ DÖNEMDE ÖNE ÇIKAN ÖZELLİKLERİ.....	133
3.1.1. Nübüvvet Öncesi Dönemde Hz. Peygamber'in Ahlâkı	133
3.1.1.1. Kur'ân'da Hz. Peygamber'in Ahlâkına Dikkat Çekilmesi	140
3.1.1.2. Hz. Peygamber'in Ahlâkının İlk Müslümanların İmanına Etkisi	141
3.1.2. Peygamberlik İçin Herhangi Bir Niyet ve Gayretinin Olmaması.....	147
3.1.3. Hz. Peygamber'in Ümmîliği.....	150
3.2. HZ. PEYGAMBER'İN ÜSTÜN AHLÂKININ HAYATINA YANSIMALARI.	153
3.2.1. Sıdk ve Emânet	155
3.2.2. Fetânet.....	158
3.2.3. Tebliğ	161
3.2.4. İsmet.....	162
3.2.5. Şefkat ve Merhamet	179
3.2.6. Mütevazılık/Alçak Gönüllülük	181
3.2.7. Sabır	185
3.2.8. Cesaret	186
3.2.9. Hasbîlik	188
3.2.10. Sade Yaşantı	192
3.2.11. Yetkinleştirme Gücü	195
3.3. HZ. PEYGAMBER'İN AHLÂKÎ ÖZELLİKLERİNE DAİR	
ORYANTALİSTLERİN İDDİALARI	199
DEĞERLENDİRME	209
SONUÇ	211
KAYNAKÇA.....	216

KISALTMALAR

a. mlf.	: Aynı müellif
a.y.	: Aynı yer
b.	: Bin, ibn
Bkz. / bkz.	: Bakınız
Çev. / çev.	: Çeviren
Der. / der.	: Derleyen
Ed. / ed.	: Editör
h.	: Hicrî
Haz. / haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
Krş. / krş.	: Karşılaştırınız
KURAMER	: Kur'an Araştırmaları Merkezi
Nşr. / nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
ra.	: Radiyallahu anh
s.	: Sayfa
t.y.	: Basım tarihi yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk. / thk.	: Tahkik eden
Trc. / trc.	: Tercüme eden
v.	: Vefat tarihi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
YEK	: Yazma Eserler Kurumu
y.y.	: Basım yeri yok

ÖNSÖZ

Nübüvvet; ulûhiyet, nübüvvet ve ahiret şeklinde özetlenen İslâm'ın inanç esaslarından biridir. Peygamberliğe dair hususlar bilhassa diğer din mensuplarıyla girişilen inançla ilgili tartışmaların ardından mütekellimlerin en önemli konularından biri haline gelmiştir. Bütün kelâm ekolleri insanın peygambere duyduğu ihtiyacı öne çıkarmış ve bununla nübüvveti temellendirmeye çalışmışlardır. Mütekellimler eserlerinde hem peygamberliği temellendirmeye çalışmış hem de Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamaya gayret etmişlerdir. Kelâm kitaplarının nübüvvet bahislerinde Hz. Peygamber'in nübüvveti ispatlanmaya çalışılırken bir yandan da sırf bu konu ile ilgili *delâilü'n-nübüvve* türündeki müstakil eserler oluşmuştur. Bu eserlerin bazılarında aklî ve sosyolojik delillerden, çoğunda ise mucizelerden hareket edilmiştir.

Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlamada temel olarak iki farklı yöntemden hareket edildiğini söyleyebiliriz. Bunlardan ilki ve en çok kabul göreni mucizeler üzerinden gerçekleştirilen kanıtlamadır. Bir diğeri ise peygamberin fizyonomisi/şemâili ve ahlâkından hareketle yapılan ispat yöntemidir. Ancak peygamberlerin ayırt edici özelliklerinden olan vahiy alma, mucize gösterme, ismet sıfatına sahip olma gibi niteliklerin zaman içerisinde farklı terimlerle peygamber olmayan kimselere de verilmesi, bunun yanında delâil eserlerinde Hz. Peygamber'in beşerî kimliğine uygun düşmeyecek özellikteki çokça rivayetin onun nübüvvetine delil olarak sunulması gibi hususlar birtakım güçlükler yol açmıştır. Bu durum karşısında mütekellimler, Hz. Peygamber'in bedenî ve ahlâkî özelliklerinden hareketle nübüvvetinin kanıtlanıp kanıtlanamayacağı hususunu gündemlerine almışlardır. Bizim araştırmamız da ağırlıklı olarak bu tartışmalar çerçevesinde gerçekleşecektir.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte çalışmanın konusu, amacı, yöntemi ve kaynakları açıklanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde kelâm ekollerinin, mutasavvıfların ve Müslüman filozofların, Hz. Muhammed'in (sav) sahip olduğu fiziki ve ahlâkî özelliklerin nübüvvetine delaletine dair düşüncelerine yer verilmiş, nübüvvetin ispatında mucize dışında delil kabul eden bilginlerin görüşleri ortaya konarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil kabul edilen duyularına ait özellikler ile kokusu, teninin yumuşaklığı, boyunun uzun görünmesi, nübüvvet mührü, nûranî beyazlığı gibi bedenî özelliklerine dair hususlar ele alınarak bunların peygamberliği kanıtlamadaki durumları değerlendirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Hz. Peygamber'in ahlâkî üstünlüklerine ve yaşantısına yer verilerek, bu özelliklerin onun nübüvvetini ispatlamadaki durumu açıklanmıştır. Hz. Peygamber'in doğru sözlü oluşu, güvenilirliği, zekiliği, her koşulda tebliğ görevine devam edişi, ismeti, merhameti, mütevazılığı, sabırlı oluşu, cesareti, hasbîliği, sade yaşantısı, yetkinleştirme gücü gibi özellikleri nübüvvetine delil olma bakımından ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Ardından oryantalistlerin Hz. Peygamber'in ahlâkına yönelik iddiaları kısaca değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Bu çalışmanın vücut bulmasında birçok hocamızın, arkadaşımızın tavsiyesi ve desteği önemli rol oynamıştır. İlk olarak çalışmamız süresince danışmanlığımızı yürüten Prof. Dr. İbrahim Coşkun hocama değerli katkıları için müteşekkirim. Yüksek lisans döneminde danışmanlığımı üstlenen ve doktora sürecinde de bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim değerli hocam Prof. Dr. Süleyman Toprak'a hassaten teşekkür ederim. Tez izleme komitesinde yer alan ve ihtiyaç duyduğum hususlarda tecrübelerini paylaşan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Ramazan Altıntaş ve Prof. Dr. Bayram Dalkılıç'a da teşekkür ederim. Ayrıca, değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Hüseyin Aydın, Doç. Dr. Mustafa Özgen, Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Barlak ve Dr. Öğr. Üyesi Hasan Cansız'a teşekkürü bir borç bilirim.

İbrahim Toprak

Konya, 2020

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Kelâm alimleri hicrî ikinci asırdan itibaren nübüvvet kurumunun gerekliliğini ortaya koymak ve Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamak için büyük gayret göstermiş, kelâm kitapları yanında sırf bu konuya dair eserler telif etmişlerdir. İslâmiyet'in hızla yayılışı ile Arap yarımadası dışındaki bölgelerdeki Yahudi, Hıristiyan, Mecûsî, Maniheist gibi değişik dinlere mensup insanlarla karşılaşılması, genelde nübüvveti inkâr eden, özelde ise Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabul etmeyen gruplarla temas kurulmasına ve onların görüşlerine karşılık reddiyeler yazılmasına yol açmıştır. Böylelikle de *delâilü'n-nübüvve* diye isimlendirilen telif türü ortaya çıkmıştır.¹ Bu eserlerin kimisinde Hz. Peygamber'in nübüvveti sadece mucizelerden hareketle ispat edilmeye çalışılmışken, bazılarında ise mucizelerin yanında aklî delillere de yer verilmiştir.

Delâil türü eserler başlangıçta Mu'tezilî alimlerce yazılmış, nübüvvet hem aklî hem naklî delillerle ispat edilmiştir. Bu eserlerin günümüze kadar ulaşmış olanlardan Câhız'ın (v. 255/869) *Hucecü'n-Nübüvve*'sinde² aklî delillerden hareket edilirken, Kâdî Abdülcebbar'ın (v. 415/1025) *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*'sinde³ ise hem aklî hem de naklî delillere yer verilmiştir.

Delâilü'n-Nübüvve konusuna yer veren ilk eser İbn İshâk'ın (v. 151/768) *es-Sîre*'sidir. Bu siyer çalışmasında müellif Hz. Peygamber'in peygamberlik delillerini "alâmâtü'n-nübüvve" başlığı altında sıralamıştır. Aslında bu ifade gerek alâmâtü'n-nübüvve gerekse delâilü'n-nübüvve gibi benzer manalara gelmektedir. Bununla birlikte bu tür eserlerde yer alan, Hz. Peygamber'in doğumundan evvel peygamberliğinin delilleri olarak ortaya konan ve mucize olarak isimlendirilen rivayetlerin mucize adıyla değil de alâmet/işaret gibi kelimelerle ifade edilmesi daha doğru olur.

¹ Bkz. Ayğın, Fadıl, "Osmanlı Dönemi Nübüvvet Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*,14/27 (2016), s. 133; Yavuz, Y. Şevki, "Delâilü'n-Nübüvve", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, IX/115-116; Reynolds, Gabriel Said, *A Muslim Theologian in The Sectarian Milieu: Abd al-Jabbar and the Critique of Christian Origins*, Brill, Leiden 2004, s. 178-183.

² Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr, *Hucecü'n-Nübüvve*, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn, Mısır, 1979.

³ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve (Mucizelerle Hz. Peygamber'in Hayatı)*, çev. M. Şerif Eroğlu-Ömer Aydın, YEK Yayınları, İstanbul 2017.

Peygamberliği ispat etmek, onun delillerini bir araya toplamak amacıyla yazılan eserler için sadece delâil ya da alâmet tabiri kullanılmamıştır. Bu isimlerden başka *ispâtu'n-nübüvve*, *tesbîtü delâili'n-nübüvve* ve *a'lâmu'n-nübüvve*, *şevâhidü'n-nübüvve* adında da çalışmalar yapılmıştır.⁴

Nübüvvetin ispatında klasik kelâm kitaplarında en çok kullanılan delil olan mucize, genelde peygamberliğin ispatlanabilmesi için gerekli görülmüştür. Peygamberlik iddiasında bulunan kişinin mucize göstermesini gerektiren şey, Allah'ın elçisi olduğunu söyleyip vahiy aldığı iddia etmesidir. Mütakellimlerin büyük çoğunluğuna göre peygamberlik iddiasında doğru olan ile sahtekârı⁵ birbirinden ayırt edebilmek için mucize olmazsa olmaz kabul edilmiştir.⁶ Bu nedenle mucize ile teyit edilmeden peygamberin iddiasının kabul edilmesi zorunlu değildir.⁷

H. Peygamber'in nübüvvetinin ispatlanmasında kelâm âlimlerinin üzerinde en çok durduğu delil mucizedir. Şüphesiz onun mucizelerinin en önemlisi de Kur'ân-ı Kerim'dir.⁸ Zira müşriklerin mucize talepleri karşısında Allah Tealâ'nın Kur'ân'ın yeterli bir mucize olduğunu bildirmesi,⁹ H. Peygamber'in de "Her peygambere mutlaka insanların inanmakta oldukları şeyler cinsinden bir mucize verilmiştir. Bana verilen mucize ise sadece Allah'ın bana vahyettiğidir"¹⁰ buyurması bunu açıkça göstermektedir. Ayrıca Kur'ân'ın hem duyulara hem de akla hitap eden bir mucize olması sebebiyle tüm çağlarda etkisini sürdüreceği olması, bu mucize türünü diğerlerinden ayırmaktadır.

⁴ Bkz. Kurtubî, Ebu'l-Abbas Ziyaeddin Ahmed b. Ömer b. İbrâhim, *İsbâtu Nübüvveti Muhammed (sav)*, thk. Ahmed Bel'id, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004; Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*; Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el Basrî, *A'lâmu'n-Nübüvve*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1994; Câmî, Abdurrahman, *Şevâhidü'n-Nübüvve*, (*Peygamberlik Müjdeleri ve Mucizeleri*), haz. M. Şevket Eygi, Bedir Yayınevi, İstanbul 2002.

⁵ Çalışmalarda sıklıkla yer verilen "sahte peygamber" ifadesinin yerine "peygamberlik iddiasında bulunan sahtekâr" gibi bir ifade kullanmanın daha yerinde olacağı kanaatindeyiz.

⁶ Bâkîllânî, Ebu Bekir Muhammed, *Olağanüstü Olaylar ve Aralarındaki Farklar*, çev. Adil Bebek, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998, s. 70-71; Sâbûnî, Nureddîn, *el-Kifâye*, s. 184-185, 189. Ayrıca bkz. Karadeniz, Osman, *İlim ve Din açısından Mu'cize*, İFAV Yayınları, İstanbul 2018, s. 165.

⁷ Bkz. Taftazânî, Sa'düddîn, *Şerhu'l-Akâid*, çev. T. Hakan Alp, İFAV Yayınları, İstanbul 2017, s. 91.

⁸ Cürçânî, Seyyid Şerif, *Şerhu'l-Mevakıf*, çev. Ömer Türker, YEK Yayınları, İstanbul 2015, III/447.

⁹ Ankebût, 29/50-51.

¹⁰ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk, 2002, İ'tisâm 1.

Bununla birlikte onun diğer insanlarda bulunmayan ama beşer oluşunu da ortadan kaldırmayan bazı üstün insanî niteliklere sahip olması da yine peygamberliğine delil kabul edilmiştir. Nitekim onun peygamberliği ispat edilirken Kur'an mucizesinden sonra öne çıkan en önemli vasfı, onun yüksek ahlâkıdır. Zeki, dürüst, güvenilir, üstün ahlâklı olması, örnek bir yaşam sürmesi, fiziki bünyesi itibarıyla eksiklik ve kusur taşımayıp güzel vücutlu olarak yaratılması bu niteliklerin başında gelmektedir.¹¹

Bu çalışmada Hz. Peygamber'in zatına ait (bedenî ve ahlâkî) özellikleri, peygamberliği ispat etme bakımından incelenmiştir. Mütakellimlerin, mutasavvıfların ve Müslüman filozofların konu hakkındaki düşüncelerine yer verilerek birtakım tespit ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Hz. Peygamber'in şemâili ve yaşantısı onun Allah'ın elçisi olduğuna delil kabul edilebilir mi? Şayet kabul edilebileceğini söylersek bunun ne zaman, hangi durumlarda geçerli olabileceği, tek başına nübüvveti ispatta yeterli olup olmayışı, hangi açıdan delil kabul edilebileceği ve bu özelliklerin mucize sayılıp sayılmayacağı mevzuu öne çıkarılmıştır.

Bir insanın benzerlerinden farklı birtakım özel vasıflara sahip olması, peygamberlik iddiasında bulunduğu, iddiasını ispat etmek için yeterli olacak mıdır? Şayet peygamberin sîreti nübüvveti ispatta önemli ise, bu ne zaman geçerlidir? Daha açık bir ifade ile mucize ortaya konmadan sadece peygamberin yaşantısından ve getirdiklerinden hareketle bir ispatın mümkün olduğunu söylemek ne kadar doğrudur? Yoksa elçinin gerek nübüvvet öncesi gerekse nübüvvet iddiasından sonraki yaşamı mucize ortaya konduktan sonra nübüvveti ispatta destekleyici delil olarak mı değerlendirilmelidir? İşte çalışmamızda bu sorulara cevaplar verilmeye çalışılmıştır.

B. ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmamızda Hz. Muhammed'in (sav) fiziki ve ahlâkî özellikleri incelenerek bu özelliklerin nübüvvet delâleti hakkında ortaya çıkan düşünceler değerlendirilecektir. Acaba, onun zatı, şemâili, üstün ahlâkı nübüvvetine delil olarak

¹¹ Taftazânî, Sa'düddîn, *el-Makâsîd*, çev. İrfan Eyibil, YEK Yayınları, İstanbul 2019, s. 635-637; Sâbûnî, Muhammed Ali, *en-Nübüvve ve'l-Enbiyâ*, Şam 1985, s. 53.

kabul edilebilir mi? Sadece bu niteliklerden hareketle Hz. Peygamber'in sıdkı ispatlanabilir mi? Şayet ispatlanabilirse bu, mucize olmadan da mümkün müdür yoksa bu özellikleri destekleyici deliller olarak mı kabul etmemiz gerekir? vb. sorulara cevaplar aranacaktır.

Hz. Peygamber'in beşer olması nübüvvetine itirazlara yol açmakta iken onun insanî nitelikleri iddiasının doğrulanmasında bir role sahip midir? O da diğer insanlar gibi bir beşerse onun şahsiyetinin peygamberliğini kanıtlamada nasıl bir etkisi olabilir?

Peygamberlerin insanlar arasından seçildiği noktasında gerek mutasavvıflar gerekse Müslüman filozoflar ve mütekellimler fikir birliği içerisinde.¹² Fakat zaman içerisinde gerek peygamberin beşer oluşuyla bağdaşmayan özelliklerin Hz. Peygamber'e atfedilmesi, gerek sadece peygamberlere ait olan ve diğer insanlardan ayırt edilmelerindeki temel niteliklerden olan mucize gösterme ve ismet sıfatına sahip olma gibi özelliklerin peygamberler dışındaki insanlar için de gündeme getirilmesi, gerçeği yansıtmayan, aşırı abartılı yahut aşırı indirgemeci peygamber tasavvurlarının ortaya çıkmasında etkili olmuş, bütün bunlar Hz. Peygamber'in nübüvvetinin kanıtlanmasının önünü tıkamıştır. Bu itibarla nübüvvet iddiasında bulunan kimsenin iddiasında samimi olduğunu anlamada, ortaya konulan mucizenin yanında, iddia sahibinin halleri, getirdikleri, örnek yaşantısı önem arz etmektedir. Hatta şahit olunan olağanüstü fiilin mucize mi yoksa başka bir fiil mi olduğunu tespit etmede peygamberlik iddia eden kişinin doğruluğu, güzel ahlâkı, destekleyici ve adeta sağlama yapmaya imkân tanıyan bir durumdur.

Günümüzde başta deizm olmak üzere inkârcı kesimler dinlere en çok nübüvvet inancı konusunda itirazlar geliştirmektedirler. Çalışmamız söz konusu itirazlara da cevap vermeyi amaçlamaktadır.

---

¹² Sâbiiler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Berâhime beşer peygamber anlayışına itiraz etmişlerdir. Bkz. Kahraman, Mustafa, *Müslüman Kelamında Peygamberin Görevi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 35-39.

C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLILIKLARI

Çalışmada öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Veriler bir araya getirildikten sonra konularına göre tasnif edilip yorumlanmış, değerlendirilmiş ve problemlere çözüm yolları üretilmiştir.

Hz. Peygamber'in fiziki veya ahlâkî özellikleri ile nübüvvetini ispatlama yöntemini sadece mütekellimlerin değil, mutasavvıflar ile Müslüman filozofların da kullanıyor oluşu, çalışmada farklı disiplinlere ait görüşleri incelememizde etkili olmuştur. Nitekim mutasavvıflar ve Müslüman filozoflar, Hz. Peygamber'in ayırt edici niteliklerine çokça vurgu yapmış ve onun nübüvvetini kanıtlamada bu özelliklere özel bir önem vermişlerdir. Bu bakımdan zikredilen ilim dallarında konumuz ile ilgili öne çıkan isimlerin görüşleri açıklanmış ve değerlendirilmiştir.

Daha sonra ise, Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlamada delil kabul edilen fiziki ve ahlâkî üstünlükler detaylıca açıklanarak, bu hususiyetlerin nübüvveti kanıtlamadaki işlevi değerlendirilmiştir. Bunu yaparken Hz. Muhammed'in (sav) fizik özelliklerinin nübüvvetine delaleti öne alınarak, peygamberliğe delil olma bakımından çok daha kıymet verdiğimiz ahlâk delili sona ayrılmıştır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in fiziki özelliklerinin delâil türü eserlerde yoğun bir şekilde işlenmesi ve kelâm literatüründe de yer alıp peygamberliğinin ispatında delil olarak kullanılması, çalışmamızın önemli bir kısmını bu hususa ayırmamızda önemli rol oynamıştır.

Her ne kadar çalışmada bir dönem ve ekol sınırlaması bulunmasa da nübüvvetin mucize ile ispatı delilinden başka metotlar ortaya koyan İslam âlimlerinin konumuzla ilgili düşüncelerine odaklanılmıştır. Özellikle Hz. Peygamber'in peygamberliği kanıtlanırken üzerinde durulan fiziki özellikleri ile şahsiyeti, nübüvveti delil olması bakımından incelenmiştir. Hz. Peygamber'in zatı dışındaki olağanüstülükleri/mucizeleri çalışmamızın kapsamına dahil edilmemiştir.

D. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışmamızda başta kelâm kaynakları olmak üzere tasavvuf ve felsefeye dair eserlerden de istifade edilmiştir. Kelâm'ın özellikle mütekaddimûn döneminde nübüvvetin ispatında mucize dışında delil kullanımı pek yaygın olmadığından, daha çok müteahhirun dönem ve sonrasında telif edilen eserlerden faydalanılmıştır.

Ehl-i Hadis'in görüşlerini ortaya koyarken, özellikle delâil türünün en meşhur eserlerinden olan Isfahânî'nin (v. 430/1038) *Delâilü'n-Nübüvve*'si¹³ ile Beyhakî'nin (v. 458/1066) *Delâilü'n-Nübüvve*'sinden¹⁴ yararlanılmıştır. İbn Teymiyye'nin (v. 728/1328) konumuz hakkındaki görüşlerini açıklarken ise *Kitabu'n-Nübüvvât*¹⁵ ve *Şerhu'l-Akîdeti'l-İsfahâniyye*¹⁶ isimli eserlerinden istifade edilmiştir. Çağdaş Selefîyye'nin öncülerinden Muhammed Abduh'un (v. 1905) görüşleri *Risaletü't-Tevhîd*,¹⁷ Reşîd Rızâ'nın (v. 1935) görüşleri ise *el-Vahyü'l-Muhammedî*¹⁸ isimli eserlerden tespit edilmiştir.

Mu'tezile'nin konuya dair görüşlerini tespit etmede istifade edilen en önemli kaynaklar Câhız'ın *Hucecû'n-Nübüvve*¹⁹ isimli risalesi ve Kâdî Abdülcebbar'ın *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*'si, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*'si ile *el-Muğni* isimli eserinin on beşinci cildir.²⁰ Özellikle Kâdî Abdülcebbar'ın delâil türündeki eserinde, Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlamada insanî özelliklerine genişçe yer verilmiş olduğundan, bu eserden önemli ölçüde istifade edilmiştir.

Eş'arîler'in konuya dair görüşlerini açıklamada müteahhirûn döneminden çok sayıda mütekellimin görüşlerine yer verilmiştir. Bunlar içerisinde Gazâlî'nin (v. 505/1111) *İlcâmu'l-Avâm*, *el-Munkız*, *el-Kıstâsü'l-Müstakîm*²¹ isimli çalışmaları ile Fahreddin Râzî'nin (v. 606/1209) *Muhassal*, *en-Nübüvvât*, *el-Metâlibu'l-Âliye*,

¹³ Isfahânî, Ebû Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, thk. Muhammed Ravvâs Kal'acı-Abdulber Abbas, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2012.

¹⁴ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sahibi'ş-Şeria*, thk. Abdülmü'ti Kal'acı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

¹⁵ İbn Teymiyye, Takıyyüddîn, *Kitabu'n-Nübüvvât*, Daru İbn Hazm, Beyrut 1974.

¹⁶ İbn Teymiyye, Takıyyüddîn, *Şerhu'l-Akîdeti'l-İsfahâniyye*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1995.

¹⁷ Abduh, Muhammed, *Risaletü't-Tevhîd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.

¹⁸ Reşîd Rızâ, Muhammed, *el-Vahyü'l-Muhammedî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.

¹⁹ Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr, *Hucecû'n-Nübüvve*, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn, Mısır, 1979.

²⁰ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve (Mucizelerle Hz. Peygamber'in Hayatı)*, çev. M. Şerif Eroğlu-Ömer Aydın, YEK Yayınları, İstanbul 2017; a. mlf., *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, çev. İlyas Çelebi, YEK Yayınları, İstanbul 2013; a. mlf., *el-Muğni fi Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*, thk. Hudr Muhammed Nebha, Beyrut 2012.

²¹ Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İlcâmu'l-Avâm an İlmi'l-Kelâm, (Kelâm ve Halk)*, nşr. Mahmut Kaya-M. Cüneyt Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2018; a. mlf., *el-Munkız mine'd-Dalâl*, thk. Cemil Salîba, Beyrut 1967; a. mlf., *el-Kıstâsü'l-Müstakîm*, çev. İbrahim Çapak-Sami Bakır, YEK Yayınları, İstanbul 2016.

*Meâlimu Usûlî'd-Dîn*²² isimli eserleri konumuz açısından oldukça önemlidir ve bu kaynaklardan daha fazla yararlanılmıştır.

Mâtürîdî alimlerin görüşlerini açıklarken büyük oranda Mâtürîdî'nin (v. 333/944) *Kitâbu't-Tevhîd* ile *Te'vilâtü'l-Kur'ân*²³ isimli eserlerinden ve onun şârihi kabul edilen Neseî'nin (508/1115) *Tabsira*'sından²⁴ istifade edilmiştir. Mâtürîdî, nübüvvetin ispatında insanî özellikleri en önemli delil kabul ettiğinden, çalışmamızda onun eserleri önemli bir yere sahip olmuştur.

Mutasavvıfların eserlerinden konumuzla ilgili en çok istifade edilenler ise, Kelâbâzî'nin (v. 380/990) *Kitâbu't-Ta'arruf*'u,²⁵ Hücvirî'nin (v. 465/1072) *Keşfu'l-Mahcûb*'u²⁶ ile İbn Arabî'nin (v. 638/1240) *Fütühât-ı Mekkiyye*²⁷ ve *Fusûsu'l-Hikem*²⁸ isimli eserleri olmuştur.

Müslüman filozoflardan ise Fârâbî'nin (v. 339/950) *el-Medînetü'l-Fâzıla*,²⁹ *es-Siyâsetü'l-Medeniyye*³⁰ ; İbn Sînâ'nın (v. 428/1037) *el-Mebde ve'l-Me'âd*,³¹ *el-İşârât ve't-Tenbîhât*,³² *Risale fi İspati'n-Nübüvvât*³³; İbn Rüşd'ün (v. 595/1199) ise *el-Keşf an Menâhici'l-Edille*³⁴ isimli eserleri, en fazla istifade edilen çalışmalardır.

²² Râzî, Fahreddin, *Muhassal*, nşr. Eşref Altaş, Klasik Yayınları, İstanbul 2019; a. mlf., *en-Nübüvvât vemâ yete'alleku bihâ*, nşr. Ahmet Hicâzî es-Sekkâ, Beyrut 1986; a. mlf., *el-Metâlibu'l-Âliye mine'l-İlmi'l-İlâhî*, thk. Ahmet Hicazî es-Sekkâ, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 1987; a. mlf., *Meâlimu Usûlî'd-Dîn*, çev. Muhammet Altaytaş, YEK Yayınları, İstanbul 2019.

²³ Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbu't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Arûçî, İSAM Yayınları, Ankara 2005; a. mlf., *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu vd., Mizan Yayınevi, (I-XI).

²⁴ Neseî, Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed, *Tabsiratü'l-Edille fi Usûlî'd-Dîn*, thk. Hüseyin Atay-Ş. Ali Düzgün, DİB Yayınları, Ankara 2003.

²⁵ Kelâbâzî, Ebu Bekr Muhammed b. İshak, *Kitâbu't-Ta'arruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Kahire 1994.

²⁶ Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018.

²⁷ İbn Arabî, Muhyiddin, *Fütühât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, (I-XVII), İstanbul.

²⁸ İbn Arabî, Muhyiddin, *Fusûsu'l-Hikem*, çev. ve şerh. A. Avni Konuk, YEK Yayınları, (I-II), İstanbul 2017.

²⁹ Fârâbî, Ebû Nasr, *el-Medînetü'l-Fâzıla*, çeviri-metin. Yaşar Aydın, Litera Yayıncılık, İstanbul 2019.

³⁰ Fârâbî, Ebû Nasr, *es-Siyâsetü'l-Medeniyye (Kitâbü'l-Mille içinde)*, çev. Yaşar Aydın, Litera Yayıncılık, İstanbul 2019.

³¹ İbn Sînâ, Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah, *el-Mebde ve'l-Me'âd*, nşr. Abdullah Nurânî, Tahran 1998.

³² İbn Sînâ, Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah, *el-İşârât ve't-Tenbîhât*, çev. Ali Durusoy-Ekrem Demirli, YEK Yayınları, İstanbul 2014.

³³ İbn Sînâ, Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah, *Risale fi İspati'n-Nübüvvât ve Te'vili Rumûzihim ve Emsâlihîm*, ("Nübüvvetin İspatı ve (Nebilerin) Sembol ve Benzetmelerinin Te'vili Üzerine"), çev. Hüseyin Aydın-Enver Uysal-Hidayet Peker, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/7 (1998).

³⁴ İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *el-Keşf an Menâhici'l-Edille fi Akaidi'l-Mille*, thk. Mahmut Kasım, Mısır 1964.

H. Peygamber'in fiziki ve ahlâkî özelliklerini tespit ederken siyer, tabakât, semâil, hasâis türü eserlerden de yararlanılmıştır. Bunlardan İbn İshâk'ın *es-Sîre*'si,³⁵ İbn Hişam'ın (v. 218/833) *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'si,³⁶ Belâzurî'nin (v. 279/892-93) *Ensâbü'l-Eşrâf*,³⁷ İbn Sa'd'ın (v. 230/845) *Tabakât*'ı,³⁸ Tirmizî'nin (v. 279/892) *Şemâilü'l-Muhammediyye*'si,³⁹ Kadı İyaz'ın (v. 544/1149) *Şifâ*'sı,⁴⁰ Suyûtî'nin (v. 911/1505) *Hasâisü'l-Kübrâ*'sı⁴¹ ve Kastallânî'nin (v. 923/1517) *el-Mevahibu'l-Ledünniyye*⁴² isimli eseri, çalışmamızda en çok istifade ettiklerimizdendir.

Ülkemizde konumuzla ilgili olan çağdaş çalışmalardan da faydalanılmıştır. Hadis alanında H. Musa Bağcı'nın kaleme aldığı *Beşer Olarak Hz. Peygamber*⁴³ ile Erdinç Ahatlı tarafından yazılan *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*⁴⁴ isimli eserleri bunlar arasındadır. Kelâm sahasında ise özellikle Y. Şevki Yavuz,⁴⁵ S. Sabri Yavuz,⁴⁶ H. İbrahim Bulut⁴⁷ ve Mahmut Çınar'ın⁴⁸ nübüvvetin ispatı ile ilgili çalışmalarından yararlanılmıştır.

³⁵ İbn İshâk, Muhammed b. İshak b. Yesar, *Sîretü İbn İshak*, thk. Muhammed Hamidullah, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012.

³⁶ İbn Hişam, Ebû Muhammed, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 1990.

³⁷ Belâzurî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd, *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr, İlk Harf Yayınevi, İstanbul 2018.

³⁸ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Munî', *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Alî Muhammed Ömer, (I-XI), Mektebetü'l-Hancı, Kâhire 2001.

³⁹ Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre, *Şemâilü'l-Muhammediyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.

⁴⁰ Kadı İyaz, *eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.

⁴¹ Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Hasâisü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, (I-II), yy. h. 1320.

⁴² Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *Mevahibu'l-Ledünniyye*, thk. Salih Ahmed Şâmî, Mektebe İslâmiyye, (I-IV), Mısır 2004.

⁴³ Bağcı, H. Musa, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014.

⁴⁴ Ahatlı, Erdinç, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, DİB Yayınları, Ankara 2011.

⁴⁵ Yavuz, Y. Şevki, "Kelâmda Peygamberlik ve Vahiyle İlgili Kavramsal Çerçeve" *Vahiy ve Peygamberlik*, KURAMER Yayınları, İstanbul 2018; a. mlf., "Peygamber", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, XXXIV/257-262.

⁴⁶ Yavuz, S. Sabri, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, Pınar Yayınları, İstanbul 2012.

⁴⁷ Bulut, H. İbrahim, *Nübüvvetin İspatında Mucize*, Araştırma Yayınları, Ankara 2016; a. mlf., "Hz. Peygamber'in Hidayet Mucizesinin Evrensel Boyutu", *H. Muhammed ve Mesajı*, ed. M. Mahfuz Söylemez, İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2014; a. mlf., "Mucizelerin Muhatapları Üzerindeki Etkileri", *Usûl*, 9 (2008), s. 153-172.

⁴⁸ Çınar, Mahmut, "Peygamberi Diğer İnsanlardan Ayıran Üç Özellik: Vahiy, Mucize ve İsmet", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 21 (2011), s. 95-127; a. mlf., "Eş'ariliğin Hz. Peygamber Tasavvuru", *Uluslararası İmam Eş'arî ve Eş'arilik Sempozyumu Bildirileri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2015; a. mlf., "Mâtürîdîliğin Hz. Peygamber Tasavvuru", *Nübüvvet ve Medeniyet*, ed. Abdulhamit Sinanoğlu-Recep Ardoğan, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2017.

Hz. Muhammed'in (sav) nübüvvetini ispata yönelik şimdiye dek yapılmış olan çalışmalarda hissî mucizeler ile Kur'an mucizesi ele alınmıştır. Yaptığımız araştırmalara göre, klasik kelâm metinlerinde ve *delâilü'n-nübüvve*, *ispâtü'n-nübüvve* türü eserlerde yer alan ve Hz. Peygamber'in gerek sûreti gerekse sîretinden hareketle elçiliğini ortaya koyan deliller üzerine kelâm sahasında yakın dönemde herhangi bir doktora çalışması yapılmamıştır. Bununla birlikte bir yüksek lisans çalışmasında Hz. Peygamber'in ahlâkı nübüvvetine delil oluşu bakımından incelenmiştir.⁴⁹ Nübüvveteye yönelik eleştirilerin arttığı bu zaman diliminde Hz. Peygamber'in elçiliğini ispatlamada bazı âlimlerimizce mucizeye alternatif bir yöntem olarak kullanılan, onun fiziki ve ahlâkî özelliklerinden hareketle nübüvvetini ispatlama yöntemini incelenmeye değer bulduk.

---

⁴⁹ Aktaş, Eda, *Hz. Peygamber'in Nübüvvet Delili Olarak Ahlâk*, (Basılmamış Y. Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSANÎ ÖZELLİKLERİN NÜBÜVETE DELÂLETİ KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMLAR

İNSANÎ ÖZELLİKLERİN NÜBÜVVETE DELÂLETİ KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMLAR

Kelâm kitaplarında öncelikle nübüvvet kurumunun varlığı ile gerekliliği temellendirilmiş, ardından Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliği ispat edilmeye gayret edilmiştir. Literatüre baktığımızda peygamberin bilinmesiyle ilgili olarak iki yöntemin kullanıldığına şahit oluyoruz. Bunların birincisi ve en çok tercih edileni peygamberin mucize göstermesinden hareketle iddiasının doğruluğunun tespiti, diğeri de onun şahsiyeti, yaşantısı ve ahlâkından hareketle peygamber olduğunun bilinmesidir. Konumuzu daha çok ilgilendiren bu ikinci metoda klasik kelâm kaynaklarında sıkça rastlamak mümkündür. Nitekim Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat ederken, aklî ve hissî mucize olan Kur'an-ı Kerîm ile diğer hissî mucizelerin yanında onun sîreti, sureti, mükemmel şahsiyeti, sahip olduğu ahlâkî meziyetler de İslâm bilginleri tarafından delil olarak kabul edilmiştir.¹ Ayrıca her ne kadar akaid ve kelâm konularında haber-i vahidler delil kabul edilmese de nübüvvetin ispatı söz konusu olduğunda Hz. Peygamber'in zatındaki, zatı dışındaki ve ahlâkındaki üstünlüklerini anlatan âhad haberler manevi mütevâtir kabul edilmiştir. Zira bu rivayetlerin, yalan söylemek üzere bir araya gelmeleri düşünülemez insanlardan art arda gelmesi, her biri için bir bilgi gerçekleşirse de genel olarak onda olağanüstü olayın meydana geldiğine delil olur.²

Kelâm literatüründe olduğu gibi siyer kitapları ile delâil çalışmalarında da peygamberlikten sonra Hz. Peygamber'in zatında herhangi bir meydan okuma ve talep olmaksızın meydana gelen olağanüstü denilebilecek bazı durumların mucize olarak adlandırıldığını görmekteyiz. Nitekim kelâm alimlerinden bazıları Hz. Peygamber'in fizyonomisine ve ahlâkına ait bu nitelikleri mucize kabul etmişlerdir. Onun duyularının, vücut yapısının kusursuz bir özellikte olduğu ve sergilemiş olduğu

¹ Bkz. Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*; s. 295-296, 314-317; Neseî, *Tabsiratü'l-Edille*, II/52-61; Râzî, *Muhassal*, s. 187. Ayrıca bkz. Çelebi, İlyas, *İslâm'ın İnanç Esasları*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, s. 136; Önal, Recep, "Vahiy ve Nübüvvet", *Sistematik Kelâm*, ed. Mehmet Evkuran, Bilay Yayınları, Ankara 2019, s. 195-198.

² Cüveynî, İmamü'l-Harameyn, *Kitâbu'l-İrşâd*, thk. Ahmed Abdürrahim es-Sâyih, Mektebetüs-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 2009, s. 278; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III/481; Neseî, *Tabsira*, II/57-58; Sâbûnî, Nureddîn, *el-Bidâye fi Usûli'd-Dîn*, thk. Bekir Topaloğlu, İFAV Yayınları İstanbul 2016, s. 53; a. mlf., *el-Kifâye fi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Aruşî, İstanbul 2012, s. 197-198. Ayrıca bkz. Karadeniz, *İlim ve Din Açısından Mu'cize*, s. 152; Tuğlu, Nuri, *Mâtürîdîlik ve Hadis*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016, s. 422-423.

örneklği bir beşerin, ilahi yardım almaksızın tek başına gerçekleştiremeyeceği düşüncesinden hareketle, bu üstünlükler hissî ya da aklı mucizeler arasında sayılarak nübüvvetine delil kabul edilmiştir.³ Peki bu özellikleri mucize kabul etmek doğru mudur? Bu soruya cevap vermeden önce kelâmda mucizenin nasıl izah edildiğine değinmemizde fayda vardır.

Mucize kelimesi sözlükte, başkalarını aciz bırakan anlamına gelir ve terim olarak inkarcılara meydan okuduğu sırada, peygamberlik iddiasında bulunan zatın elinde gerçekleşen ve insanların bir benzerini meydana getirmekten aciz kaldığı harikulâde hadise şeklinde tanımlanır.⁴ Fakat harikulâde diye isimlendirebileceğimiz her hadise ya da durumun mucize kabul edilmesi söz konusu değildir. Bir şeyin mucize olduğunu söyleyebilmemiz için bazı şartları taşıması gerekmektedir. Mucize için gerekli şartlar kısaca şöyledir:

- a. Mucize Allah'ın fiili olmalı ya da fiili yerine geçen bir şey olmalıdır.
- b. Mucize alemdeki tabii akışa aykırı olmalı ve bir benzeri meydana getirilememelidir.
- c. Mucize meydan okuyan kimseyi tasdik etmelidir.
- d. Mucize peygamberlik iddiasının hemen ardından ve iddiaya uygun bir şekilde meydana gelmelidir.⁵

Görüldüğü gibi her ne kadar Hz. Peygamber'in fiziki ve ahlâkî üstünlükleri bazı mütekellimler tarafından mucize olarak isimlendirilse de kelâmdaki mucize tanımına uygun düşmediğinden bu özellikleri ayet, delâlet gibi isimlerle ifade etmek daha doğru olacaktır.⁶ Aksi takdirde kelâmda mucize, Allah'ın bir fiili kabul edilip bunda kulun hiçbir tesiri olmadığı belirtildiğinden⁷ peygamberin yaşantısını mucize

³ Örneğin bkz. Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 295-296, 314-317; Neseî, *Tabsira*, II/52-61; Râzî, *Muhassal*, s. 187.

⁴ Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd*, s. 245-246; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, II/431; Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 47; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III/399. Ayrıca bkz. Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yayınları, İstanbul 2015, s. 220.

⁵ Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd*, s. 246-251; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, II/431-435; Râzî, Fahreddin, *el-İşâre fî Usûli'l-Kelâm (Felsefî Kelâmın Temel Meseleleri)*, çev. U. Murat Kılavuz-Serkan Çetin, Litera Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 307-317; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III/399-407.

⁶ Bebek, Adil, "Kelâm Literatürü Işığında Mucize ve Hz. Muhammed'e Nispet Edilen Hissî Mucizelerin Değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2000), s. 125.

⁷ Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 47-48.

saymak, onun iradesini derinden yaralayacak ve örneklığı izah edilemeyecektir. Bu yüzden zikredilen özellikler her ne kadar mucize diye isimlendirilmişse de asıl kastedilen birer delil ve alâmet olmalarıdır.

İslam bilginlerinin bir kısmı, mucize olmaksızın nübüvvetin ispatının mümkün olmayacağı iddia etmiş, buna karşın bazıları ise mucizenin yanında başka delillerle de bunu mümkün görmüşlerdir. Yine başka bir grup ise mucize olmadan da peygamberlerin iddialarında haklı olduklarının bilinebileceği görüşünü savunmuştur.⁸

Ayrıca bazı alimler, peygamberin zatındaki ve ahlâkındaki durumları hissî mucizeler kategorisinde değerlendirmiştir.⁹ Oysa peygamberin ahlâkındaki üstünlüklerin aklî deliller içerisinde ele alınmasının daha uygun olacağını düşünüyoruz. Nitekim hissî mucize denildiğinde aklımıza asanın yılan dönüşmesi, ölünün diriltilmesi mucizelerinde olduğu gibi, bir defa meydana gelen ve insanları aciz bırakan durumlar gelmektedir. Fakat peygamberin ahlâkındaki mucizeden söz ederken tüm yaşamını dikkate almakta ve bütüncül bir bakışla hareket etmekteyiz. Dolayısıyla elçilerin sîretlerindeki, ahlâklarındaki güzellikler düşünmekle anlaşılabilirdiğinden belirli bir zamanla sınırlandırılması doğru olmayacaktır. Bu bakımdan İmam Mâturîdî'nin, Hz. Peygamber'in zatını ayrıca ele alıp hissî mucizelere dahil etmemiş olması anlamlıdır.¹⁰

Eldeki kaynaklardan hareketle Hz. Peygamber'in sîreti ile nübüvveti arasında bağ kuran ilk kişinin Ali b. Rabben et-Taberî (v. 247/861) olduğunu söyleyebiliriz. Mühtedî bir âlim olan Taberî, eserinde Yahudi ve Hıristiyan kutsal kitaplarından yola çıkarak Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispata çalışmıştır. O, Hz. Peygamber'in ümmî olmasına karşın Kur'an-ı Kerim'i getirmiş olmasını,¹¹ elde etmiş olduğu başarılarını ve temiz sîretini de nübüvvetinin delilleri arasında zikretmiştir.¹²

⁸ Bkz. Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mucize*, s. 105-117.

⁹ Râzî, bu alimlerden biridir. O, hissî mucizeleri üç kategoride ele almıştır: Zati dışındaki, zatındaki ve ahlâkındaki mucizeler. Hz. Peygamber'in ahlâkındaki mucizeleri ise on maddede değerlendirmiştir. Bkz. Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer el-Hatîb, *el-Erbâin fî Usûli'd-Dîn*, thk. Ahmed Hicâzî es-Sekka, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, Kahire 1986, II/87-89.

¹⁰ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 314-317.

¹¹ Taberî, Ali b. Rabben, *ed-Dîn ve'd-Devle fî İsbâti Nübüvveti'n-Nebiyyi Muhammed (sav)*, thk. Âdil Nüveyhiz, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut 1973, s. 98-99.

¹² Taberî, *ed-Dîn ve'd-Devle*, s. 108-109.

Çalışmamızın konusunu oluşturan, Hz. Muhammed'in (sav) bedenî özelliklerinden, şahsiyetinden, yaşantısından hareketle nübüvvetini ispatlama metodunu, sadece mütekellimlerden değil, mutasavvıflar ve Müslüman filozoflardan da dikkate alan bilginler olmuştur. Bundan dolayı bu bölümde gerek mütekellimlerin gerekse mutasavvıfların ve Müslüman filozofların Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı ile ilgili düşüncelerine yer verilecek, özellikle peygamberin fiziki ve ahlâkî özelliklerini nübüvveti ispatta delil kabul eden alimlerin düşüncelerine odaklanılacaktır. Bu yapılırken de doğal olarak nübüvveti ispatta mucize dışında farklı metotlar ortaya koyan isimlere ağırlık verilecektir.

1.1. KELÂM EKOLLERİNİN YAKLAŞIMI

Mütekellimlerin çoğunluğuna göre peygamberlerin iddiasının doğruluğunu ispatlayan delil mucizedir. Bununla birlikte onların bir kısmı mucizenin yanında peygamberin yaşantısından ve şahsiyetinden hareketle de gerçek peygamber olduklarının kanıtlanabileceğini savunmuşlardır. Şimdi sırasıyla ekollerin konumuzla ilgili düşüncelerine yer vereceğiz.

1.1.1. Selefiyye

Selefiyye'nin Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı hususundaki düşüncelerine geçmeden önce selef ile selefiyye kavramlarının kısaca açıklamanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Selef kavramı, ilim ve fazilet bakımından müslümanların önderleri kabul edilen ashâb ve tabîini ifade ederken, Selefiyye ise itikâdî meselelerde Kur'ân ile Sünnet'in lafzına bağlı kalıp, te'vili kabul etmeyen ekolün adıdır ki onlar kendilerini "ashâbu'l-hadîs" olarak nitelemişlerdir. Ancak Selefiyye'den söz ederken Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/855) liderliğinde başlayan selefî düşünce, "Önceki Dönem Selefiyye"den ayırt edilmelidir. Bu yüzden Selefiyye'yi "Önceki Dönem Selefiyye" ya da "Ahmed b. Hanbel Öncesi Selefiyye" ile "Sonraki Dönem Selefiyye" ya da "Ahmed b. Hanbel Sonrası Selefiyye" şeklinde ikiye ayırabiliriz.¹³ Önceki Dönem Selefiyyesi, Hz. Peygamber'in ve sahâbenin uyguladığı metoda bağlılıklarını dile getirip, dini anlama ve yorumlamada aklî prensipleri kullanmayı doğru bulmamışlardır. Bu dönemde henüz yabancı din ve

¹³ Coşkun, İbrahim, "Kelâm Karşıtı Ehl-i Sünnet'in Usûlü'd-Dîn Yorumu ve Bu Yorumun Açmazları", *Marife*, 3 (2005), s. 150.

kültürler Müslümanlar arasında fazla yayılmadığı için akla ve aklî prensiplere çok fazla ihtiyaç duyulmamış olabilir. Bununla birlikte Sonraki Dönem Selefiyyesi ise şartların büyük oranda değişmesine rağmen dini anlama, yorumlama, karşılaşılan problemlere çözüm üretme noktasında bir girişimde bulunmamış, bilhassa itikadî konulara dair meselelerde aklî prensiplerden uzak durmuşlardır. Hatta Sonraki Dönem Selefiyyesi, İlk Dönem Selefiyye'nin uygulamalarını mezhep haline getirmeye gayret etmişlerdir ki bu durum elbette kabul edilebilir değildir. Zira artık farklı kültürlerle olan etkileşim sonrasında ortaya çıkan problemlere karşı yeni metotlar geliştirmek zorunlu hale gelmiştir. Daha sonra ise İbn Teymiyye (v. 728/1328) ile birlikte selefilik sistemli bir görünüm elde etmiştir. İbn Teymiyye ile öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye (v. 751/1350), Ahmed b. Hanbel'in katı nasçı tutumunu bazı hususlarda aklî izahlarla yumuşatmaya çalışmışlarsa da temel konularda ana çizgide bir değişiklik yaşanmamıştır.¹⁴

Selef ile Selefiyye kavramlarının ne anlam ifade ettiğine konu bütünlüğünü bozmama adına kısaca temas ettikten sonra artık Selef ulemasının ve Selefiyye'nin temsilcilerinin Hz. Peygamber'in nübüvvetinin kanıtlanmasına dair düşüncelerine geçebiliriz. Selef alimleri erken dönemden itibaren Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlama adına *delâilü'n-nübüvve* türü çalışmalara ağırlık vermiştir. Metot olarak ise neredeyse tamamı mucizeler üzerinden peygamberliği kanıtlanmaya gayret etmiştir. Fakat İmam Ebu Hanife (v. 150/767) ve İmam Şafiî (v. 204/820) gibi isimlerin akılcılıkla ilgilenmesi ve bazı takipçilerinin mütekellim olması gibi nedenlerle direkt Ehl-i Hadis içerisinde değerlendirilmediklerini belirtmeliyiz.¹⁵

Ebu Hanife'ye (v. 150/767) göre insanlar peygamberin doğru söylediğini Allah'ın kalplerine ilhamı sayesinde bilebilir. Allah, insanların dikkatini elçilerinin üzerine yoğunlaştırmak için onlara mucizeler vermiştir. Peygamberler gerek elçilikleri sebebiyle gerekse söz, ibadet ve bütün diğer işleri bakımından diğer insanlardan üstündür. Gayret gösterme, ibadet, huşu ve zorluklara göğüs germe neticesinde onların

¹⁴ Selefiyye'ye dair geniş bilgi ve değerlendirme için bkz. Coşkun, *a.g.m.*, s. 149-174; Özervarlı, M. Sait, "Selefiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVI/399-402; Koca, Ferhat, "İslam Düşünce Tarihinde Selefilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği", *İlahiyat Akademi Dergisi*, 1/1-2 (2015), s. 15-60.

¹⁵ Özervarlı, M. Sait, "Selefiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVI/400.

seviyesine yaklaşma mümkün değildir.¹⁶ Ebu Hanife hakkındaki bu düşünceden hareketle onun, bir yandan nübüvvetin vehbîliğini vurguladığını diğer yandan da peygamberin mucize göstermesi ve diğer insanlardan üstün vasıflara sahip oluşunu öne çıkardığını söyleyebiliriz.

İmam Şafî'nin (v. 204/820) *İspâtü'n-Nübüvve* adında bir eserinin olduğu bilgisine sahibiz.¹⁷ Yine İmam Buhârî, (v. 256/870) *el-Câmiu's-Sahih* isimli çalışmasının "kitâbu'l-menâkıb"ın "Alâmâtü'n-Nübüvve fi'l-İslâm" babında nübüvveti ispat için ellinin üzerinde rivayet aktarmıştır.¹⁸

Ehl-i Hadis, Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispata yönelik çalışmalarında - genelde- nakle dayanarak mucizelerden ve diğer harikulâde olaylardan hareket etmişlerdir. Bu gruba ait en meşhur eserler Ebû Nuaym el-İsfahânî ile Beyhakî'nin *Delâilü'n-Nübüvve* isimli eserleridir. Bu eserlerde, Hz. Peygamber'in insanî yönüne aykırı olan çok sayıda rivayetin nübüvvetine delil kabul edilmesi ve üstünlüklerinden gösterilmesi dikkat çekicidir.¹⁹

İlk dönem selefiyye ulemasının ve sonraki dönem selefilik'in öncüsü kabul edilen Ahmed b. Hanbel'in nübüvvetine dair görüşleri oldukça kısıtlıdır. Kuşkusuz bunun nedeni bilhassa selefilik'in ilk döneminde nübüvvetine dair bir problemin ortaya çıkmayı ve bu konuda naslardaki bilgilerle yetinilmesidir.²⁰ Ahmed b. Hanbel'e göre peygamberin nübüvvetini ispatlayan en önemli delil mucizedir.²¹ Zira mucizenin bir benzeri başkaları tarafından meydana getirilemediğinden mucize ile nübüvvet kanıtlanmış olur. Ona göre velî kerâmet gösterebilir fakat bu o kimsenin velî olduğunu kanıtlamaz. Çünkü kimin gerçekten velî olduğunu anlamak mümkün değildir.²²

Bir başka selefi alim Tahavî (v. 321/933), mucizeyi nübüvveti ispatta sağlam bir delil olarak görür. Fakat ona göre nübüvveti ispatlamada mucizeden başka bir

¹⁶ Çelebi, İlyas, *İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin İtikadî Görüşleri*, İFAV Yayınları, İstanbul 2000, s. 42-43.

¹⁷ Sübkî, Ali b. Abdilkâfi, *Tabakâtü's-Şafiiyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed Tahanî, Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Kahire 1964, V/146.

¹⁸ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahih*, IV/191-205.

¹⁹ Bkz. İsfahânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II/439-443; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, VI/70-75.

²⁰ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 77.

²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Akîde*, thk. Abdülazîz İzzeddîn Seyrevân, Daru Kuteybe, Dımaşk h.1408, s. 125-126.

²² Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Mutemed fi Usûli'd-Dîn*, nşr. Vedî Zeydân Haddâd, Beyrut 1974, s. 165.

yöntemin olmadığını söylemek doğru değildir. Peygamberlik gibi büyük bir iddiada bulunan kişi ya doğru sözlülerin en doğrusu ya da yalan söyleyenlerin en kötüsüdür. İddia sahiplerinin hallerine bakıldığında gerçeği anlamak zor olmayacaktır. Böyle bir iddiada bulunmasa bile bir insanın sözünde doğru olup olmadığını bilmenin pek çok yolu varken peygamberliğin sadece mucize ile bilinebileceği düşüncesi kabul edilebilir değildir. Peygamberlik iddia eden kişinin hem nübüvvet öncesi yaşamı hem elçilik iddiası sonrası yaşamı ve getirdikleri, elçi olup olmadığını kolayca ayırt etmemizi sağlar. Zaten peygamberlik iddia eden sahtekârın yalancılığı ilk anda olmasa da zamanla ortaya çıkacaktır.²³ Tahavî akidesinin şârihlerinden olan İbn Ebi'l-İz (v. 792/1390) de nübüvvetin ispatı hususunda Tahavî'nin görüşlerine paralel bir düşünceye sahiptir.²⁴

Her ne kadar Selefîye mezhebinden olmasa da Zahirî mezhebinin en önemli ismi olan İbn Hazm'ın (v. 456/1064), nübüvveti dair görüşlerinin burada yer alması uygundur.²⁵ Ona göre peygamberlik, Yüce Allah'ın kendilerine fazilet bahsettiği kişileri elçi olarak seçmesidir. Bu tercihte Allah'ın peygamber göndermeyi dilemesi dışında bir illet/sebep yoktur.²⁶ Nitekim Allah peygamberlere bir eğitim süreci olmadan ilim vermiştir. Bizlerin rüyada gördüğü ve önceden bildiği hususların sonradan aynı şekilde meydana gelmesi, bu türdendir.²⁷

Hiz. Peygamber'in nübüvveti ile ilgili birtakım delillerin bulunduğunu fakat bunların en önemlisinin onun hayatından çıkarılan delil²⁸ olduğunu savunan İbn Hazm'a göre Hiz. Peygamber'in bilgi ve medeniyetten yoksun bir ortamda yetişen yetim, fakir ve güçsüz bir kişi olduğu halde hiç kimseden öğrenim görmeden toplumuna hikmet ve bilgi dolu bir kitap ve din getirmiş olması, aynı zamanda toplum tarafından yalanlanıp öldürülmek istendiği halde her türlü tehlikeden korunmuş olması ve getirdiği dinin kısa sürede toplumunu aşip evrensel bir konuma gelmesi, onun Allah

²³ İbn Ebi'l-İz, Ebû'l-Hasen, *Şerhu'l-Akideti't-Tahaviyye*, thk. Ebu Abdullah Mustafa b. el-Adevî, 2002, s. 106-109.

²⁴ İbn Ebi'l-İz, *a.g.e.*, s. 106-109.

²⁵ Bkz. Fazlur Rahman, *İslam'da Nübüvvet: Felsefe ve Ehl-i Sünnet*, çev. Ö. Ali Yıldırım-M. Ata Az, Adres Yayınları, Ankara 2017, s. 108-109; Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 78.

²⁶ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihâl (Dinler ve Mezhepler Tarihi)*, çev. H. İbrahim Bulut, YEK Yayınları, İstanbul 2017, I/344.

²⁷ İbn Hazm, *el-Fasl*, I/344.

²⁸ İbn Hazm, *el-Fasl*, I/1031.

tarafından korunduğunu ve peygamber olarak görevlendirildiğini gösterir. İbn Hazm bunların dışında Kur'an'ın mucize oluşu, ayın yarılması, ölümü temenni etmeye davet ettiği Yahudilerin buna cesaret edememesi, gaybdan haber vermesi, parmaklarından su akıtması, az yemeği çoğaltması gibi mucizelerinin de bulunduğunu zikreder. Fakat ona göre Hz. Peygamber'in sîreti dışında hiçbir mucizesi olmasaydı bile eşsiz yaşantısı nübüvvetini ispatlamak için yeterli olurdu. Zira üzerinde düşünen biri için onun sîreti, kendisine inanmayı zorunlu hale getirir.²⁹ Görüldüğü gibi İbn Hazm, mucizenin yanında Hz. Peygamberin sîretini de nübüvvetinin delilleri arasında değerlendirmiş hatta mucize olmadan bile bu delilin yeterli olduğunu savunmuştur.

Selefiyye'nin ekol haline gelmesinde büyük rolü olan İbn Teymiyye nübüvvetle ilgili *Kitabu'n-Nübüvvât* isiminde müstakil bir çalışma yapmıştır. O, nübüvveti açıklarken, bu kuruma yapılan itirazları tenkid etmekten ziyade mütekellimlerin, mutasavvıfların ve Müslüman filozofların peygamberliği açıklama metotlarını eleştirmeye ağırlık vermiştir.³⁰

İbn Teymiyye, mucizeyi nübüvvetin delilleri arasında zikretmiş, bununla birlikte Hz. Peygamber'in şahsiyetinden hareketle de nübüvvetinin ispatlanabileceğini savunmuş, onun ismet sıfatına sahip oluşunu nübüvvetinin ispatında oldukça önemli kabul etmiştir. Dolayısıyla ona göre nübüvvetin sadece mucize ile bilinebildiğini söylemek doğru değildir. Çünkü tek delilin mucize olduğunu söylersek, bu durumda diğer insanların elinde gerçekleşebilen sihir, kerâmet gibi hârikulâde hadiseleri inkâr etmemiz icap eder.³¹ Ona göre bir insanın doğru sözlü olup olmadığını anlayabilmek için pek çok yol vardır. Gerçek iddiada bulunmayan kişinin doğru söylemediği önünde sonunda ortaya çıkar. Hal böyleyken Allah'ın elçisi olduğunu iddia eden kimsenin doğru sözlü olup olmadığını tespit etmek zor değildir. Nitekim böyle bir iddiada bulunan kişi ya yaratılmışların en faziletlisi ve ekmeli ya da en noksanı ve rezilidir. Bu durumdaki kişilerin birbirine benzetilmesi ya da karıştırılması ise söz konusu değildir.³² Peygamberlik iddia eden yalancının yalanını ortaya koyan şey, cahilliği,

²⁹ İbn Hazm, *el-Fasl*, I/1016-1032; a. mlf., *el-Usûl ve'l-Furû*, Beyrut 1984, s. 49-54.

³⁰ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 98.

³¹ İbn Teymiyye, *Şerhu'l-Akîdeti'l-İsfahâniyye*, s. 120.

³² İbn Teymiyye, *Şerhu'l-Akîdeti'l-İsfahâniyye*, s. 121; a. mlf., *Kitabu'n-Nübüvvât*, s. 522-523; krş., Okumuş, Bünyamin, *İbn Teymiyye'ye Göre Vahiy ve Peygamberlik: Selefi Öğretinin Olgusal Bir Yorumu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012, s. 134-135.

şeytana hizmet etmesi ve günahkâr oluşudur. Oysa Allah'ın elçisinde görülen şey, ilim, doğruluk ve hayırlı işlerdir. Nitekim o, ilimle hareket eder ve günahlardan uzak durur. Yani peygamberlik iddiasında bulunan kişinin doğru söyleyip söylemediği yaşantısı ve eylemlerinden anlaşılır.³³ Peygamber de bir beşerdir fakat onun doğru sözlü oluşu, güvenilirliği ve davasındaki samimiyeti onu şair, kâhin, yalancıdan ayırt edebilmemizi sağlamaktadır.³⁴ Fakat sadece güzel ahlâk sahibi olmak ve dürüst olmak, elçiliği ispatta yeterli olmayacaktır. Bu yüzden elçinin doğru söyleyip söylemediğini anlamak için iddia sahibinin bu sahadaki bilgisine ve görevine uygun hareket edip etmediğine bakılmalıdır. Nasıl ki değişik meslek gruplarındaki kişilerin yaptıkları işlerden ne işle meşgul oldukları bilinebiliyorsa aynı şekilde güzel ahlâk sergileyen, peygamberliğin gereklerini yerine getiren kişinin de iddiasında samimi olduğu ortaya çıkar. Hem zaten Allah'ın elçisi olmak ilim ve amellerin en şerefliyi gerçek peygamber ile sahtesini birbirine karıştırmak nasıl mümkün olur!³⁵

Ancak şu da var ki İbn Teymiyye, nübüvveti açıklarken, nasları te'vil ederek peygamberliği ispat etme gayretini, nübüvveti temel hedefinden uzaklaştırmakla bir görmüş, dahası bunu yaparken de bazı mütekellimleri, sûfileri ve Müslüman filozofları sapıklıkla suçlamış, tenkid ettiği kişilerin görüşlerini de olduğundan farklı gösterebilmiştir.³⁶

Çağdaş Selefiyye'nin öncü isimlerinden Muhammed Abduh (v. 1905) ile onun sıkı takipçisi Reşîd Rızâ (v. 1935) da mucizeyi Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil kabul etmiştir. Fakat onlar, hissî/kevnî mucizelerin nübüvveti ispat gibi bir fonksiyonu olmadığını, bunun Allah Tealâ'nın Hz. Peygamber'e ve ashabına zor zamanlarda lütfettiği bir yardım olarak kabul edilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir.³⁷

Reşîd Rızâ'ya göre İslâm'ın Allah'ın vahyi olduğunun delili olan mucize, önce Kur'ân ve sonra Hz. Peygamber'in ümmî oluşudur. Bu mucizeyi akıl, duyu ve vicdanla kavramak mümkündür. Hissî mucizelerde ise bazı şüpheler mevcuttur ve bu

³³ İbn Teymiyye, *Şerhu'l-Akîdeti'l-İsfahâniyye*, s. 121-122; krş. Okumuş, *a.g.e.*, s. 134-135.

³⁴ Okumuş, *a.g.e.*, s. 136.

³⁵ İbn Teymiyye, *Şerhu'l-Akîdeti'l-İsfahâniyye*, s. 122-123.

³⁶ Bkz. Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 88; Özervarlı, M. Sait, *İbn Teymiyye'nin Düşünce Metodolojisi ve Kelâmcılara Eleştirisi*, İSAM Yayınları, İstanbul 2008, s. 155-157.

³⁷ Abduh, *Risaletü't-Tevhîd*, s. 46, 76; Reşîd Rızâ, *el-Vahyü'l-Muhammedî*, s. 54.

mucizelerin rivayet, sıhhat ve delâleti hakkında birçok te'vil vardır. Ona göre, mucize benzeri hadiselerin başka insanlarca da gösterilebilmesi ve buna dair rivayetlerin fazlalığı, çağımızda ilim adamlarının dinden uzaklaşmalarına yol açmıştır.³⁸ Reşîd Rıza hissî mucizeleri açıkça inkâr etmese de bu tür mucizelerin çağdaş dünyada dinin kabul edilmesinde değil de reddedilmesinde etkili olduğunu belirterek Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlamada hissî mucizelerin yerinin olmadığını söylemiştir.

İnsanlığın rüşd ve gelişim çağına ulaştığını, bu yüzden hissî harikalarla bir yere varılamayacağını savunan Reşîd Rızâ, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin akıl ve ilimle ispatlanacağını ifade etmiştir. Zaten Allah Tealâ bu tür mucizeleri, dinin sıhhati için birer delil olarak kabul etmemiş, Hz. Peygamber de nübüvvetine delil olarak kullanmamıştır.³⁹ Ona göre Allah Tealâ, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delili ile muhtevasını aynı kılmıştır. Nübüvvetin delili, insanı kemâl derecesine ulaştırmak için gönderilen Kur'ân'dır.⁴⁰

Abduh da Hz. Peygamber'in ahlâkî üstünlüğüne ve insanları yetkinleştirmedeki başarısına vurgu yapmıştır. Nitekim ona göre peygamber, diğer insanlardan farklı olarak özel niteliklerle donatılmış, üstün yaratılmıştır. Peygamberin zeki, doğru sözlü, güvenilir, ahlâklı ve sağlam vücutlu olması, görevini yerine getirebilmesi için zorunludur. Aksi takdirde bedeni kusurlara sahip ya da ahlâkî açıdan kötü durumdaki insanlardan peygamber seçilseydi, peygamberliği kabul etmeyen kimselerin eli güçlenir ve peygambere duyulan güven zayıflar, bu da peygamber gönderilmesinin hikmetini ortadan kaldırırdı.⁴¹ Onların iddialarında doğru olduğunu gösteren en önemli delil; ruh ve kalplerdeki hastalıkları getirdikleri ilaçlarla tedavi etmeleri, insanları içine düştükleri akıl ve irade hastalıklarından kurtarmalarıdır.⁴²

Görüldüğü gibi İlk Dönem Selefiyyesi nübüvvetin savunulmasını gerekli kılacak hadiselerle karşılaşmadığından nübüvvetin ispatına dair bir gayret içerisine girmemişlerdir. Ancak zaman içerisinde farklı kültürler ile kurulan temasın

³⁸ Reşîd Rızâ, *el-Vahyü'l-Muhammedî*, s. 51.

³⁹ Reşîd Rızâ, *el-Vahyü'l-Muhammedî*, s. 53.

⁴⁰ Reşîd Rızâ, *el-Vahyü'l-Muhammedî*, s. 53.

⁴¹ Abduh, *Risaletü't-Tevhîd*, s. 45-47.

⁴² Abduh, *Risaletü't-Tevhîd*, s. 60.

neticesinde, nübüvvete dair itirazlara cevap olarak selef alimleri Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamaya dönük çeşitli eserler kaleme almış ya da eserlerinde bu hususa yer vermişlerdir. Selef alimleri başından itibaren nübüvvetin ispatında mucizeyi delil kabul etmişken, zamanla bu delilin yanında başka delillere de yer vermişlerdir. Özellikle Tahavî ile İbn Teymiyye'de gördüğümüz peygamberin yaşantısı, üstün nitelikleri ve öğretisi ile nübüvveti ispat etme yöntemi bunu açıkça göstermektedir.

Ayrıca İbn Teymiyye'nin çizgisinden oldukça uzağında yer alan Muhammed Abduh ve Reşîd Rızâ'nın Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamada onun hissî mucizeleri yerine aklı ve ilmi öne çıkartmaları, onların nübüvvetin ispatı konusunda Selefîyye'nin genelinden farklı bir düşünceye sahip olduğunu gösterir.

Selefîyye'nin nübüvvetin ispatına dair görüşlerinden sonra şimdi de Mu'tezilî düşünürlerin Hz. Peygamber'in nübüvvetini doğrulamada kullandıkları metotlara geçebiliriz.

1.1.2. Mu'tezile

Mu'tezilî mütekellimler erken dönemden itibaren Hz. Peygamber'in nübüvvetine yönelik itiraz ve saldırılara karşı durmuş, gerek müstakil eserler telif ederek gerekse bazı eserlerde bu konuya bölümler tahsis ederek onun sıdkını ispatlamaya gayret etmişlerdir. Ancak bu eserlerin pek çoğunun günümüze ulaşmadığı bilinen bir gerçektir. Biz burada Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatında insanî özellikleri de gündeme getiren Basra Mu'tezilesi'nin görüşlerine ağırlık vereceğiz.

Mu'tezilî müellifler Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat ederken Kur'an mucizesinden ve hissî mucizelerden hareket etmiş,⁴³ onun sözünün ancak bir delil ve burhan ile kabul edileceği konusunda fikir birliği içinde olmuştur.⁴⁴ Ancak Mu'tezile'nin ilk isimlerinden olan Hişâm el-Fuvatî (ö. 218/833), Nazzâm (ö. 231/845), Abbâd b. Süleyman (ö. 250/864) gibi alimler nübüvvetin ispatı hususunda

⁴³ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, XV/176-177; a. mlf., *el-Muhtasar fî Usûli'd-Dîn (Resâilü'l-Adl ve't-Tevhîd içinde)*, thk. Muhammed Amâre, Daru's-Şuruk, Kahire, 1988 s. 265; a. mlf., *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, II/431, 433, 457. Ayrıca bkz. Yıldırım, Ramazan, *Mutezile'nin Kelâmî Polemikleri-Hâkim el-Cüşemî Örneği*-, İşaret Yayınları, İstanbul 2016, s. 188; Arslan, Hulusi, *İslam Düşünce Geleneğinde Şia-Mu'tezile Etkileşimi (Şerif el Murtazâ Örneği)*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2017, s. 194-195.

⁴⁴ Ka'bî, Ebu'l-Kâsım el-Belhî, *Kitâbu'l-Makâlât*, thk. Hüseyin Hansu vd., KURAMER Yayınları, İstanbul 2018, s. 290; Eş'arî, Ebû'l-Hasen, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, haz. Ömer Aydın, YEK Yayınları, İstanbul 2019, s. 331.

farklı düşünmüş, hissî mucizeleri nübüvvetin delillerinden saymamışlardır.⁴⁵ Bunlardan Nazzâm'ın Kur'ân'ı nazmı itibariyle mucize saymadığını ve hissî mucizeleri kabul etmediğini söyleyenler olmuştur.⁴⁶ Ona göre Kur'ân'ın mucizevi tarafı, geçmiş ilahi kitaplar gibi Allah'ın emirlerini ve bazı gaybî haberleri içinde barındırmasıdır.⁴⁷ Yine Mu'tezile'den bazı isimler, peygamberin doğruluğunun, mucizeye veya başka bir delile gerek duyulmaksızın kendisine inanılmasını gerekli kıldığını iddia etmişlerdir.⁴⁸ Örneğin nübüvvetin ispatında aklî istidlallere ilk başvuran bilginlerden kabul edilen Sümame b. Eşres (v. 213/828), peygamberin nübüvvetini doğrulamak için delile ihtiyaç olmadığını söyler. Zira ona göre peygambere iman edilmesi için şeriatının doğru olması yeterlidir.⁴⁹

Ancak herhangi bir delil ve işaretten söz etmeden koşulsuz bir şekilde iddia sahibine inanılması gerektiğini söylemek, elçinin doğruluğunu kanıtlama adına herhangi bir anlam ifade etmeyecektir. Çünkü elçinin doğru ya da yanlışlığı ancak mucize göstermesi ve şahsiyetiyle ortaya çıkar.⁵⁰ Zira birisi peygamberliğin caiz olduğu bir zamanda, başka bir ifadeyle Hz. Peygamber'den önce peygamberlik iddia ettiğinde mucize göstermezse kendisine inanmak zorunlu değildir.⁵¹

⁴⁵ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, s. 331.

⁴⁶ Burada şunu ifade etmek gerekir ki her ne kadar kelâm kaynaklarında onun hissî mucizeleri reddettiği yönünde bilgiler varsa da Nazzâm aslında hissî mucizeleri tümüyle inkâr etmemiş, sadece bunların nübüvvetine delil kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Ona göre bu deliller bizzat müşahade edenler için bir anlam ifade eder. (Geniş bilgi ve değerlendirme için bkz. Kandemir, A. Mekin, *Mu'tezilî Düşüncede Tabiat ve Nedensellik*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2019, s. 310-314).

⁴⁷ Ka'bî, *Kitâbu'l-Makâlât*, s. 284-285; Nesefî, *Tabsira*, II/81-82; Bağdâdî, Abdulkâhir, *Usûlu'd-Dîn*, thk. Muhammed Şemseddîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002, s. 209; Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, çev. Mustafa Öz, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 67; Subhî, Ahmed Mahmûd, *Fî İlmi'l-Kelâm*, Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1985, a.g.e., I/227-230.

⁴⁸ Ka'bî, *Kitâbu'l-Makâlât*, s. 290; Subhî, a.g.e., II/133.

⁴⁹ Ka'bî, *Kitâbu'l-Makâlât*, s. 290; Subhî, a.g.e., I/133. Benzer şekilde Hâricilerin çoğu ve özellikle İbâdiyye, Hz. Peygamber'in "ben elçiyim" ifadesinin iddiasında doğru olduğunu gösterme adına yeterli bir delil olduğunu, başka bir delile ihtiyaç olmadığını, hatta onun herhangi bir delil sunmasa da kavminin kendisine inanmak zorunda olduğunu iddia etmiştir. Kerrâmiyye'nin bu görüşü İbâdiyye'den aldığı ve delili bulunsa da bulunmasa da peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan kişinin davete muhatap olan herkesçe tasdik edilmesi gerektiği düşüncesini savundukları iddia edilmiştir. Kerrâmiyye'ye göre nübüvvet ve risalet özelliği peygamberde doğuştan mevcuttur ve mucize göstermeden önce de peygamberin sözünü kabul etmek vaciptir. (Bkz. Ka'bî, *Kitâbu'l-Makâlât*, s. 290; Bağdâdî, *Usûlu'd-Dîn*, s. 199-200; Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 47; a. mlf., *el-Kifâye*, s. 184-185).

⁵⁰ Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 47.

⁵¹ Nesefî, Ebû'l-Berekât, *el-Umde fi'l-Akâid (İslam İnancının Ana Umdeleri)*, thk. Temel Yeşilyurt, Endülüs Yayınları, İstanbul 2019, s. 77; Sâbûnî, *el-Kifâye*, s. 184-185.

Mu‘tezilî alimlerin geneli, mucizeyi nübüvvetin ispatında yegâne delil gördüklerinden, velînin elinde gerçekleşen kerâmeti, peygamberin gösterdiği mucizeden ayırt edilemeyeceği endişesi ile kabul etmemişlerdir. Zira onlar mucizeden başka hârikulâdeliklerden söz edildiğinde artık mucizenin peygamberliğe delâlet etmeyeceği kanaatindedirler.⁵² Ancak kerâmet konusunda Mu‘tezile’nin çoğunluğu böyle düşünse de tamamının bu fikirde olduğunu söyleyemeyiz. Nitekim onlardan bazıları velînin kerâmetini kabul etmişlerdir.⁵³

Mu‘tezilî mütekellimlerin çoğunluğu nübüvvetin delili olarak mucizeyi öne çıkarmış olsalar da Ebû'l-Huzeyl el-Allâf (v. 235/849-50), Câhız, Ebû Alî el-Cübbâî (v. 303/916), Ebû Hâşim el-Cübbâî (v. 321/933) Kâdî Abdülcebâr ve Mâverdî (v. 450/1058) gibi isimler, Hz. Peygamber’in nübüvvetini ispatta mucizenin yanında onun ahlâkî özelliklerini ve yaşantısını da delil olarak kabul etmişlerdir. Söz konusu alimler, gerek kelâma dair eserlerinde gerekse delâilü’n-nübüvve türü çalışmalarda mucizelerin yanında onun kişiliği ve sîretinden hareketle de peygamberliğinin doğrulanabileceğini savunmuşlardır.

Nübüvvetin ispatında peygamberin şahsiyetini deliller arasında zikreden isimlerden biri olarak bilinen Câhız’a göre Hz. Peygamber’in en büyük mucizesi Kur’an’dır. Bununla birlikte o, Hz. Peygamber’in ahlâkını ve fiillerini de nübüvvetinin delilleri arasında zikrederek, bu delili benimseyen ilk mütekellim kabul edilmiştir.⁵⁴ O, Hz. Peygamber’in sabırlı olması, yumuşak huyluluğu, yardımseverliği, vefası, takvâsı, cesareti, doğru sözlü oluşu, nezaketi, alçak gönüllü oluşu, bilgisi, hafızası, suskunluğu, konuşması, istikrarı, affediciliği vb. özelliklerini sıralayarak bu niteliklerin tamamının bir arada ne kendisinden önce ne de sonra hiçbir beşerde bir araya gelmediğini ve gelmeyeceğini söylemiştir.⁵⁵ İşte Câhız’ın bu görüşü, erken dönemden itibaren kelâm âlimlerinin peygamberliğe delil teşkil edecek hususların

⁵² Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî*, XV/231-235; Cürcânî, *Şerhu’l-Mevakıf*, III/545-547. Benzer görüşler için bkz. Akbulut, Ahmet, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Birleşik Dağıtım-Kitabevi, Ankara 1992, s. 38; Yavuz, Y. Şevki, “Kelâmda Peygamberlik ve Vahiyle İlgili Kavramsal Çerçeve” *Vahiy ve Peygamberlik*, KURAMER Yayınları, İstanbul 2018, s. 387-391.

⁵³ Bu konuya dair geniş bilgi için bkz. Demir Bektaş, Kevser, *Mu‘tezile ve Keramet*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2019.

⁵⁴ Râzî, *Muhassal*, s. 187; Cürcânî, *Şerhu’l-Mevakıf*, III/481.

⁵⁵ Câhız, *Hucecü’n-Nübüvve*, III/280-281.

içerisinde mucizenin yanında peygamberlerin sîretini, şahsiyetini de sayması bakımından oldukça önemlidir.

Ancak Câhız'a göre güzel ahlâka sahip olmak peygamberliği ispat etmek adına tek başına yeterli bir delil değildir. Nitekim herhangi bir mucize ya da delil göstermeksizin sadece güzel ahlâk sahibi olduğundan dolayı nübüvvet iddia eden bir kimseyle karşılaşılmamıştır.⁵⁶ Yani Allah'ın peygamber olarak vazifelendirdiği kulunu, iddiasının gerçek olduğunu ortaya koyabilmesi adına desteklemesi gerektiği, bunun da ilk etapta ancak mucize ile mümkün olduğu vurgulanmıştır. Aksi takdirde nübüvveti ispat ederken güzel ahlâk sahibi olma özelliği öne alınsaydı, güzel ahlâklı olan ya da en azından kendisini güzel ahlâklıymış gibi gösterme gayretinde olan kişilerin peygamberliğinden söz edilebilirdi. Oysa sıralama şöyledir. Allah, kullarının arasından dilediğini peygamber olarak seçer ve onu iddiasını kanıtlayabilmesi için birtakım mucizelerle destekler. Seçilen kişinin güzel ahlâk sahibi olması ise, kendisine inanılmasında fayda sağladığı gibi, peygamberlik görevini yerine getirebilmesinde de yardımcı olur.

Nitekim Câhız, bir kişinin gerçek peygamber olduğunu kanıtlamada mucize göstermenin şart olduğunu söyler. Ona göre gözleri şiddetli bir şekilde ağrıyan bir hastayı doktor birtakım ilaçlarla tedavi etse ve bunu peygamber olduğunu gösteren bir delil olarak öne sürse, o kişiyi yalanlamamız gerekir. Fakat başka bir kişi, hastaya hiç dokunmaksızın ve yakınına varmadan “Allah'ım şayet iddiamda doğru isem bu hastaya şimdi şifa ver” dese ve hasta da hemen iyileşse, bu kişinin doğru söylediğini anlarız.⁵⁷

Muhataplarını veciz ifadelerle susturan ve bu sayede üç binden fazla insanın Müslüman olmasını sağladığı söylenen⁵⁸ Ebû'l-Huzeyl el-Allâf⁵⁹ ile ilgili aktarılan bir rivayet, onun Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat ederken kişiliğine ve birtakım özel

⁵⁶ Câhız, *Hucecû'n-Nübüvve*, III/266.

⁵⁷ Câhız, *Hucecû'n-Nübüvve*, (*Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin Delilleri*), çev. İ. Halil Erdoğan, Kimlik Yayınları, Kayseri 2016, s. 98.

⁵⁸ İbnü'l-Murtazâ, el-Mehdî-Lidînillâh Ahmed b. Yahyâ, *el-Munye ve'l-Emel (Mu'tezile'nin Biyografik Tarihi)*, çev. Hüseyin Maraz, Endülüs Yayınları, İstanbul 2018, s. 60.

⁵⁹ Allâf'ın Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatına dair *Kitâbu Alâmâti Sıdkî'r-Rasûl* isimli bir eseri olduğu kaynaklarda geçmektedir. Fakat eser günümüze ulaşmamıştır. (Bkz. en-Nedîm, Muhammed b. İshak, *el-Fihrist*, çev. Ramazan Şeşen, YEK Yayınları, İstanbul 2019, s. 534).

vasıflarına vurgu yaptığını göstermesi açısından önemlidir. Bu rivayete göre Kur'an'daki bazı ayetlerin çelişik, bir kısmının da irap bakımından hatalı olduğu hissine kapılan bir kişi bu durumu Ebu'l-Huzeyl'e aktarır. O da şüphe sahibi kişiye, kutsal kitabın mükemmel oluşunu, vahyin geldiği Hz. Muhammed'in (sav) şahsiyetini, üstün konuşma yeteneğini, içinde bulunduğu toplumun itirazcı ve inatçı yapısına karşın onu yalanlamayışlarını, onda bir kusur görüp ayıplamadıklarını hatırlatarak bütüncül bir açıklama yapar. Ardından o kişi ikna olur ve kelime-i şehâdet getirir.⁶⁰ Söz konusu rivayet, her ne kadar birtakım abartılar içerse de Mu'tezile'nin nübüvveti savunmada ortaya koyduğu gayreti göstermesi bakımından önem arz etmektedir.⁶¹

Ebû Alî el-Cübbâî ile Ebû Hâşim el-Cübbâî de benzer şekilde Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat ederken onun Kur'ân mucizesinden ve üstün yaşantısından hareket etmişlerdir. Fakat onlar, hissî mucizeleri peygamberliği kanıtlamada delil saymamış, bu yüzden de Hz. Peygamber'in hissî mucizelerini reddetmekle suçlanmışlardır.⁶² Ancak ekolünün sistemli bir hale gelmesinde önemli katkıları olan Kâdî Abdülcebâr, bu tür iddiaları cehalet olarak nitelemiş; onların hissî mucizeleri peygamberliği savunurken delil olarak zikretmemiş olmalarının, bu mucize türünü kabul etmedikleri şeklinde anlaşılabilmesi gerektiğini belirterek bu duruma açıklık getirmiştir. Nitekim ona göre Mu'tezilî âlimler bu mucizeleri kabul etmişler fakat muhaliflerle yapılan tartışmalarda delil olarak kullanmayı doğru bulmamışlardır. Zira Hz. Peygamber ve Kur'ân-ı Kerîm hakkında müşahede yoluyla bilinen hususlar zaten haberler sayesinde zorunlu olarak bilinir. Hal böyle olunca artık doğrulukları için delil istenmez. Bu yüzden Hz. Peygamber'in kendisi, onun Mekke'de olduğu, Medine'ye hicret ettiği, nübüvvet iddiasında bulunduğu vb. bilgiler yine Kur'ân'ın mevcudiyeti, onun Hz. Peygamber'in elinde zuhur ettiği ve nübüvvetine delâlet ettiği şeklindeki bilgiler zorunlu bilgilerdir. Bunlar hakkında istidlalde bulunmak mümkün değildir. Çünkü bu bilgilerin doğruluğu, bu bilgilere dair haberler vasıtasıyla sabit olmuştur.⁶³ Yani burada Kâdî Abdülcebâr, ancak doğruluğu hiçbir öncüle bağlı

⁶⁰ İbnü'l-Murtazâ, *a.g.e.*, s. 60; Aydınlı, Osman, "Mü'tezilî Düşüncede Nübüvvet Meselesi ve Hz. Muhammed", *İslami İlimler Dergisi*, 1/1 (Bahar 2006), s. 11.

⁶¹ Aydınlı, *a.g.m.*, s. 11.

⁶² Cübbâî, Ebû Alî Muhammed b. Abdülvehhâb b. Selâm, *Kitabu'l-Makalât*, thk. Özkan Şimşek vd., Endülüs Yayınları, İstanbul 2019, s. 116-123; Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî*, XVI/150-151.

⁶³ Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî*, XVI/150-151.

olmadan sabit olan şeylerle nübüvvete delil getirilebileceğini, istidlâli olarak bilinenlerin delâletinin ise uzak bir ihtimal olduğunu açıklamıştır.⁶⁴

Bununla birlikte Ebû Ali el-Cübbâî, *Kitâbu'l-Makâlât*'ında Hz. Peygamber'in üstün ahlâkî niteliklerini dile getirmiş, kendisine inanan insanların ahlâkının, davranışlarının güzelliğinin, onun iddiasını doğruladığını kaydetmiştir. Hem zaten Hz. Peygamber, Arapların en güzel yaratılışa sahip olanı, en şerefli, en güvenilir, en hoşgörülüsü, en sabırlısı, en cömerti, en merhametlisi, en akıllısı kısaca en ahlâklısıydı.⁶⁵ Ebû Ali el-Cübbâî her ne kadar Hz. Peygamber'in üstün şahsiyetini nübüvvetinin delilleri mesabesinde görse de, daha önce vurguladığımız gibi, onun için nübüvveti kanıtlayan asıl delil Kur'ân mucizesidir.

Nübüvvet iddia eden kimsenin doğruluğunun ancak mucize ile sabit olduğunu düşünen Kâdî Abdülcebbâr,⁶⁶ mucizeyi sihir ve hile yapanların fiillerinden net bir şekilde ayırmak için bunların mucizeden farkını ortaya koymuştur. Ona göre peygamberlerin gösterdiği mucizeler dışındaki fiiller, hârikulâde bir özelliğe sahip değildir. Bunun yanında sihir yapabilmek için öğrenim görmek gerekli olduğu gibi bazı aletlere de ihtiyaç duyulur. Oysa mucizede böyle bir durum söz konusu değildir. Daha da önemlisi sihirbaz ve hileci, gösterisiyle ancak bu sanattan ya da hileden haberdar olmayan kişileri etkileyebilirken peygamberlerin mucizeleri, zamanlarında öne çıkmış olan mesleklerle ilgili olmuştur.⁶⁷

Kâdî Abdülcebbâr, Mu'tezilî alimlerin Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat ederken öncelikle Kur'ân mucizesine dayandıklarını ifade etmiştir. Çünkü onlara göre diğer mucizeler ancak Hz. Peygamber'in nübüvveti bilindikten sonra önem arz eder. Zira onların subûtu, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin doğrulanmasına bağlıdır. Bu yüzden Kur'ân dışındaki mucizeler ile nübüvvete delil getirilemez.⁶⁸ Yani burada Kur'ân'ın herkesçe müşahede edilebilmesine karşın hissî mucizelerin sadece bazı insanlar tarafından gözlemlenebildiğine vurgu yapılmış; diğer mucizelerin, hissî

⁶⁴ Koloğlu, O. Şener, *Cübbâîler'in Kelâm Sistemi*, İSAM Yayınları, İstanbul 2017, s. 478 (530 nolu dipnot).

⁶⁵ Cübbâî, *Kitabu'l-Makâlât*, s. 116-123.

⁶⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, XV/176-177; a. mlf., *el-Muhtasar fi Usûli'd-Dîn*, s. 265; a. mlf., *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, II/431, 433, 457.

⁶⁷ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, II/435-437.

⁶⁸ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, XVI/150-151.

mucizelere şahit olmayan kişiler için Hz. Peygamber'in nübüvvetini ancak tekit eden deliller olabileceği ifade edilmiştir. Nitekim bu mucizeleri bizzat müşahede etmeyen kişilerin, önce Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabul etmesi, ardından da bu mucizeleri onun nübüvvetini desteklemek için kullanması icap eder. Ancak hissî mucizeleri bizzat müşahede edenlerin durumu ise bundan farklıdır. Onlar için bu mucizeler, işlevi bakımından Kur'ân-ı Kerim gibidir.⁶⁹

Kâdî Abdülcebbâr, Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamada her ne kadar mucizeyi öncelemiş olsa da sadece mucize delilinden hareket etmemiştir. Bunun yanında peygamberde birtakım ahlâkî vasıfların da bulunmasının zorunlu olduğunu söyleyerek, mucizeye ilaveten peygamberde bulunması gerektiğini düşündüğü üstün ahlâkî özellikleri de nübüvvetin delillerinden kabul etmiştir.⁷⁰ O, Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğini ispat etmek için kaleme aldığı *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve* isimli eserinde sadece nübüvvet öncesinde sahip olması gerektiğini düşündüğü özellikleri değil, peygamberin tüm hayatını nübüvvetine delil kabul etmiştir. Nitekim o, Hz. Peygamber'in elinde güç yokken nübüvvet iddiasında bulunup insanlara meydan okumasını, güç elde ettikten sonra ise -elindeki büyük imkânlarla rağmen- krallar gibi değil de sade bir yaşamı seçmesini bu özellikler arasında zikretmiştir. Ona göre, Allah Tealâ, kendisine ne kadar çok hâkimiyet ve imkân vermişse, bu durum onun Rabbine karşı huşû ve ihtirâmını, fakirlere karşı da yakınlığını ve şefkatini bir o kadar artırmıştır.⁷¹ Kâdî Abdülcebbâr burada Hz. Peygamber'in temiz yaşantısından örnekler verir ve bu durumun onun davasındaki samimiyetini ve örneklikteki başarısını gösterdiğini söyler.⁷²

“O, tam bir selamet içinde bir hayat sürdü. Onun hayattayken ve ölümünden sonra dostları vardı. İşte bu, onun mucizelerinin en büyüğü ve ayetlerinin en muazzamıdır.”⁷³ cümlesine yer veren Kâdî Abdülcebbâr, burada Hz. Peygamber'in dosdoğru bir ömür sürmüş olmasını ve bunun neticesinde de gerek hayatta iken gerekse vefatından sonra sevenlerinin çokluğunu onun en büyük mucizesi ve

⁶⁹ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, XVI/150; Koloğlu, *Cübbâiler'in Kelâm Sistemi*, s. 476 (524 nolu dipnot).

⁷⁰ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, XV/36-37.

⁷¹ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 1204-1206.

⁷² Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 1205-1207.

⁷³ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 1218.

nübüvvetinin delili olarak zikretmiştir. Oysa o, kelâma dair çalışmalarında Hz. Peygamber'in nübüvvetini ortaya koyan şeyin mucize olduğunu söylemiştir. Ona göre bir şey Allah'ın fiili değilse, nübüvvet kanıt olamaz. İnsanların bir benzerini yapmaya güç yetirebildiği şeyler mucize olarak kabul edilemez.⁷⁴

Kâdî Abdülcebbâr, peygamberlerin taşınması gereken özelliklerden de söz etmiştir. Ona göre Allah elçileri nübüvvet öncesi dönemlerinde fazilet bakımından diğer insanlarla benzer seviyede olabilir. Fakat peygamber seçildikten sonra sorumluluklarının artmış olması, karşılaştıkları güçlüklerin kat kat artması, daha çok sabretmek durumunda olmaları, üstün duruma ulaşmalarını da beraberinde getirmiştir.⁷⁵ Peygamberlerde kendilerine nefret duyulmasına yol açacak fiziki ve ahlâkî eksiklikler bulunmaz. Ona göre peygamber âmâ olabilir, bu onun görevini yapmasına engel değildir. Fakat peygamberin çok kısa boylu olma, dış görünüş itibarıyla çirkin olma gibi fiziki bakımdan birtakım kusurlarının bulunması söz konusu olamaz. Yani peygamber, nefreti celbetmeyen birtakım noksanlık ve hastalık sahibi olabilir. Zira buna sabretmesi karşılığında derecesi ve fazileti artacaktır.⁷⁶ Allah Tealâ, kullarının salâhını gözetmektedir. Dolayısıyla salahımızın bir şahsın bizzat gönderilmesinde olduğunu bildiğinde, bizzat onu göndermesi vacip olur ve o kişiden başka bir tercihte bulunması doğru olmaz.⁷⁷ Yani burada belirleyici olan Mu'tezile'nin salah-aslah prensibidir.

Kâdî Abdülcebbâr'ın bu ifadelerinden anlıyoruz ki o, peygamberin bi'set öncesinde üstün insani niteliklere sahip olup olmadığına değil, insanların kendisinden uzaklaşmasına, nefret etmesine neden olabilecek özellikler taşıyıp taşımadığına bakmaktadır. Çünkü ona göre şayet peygamber, nübüvveti öncesinde ve peygamber olarak görevlendirildikten sonra insanların kendisine nefret etmesine yol açacak tutum ve davranışlarda bulunursa tebliğ vazifesini yerine getiremez.

Peygamber seçilecek kişi gerek fiziki gerekse ahlâkî bakımdan diğer insanlarla benzer özellikte olabilir. Fakat nübüvvetle birlikte karşılaştığı zorluklar, üstlendiği ağır

⁷⁴ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muhtasar fi Usûli'd-Dîn* s. 265.

⁷⁵ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, XV/279.

⁷⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, XV/310-311.

⁷⁷ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, II/440.

sorumluluk neticesinde peygamber, diğer insanlardan üstün hale gelmektedir. Yani ona göre efdaliyet, risalet görevini yüklenmekle gerçekleşmektedir. Ancak şunu söylemeliyiz ki; Kâdî her ne kadar nübüvvet öncesi dönemde peygamberde efdaliyet şartı aramıyorsa da aslında, peygamberlik öncesinde ve sonrasında Allah'ın elçisinin başta büyük günahlar olmak üzere nefreti mucib her türlü davranıştan uzak durması gerektiğini söyleyerek, elçinin çok özel ahlâkî vasıflara sahip olduğunu kabul etmiş oluyor. Görüldüğü gibi Kâdî Abdülcebâr, Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlarken mucizeyi öne çıkarmış, ancak onun ahlâkî üstünlüklerini de delil kabul etmiştir. Bu özelliklerden peygamberin ismet sıfatına sahip oluşuna daha fazla vurgu yapmıştır.

Mâverdî de genel olarak nübüvveti ve Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispata yönelik yazdığı *A'lâmü'n-Nübüvve* isimli eserinde, Kâdî Abdülcebâr gibi mucizelerden ve aklî istidlallerden hareket etmiştir. Hatta o Hz. Peygamber'in fiziki özelliklerini, hal ve davranışlarını, ahlâkını nübüvvetinin delilleri arasında saymakla kalmamış, bu özelliklerin tamamını mucize olarak isimlendirmiş,⁷⁸ ahlâklı olmanın nübüvveti ispatta işlevi olmayacağına dair eleştiri ve itirazlara cevaplar vermiştir. Hz. Peygamber'in peygamberliğini doğrulamada ahlâkî üstünlüklerini delil olarak kullanmadığı, peygamberliğini sadece mucizelerle ispatladığı, bu nedenle de onun faziletlerinin nübüvvetinin delillerinden olmadığı yönündeki bir söylemi kabul etmeyen Mâverdî, onun faziletlerinin, mucizesi olmasaydı bile nübüvvetinin işaretlerinden olduğunu ifade etmiştir. Çünkü onun ahlâkî üstünlükleri mucize gibi kabul edilir, iddiasında doğru olduğunu gösterir ve kendisine inanılmasını gerekli kılar.⁷⁹

Harezmlî mütekellim İbnü'l-Melâhimî (v. 536/1141) ise peygamberlik iddia eden kişinin doğruluğunun ancak mucize ile sabit olacağını söylemiş ve peygamberlik iddiasında bulunan kişinin getirdiği bilgilerin doğru olmasından hareketle nübüvvetin ispat edilemeyeceğini savunarak Müslüman filozofları bu düşüncelerinden dolayı

⁷⁸ Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el Basrî, *A'lâmü'n-Nübüvve*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1414/1994, s. 309-337.

⁷⁹ Mâverdî, *A'lâmü'n-Nübüvve*, s. 309.

eleştirmiştir. Çünkü ona göre ancak peygamberin doğru olduğunu bildikten sonra sunduğu bilgilerin hakikat olup olmadığı gündeme gelebilir ki bu da mucize ile olur.⁸⁰

Yine Harezmi bir alim olan Zemahşerî de (v. 538/1144) peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin peygamber olduğunu ispatlayan şeyin ancak mucize olduğunu söyler.⁸¹ Zira mucize göstermek ancak Allah'ın desteklemesi sonucu olacağından, peygamberlik iddia eden kişinin elinde mucizenin zuhur etmesi, o zatı Allah'ın tasdik ettiğini gösterir.⁸²

Özetle Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamada Mu'tezile için asıl önemli olan mucizedir. Fakat ekol içerisinde mucizenin yanında peygamberin üstün ahlâkı ve yaşantısının da nübüvvetini kanıtlamada delil olarak kullanıldığı açıktır. Bununla birlikte onların mucizeden evvel ahlâk delilinden hareketle nübüvvetini ispatlanamayacağını ifade etmiş olmaları dikkat çekicidir.

1.1.3. Şia

Şia âlimleri de Mu'tezile gibi peygamberliğin ispatının ancak mucize ile mümkün olduğunu söylemişlerdir.⁸³ Onlara göre iddia sahibinin, getirdiği dinin doğru olduğunu söylemesi kendisine inanılması için yeterli değildir. Yani peygamberlik iddiasının sahibi ancak mucize göstererek bunu kanıtlayabilir.⁸⁴ Hz. Peygamber'in nübüvveti ise, Kur'an mucizesi ve onun diğer mucizeleri ile ispat edilir.⁸⁵ Bu konuda Şia'nın Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile'den farkı onların bir kısmına göre, mucizeyi sadece

⁸⁰ İbnü'l-Melâhimî, Rüknuddîn Mahmud b. Muhammed el-Harezmi, *Tuhfetü'l-Mütakellimîn fi'r-Redd ale'l-Felâsife* nşr. Hassan Ansari-Wilferd Madelung, Iranian Institute of Philosophy and Institute of Islamic Studies Free University of Berlin, Tahran 2008, s. 150-152; krş., Koloğlu, Orhan Ş., *Mutezile'nin Felsefe Eleştirisi*, Emin Yayınları, Bursa 2010, s. 257.

⁸¹ Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *Kitâbu'l-Minhâc fi Usûli'd-Dîn*, thk. Sabine Schmidtke, Beyrut 2007, s.65; a. mlf., *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vîl*, çev. Muhammed Coşkun vd., YEK Yayınları, İstanbul 2016, I/284, II/338, 350, IV/308.

⁸² Zemahşerî, *Kitâbu'l-Minhâc fi Usûli'd-Dîn*, s.65. Zemahşerî'nin nübüvvet düşüncesine dair geniş bilgi için bkz. Altun, H. Kemal, *Zemahşerî'nin Kelâmî Görüşleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 208-228.

⁸³ Hillî, Cemalüddîn Hasen b. Yusuf b. Ali İbnü'l-Mutahhar, *Keşfü'l-Murâd fi şerhi Tecdî'l-İtikâd*, Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbûât, Beyrut, 1988, s. 327-328; Muhammed Rıza el-Muzaffer, *Akaidü'l-İmamiyye*, Merkezü'l-Ebhâsi'l-Akaidiyye, İran h.1422, s. 52-53; Tûsî, Ebu Cafer Muhammed b. Hasan, *el-İktisad fî mâ yeteallaku bi'l-İtikâd*, Beyrut 1986, s. 250 vd.; Tabatabâî, Muhammed Hüseyin, *İslâm'da Şia*, çev. Kadir Akaras-Abbas Akyüz, Kevser Yayınları, İstanbul 2016, s. 148.

⁸⁴ Tabatabâî, a.g.e., s. 147-148.

⁸⁵ Hillî, a.g.e., s. 332-333.

peygamberin değil imamların da gösterebileceğini iddia etmeleridir.⁸⁶ Nitekim Râfızîlerin çoğu imamların mucize gösterebileceğini söylerken onlardan bir kısmı ise bunun aksini savunmuşlardır.⁸⁷

Şia'ya göre peygamberler, nübüvvetten önce de sonra da büyük küçük tüm kusur ve günahlardan masumdur ve aynı durum imamlar için de geçerlidir. İmamların ismetini kabul etmeyen kimse onları tanımadığından böyle söylemektedir ve küfre düşmüştür.⁸⁸

Şia'ya göre peygamberin soyundaki temizlik, ahlâkındaki üstün güzellik, davetinin kabul görmesini sağlar. Buna karşın halk arasında eşitliği sağlamak için mücadele vermesi, sınıflar arasındaki ayrılığı kaldırma gayreti, kötülüğe, şirke karşı çıkması, bu olumsuzluklardan beslenenlerin işine gelmediği için ona inanmaz, savaş ilan ederler. İşte böyle bir ortamda Allah, peygamberlerini benzerini hiçbir kimsenin yapamayacağı mucizeler ile desteklemiştir.⁸⁹

Nübüvvetin ispatı ancak mucizeler ile mümkündür diyen Zeydî alimlerden Hâdî ile'l-Hak⁹⁰ (v. 298/711), Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlayan en güçlü delilin Kur'an mucizesi olduğunu söylemiş ve ardından diğer mucizeleri sıralamıştır.⁹¹

Ebû Hâtim er-Râzî (v. 322/933-34), Zekeriyya er-Râzî'nin (ö. 313/925) nübüvveteye yönelttiği eleştirilere cevaplar verdiği ve peygamberliği aklî istidlallerle ispatlamaya gayret ettiği *A'lâmu'n-Nübüvve* isimli eserinin bir bölümünde Hz. Peygamber'in hilyesini ve şemâilini incelemiş ve bu özellikleri, nübüvvetinin delillerinden saymıştır.⁹² Râzî, onun doğru sözlü, güvenilir, cesur, vakar sahibi,

⁸⁶ Arslan, *a.g.e.*, s. 193.

⁸⁷ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, s. 101-103.

⁸⁸ Tûsî, *a.g.e.*, s. 260-263; İbn Bâbeveyh, Ebû Cafer Muhammed b. Ali "Şeyh Saduk", *Risâletü'l-İ'tikadâtü'l-İmâmiyye (Şi'î-İmamiyye'nin İnanç Esasları)*, çev. E. Ruhi Fırlalı, Ankara 1978, s. 113.

⁸⁹ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiîlik*, Kapı Yayınları, İstanbul 2016, s. 263.

⁹⁰ Zeydî alimlerden Zeydiyye içerisinde nübüvveti ispatlama adına yapılan ilk müstakil çalışmayı yazmıştır. Toplumundaki Hristiyan ve Yahudiler'in nübüvvet anlayışı ve nübüvvet iddiasında bulunanların ortaya çıkması, onun nübüvveti ispata yönelik eser yazmaya itmiş olmalıdır. (Detaylı bilgi için bkz. Ümit, Mehmet, "Zeydî Gelenekte Nübüvvetin İspâtı: Hâdî İle'l-Hak Örneği", *İslâmî İlimler Dergisi*, 1/1 (Bahar 2016), s. 177-187).

⁹¹ Hâdî ile'l-Hak, Yahya b. el-Hüseyin, *İspâtü'n-Nübüvve (Mecmûu Resâil içinde)*, thk. Abdullah b. Muhammed eş-Şazeli, Müessesetü'l-İmam Zeyd b. Ali es-Sekafiyye, Umman 2001, s. 422-427.

⁹² Ebû Hâtim er-Râzî, *A'lâmu'n-Nübüvve*, Darü'l-Sâkî, Londra 2003, s. 70-80.

cömert, vefalı, alçakgönüllü, bağışlayıcı, mütevazı oluşu gibi ahlâk özelliklerini ve öne çıkan fiziksel özelliklerini örneklerle açıklayarak nübüvvetinin delilleri arasında kabul etmiştir.⁹³

Şerif el Murtazâ (v. 436/1044), nübüvvetin ispatının mucize ile olduğunu söylemiş bununla birlikte imamların da mucize gösterebildiğini ifade etmiştir. Ona göre mucize, iddia sahibinin iddiasının gerçekliğini göstermektedir. Mucize gösteren kişi nübüvvet iddia etmişse, gösterdiği mucize onun peygamberliğine delalet eder. Fakat iddia sahibi eğer imamet iddiasında bulunursa gösterdiği mucize imamete, salih ve faziletli olma iddiası ile birlikte ise, iddiada bulunan kişinin doğruluğuna delalet eder.⁹⁴ Ona göre mucizenin imamın ya da salih bir insanın elinde meydana gelmesi çirkin bir durum değildir.⁹⁵ Burada dikkat çeken husus, nübüvveti doğrulamada ön plana mucizenin değil de iddia sahibinin beyanının geçirilmiş olmasıdır. Bu durumda imamlar ve salih kimseler de mucize gösterebildiğine göre peygamber ile imamı birbirinden ayırt etmenin yolu iddia sahibine duyulan güven olacaktır ki böyle bir ispat metodunu kabul etmek pek mümkün görünmemektedir. Zira böyle bir yöntemle peygamberi imamdan yahut veliden ayırt etmek oldukça zordur.

Aslında Şia, nübüvveti ispat konusunda mucizeden hareket ettiğinden genel anlamda diğer mezhepler gibi düşünmektedir. Zaten onların aşırı gruplarını hariç tutarsak, genel olarak Mu‘tezile ekolünü takip ettiklerini söyleyebiliriz.⁹⁶ Fakat onlar imamet meselesinde diğer mezheplerden tamamen ayrı bir görüş benimsemişlerdir. İmameti dinin aslından saymış ve bunu ilahi bir lütuf olarak kabul etmişlerdir. Böylece imamet, peygamberliğin devamı mesabesinde olmuştur.⁹⁷

⁹³ Ayetullah İbrahim Emîni de (v. 2020) Hz. Peygamber’in nübüvvetini ispat ederken insanî özelliklerini delil olarak kullanmıştır. Ona göre Hz. Peygamber’in nübüvvetini ispatlamanın dört metodu vardır. Bunlar; onun hallerinden, sîretinden, tutum ve davranışlarından, ahlâkından; getirdiği dinin içeriğinden, önceki ilahi kitaplarda müjdelenmiş olmasından ve mucizelerinden hareketle nübüvvetinin ispat edilmesi şeklindedir. (Bkz. Ayatullah İbrahim Amîni, *Prophethood and the Prophet of İslam*, translator. Sayyid Athar Husain- S. H. Rizvi, Qum 2011, s. 83 vd).

⁹⁴ Arslan, *a.g.e.*, s. 193-194.

⁹⁵ Arslan, *a.g.e.*, s. 193-194

⁹⁶ Topaloğlu, Bekir, *Kelâm İlmi Giriş*, Damla Yayınevi, İstanbul 2007, s. 193.

⁹⁷ Bozan, Metin, “İmamiyye Şiası’nın Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi”, *Dini Araştırmalar*, 9/26 (Eylül-Aralık 2006), s. 97; Yavuz, S. Sabri, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, Pınar Yayınları, İstanbul 2012, s. 126.

Şia'nın, imamların masumiyetini ortaya koyabilme adına gösterdikleri yoğun gayret, ismet kavramına çok fazla ilgi duymalarını da beraberinde getirmiştir. Onlara göre nübüvveti ispatlayan şey mucizedir. Fakat onların belki de imamların masum olduğunu söyleyebilme adına peygamberlerin nübüvvet öncesi ve sonrasında her türlü günah ve hatadan uzak olduğunu söyleyerek katı bir ismet anlayışını benimsemeleri, bir yandan beşer peygamber tasavvurunu ortadan kaldırırken diğer yandan da peygamberlere ait özelliklerin imamlara da verilmesi suretiyle onların Allah'ın elçilerinden ayırt edilmesini zorlaştırmıştır. Yani imamların da peygamberler gibi masum kabul edilmesi ve bunun yanında onların da mucize gösterebileceğinin savunulması, peygamberin doğruluğunun kanıtlanmasını zorlaştırmıştır. Ancak İmâmiyye kelâmının en önde gelen temsilcisi olan Hişam b. Hakem'in (ö. 179/795), ismet konusunda farklı bir düşünceye sahip olduğunu ifade etmeliyiz. Ona göre imamların ismeti zorunludur fakat peygamberler ismet sıfatına sahip değildir. Onun böyle düşünmesinin altında yatan sebep ise peygamberlerin hata yapması durumunda vahiy yoluyla uyarılma imkanına sahip olmalarına karşın imamlar için böyle bir durumun söz konusu olmamasıdır. Dolayısıyla imamların masum olması zorunludur.⁹⁸ Hişam b. Hakem, imamların nasıl tanınabileceği hususuna da değinmiş ve onların sekiz ayırt edici niteliğinden söz etmiştir. Bu niteliklerin dördü nesebi ile ilgiliyken diğer dördü ise şahsı ile ilgilidir ki bunlar; insanların en bilgini olması, ismet sıfatına sahip olması, insanların en cömerdi ve cesuru olmasıdır.⁹⁹

Ayrıca bazı Şiiler'in imamları meleklerden üstün kabul etmesi, peygamberlerle hatta ulû'l-azm peygamberlerle aynı seviyede görmesi de benzer problemlerdendir.¹⁰⁰ Onlardan bir kısmı, sıklıkla Hz. İbrahim'le ilgili bir ayeti delil kabul ederek imametini nübüvvetten daha üstün bir makam olduğunu ortaya koymayı hedeflemişlerdir. Nitekim "*Vaktiyle Rabbi İbrâhim'i bazı sözlerle sınavıp da İbrâhim onları eksiksiz yerine getirince, Ben seni insanlara imam (önder) yapacağım*"¹⁰¹ mealindeki ayetten hareketle, Hz. İbrahim'in pek çok imtihandan geçtikten sonra kendisine imamet

⁹⁸ Bozan, *İmâmiyye Şiası'nın Oluşumu*, İSAM Yayınları, İstanbul 2018, s. 171.

⁹⁹ Bozan, *İmâmiyye Şiası'nın Oluşumu*, s. 169.

¹⁰⁰ İbn Bâbeveyh, *a.g.e.*, s. 104-105. Şia içerisinde peygamberlerin imamlardan üstün olduğunu söyleyenler olduğu gibi, imamların bazı peygamberlerden üstün olduğunu savunanlar da olmuştur. Efdaliyet tartışmasına dair geniş bilgi için bkz. Bozan, *a.g.m.*, s. 106-109.

¹⁰¹ Bakara, 2/124.

makamının verildiğini bu yüzden de imametın peygamberlikten daha üstün olduğunu savunmuşlardır. Zira onlara göre Allah, imametle dinini kemâle erdirmiş ve ilâhî nimetini bu makamla tamamlamıştır.¹⁰²

Şia içerisinde özellikle de İsmailiyye’de nûr-i Muhammedî düşüncesini görmek mümkündür. Hz. Muhammed (sav) ile Hz. Ali’nin ve on bir imamın, gökler ile yer yaratılmadan önce nurdan yaratıldığı, Hz. Peygamber ile Hz. Ali’nin henüz hiçbir şey var edilmemişken tek bir nurdan yaratıldığı ifade edilmiştir.¹⁰³ Nûr-i Muhammedî nazariyesine ileride geniş bir şekilde yer verileceğinden şimdilik kısaca değinmeyi yeterli görüyoruz.

Neticede Şîu ulemâ da mezheplerin genelinde olduğu gibi Hz. Peygamber’in nübüvvetini mucizeler üzerinden ispatlama yoluna gitmiştir. Buna karşın onların, imamların ismet sıfatına sahip olduklarını ve mucize gösterebildiklerini söylemeleri, başka bir ifadeyle peygamberin ayırt edici niteliklerinin imamlarda da olduğunu ifade etmeleri peygamber ile imamın birbirinden ayırt edilebilmesini zorlaştırmıştır.

Şia’nın nübüvvet anlayışını açıkladıktan sonra Eş’arî kelâm ekolünün Hz. Peygamber’in nübüvvetini ispatlamada kullandığı metotlara geçebiliriz.

1.1.4. Eş’ariyye

Eş’arî alimler, mütekellimlerin çoğunun yaptığı gibi nübüvvetin ispatında mucizelerden hareket etmişlerdir.¹⁰⁴ Bununla birlikte bazı Eş’arîler, peygamberin şahsiyetinden, yaşantısından ve diğer insanları olgunlaştırmasından yola çıkarak da nübüvvetin ispatlanabileceğini iddia etmişlerdir.

İmam Eş’arî, nübüvvetin ispatında mucizeyi esas kabul etmiş, bununla birlikte peygamberlerin taşıması gerekli olan özelliklere dair görüş beyan etmiştir. O, tebliğde bulunabilmek için duyuların sağlam olması gerektiğini belirtir ve bu sebeple kadın,

¹⁰² Tığlı, Asiye, “Peygamberlik İnancına Şîu-İsnâaşerî Yaklaşım”, *Vahiy ve Peygamberlik*, KURAMER Yayınları, İstanbul 2018, s. 434.

¹⁰³ Bkz. Câbirî, Muhammed Âbid, *Arap İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, çev. Hasan Hacak vd., İstanbul 2000, s. 421-424; Öztürk, Mustafa, *Kur’an ve Aşırı Yorum*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014, s. 305-314; Tığlı, “Peygamberlik İnancına Şîu-İsnâaşerî Yaklaşım”, s. 442.

¹⁰⁴ Bkz. Bâkılânî, *Olağanüstü Olaylar ve Aralarındaki Farklar*, s. 70-71; Bağdâdî, *Usûlu’ d-Dîn*, s. 182; Cüveynî, *Kitâbu’l-İrşâd*, s. 262; Cürcânî, Seyyid Şerif, *Şerhu’l-Mevakif*, çev. Ömer Türker, YEK Yayınları, İstanbul 2015, III/408, 446.

köle ve duyularında eksiklik olan kişilerin rasûl olmasını caiz görmez.¹⁰⁵ O, rasullerin akıl, fazilet, kıvrak zekâ, marifet, salah, iffet, cesaret, cömertlik ve takva bakımından gönderildikleri toplumlardan daha üstün olmaları gerektiğini savunur. Buna karşın o aynı zamanda kadınların nebî olabileceğini de söylemiştir.¹⁰⁶ Fakat ifade etmeliyiz ki kadınların akıl yönünden noksan olduğunu ve bu yüzden rasûl olamayacaklarını söyleyip ardından da kadınlardan nebî olabileceklerinden söz etmek tutarlı bir açıklama gibi durmamaktadır.¹⁰⁷ Ayrıca nebî-rasul ayrımını kuvvetlendirmeye yol açacak her türlü yaklaşım, nübüvvetin sona erdiği fakat risâletin devam ettiği yönündeki iddiaya istemeden de olsa destek olacaktır.

İlk olarak Ali b. Rabben et-Taberî ve Câhız'ın gündeme getirdiği Hz. Peygamber'in sîretinden hareket eden ispat yöntemini Eşârî alimlerden Râgıb Isfahânî'de de görmekteyiz. Hicrî beşinci asrın ilk çeyreğinde vefat ettiğini bildiğimiz Isfahânî'ye göre peygamberler, diğer insanlarda tamamının bir arada bulunması mümkün olmayan üstün özelliklerle donatılmıştır. Onların nesepleri, bedenî ve ahlâkî üstünlükleri, peygamber olduklarını gösteren işaretlerdendir.¹⁰⁸

Söz konusu yöntem, müteahhirûn dönemi Eş'arî alimleri tarafından da benimsenmiştir. Nitekim, Gazâlî'nin ardından Şehristânî (v. 548/1153), Enbârî (v. 577/1181), Âmidî (v. 631/1233), Beyzâvî (v. 685/1286), Îcî (v. 756/1355), Taftazânî (v. 792/1390), Cürcânî (v. 816/1413) ve İbn Ebû Şerîf (v. 906/1500) gibi Eş'arî âlimlerince de bu yöntem kullanılarak yaygınlaşmıştır.¹⁰⁹

Gazâlî, Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğinin ispatında diğer kelâm bilginlerinden farklı bir metot takip etmiştir. Onun eserlerini incelediğimizde nübüvvetin ispatında iki farklı yol izlediğini görüyoruz. Önceleri ispatın mucizeler

¹⁰⁵ İbn Fûrek, Ebû Bekr, *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, thk. Daniel Gimaret, Beyrut 1987, s. 176. Bu konuda Ehl-i Sünnet alimlerinin genel kanaati, kadınlardan peygamber seçilmediği yönündedir. Geniş bilgi için bkz. Özarlan, Selim, "Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2006), s. 107-118.

¹⁰⁶ İbn Fûrek, *a.g.e.*, s. 176.

¹⁰⁷ Sancar, Faruk, *Nübüvvet ve Velâyet Merkezli Kelâm-Tasavvuf Tartışmaları*, Sarkaç Yayınları, Ankara 2011, s. 64.

¹⁰⁸ Râgıb Isfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-İtikâdât*, thk. Şamran Aclî, Beyrut 1988, s. 123-127.

¹⁰⁹ Bkz. Çınar, Mahmut, "Eş'arîliğin Hz. Peygamber Tasavvuru", *Uluslararası İmam Eş'arî ve Eş'arîlik Sempozyumu Bildirileri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2015, I/253-255.

vasıtasıyla olduğunu belirten Gazâlî,¹¹⁰ sonraki eserlerinde hissî mucizelerin yanıltıcı olabileceği, dolayısıyla nübüvveti ispatlamada kesin sonucu vermeyeceği kanaatine varmış ve Hz. Peygamber'in nübüvvetini tasavvuf ile kanıtlamanın daha doğru ve kesin sonuca ulaştıran bir yöntem olduğunu ifade etmiştir.¹¹¹ Mucizelerin sihir vb. hadiselerden ayırt edilmesinin zor olduğuna değinen Gazâlî¹¹² nübüvveti, tadarak ispat etmeye yaradığını iddia ettiği tasavvuf metodunun gözle görmek ve elle tutmak gibi kesin sonuca ulaştırdığını ifade etmiştir.¹¹³

Gazâlî, nübüvveti ispatlamada kullandığı ikinci yöntemini daha çok *el-Munkız mine'd-Dalâl* isimli eserinde açıklamıştır. O, bir kimsenin peygamber olup olmadığı hususunda kuşkuya düşüldüğünde, yapılması gereken şeyin, peygamberlik iddiasında bulunan şahsın hallerini ve yaşantısını incelemek olduğunu söyler. Nasıl ki tıp ve fıkıh ilminden haberdar olduğumuzda, doktorları ve fakihleri tanıyabiliyorsak benzer şekilde peygamberi de peygamberlik iddiasında bulunan sahtekârdan ayırt edebiliriz.¹¹⁴ Zaten insan, Hz. Peygamber'in ibadetler ve ibadetlerin kalbi temizlemedeki etkisi ile ilgili sözlerini tecrübe ederek, onun iddiasında doğruluğunu sınavabilir ve peygamberliği hususunda kesin bilgiye ulaşabilir.¹¹⁵ Zira peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin gayretinin ruhumuzdaki olumlu etkilerini hissederek, onun gerçek peygamber olduğunu anlamış oluruz.¹¹⁶

Gazâlî, mucizelerle bağlantılı başka hususların da var olduğunu ve birtakım sorulara muhatap olmanın mümkün olduğunu belirtmiş, bu yüzden mucize delilinin sorunlu ve şüpheli bir duruma yol açması ihtimalinden dolayı delillerden sadece bir delil olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁷ Nitekim ona göre mucizeler peygamberliği kesin bir şekilde ispat edebilseydi, insanların tamamı peygambere iman

¹¹⁰ Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-İktisâd fi'l-İtikâd (İtikadda Orta Yol)*, nşr. ve trc. Osman Demir, Klasik Yayınları, İstanbul 2012, s. 170-173. Gazâlî bu eserinde Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatında Kur'an-ı Kerim mucizesinden ve hissî mucizelerinden hareket etmektedir.

¹¹¹ Gazâlî, *el-Munkız*, s. 112-114.

¹¹² Oysa Gazâlî, daha önce kaleme aldığı *el-İktisad fi'l-İtikad* isimli eserinde sihir ile mucizenin birbirine karışma tehlikesinin bulunmadığını ifade etmiş, kerâmet için de aynı durumun söz konusu olduğunu belirtmiştir. (A.g.e., s. 163-166).

¹¹³ Gazâlî, *el-Munkız*, s. 114.

¹¹⁴ Gazâlî, *el-Munkız*, s. 112-113.

¹¹⁵ Gazâlî, *el-Munkız*, s. 112-113.

¹¹⁶ Griffel, Frank, *Al-Ghazâlî's Philosophical Theology*, Oxford University Presss, New York, 2009, s. 197.

¹¹⁷ Gazâlî, *el-Munkız*, s. 114.

ederdi. Yani o, insanların peygambere iman etmeyişlerinin, gösterdiği mucizeyi sihirden ayırt edememelerinden kaynaklandığını iddia etmiştir. Çünkü ona göre mucizeyi sihirden ayırt etmek neredeyse imkân dışıdır.¹¹⁸

Ancak Gazâlî'nin bu düşüncesine katılmadığımızı ifade etmeliyiz. Zira mucizeler tüm insanların peygambere iman etmesi için değil, sorumlu tutulabilmeleri içindir. Bu bakımdan herkesin peygambere iman etmemiş olması, delillerin yetersizliğinden ziyade insanın özgür irade sahibi olmasıyla ilgili bir konudur. Nitekim insanlar, gönülleri kesin olarak kabul ettiği halde, haksızlık ve büyüklenmelerinden ötürü peygamberleri bile bile inkâr etmişlerdir.¹¹⁹

Gazâlî *el-Kıstâsü'l-Müstakîm* isimli eserinde de benzer şekilde nübüvvetin ispatında hissî mucizelere güvenilemeyeceğini ifade etmiştir. Ona göre nasıl ki birisi bize matematik öğrettiğinde hem matematik öğreniyor hem de bize bu ilmi öğreten kimsenin Matematikçi olduğunu anlıyorsak Hz. Musa ile Hz. Peygamber'in nübüvvetlerinin ispatında da durum böyledir. Yani onların hal, hareket ve mesajlarından hareketle peygamber olduklarını tecrübe ederek kesin bir şekilde anlarız. Ne asanın yılanı dönüşmesi ne de ayın yarılması mucizeleri ile güvenilir bir imana ulaşılamaz. Zira hakikat ortaya çıkıncaya kadar bunların sihir, tılsım vb. şeylerle karıştırılması ihtimali vardır.¹²⁰

Gazâlî'ye göre insanların rüya görüyor oluşu, peygamberliğe inanmalarında kolaylık sağlamaktadır. Zira insanlar, peygamberlik iddiasında bulunan kişinin gaybî bilgi elde etmesini, gördükleri rüya sayesinde kavrayabilir. Yani şayet uyku olmasaydı, peygamberlerin böyle bir özelliğe sahip olduğu anlaşılacak, iddiaları insanlar tarafından kabul görmeyecekti.¹²¹

Gazâlî, halk için mümkün gördüğü inanma türlerini sıralarken de bu konuya temas etmiştir. Halkın tasdike altı mertebede¹²² ulaştığını belirterek, insanların delilsiz

¹¹⁸ Gazâlî, *el-Munkız*, s. 96-97.

¹¹⁹ Neml, 27/14; Kasas, 28/57.

¹²⁰ Gazâlî, *el-Kıstâsü'l-Müstakîm*, çev. İbrahim Çapak-Sami Bakır, YEK Yayınları, İstanbul 2016, s. 132-135.

¹²¹ Gazâlî, *el-Munkız*, s. 112.

¹²² Biz bu mertebelerden konumuzla ilgisi bakımından ikisine yer vermeyi uygun gördük. Mertebelerin tamamı için bkz. *İlcâm*, s. 93-100.

bir şekilde kuvvetli imana nasıl sahip olduklarını örneklerle ortaya koymuştur. Ona göre halkın çokça övdüğü, insanlar arasında iyi bir izlenime sahip kimseden sadece işitme yoluyla gerçekleşen tasdik, bu mertebelerden dördüncüsüdür. Hakkında iyi bir kanaate sahip olunan kişinin, diğer kişiye bir haber verdiğinde, haberi alan şahıs, kalbinde en ufak bir şüphe olmayacak şekilde bunu tasdik eder. Burada tasdiki sağlayan şey, haberi söyleyene dair duyulan (hüsni zan) iyi kanaattir.¹²³ Baba ve öğretmenlerine karşı, çocukların düşüncelerinin bu şekilde olduğunu ifade eden Gazâlî, herhangi bir delil istemeksizin gerçekleşen diğer tasdik düzeylerinden de söz eder. Ona göre beşinci derece, meselenin aslını araştıran kişi için kesinlik ifade etmese de avamın kalbinde bir kesinlik oluşturan ve birtakım işaret/alâmetlerden hareket eden tasdik çeşididir. Buna göre bir kişi beldesinin liderinin hasta olduğunu tevatür derecesinde bilse, sonra da onun evinden ağlaşmalar duyulsa, böyle bir durumda hizmetkarlarının birinden de öldüğünü işitse, avamdan olan kişi, liderin öldüğüne kesin bir şekilde inanır. İşte benzer şekilde pek çok bedevî Arap, Hz. Muhammed'in (sav) yüzündeki nûru, tatlı dilini, hallerindeki ve ahlâkındaki yumuşaklığı görünce ona iman etmiştir. İman etmek için peygamberden mucize göstermesini talep etmemiş ve hiçbir şüphe duymaksızın kesin bir şekilde onu tasdik etmiştir.¹²⁴

Aslında burada Gazâlî'nin peygambere iman ile peygamberliği ispatın farklı şeyler olduğunu vurguladığını, iman için mutlaka güçlü delillerin gerekli olmadığını ortaya koymaya gayret ettiğini görüyoruz. Çünkü ona göre iman, mutlaka kelâmî bir delile dayalı olmak zorunda değildir. Önemli olan iman etmiş olmaktır. Dolayısıyla sarsılmaz bir imana sahip olmak için araştırma yapmak ve deliller ortaya koymak şart değildir.¹²⁵ Fakat burada asıl önemli nokta, onun birtakım işaretlerden hareketle imana ulaşmayı avamın bir yöntemi olarak görmesi ve nübüvvetin ispatında bunun bir anlam taşımadığını düşünmesidir. Nitekim Gazâlî bu eserinde nübüvvetin ispatında mucizeyi asıl delil kabul etmiş, birtakım alâmetlerden hareketle peygamberliğin doğrulanmasını ise avamın yöntemi olarak sunmuştur. Bedevi Arapların Hz. Peygamber'e gelmesi ve onun İslam dinini anlatmasıyla bedevilerin peş peşe iman ettiğinden bahseden Gazâlî,

¹²³ Gazâlî, *İlcâm*, s. 94.

¹²⁴ Gazâlî, *İlcâm*, s. 94-95.

¹²⁵ Gazâlî, *İlcâm*, s. 97.

H. Peygamber'in onları mucize ve mucizenin peygamberliğe delaleti hususunda sorumlu tutmadığından da söz eder. Aynı zamanda bu kişilerin çoğunun kelâmî delilleri anlayabilecek durumda olmadıklarını fakat bir savaşta binlerce kişinin Müslüman olduğunu¹²⁶ söyler ki tüm bunlar peygambere inanmada avamın delile ihtiyaç duymadığını ortaya koymak içindir.

Görüldüğü gibi Gazâlî, H. Peygamber'in nübüvvetinin sadece mucize vasıtasıyla ispatlanmasına karşı çıkmış, zevk yoluyla elde edilen ispatın, gözle görmek ve elle tutmak gibi olduğunu savunarak tasavvufî ispat metodunu öne çıkarmıştır. Nitekim ona göre H. Peygamber'in hayatını inceleyenler, onun ilahi yardım aldığını, dolayısıyla davasında gerçek peygamber olduğunu tereddütsüz bilirler.¹²⁷ Onun sîreti, fiziki görünümü ve halleri, peygamber olduğunu ortaya koyan en açık deliller/alametlerdir.¹²⁸

Aslında Gazâlî'nin ilk zamanlar geleneksel Eş'arîlikte olduğu gibi, peygamberliğin kanıtlanmasında sadece mucizeden hareket etmesine karşın sonraları peygamberin yaşantısını, ahlâkını ve toplumunu dönüştürmesini de devreye sokması, dahası mucizenin tek başına güven duyulacak bir delil olmadığını iddia etmesi, onun Müslüman filozoflardan, özellikle de İbn Sînâ'dan etkilenmiş olduğunu akla getirmektedir.¹²⁹ Daha önceleri avamın iman etmesinde etkili olduğunu söylediği ve nübüvveti ispatlamada herhangi bir önem atfetmediği, peygambere ait birtakım işaretleri, daha sonra-mucizeyi bir kenara iterek- en güçlü delil kabul etmiş olması bu düşünceyi desteklemektedir. Bununla birlikte Mâtürîdî'nin H. Peygamber'in nübüvvetini ispatlarken şahsiyetine büyük önem atfetmesinin yakın coğrafyadaki Eş'arî mütekellimleri de etkilemiş olması muhtemeldir.¹³⁰ Nitekim yukarıda temas

¹²⁶ Gazâlî, *İlcâm*, s. 97-98.

¹²⁷ Gazâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1982, II/383.

¹²⁸ Gazâlî, *İhyâ*, II/383.

¹²⁹ Bkz. İbn Teymiyye, *Kitabu'n-Nübüvvât*, s. 610, 699-700, 941; a. mlf., *Şerhu'l-Akâdeti'l-İsfahâniyye*, s. 142; Akiti, M. Afifi, "Three Properties of Prophethood in Certain Works of Avicenna and al-Gazâlî", *Interpreting Avicenna, Science and Philosophy in Medieval Islam*, Proceedings of the Second Conference of the Avicenna Study Group, ed. Jon McGinnis, Brill, Leiden 2004, s. 195-210; Griffel, Frank, "Al-Gazâlî's Concept of Prophecy: The Introduction of Avicennan Psychology into Aş'arite Theology", *Arabic Sciences and Philosophy*, 14 (2004), s. 113-144.

¹³⁰ Çınar, Mahmut, "Mâtürîdîliğin H. Peygamber Tasavvuru", *Nübüvvet ve Medeniyet*, ed. Abdulhamit Sinanoğlu-Recep Ardoğan, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2017, s. 126.

edildiği gibi, peygamberin sîretinden hareketle nübüvvetinin ispatı Eş‘arî gelenekte de yoğun bir şekilde sürdürülmüştür.

Şehristânî de Hz. Peygamber’in hallerini ve fiillerini, nübüvvetini doğrulayan alâmetlerden kabul etmiştir.¹³¹ Ona göre iddianın doğruluğunu ispatlayan bir delil ortaya koymaksızın peygamberlikten söz edilemez. Başka bir ifadeyle peygamberlik iddiasında bulunan kişinin, bunu doğrulayan bir delili yoksa peygamberliği de yoktur.¹³² Ayrıca peygamberin söz ve fiillerinin bir an bile olsun birbirine zıt olmaması gerekir ki, bu da onun ismet sıfatına sahip olması anlamına gelir. Yani peygamber ismet sıfatına sahip olduğu için söz ve davranışlarında peygamberlik görevine uygun düşmeyecek bir durum bulunmaz.¹³³

Şehristânî’ye göre peygamberin fitrî bir olgunluğa, ahlâkî güzelliklere, söz ve eylemlerinde doğruluğa ve güvenilirliğe nübüvveti öncesinde sahip olması vb. özellikler yok sayılamaz. Peygamberler bu özellikleri sayesinde meleklerle irtibat kurmaya ve vahiy almaya hak kazanır. Allah Tealâ, temiz bir fitrata, saf cevhere, temiz soya, güzel ahlâka sahip kulları arasından birini peygamber olarak seçer ve onun belli aşamalardan geçerek yücelmesini, bunun neticesinde de vahiy almasını sağlar.¹³⁴ Buradan anlıyoruz ki o, peygamberlik öncesindeki özellikler ile nübüvvet arasında bir bağın olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte ona göre nübüvvet Allah’ın bir lütfudur, ihsanıdır.¹³⁵ Bu noktada onun Allah’ın tercihte bulunmasına yaptığı vurgu peygamberliği, çalışmakla elde edilebilecek bir kurum olarak düşündüğüne dair yorumların önünü tıkamıştır.

Fahreddin Râzî de (v. 606/1209) Allah’ın peygamber seçiminde alelâde bir tercihte bulunmadığını ifade etmiş ve “*Allah, elçiliğini kime vereceğini çok iyi bilir.*”¹³⁶ mealindeki ayeti açıklarken ancak peygamber seçilmeye elverişli sıfatlarla donatılmış kişilerin peygamber seçildiğini, bu sıfatları da sadece Allah’ın bildiğini

¹³¹ Şehristânî, Abdülkerîm, *Nihayetü'l-İkdâm fî İlmi'l-Kelâm*, tashih. Alfred Guillaume, Kahire 2009, 439.

¹³² Şehristânî, *Nihayetü'l-İkdâm*, s. 438.

¹³³ Şehristânî, *Nihayetü'l-İkdâm*, s. 439.

¹³⁴ Şehristânî, *Nihayetü'l-İkdâm*, s. 458-459.

¹³⁵ Şehristânî, *Nihayetü'l-İkdâm*, s. 459.

¹³⁶ En‘âm, 6/124.

söylemiştir.¹³⁷ O, nübüvveti ispatta ilk zamanlar Gazâlî’de olduğu gibi sadece mucizelerden hareket etmiştir. Fakat daha sonra burhân-ı limmî/tümden gelim adını verdiği yöntemin mucize ile ispattan daha etkili bir metot olduğunu öne sürmüştür.¹³⁸

Râzî, *Muhassal* isimli eserinde peygamberliği ispatta mucizeden sonra ikinci yol olarak Hz. Peygamber’in ahlâkı, iş ve davranışlarını delil getirerek ispatlama yolundan söz eder. Bu metoda göre, zikredilen özelliklerin her biri peygamberliği ispat etmese de bunların tamamı ancak peygamberde bir araya gelebilir. Râzî, Câhız’ın bu ispat yöntemini seçtiğini ve Gazâlî’nin de bunu benimsediğini aktarmıştır.¹³⁹ Ardından Râzî, bu metoda yöneltile eleştiriye yer vermiştir. Şöyle ki, Hz. Peygamber’in nübüvvetine güzel halleri ile delil getirmek bu delilin zayıflığını gösterir. Bu düşünceye göre bir kişinin fazilet bakımından diğer insanlardan önde olması, o kişinin diğer insanlardan üstün olduğunu gösterebilir. Fakat bu durumu, o kişinin peygamber olduğunu ortaya koyan bir delil kabul etmek doğru değildir. Nitekim filozoflardan da çok ahlâklı ve topluma örnek olan şahsiyetlerden söz edilmiştir ki bu, onların peygamber olduğunu göstermemektedir.¹⁴⁰ Hz. Peygamber’in nübüvvetinin delillerine yöneltile itirazları değerlendirirken Râzî, Kur’an mucizesinin asıl kabul edilmesi gerektiğini, diğer delillerin ise tamamlamaya ve mükemmelleştirmeye yönelik olabileceğini ifade etmiştir.¹⁴¹

Râzî, *el-Erbâîn* adlı eserinde ise Hz. Peygamber’in mucizelerini hissî ve aklî olmak üzere ikiye ayırır. Mâturîdî mütekellimlere benzer bir tasnif kullanarak hissî mucizeleri de Hz. Peygamber’in zatı dışındaki, zatındaki ve sıfatlarındaki mucizeler olmak üzere üç grupta değerlendirir. Hz. Peygamber’in dış görünüşündeki bazı özellikleri, zatındaki mucizeler olarak isimlendiren Râzî, ahlâkî üstünlüklerini ise sıfatlarındaki mucizeler başlığı altında sıralamıştır. Hz. Peygamber’in dünyaya

¹³⁷ Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, Daru İhya Turasi, Beyrut h. 1420, XIII/136.

¹³⁸ Bkz. Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVII/268; a. mlf., *en-Nübüvvât vemâ yete’alleku bihâ*, nşr. Ahmet Hicâzî es-Sekkâ, Beyrut 1986, s. 111-193; a. mlf., *el-Metâlibu'l-Âliye mine'l-İlmi'l-İlâhî*, thk. Ahmet Hicâzî es-Sekkâ, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 1987, VIII/103-114; a. mlf., *Meâlimu Usûli'd-Dîn*, çev. Muhammet Altaytaş, YEK Yayınları, İstanbul 2019, s. 183; İbn Tilimsânî, Şerefuddîn Abdullah b. Muhammed el-Mısırî, *Şerhu-Mealimi-Usûli'd-Din li-İmam er-Râzî*, thk. Nizar b. Ali Hammâdî, Dâru'l-Feth, Amman 2010, s. 513-516; Ayrıca bkz. Shihadeh, Ayman, *The Teleological Ethics of Fakhr Al-Dîn al-Râzî*, Brill, Leiden 2006, s. 129-130.

¹³⁹ Râzî, *Muhassal*, s. 187.

¹⁴⁰ Râzî, *Muhassal*, s. 190.

¹⁴¹ Râzî, *Muhassal*, s. 192.

gelişine kadar nesilden nesile aktarılan nur, iki omzu arasındaki mühür ve fizyonomisindeki güzellikleri zatındaki mucizeler arasında zikreden Râzî, sıfatlarındaki yani ahlâkındaki mucizeleri ise on maddede ortaya koymuştur. Bu özellikler, onun yalan söylemeyişi, kötü fiil işlemeyişi, insanlardan korkup kaçmayışi, şefkati ve rahmeti, cömertliği, dünya nimetlerine ilgisinin azlığı, fesâhati şeklinde özetlenebilir.¹⁴² Aklî mucizeleri ise altı gruba ayıran Râzî, Hz. Peygamber'in, ilim bakımından çok kısır bir bölgede yetişip Şam'a yaptığı iki kısa seyahat dışında memleketinden uzaklaşmamış olmasına karşın Kur'an-ı Kerim'i tebliğ etmesini bu mucizelerin başında zikreder. Yine o, Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğinden önceki dönemde ilahi meseleler ve nübüvvet-risalet hakkında herhangi bir düşüncesinin ve beyanının olmayışını, tebliğ vazifesi süresince insanların tüm eziyetlerine karşın görevine devam etmesini ve güçlü bir ordu kurduktan sonra bile davranışlarında bir değişikliğin olmamasını, dualarının kabul edilmesini ve gaybdan haber vermesini de aklî mucizeler arasında zikretmiştir.¹⁴³

Râzî, son döneminde kaleme aldığı *el-Metâlibu'l-Âliye* ve *Meâlim* isimli eserlerinde ise peygamberliğin mucize ile ispatı metodundan bir hayli uzaklaşmıştır. Burada mucizeye ve mucizenin nübüvvete delâletine karşı çıkanların eleştirilerini sıralamış, fakat açıklamalarıyla muhaliflerin itirazlarının birçoğunu kendisinin de kabul ettiği hissini uyandırmıştır.¹⁴⁴ Mucize ile ispat metodunun pek çok eleştiri almasından ve bu itirazlara karşı yeterli sayılabilecek açıklamaların yapılamadığını düşünmesinden olacak ki o, farklı bir ispat arayışı içerisine girmiştir. Bu yolu da "peygamberlerin insanlardaki noksanlıkları tamamlama gücü"¹⁴⁵ diye ifade etmiştir.

¹⁴² Râzî, *el-Erbâîn*, II/87-89.

¹⁴³ Râzî, *el-Erbâîn*, II/89-97. Râzî'nin bu mucize sınıflandırması kendisinden sonra da kullanılmıştır. Örneğin Hasan Ziyaeddîn Itr onun tasnifini kullanan alimlerden biridir. (Bkz. Itr, Hasan Ziyaeddîn, *Nübüvvetü Muhammed fi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, Beyrut 1990, s. 224-233). Ömer Nasuhi Bilmen de Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat konusunu işlerken Râzî'nin mucize tasnifinden yararlanmıştır. Peygamberin mucizelerini zatının dışındaki, zatındaki ve ahlâkındaki mucizeler olarak üç alt başlıkta incelemiştir. Râzî'de olduğu gibi o da elçinin fizik özelliklerini ve ahlâkını nübüvvetine delil olarak göstermiş ve genişçe açıklamıştır. (Bkz. Bilmen, Ö. Nasuhi, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, Ravza Yayınları, İstanbul 2013, s. 203-233).

¹⁴⁴ İskenderoğlu, Muammer, "Fahreddin er-Râzî'de Nübüvvet Teorisi", *İslam Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*, ed. Ömer Türker-Osman Demir, İSAM Yayınları, İstanbul 2013, s. 518-519.

¹⁴⁵ Râzî, *el-Metâlibu'l-Âliye*, VIII/101.

Peygamberlerin insanları eğitmesi ve yetkinleştirmesini/olgunlaştırmasını nübüvvetin ispatında en mükemmel ve en üstün delil olarak gören Râzî'ye göre itikatta ve amelde doğru olanın ne olduğu akıl vasıtasıyla bilinir. Bu bilgi sayesinde, insanları doğru dine davet eden biriyle karşılaşıldığında, o kişinin sözlerinin insanları batıldan alıkoyup, gerçek yola iletmedeki rolü görülünce, onun gerçek peygamber olduğu ortaya çıkar ve ona inanmak zorunlu hale gelir.¹⁴⁶ O, bu metodu akla daha uygun bulmuş, diğer metoda nazaran eleştiri alma ihtimalinin daha az olduğunu belirtmiştir. Bahsi geçen yöntemin önemini ortaya koymak için *el-Metâlibu'l-Âliye*'de geniş izahatta bulunan Râzî, İbn Sînâ'da olduğu gibi peygamberlerin üç özelliğine vurgu yapmış, nübüvvetin gerekliliğini bu sıfatlar üzerinden açıklamıştır. İnsanları yetkinlik bakımından üç gruba ayırarak, çoğunun bilgi ve amel bakımından yetkin olmadığını, velîlerin ise hem bilgi hem de amel bakımından yetkin olmalarına karşın diğer insanları olgunlaştıramadıklarını ve son olarak da peygamberlerin bilgi ve amelde en yetkin kişiler olduğunu, velîlerden farklı olarak da diğer insanları yetkinleştirmelerine vurgu yapmıştır.¹⁴⁷ Aslında Râzî'nin bu açıklamalarının benzerlerini İbn Sînâ'nın eserlerinde görmek mümkündür. Bu da İbn Sînâ'nın, onun düşüncesi üzerindeki etkisini açık bir şekilde gösterir.¹⁴⁸

Netice itibariyle Râzî'ye göre insanın iki manevi hastalığı vardır. Bunlar, haktan yüz çevirmek ve yaratılmışlara, dünyaya (aşırı) yönelmektir. Bunun tedavisi ise yaratılmışlara bağlanmayıp Hakk'a yönelmekle gerçekleşir. Durum böyle olunca insanları bu gerçeğe davet edip yönelten kişi, gerçek peygamberdir. Bu yetkinliğini en iyi şekilde ifade edebilme özelliğini taşıyan insan da peygamberliğin en üst

¹⁴⁶ Râzî, *el-Metâlibu'l-Âliye*, VIII/103. Şiblî, Yeni İlm-i Kelâm'a dair kaleme aldığı ve büyük bir bölümünü nübüvvet bahislerine ayırdığı *İlm-i Kelâm-ı Cedîd* isimli eserinde nübüvveti kanıtlarken Râzî'nin bu eserinden geniş alıntılar yapmıştır. Nu'mânî, Mevlana Şiblî, *İlm-i Kelâm-ı Cedîd*, çev. Celal Said Hafnavî, Kahire 2012, s. 234-250. Ayrıca bkz. a. mlf., *Büyük İslâm Tarihi: Asr-ı Saadet*, çev. Ö. Rıza Doğrul, II/250-251.

¹⁴⁷ Râzî, *el-Metâlibu'l-Âliye*, VIII/103-104; a. mlf., *Meâlim*, s. 181, 193.

¹⁴⁸ Örnek olarak bkz. İbn Sînâ, *el-Mebde ve'l-Me'âd*, nşr. Abdullah Nurânî, Tahran 1998, s. 115-120; a. mlf., *el-A'lâ, et-Tefsîru'l-Kur'ânî ve'l-Lugatu'-Süfiyye fi Felsefeti İbn Sînâ*, nşr. Hasan Âsî, el-Müessesetü'l-Camiyye li'd-Dirâsât, Beyrut 1983, s. 97-103. İcî (v. 756/1355), bu metodun Müslüman filozofların yoluna yakın olduğunu ifade etmiştir. Cürcânî, *Şerhu'l-Mevakıf*, III/485. Griffel ise İbn Sînâ'nın Râzî'deki nübüvvet düşüncesine yaptığı etki ve katkıyı ortaya koymaya gayret etmiştir. Bkz. Griffel, Frank, "Al-Gazâlî's Concept of Prophecy: The Introduction of Avicennan Psychology into Aş'arite Theology", *Arabic Sciences and Philosophy*, vol. 14 (2004), s. 101-113.

mertebesindedir.¹⁴⁹ Bu özelliği ile Hz. Peygamber kendisi dışındakilerden daha üstündür.¹⁵⁰

Râzî, burhân-ı limmî ismini verdiği bu yöntemin, peygamberliği mucizeler vasıtasıyla ispatlama yönteminden daha sağlam olduğunu göstermek adına birçok ayete de atıfta bulunur. A'lâ sûresinin 1-19. ayetlerini örnek veren Râzî, burada Hz. Peygamber'in teorik ve pratik gücünün yetkinliğinden bahsedildiğini söyler. Ona göre, “(Ey Muhammed) Sana (Kur'an'ı) Biz okutacağız ve asla unutmayacaksın”¹⁵¹ ayeti onun teorik gücünün kemâlini, “Kolay olanı yapmayı sana kolaylaştırırız”¹⁵² ayeti ise onun pratik gücünün kemalini ifade eder. “Faydalı olacaksa insanlara öğüt ver”¹⁵³ ayetinin ise Hz. Peygamber'e diğer insanları yetkinleştirmesi için verilen bir emir olduğunu söyler.¹⁵⁴ Bunun yanında Hz. Peygamber'e iman etmeyenlerin, kendisinden çeşitli mucizeler göstermesini talep etmelerinin ardından onlara verdiği şu cevabı da örnekler arasında zikretmiştir: “... De ki: Rabbimi tenzih ederim! Ben sadece beşer bir peygamberim”¹⁵⁵. Râzî'ye göre bu ayetlerden Hz. Peygamber'in teorik ve pratik akıl gücünün kemâli ve diğer insanları da olgunlaştırdığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla mucize göstermek, peygamberliğin şartlarından değildir.¹⁵⁶ Böylece o, Kur'an-ı Kerim'in, peygamberliği insanın teorik ve pratik aklının yetkinleşmesi, diğer insanları da yetkinleştirmesini temel alarak ispatlamaya çalıştığını açıklar.¹⁵⁷

Her ne kadar Râzî, sonradan tercih ettiği metodun peygamberliği ispat bakımından daha sağlam olduğunu, dolayısıyla daha az eleştiri alacağını iddia etse de durum pek de öyle görünmemektedir. Çünkü bakıldığında bu metodun da birtakım problemleri beraberinde getireceği görülmektedir. Evvela Râzî'nin izah ettiği peygamber tanımı çok geneldir. Bu yüzden onun açıklamasından, kimin peygamber olacağı yahut zikredilen vasıfları taşıyan kişilerin peygamber sayılıp sayılmayacağı

¹⁴⁹ Râzî, *el-Metâlibu'l-Âliye*, VIII/108.

¹⁵⁰ İbn Tilimsânî, *Şerhu-Mealimi-Usûli'd-Din*, s. 516.

¹⁵¹ A'lâ, 87/6.

¹⁵² A'lâ, 87/8.

¹⁵³ A'lâ, 87/9.

¹⁵⁴ Râzî, *el-Metâlibu'l-Âliye*, VIII/109-110.

¹⁵⁵ İsrâ, 17/93.

¹⁵⁶ Râzî, *el-Metâlibu'l-Âliye*, VIII/113-114.

¹⁵⁷ Bkz. İskenderoğlu, *a.g.m.*, s. 522-523; Sancar, *a.g.e.*, s. 248-250.

gibi sorulara cevaplar bulmak oldukça güçtür.¹⁵⁸ Yine peygamberlerin yetkinleştirmesinin mahiyeti de açık ve anlaşılır değildir.

Burhân-ı limmî yöntemini nübüvveti ispatlamadaki rolü bakımından değerlendirecek olursak yine birtakım sıkıntılarla karşılaşmamız kaçınılmazdır. Peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin kendisine taraftar edinebilmesi, etrafındaki insanları dönüştürebilmesi çok kısa sürede olabilecek bir durum değildir. Kaldı ki insanlarda iddia sahibinin ömrünün sonuna doğru tam manasıyla bir kanaat oluşabilir. Böyle bir durumda nübüvvetin bilinmesini sadece insanları yetkinleştirme/kemâle erdirmeye şartına bağlamak kanaatimizce yanıltıcı olabilecektir. Örneğin Hz. Nuh tüm gayretiyle tebliğ vazifesini sürdürmesine ve çok uzun bir süre toplumu içerisinde bulunmasına rağmen kendisine çok az insan iman etmişken Hz. Muhammed'de (sav) durum bunun tam tersi olmuştur. Bu örnek de bize peygamberliğin anlamını sadece başarıya endekslemenin yanlış olacağını açıkça göstermektedir. Peygamberin güzel ahlâk örnekleri sergilemesi, insanları kemâle ulaştırması, kendisine inanılmasını kolaylaştıran bazı işaretler arasında değerlendirilebilir fakat peygamberliğin anlamının sadece bu olduğunu söylemek sakıncalı olacaktır.¹⁵⁹ Yine bu yönetime göre insan aklı itikatta ve amelde doğrunun ne olduğunu bilebilmektedir. Bu ise nübüvvet makamını inkâr eden gruplardan aktarılan ve aklın yeterli olduğu dolayısıyla peygamber göndermenin gereksizliği düşüncesine¹⁶⁰ de kapı aralamak olacaktır.

Kâdî Beyzâvî'ye göre de Hz. Peygamber'in şahsiyeti, nübüvvetinin delillerindedir. Onun tüm yaşamı ve dürüstlüğü, hayatı süresince dünyaya değer vermeyişi, son derece cömert olması, hiç kimsede bulunmayan cesareti, Arapların son derece usta hatiplerini susturacak seviyedeki fesâhati, yaşadığı sıkıntı ve zorluklara karşın davet ettiği ilkeler hususundaki ısrarcı tutumu, zenginlere karşı onurlu, fakirlere

¹⁵⁸ İskenderoğlu, *a.g.m.*, s. 522; Sancar, *a.g.e.*, s. 249-250.

¹⁵⁹ Bkz. İbn Tilimsânî, *a.g.e.*, s. 515.

¹⁶⁰ Aklın sorumlulukları bilmede yeterli olduğu düşüncesinden hareketle peygamberlik kurumunu kabul etmeyenlerin görüşleri için bkz. Cürcânî, *Şerhu'l-Mevakıf*, III/425-427.

karşı ise alçak gönüllü olması gibi mütevatir nitelikleri ancak peygamber olan kişilerde bulunabilecek özelliklerdir.¹⁶¹

Kemaluddîn Enbârî'ye göre akıllı ve insaflı olan insanlar, Hz. Peygamber'in davranışlarını değerlendirdiklerinde, nübüvvetini kolay bir şekilde anlayacaklardır. Hz. Peygamber'in hâl, davranış ve kelâmında aklın ve dinin reddedeceği, ismete aykırı bir şey bulunmadığı gibi onun korunmuşluğu ve üstün ahlâkı, hârikulâdedir. Onun davranışları hatta bütün halleri, nübüvvetini doğrulayan işaretlerdir.¹⁶²

Enbârî peygamberin ahlâkını ismeti ile ilişkilendirmiş, Hz. Peygamber'in nübüvvetini doğrularken de ismetten hareket etmiştir. Biliyoruz ki İslâmî literatürde ismet denilince akla daha çok günahlardan korunma gelmektedir. Yani burada peygamberin ahlâklılığın ziyade tebliğinde korunmuş olduğu, vahyin güvenli bir şekilde insanlara ulaştırıldığı ön plandadır. Fakat ismetin, peygamberin ahlâklılığı ile ilişkisi ve bu ahlâklılığın da nübüvveti doğrulama açısından fonksiyonu büyük oranda göz ardı edilmiştir.¹⁶³ Bu sebeple Enbârî'nin Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlarken onun ahlâkından hareket etmesi önemlidir.

Âmidî de Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlarken mucizelerinden ve ismet sıfatına sahip oluşundan hareket etmiş, bu sıfata eserinde genişçe yer ayırmıştır.¹⁶⁴ Ona göre peygamberin nübüvvetini ispatlaması için mucize göstermesi gerekir. Bununla birlikte peygamberin günahlardan korunmuş olması, kendisinden nefret duyulmasına yol açabilecek herhangi bir davranışının bulunmayışı nübüvvetinin en önemli delillerindedir.¹⁶⁵

Îcî, Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat ederken mucizeyi esas almış, bunun yanında ikinci metot olarak Câhız ile Gazâlî'nin tercih ettiğini söylediği, peygamberin ahlâkından ve yaşantısından yola çıkarak nübüvveti ispat etme deliline yer vermiştir.

¹⁶¹ Kâdî Beyzâvî, *Tavâli'u'l-Envâr (Kelâm Metafizîği)*, çev. İlyas Çelebi-Mahmut Çınar, YEK Yayınları, İstanbul 2014, s. 222.

¹⁶² Enbârî, Kemaluddîn Ebû'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed, *Kitabu'd-Dâi ile'l-İslâm fî Usûli İlmi'l-Kelâm*, thk. Seyyid Huseyn, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1988, s. 461 vd.

¹⁶³ Türcan, Galip, "Kelâmda Nübüvvetin İspatı-Nübüvvet Geleneği Bağlamında-", *Dini Araştırmalar*, 9/25, (2006), s. 233.

¹⁶⁴ Âmidî, Seyfeddîn, *Ebkâru'l-Efkâr fî Usûli'd-Dîn*, thk. Ahmed Muhammed Mehdî, Kahire 2004, IV/67-150.

¹⁶⁵ Âmidî, *Ebkâr*, IV/143-144.

O, bu yöntemi nübüvvetin ispatında tamamlayıcı unsurlardan saymıştır.¹⁶⁶ Hz. Peygamber'in zatında birleşen üstün ahlâkî özellikleri sıralayarak, bu özelliklerin tamamının onda mevcudiyetinin, nübüvvetinin en büyük delillerinden olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁷ Peygamber dışındaki diğer insanlarda bu özelliklerden bulunmasının bu ispat yöntemini zayıflatacağı şeklindeki bir eleştirinin de kabul edilemez olduğunu serdetmiştir. Yine o, Râzî'nin nübüvveti ispat şeklini ise farklı bir metot olarak değerlendirmiş ve İslâm filozoflarının nübüvveti ispat yöntemine yakın durduğunu söylemiştir.¹⁶⁸ Cürcânî (v. 816/1413) ise *Şerhu'l-Mevakîf*’ında, İcî'nin bahsettiği bu metotlara daha geniş bir şekilde yer vermiştir.¹⁶⁹

Taftazânî, Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiasında bulunduğunu ve iddiasını mucizelerle ispat ettiğini ifade etmiştir.¹⁷⁰ Bununla birlikte o, basiret sahibi olan kişilerin Hz. Muhammed'in peygamberlikten önceki, peygamberlik sonrası dönemdeki halleri ve yüce ahlâkından hareketle de onun gerçek peygamber olduğunu anlayabileceklerini beyan etmiştir. O, Hz. Peygamber'in zatındaki ve ahlâkındaki hususiyetleri mucize olarak nitelemiş ve onun nübüvvetini kanıtlamada delil kabul etmiştir. Kendisinin dünyaya gelişine kadar nesilden nesile aktarılan nûr, sırtındaki nübüvvet mührü, önünü gördüğü gibi arkasını da görebilmesi, dosdoğru, güvenilir, iffetli, cesur oluşu gibi özellikler bunlardan bazılarıdır.¹⁷¹ İşte Hz. Peygamber'in sahip olduğu bütün bu üstünlükler ancak bir peygamberde toplanabilir.¹⁷² Benzer bir yaklaşımı Zebîdî'de (1205/1790) de görmek mümkündür. O da mucizenin yanında Hz. Peygamber'in sîretinin, üstün ahlâkının nübüvvetinin delillerinden olduğu görüşünü benimsemiştir.¹⁷³

Eş'arî mütekellimlerden mucize dışında nübüvveti ispat yöntemi kullanan isimlerin görüşlerine yer vermeye çalıştık. Müteahhirûn dönemi Eş'arî

¹⁶⁶ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevakîf*, III/481-483.

¹⁶⁷ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevakîf*, III/481-483.

¹⁶⁸ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevakîf*, III/485.

¹⁶⁹ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevakîf*, III/481-483.

¹⁷⁰ Taftazânî, *el-Makâsîd*, s. 629-637.

¹⁷¹ Taftazânî, *el-Makâsîd*, s. 635-637.

¹⁷² Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 92-93.

¹⁷³ Zebîdî, Muhammed Murtazâ, *İthafü's-Sadeti'l-Muttakîn bi-Şerhi İhyâi Ulûmi'd-Dîn*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (I-X), Beyrut 2002, II/316. Ayrıca bkz. Önal, Recep, "Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî'nin Nübüvvet Anlayışı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2 (2008), s. 675-707.

mütekellimlerinde sıklıkla rastladığımız bu yöntemde başı çeken isimler Gazâlî ile Râzî olduğundan ağırlıklı olarak onların düşüncelerini tespit edip değerlendirmeye gayret ettik. Görüldüğü gibi Eşârî mütekellimlerin nübüvveti ispatlamada takip ettikleri metot ağırlıklı olarak mucizeye dayanıyorsa da çok sayıda isim mucize dışındaki bir yöntemden de istifade ederek Hz. Peygamber'in nübüvvetini bedenî ve ahlâki üstünlükleri ile ispatlamaya gayret etmişlerdir.

Artık Mâturîdî mütekellimlerin Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğini ispatlama yöntemine geçebiliriz.

1.1.5. Mâturîdiyye

Nübüvvet bahislerine *Kitâbu't-Tevhîd*'inde genişçe yer ayırmış olan İmam Mâturîdî (v. 333/944), peygamberlerin nübüvvetlerini ispatlayan delilleri temelde ikiye ayırmıştır. Peygamberlerin davranışlarındaki mükemmelliği delillerin ilki olarak zikretmiş, onların yaşadığı temiz hayatın ancak Allah'ın özel korumasıyla mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Mâturîdî, peygamberlerin ismet sıfatına sahip olmalarını, peygamberlerde bulunması gereken bir özellik olarak görmekle kalmamış aynı zamanda nübüvvetin kanıtlanmasında da en önemli delillerden saymıştır. İkinci olarak da kendisine kadarki süreçte mütekellimler tarafından kullanılagelen mucize ile ispat metoduna yer vermiş ve mucizenin diğer olağanüstülüklerden farkını ortaya koymuştur.¹⁷⁴

Ona göre peygamberlerin şu beş ayırıcı özelliği, kendilerinin Allah tarafından gönderildiğini haber verir. Birinci olarak peygamberlerin gösterdiği mucizeler, gözü aldatıp ortadan kaybolan sihirden farklı olup kalıcı bir özelliğe sahiptir. İkincisi peygamber olmayan kimselerin peygamberlik iddia edip ardından mucize göstermeleri mümkün değildir, zaten böyle bir şey de olmamıştır. Üçüncüsü, peygamberler herhangi bir gayret, çalışma sürecinden geçmeden mucize gösterdiklerinden, bazı insanlar çalışma neticesinde birtakım olağanüstülükler gösterebilseler de peygamberlik iddia ettiklerinde yalancı oldukları anlaşılırdı. Dördüncüsü, Allah elçileri nefislere ağır gelen şeyleri üstlenmişlerdir. Beşincisi onlar, başlarına gelecekleri bildikleri halde canlarını tehlikeye atmış, güçsüz oldukları ve

¹⁷⁴ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 291.

destekleyicilerinin çok az olduğu zamanlarda Allah'tan aldıkları güçle zalimlerin karşısına dikilmiş, hayatlarını kendilerine zehir etmiş, bu uğurda canlarından geçmişlerdir. Yine onlar akılların mantıklı bulduğu, insanlığı dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştıracak hususlara davette bulunmuşlardır. Ayrıca Allah elçileri, davette buldukları konularda kendi yorumlarını öne geçirme gibi bir kusur işlememiş, hal ve gidişatlarında herhangi bir gevşeklik gösterdiklerinden söz edilmemiş, ahlâklarında yadırganacak davranışlar görülmemiştir.¹⁷⁵

Mâturîdî, Hz. Muhammed'in (sav) nübüvvetini ispatlarken işe hissî mucizelerden değil onun zatından başlamıştır. Hz. Peygamberin fizyonomisindeki ve ahlâkındaki üstün vasıfları sıralayarak bu özellikleri peygamberliğinin en önemli delillerinden saymıştır.¹⁷⁶ Hz. Peygamber'in beden yapısı ile ilgili olarak, dünyaya gelişine kadar nesilden nesile aktarılan nûr, yüzünün dolunaydan daha güzel oluşu, teninin kokusunun miskten daha güzel olması, teninin ipekten daha yumuşak olması, terinin güzel kokulara karıştırılması, iki omzu arasındaki mühür, orta boylu olarak vasıflandırılmasına karşın uzun boylu insanların yanındayken onlardan uzun görünmesi vb. özelliklere yer vermiş, onun fizyonomisinin diğer insanlarla kıyaslanamayacak kadar üstün olduğunu söylemiştir.¹⁷⁷ Hz. Peygamber'in ahlâkî üstünlükleri ile ilgili olarak ise küçüklüğünden itibaren putlara tapmamış olması, yalan söylediğinin görülmemesi, yanıldığının bilinmeyişi, en tehlikeli zamanlarda bile düşmanlarından kaçmaması, ahlâkî anlamda kötü diye adlandırılabilen bir davranışına rastlanılmaması, kimseye yaranmaya çalışmaması, kendi menfaati için değil sadece Allah rızası için çalışması, insanlardan intikam almayı, şefkati, ikaz edilmesine neden olacak derecedeki merhameti, cömertliği, geçimi için gerekli şeyler dışında herhangi bir birikimde bulunmayı, kendisine sunulan türlü cazip tekliflere karşı davasından asla dönmeyişi, düşmanlarının kalbine korku salması gibi özelliklerine yer vermiştir.¹⁷⁸ Ona göre bu özelliklerden sadece bir tanesine sahip olan

¹⁷⁵ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 292-293.

¹⁷⁶ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 314-316.

¹⁷⁷ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 295-296, 314.

¹⁷⁸ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 314-316.

kişiyeye bile sempati duyup saygılı davranmak uygun bir davranışken, tüm bu hasletleri şahsında toplamış olan peygambere kalp nasıl yönelmesin!¹⁷⁹

Mâtürîdî, peygamberlerin hangi toplumlardan seçildiğine değinmiş ve elçinin çölde yaşayan bedevilerden olmayıp şehirli olduğunu vurgulamıştır. Nitekim ona göre şehirli olan insanlar, farklı özelliklere sahip kişilere nasıl muamelede bulunacağı hususunda tecrübe sahibi olan, daha akıllı, hilm sahibi ve basiretli kimselerdir. Şehirde yaşıyor olmak, peygamberin duyulması, bilinmesi açısından da oldukça önemlidir.¹⁸⁰ Bu sebeple çölde yaşayan bedevî bir kabileye mensup bir kişi peygamberlikle görevlendirilemez. “Allah’ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe sana asla inanmayız”¹⁸¹ ayetini açıklarken Mâtürîdî peygamberlerin faziletli ve saygın kişilerden seçildiğini vurgulamıştır.¹⁸² Ona göre Mekkelî müşrikler, peygamberliğin insanların büyük ve üstün olanlarına verildiğini biliyorlardı. Çünkü onlar, “*Bu Kur’ân, şu iki şehirden büyük bir kişiyeye indirilseydi ya!*”¹⁸³ diyorlardı. Fakat onlar büyük kişinin insanların büyük saydığı biri olduğunu zannediyorlardı. Oysa Allah elçiliği kime vereceğini çok iyi bilir.¹⁸⁴

Mâtürîdî’ye göre peygamberlerin insanları benzerini getirmekten aciz bırakan mucizeleri ve açık delilleri olmasaydı bile, bizzat kendileri, güzel yaratılışları ve karakterleri, güzel ahlâkları peygamberliklerini ispatlamaya yeterdi. Kaldı ki bir de mucize ve açık delillerle geldiklerinde durum çok daha farklı olur!¹⁸⁵ Benzer şekilde Hz. Peygamber herhangi bir mucize getirmeseydi de onun doğumundan ölümüne kadar bizzat kendi mevcudiyeti, yaşantısı büyük bir mucizedir. Çünkü Allah Tealâ onu her türlü kötülükten muhafaza etmiştir. Nitekim Hz. Ebû Bekir de Hz. Peygamber’in zatında bu mucizeleri gördüğünden davetini tereddüt etmeden kabul etmişti.¹⁸⁶

Şüphesiz Mâtürîdî’nin Hz. Peygamber’in nübüvvetini kanıtlarken evvela şahsiyetine vurgu yapması, fiziki ve ahlâkî özelliklerini mucize olarak değerlendirmesi

¹⁷⁹ Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd*, s. 293.

¹⁸⁰ Mâtürîdî, *Te’vilât*, VII/373-374.

¹⁸¹ En’âm, 6/124.

¹⁸² Mâtürîdî, *Te’vilât*, V/207-208.

¹⁸³ Zuhuf, 43/31.

¹⁸⁴ Mâtürîdî, *Te’vilât*, V/208.

¹⁸⁵ Mâtürîdî, *Te’vilât*, IX/215.

¹⁸⁶ Mâtürîdî, *Te’vilât*, V/12.

önem arz eder. Bu durum kendisine kadarki mütekellimlerde karşılaşmadığımız bir ispat şeklidir. Nitekim bilhassa mütekaddimûn kelâm bilginlerinin bazı istisnalar bulunsa da peygamberliği kanıtlamada sadece mucizelerden hareket ettiklerini biliyoruz. Burada Mâturîdî'nin neden bu yöntemi kullandığına dair net ifadeler kullanmaktan imtina etmekle birlikte, onun yaşadığı havzadaki ilmî ortamın buna yol açmış olabileceğini düşünüyoruz. Bununla birlikte bu metodun delâilü'n-nübüvve türü çalışmalarda sıklıkla yer aldığını ve Hz. Peygamber'in fiziki ve ahlâkî özelliklerinin mucize kabul edilerek nübüvvetinin delilleri arasında zikredildiğini bilmekteyiz. Mâturîdî'nin bu eserlerden istifade etmiş olması çok uzak bir ihtimal gibi durmamaktadır. Kaldı ki eserinde Hz. Peygamber'in fizyonomisindeki üstünlüklere dair rivayetleri art arda sıralamasına karşın bunların doğruluğuna ilişkin herhangi bir açıklama yapmaktan uzak durması, bu hususta alışlagelmiş delâil çalışmalarındaki yöntemine uygun hareket ettiğini açıkça ortaya koymakta ve bir mütekellim gibi davranmadığını da göstermektedir.

Fakat şunu hemen belirtmeliyiz ki Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispata şahsiyetinden başlamış olması ve mucizenin diğer olağanüstülüklerden farkını ortaya koyma adına gösterdiği yoğun çaba, onun mucize yoluyla peygamberliğin ispatının tam manasıyla gerçekleşmeyeceği düşüncesine sahip olduğu, başka bir metot arayışı içerisine girdiği şekilde anlaşılmalıdır. Bilakis o, kanaatimizce Hz. Peygamber'in nübüvvetinin çok açık olduğunu, delillerinin ne kadar güçlü olduğunu ve daha hissî harikalara sıra gelmeden onun doğruluğunun kanıtlanabileceğini göstermek istemiştir. Dolayısıyla onun nübüvveti ispata peygamberin fiziki ve ahlâkî üstünlüklerinden başlamış olması, mucizeyi ispat açısından önemsiz gördüğü anlamına gelmemektedir.

Ayrıca her ne kadar Hz. Peygamber'in şahsiyetinin elçiliğini ispat için yeterli olduğunu söylemiş olsa da¹⁸⁷ mucize vasıtasıyla ispat yöntemini zayıf bulmaması Gazâlî ve Râzî gibi mütekellimlerden farklı bir yol izlediğini gösterir. Nitekim onun hissî harikaların nübüvveti ispatta yetersiz kaldığına dair bir görüşüne rastlamadık. Mâturîdî'nin Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlarken ne sadece şahsiyetinden, semâilinden ne de hissî harikalardan hareket etmiş olması dikkate değerdir.

---

¹⁸⁷ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 314.

Bu ekole mensup mütekellimlerden, Mâtürîdî'nin Hz. Peygamber'in nübüvvetini zâtı ve şahsiyetiyle ispat metodunu benimsemeyenler olsa da genel anlamda takipçileri onun metodunu sürdürmüştür. Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlamada ekolün anlayışından uzaklaşan isimlere örnek olması bakımından Ebû Şekûr es-Sâlimî'yi (v. 460/1068'den sonra) zikredebiliriz. Günümüze ulaşan tek eseri olan *Temhid*'de o, Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlamada Kur'ân mucizesi ile zâtı dışındaki hissî mucizelerinden hareket etmiş, fiziki özellikleri ile ahlâkî özelliklerini delil olarak kullanmamıştır.¹⁸⁸ Fakat o, Allah'ın peygamberlere vazifelerinin bir gereği olarak diğer insanlarda bulunmayan bazı özellikler bahsettiğinden, vücutlarının iyi topraktan seçildiğinden, ruhlarının Rûhu'l-kudüs'ten yaratıldığından ve ismet sıfatına sahip olduklarından söz etmiştir.¹⁸⁹

Mâtürîdî'nin Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlama metodunu benimseyen alimlerin konu ile ilgili görüşlerine bakacak olursak Ebû Seleme Semerkandî¹⁹⁰ Hz. Peygamber'in nübüvvetinin hissî, aklî ve ahlâkî mucizeleri ile sabit olduğunu hatta onun delillerinin diğer peygamberlerinkinden daha açık ve kuvvetli olduğunu söylemiştir.¹⁹¹

Pezdevî (v. 482/1089) de peygamberin ahlâkını nübüvvetine delil kabul eden Mâtürîdî bilginlerdendir. Nitekim o, Hz. Peygamber'in yalancıda bir araya gelmesi mümkün olmayan güzel ahlâka sahip oluşunu mucizeleri arasında zikretmiştir.¹⁹²

Mâtürîdî'nin en önemli şârihlerinden olan Ebu'l-Muîn en-Nesefî (v. 508/1115), Hz. Peygamber'in nübüvvetini mucizeleri ile kanıtlar ve bunları da öncelikle aklî ve hissî olmak üzere ikiye ayırır. O, belirli bir toplulukla ve zamanla sınırlı olmayan, Kur'ân mucizesini hem hissî hem de aklî mucize kabul etmiş ve bu mucizenin en açık delil olduğunu ifade etmiştir.¹⁹³ Hissî mucizeleri, Hz. Peygamber'in

¹⁸⁸ es-Sâlimî, Ebû Şekûr, *et-Temhid fî Beyâni't-Tevhîd*, thk. Ömür Türkmen, TDV Yayınları, Ankara-Beyrut 2017, s. 162-168.

¹⁸⁹ es-Sâlimî, *a.g.e.*, s. 134.

¹⁹⁰ Müellifin doğum ve ölüm tarihi bilinmemekle birlikte h. IV. asrın ikinci yarısında yaşadığı tahmin edilmektedir. Ebû Seleme es-Semerkandî, *Cümelü Usûli'd-Dîn (Mâtürîdîliğin Temel İnanç İlkeleri)*, thk. A. Saim Kılavuz-U. Murat Kılavuz, Endülüs Yayınları, İstanbul 2019, s. 17.

¹⁹¹ Semerkandî, *Cümelü Usûli'd-Dîn*, s. 103.

¹⁹² Pezdevî, Ebü'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin, *Usûlü'd-Dîn*, thk. Hans Peter Linss, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire 2003, s. 102.

¹⁹³ Nesefî, *Tabsira*, II/77-78.

şahsının dışındaki hadiseler, şahsındaki ve ahlâkındaki mucizeler olarak üç grupta ele almış ve bu mucizelerin sayılamayacak kadar çok olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁴ Hz. Peygamber'in şahsının dışındaki mucizeler konumuzun dışında kaldığından bu olağanüstülüklerle burada yer verilmeyecektir. Neseî'nin Hz. Peygamber'in bedenî ve ahlâkî vasıflarına yönelik delillerinin Mâtürîdî'nin aktardıklarından pek farklı olmaması ve daha ileride detaylıca işlenecek olması nedeniyle burada onlara da yer vermeye gerek duymadık. Ancak Neseî'nin Hz. Peygamber'in zatını hissî mucizeler içerisinde değerlendirmesine değinmeden geçemeyeceğiz. Onun Hz. Peygamber'in bedenindeki ve ahlâkındaki özellikleri, her ne kadar mucizenin genel kabul edilen tanımına uymasa da mucize olarak değerlendirip, nübüvvet delil kabul etmiş olması önemlidir. O, bu niteliklerin tamamının bir şahısta toplanmasının mümkün olmadığını söyleyerek, bunları mucize olarak zikreder.¹⁹⁵ Hz. Peygamber'in şemâilini de detaylı bir şekilde inceleyen Neseî, bu üstün nitelikleri peygamberliğinin delillerinden saymıştır. Vücut organlarından hareketle insanların kişilikleri hakkında bilgi elde edebilen firâset ilmine sahip kişilerin, bu üstün niteliklerin sadece bir bedende toplanmasının az rastlanılan bir durum olduğu hususunda hemfikir olmasını da yine deliller arasında zikretmiştir.¹⁹⁶

Hz. Peygamber'in şairi Abdullah b. Revâhâ'ya ait olan,

Bulunmasaydı bile mucizâtın hiçbiri,

Verirdi sana onun masum yüzü haberi!¹⁹⁷

“Şayet onda açık mucizeler olmasaydı bile, onunla ilgili ilk akla gelen hususlar, doğru söylediğini anlamana yeterdi”¹⁹⁸ şeklinde anlaşılabilir ifadeye yer vererek tam da bahsi geçen üstün özelliklere vurgu yapmaktadır.

¹⁹⁴ Neseî, *Tabsira*, II/52, 57; a. mlf., *et-Temhîd fî Usûli'd-Dîn*, thk. Abdülhay Kâbîl, Kahire 1987, s. 47-50. Neseî, *Bahru'l-Kelâm* isimli eserinde ise Hz. Peygamber'in zatını, nübüvvetini ispatlayan deliller arasında saymamış, onun mucizelerinin Kur'an-ı Kerim ile zatı dışında gerçekleşen mucizeler olduğunu ifade etmiştir. (Neseî, Ebu'l-Muîn, *Bahru'l-Kelâm (Mâtürîdî Kelâmı)*, thk. Yusuf Arıkaner, Endülüs Yayınları, İstanbul 2019, s. 169-171).

¹⁹⁵ Neseî, *Tabsira*, II/53-56; a. mlf., *et-Temhîd fî Usûli'd-Dîn*, s. 49-50.

¹⁹⁶ Neseî, *Tabsira*, II/53-54; a. mlf., *et-Temhîd fî Usûli'd-Dîn*, s. 49.

¹⁹⁷ Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 105. Bekir Topaloğlu'nun bu güzel çevirisini olduğu gibi aktarmak istedik.

¹⁹⁸ Neseî, *Tabsira*, II/54; Sâbûnî, *el-Kifâye*, s. 195.

Hız. Peygamber'in bedenî üstünlükleri ile ahlâkındaki mükemmelliğin peygamberliğini ispatladığına yönelik Mâturîdî'nin düşüncesini daha da geniş bir şekilde ele alan Nesefî, Allah Rasûlünün hayatı boyunca ahlâkında herhangi bir değişikliğin olmadığını bunun da onun ahlâkındaki mükemmeliyetin zorlama sonucu olmadığını gösterdiğini söylemiştir. Ona göre Hız. Peygamber'in bütün şartlarda aynı ahlâk üzere devam edebilmesi, onun semavi bir güç tarafından desteklendiğini ve kendisine ilâhi bir yardımda bulunduğunu, dolayısıyla zikredilen bu üstün özelliklerin Allah vergisi¹⁹⁹ olduğunu kanıtlamaktadır.²⁰⁰ Hız. Peygamber'in bedeninde ve ahlâkında toplanan bu özelliklerden herhangi birinin farklı insanlarda bulunması sıradan bir durum iken, tamamının bir kişide toplanması olağanüstüdür.²⁰¹

Ayrıca o, velînin kerâmetini de Hız. Peygamber'in mucizelerinden kabul etmiş ve Mu'tezile'nin bu konudaki eleştirisini yersiz bularak tenkid etmiştir. Zira ona göre kerâmetin mucize ile karışması gibi bir durum söz konusu değildir. Şöyle ki mucize, nübüvvet iddiasının ardından ortaya çıkmaktadır. Velînin nübüvvet iddia etmesi demek ise Allah'a düşman olması demektir. Bu durumda Allah, onun elinde olağanüstü bir olayı meydana getirmez. Hem zaten mucize gösteren peygamber, bunu gizlemez, aksine peygamberliğini kanıtlamak için izhar eder. Kerâmet sahibi ise kerâmet(ler)ini saklamaya çalışır ve istidraç olabilme ihtimalinden dolayı gösterdiği şeye güvenmez, endişeye kapılır. Velî, şöhretin kendisini yanlış mecralara sürüklemeye ihtimalinden dolayı kerâmetine şahit olan kimselerden bunu kimseye anlatmamasını isterken peygamberin durumu ise bunun tam tersidir.²⁰²

Ona göre peygamberin yetkinleşmesi ancak Allah'ın bahşetmesiyle mümkün olur. Hikmeti gereği Allah, beşerden bir elçi seçtiğinde, onu peygamberlik görevini yerine getirmesine engel olabilecek kusurlarından arındırarak yetkin hale getirir. Gerek görünüş itibarıyla gerekse ahlâkî anlamda kendisinde herhangi bir eksiklik

---

¹⁹⁹ Aslında Hız. Peygamber'in bedenî ve ahlâkî özelliklerini, temiz sîretini tamamen ilâhi bir ikram olarak görmek ve bunları mucizeler içerisinde değerlendirmek, burada peygamberin iradesinin devre dışı bırakıldığı şeklinde anlaşılmalı çok müsait görünmektedir. Fakat peygamberin özel niteliklerle donatılması ve masumiyeti, sorumluluklarını ve iradesini ortadan kaldırmamaktadır. İleride bu probleme değineceğimizden şimdilik bu kadar açıklamayla yetiniyoruz.

²⁰⁰ Nesefî, *Tabsira*, II/55-56.

²⁰¹ Nesefî, *Tabsira*, II/56.

²⁰² Nesefî, *Tabsira*, II/107-109.

bırakmaz. Nitekim Hz. Musa'nın kendisini ifade etme hususunda güçlük çekmesinden dolayı tebliğ vazifesi için kardeşi Hârûn'u yanında istemesi ve akabinde Hz. Musa'nın dilindeki bağın çözülmesi ve Allah'ın onu, kardeşi Hârûn ile desteklenmesi bunun örneklerindedir.²⁰³

Nesefî'ye göre peygamberin yetkinleşmesinde kuvvelerin eğitimi önemli bir yer tutar. Allah Tealâ'nın peygamberini vahiyle yönlendirmesi, ona vazife vermekle bırakmayıp daima destekçisi olması²⁰⁴ ve hataya düşme durumlarında kendisini uarması bu kabildendir. Zaten Allah'ın peygamber seçtiği elçisini kendi haline bırakması ve ona herhangi bir uyarıda bulunmaması düşünülemez. Neticede peygamberin bu zikredilen özellikleri ve delilleri sabit olduğundan peygamberliği de sabit olmuştur.²⁰⁵

Nesefî'nin bu açıklamalarından onun, Allah'ın peygamber seçiminde bazı kriterleri gözettiği düşüncesine sahip olduğunu görüyoruz. Nitekim Allah, hikmeti gereği rastgele bir tercihte bulunmamış, kullarının arasından özel vasıflarla donattıklarını peygamber olarak vazifelendirmiş ve görevleri süresince de onları desteklemiştir.

Sâbûnî (v. 580/1184) Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatının aklî, hissî ve haberi mucizelerle mümkün olduğunu savunur. O da Nesefî gibi, peygamberin zatında bulunan özellikleri hissî mucizeler başlığı altında değerlendirmiş, Mâturîdî'nin yolunu takip ederek peygamberin fiziki ve ahlâkî özelliklerini nübüvvetine delil kabul etmiştir.²⁰⁶ Ona göre de Hz. Peygamberin hissî mucizeleri saymakla bitmeyecek kadar çoktur²⁰⁷ ve bedenine ve ahlâkına ait özelliklerin ondan önce ve sonra hiç kimsede bir araya gelmemiş olması peygamberliğini doğrulayan delillerdendir.²⁰⁸

Sâbûnî, peygamber seçilecek kişinin hangi özellikleri taşıması gerektiğine de değinmiştir. Ona göre bir kavme peygamber göndermek isteyen bu iş için en elverişli

²⁰³ Nesefî, *Tabsira*, II/104-105.

²⁰⁴ Duhâ, 93/3.

²⁰⁵ Nesefî, *Tabsira*, II/105-106.

²⁰⁶ Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 48-54.

²⁰⁷ Sâbûnî, *el-Kifâye*, s. 193.

²⁰⁸ Sâbûnî, *el-Kifâye*, s. 194.

kişiyi seçmesi gerekir.²⁰⁹ Peygamberin kendine has birtakım özellikleri vardır ve o bu vasıfları ile elçilik yapmaya hak kazanır.²¹⁰ Peygamber, kendi döneminde yaşayan insanların en faziletlisi olmalı, gerek akıl, güzel ahlâk ve yaratılış bakımından gerekse dil fesahati ve cesaret sahibi olması gibi özellikler bakımından toplumunun en üstünü olmalıdır. Bunların yanında peygamber, elçilik vazifesini yerine getirmesine engel olabilecek sıfatlar taşımamalı, ahlâkî kusurlardan uzak olmalıdır. Şayet nübüvveti öncesinde kendisinde bu tür eksiklikler varsa Allah Tealâ, Hz. Musa'nın dilindeki tutukluğu duası üzerine giderdiği gibi²¹¹, kusurları peygamberlik sırasında ortadan kaldırır.²¹²

Şemsüddîn Semerkandî (v. 702/1303) de yine Hz. Peygamber'in ahlâkını, fiillerini ve yaşantısını, dünya malına tamah etmemesini nübüvvetinin delilleri arasında zikretmiştir.²¹³ Ona göre her ne kadar bu niteliklerin her biri tek başına Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil olmasa da hepsi bir arada bir kişide toplandığında, bu kesin olarak onun peygamber olduğunu gösterir.²¹⁴

Kemâlüddîn İbnü'l-Hümmâ (v. 861/1457) da *el-Müsâyere* isimli eserinde Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat ederken Kur'an mucizesi yanında Hz. Peygamber'in halleri ile hissî mucizelerini de delil olarak kullanmıştır. O da Hz. Peygamber'in hayatı boyunca sürdürdüğü üstün ahlâkını ve birtakım özel vasıflarını, Kur'an-ı Kerim'den sonra nübüvveti ispatta en önemli delil olarak kabul etmiştir.²¹⁵

Yeni İlm-i Kelâm döneminde nübüvvetin ispatında mucizeden ziyade peygamberin ahlâklı oluşunun ön planda tutulması²¹⁶ dikkat çekicidir. Nitekim Harputî (v. 1916), Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatında mucizenin yanında onun şahsiyetinin önemli rol oynadığını söylemiştir. Hz. Peygamber'in iki omzu arasında

²⁰⁹ Sâbûnî, *el-Kifâye*, s. 201.

²¹⁰ Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 54.

²¹¹ Tâhâ, 20/25-28, 36.

²¹² Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 54; a. mlf., *el-Kifâye*, s. 202.

²¹³ Semerkandî, Şemsüddîn Muhammed b. Eşref el-Hüseynî, *el-Mutekad li İtikâdi Ehli'l-İslâm, (İslam İnanç İlkeleri)*, thk. ve çev. İsmail Yürük-İsmail Şık, Araştırma Yayınları, Ankara 2011, s. 27.

²¹⁴ Semerkandî, Şemsüddîn Muhammed b. Eşref el-Hüseynî, *es-Sahâifu'l-İlâhiyye*, thk. Ahmed Abdurrahman eş-Şerîf, Mektebetü'l-Felâh, Kuveyt 1985, s. 423.

²¹⁵ İbn Ebû Şerîf, Kemaleddîn, *el-Müsâmere şerhu'l-Müsâyere fi'l-akâidi'l-münciye fi'l-ahire*, thk. Mahmud Ömer Dimyâtî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002, s. 198-207.

²¹⁶ Bkz. Özervarlı, M. Sait, *Kelâmda Yenilik Arayışları*, İSAM Yayınları, İstanbul 2017, s. 175-176.

nübüvvet mührünün bulunması, kendisiyle beraber yürüyen kişilerden daha uzun görünmesi, arkasını önünü görür gibi görmesi gibi zatına ait özelliklerine yer vermiş, bedenine ve ahlâkına ait üstünlüklerini peygamberliğinin delillerinden kabul etmiştir.²¹⁷ Ayrıca Harputî, peygamberlerde bulunması gerekli olan sıfatları açıklarken sıdk, emânet, fetânet, tebliğ ve ismet sıfatlarına ilave olarak başka özelliklerden de söz etmiştir. O, bulûğa ermiş olmak, erkek olmak ve mükemmel olmayı da diğer özelliklerin yanına dahil etmiş ve peygamberin yaratılış, ahlâk, akıl ve nesep bakımından üstün olması gerektiğini ifade etmiştir.²¹⁸

Yeni İlm-i Kelâm döneminin önemli isimlerinden olan İzmirli de (v. 1946), *Yeni İlm-i Kelâm* isimli eserinin önsözünde, Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliği konusunu işlerken onun hayatını ve örnek ahlâkını öne çıkaracağını açıklamıştır. Dolayısıyla o, nübüvveti ispatta peygamberin sîreti ve üstün ahlâkını en önemli delil olarak kabul etmiştir.²¹⁹

Açıkça görülmektedir ki Mâturîdî'nin hem *Kitâbu't-Tevhîd*'inde hem de *Te'vilât*'ında geniş yer ayırarak büyük önem atfettiği Hz. Peygamber'in nübüvvetini zata ve şahsiyetiyle ispat metodunu takipçileri de benimsemiş ve eserlerine taşımışlardır. Peygamberin şahsiyetinden hareketle nübüvvetini ortaya koyma anlayışı gerek Mâturîdîlerin gerekse Eş'arîlerin mucize ile birlikte kullandığı ve benimsediği ispat metotlarından. Kimi bilginler, peygamberlerin bu özel vasıflarını mucize olarak (hissî, aklî) değerlendirmiş, kimisi de nübüvvetin delillerinden saymasına karşın mucize olarak isimlendirmemiştir. Ancak şurası önemlidir ki, Eş'arî mütekellimler arasında nübüvvetin ispatında hissî mucizelere zamanla mesafeli bakanlar olmuş olsa da görebildiğimiz kadarıyla Mâturîdî mütekellimlerde böyle bir durum yaşanmamış, başta Mâturîdî olmak üzere onların çoğu Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlamada bütün delilleri bir arada değerlendirmişlerdir.

²¹⁷ Harputî, Abdüllatif, *Tenkîhü'l-Kelâm (Kelâm İlmine Giriş)*, haz. Fikret Karaman, Çelik Yayınevi, İstanbul 2016, s. 213-214, 221-222.

²¹⁸ Harputî, *a.g.e.*, s. 208-210.

²¹⁹ İzmirli, İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, çev. Sabri Hizmetli, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013, s. 19. İzmirli, eserinin nübüvvet bölümünü telif edememiştir. Fakat zikredilen eserin giriş kısmında eserin yazılış tarzını açıklarken verdiği bilgiler, onun nübüvvet konusundaki düşüncesini anlamamızı sağlamaktadır.

Böylece Mâtürîdîler'in Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlama metodunu da inceleyerek mütekellimlerin konumuzla ilgili düşüncelerini açıklamaya gayret ettik. Artık sırasıyla mutasavvıflar ile Müslüman filozofların konuya dair düşüncelerine geçebiliriz.

1.2. MUTASAVVIFLARIN YAKLAŞIMI

İlk dönem mutasavvıfları Hz. Peygamber'in elçiliğini ispata yönelik herhangi bir çaba içerisinde olmamıştır. Zira zühd dönemi diye adlandırılan bu dönemin en dikkat çeken özelliği, marifet, keşif ve ilhama değil de amel, ibadet, ahlâk ve istikamete önem verilmesidir. Yani bu dönemde teori değil pratik önemli durmaktadır. İtikâdî mevzulara ilişkin çok az eser verilmiştir. Bununla birlikte zamanla itikâdî bakımdan eleştiri ve suçlamalara maruz kalındıktan sonra bu konularda eserler vermeye başlamışlardır.²²⁰

Daha sonraki dönemlerde ise mutasavvıfların çoğunluğu, mucizeleri peygamberliğin delilleri arasında kabul etmiştir.²²¹ Mutasavvıflar bilhassa Hz. Peygamber'in nübüvvetini; üstün nitelikleri ve ahlâkı ile ispatlamaya çalışmış, onun mucizelerinin yanında evliyanın kerâmetini de peygamberin mucizeleri arasında kabul etmişlerdir.²²² Buna karşın Kelâbâzî (v. 380/990) ve Ebu'n-Necîb es-Sühreverî (v. 563/1168) gibi isimler ise mucize gösterilmeksizin de peygamberliğin kanıtlanabileceğini iddia etmişlerdir.²²³

Tasavvuf sahasında kaleme alınmış ilk çalışmalardan birinin sahibi olan Serrâc (v. 378/988), *el-Lüma* isimli eserinde nebî ile velî arasındaki farkları açıklarken peygamberlerin özelliklerinden söz etmiştir. Ona göre olağandışı fiil sadece peygamberde görülmez, yani velîler kerâmet gösterebilirler. Bu durumda nebî ile

²²⁰ Bkz. Karadaş, Çağfer, "Tasavvufta Peygamber Tasavvuru", *İslâm'da Peygamber İnancı*, ed. İbrahim Coşkun, Ensar Yayınları, İstanbul 2009, s. 236; Sancar, Faruk, "Gazali Öncesi Sufî Geleneğinde Nübüvvet Anlayışı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29 (2009), s. 33.

²²¹ Hücvirî, *Keşfü'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018, s. 276-283; İbn Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, IV/211; VII/375; IX/335; ²²¹ Muhammed Parsâ, Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Tevhid'e Giriş -Faslü'l-Hitâb Tercümesi*, çev. Ali Hüsrevoğlu, Erkam Yayınları, İstanbul 1988, s. 426-428. Ayrıca bkz. Ömerî, Muhammed Nebîl Tâhir, *en-Nübüvve beyne'l-Mütekellimîn ve'l-Felâsife ve's-Süfîyye*, Daru'l-Feth, Amman 2015, s. 313.

²²² Hücvirî, *a.g.e.*, s. 276, 281-283; Muhammed Parsâ, *a.g.e.*, s. 429; Bursevî, İsmail Hakkı, *Kitâbü'n-Neîce*, haz. Ali Namlı, YEK Yayınları, İstanbul 2019, s. 579.

²²³ Kelâbâzî, *Kitâbu't-Ta'arruf*, s. 45.

velînin birbirinden nasıl ayırt edileceği hususu gündeme gelmektedir ki Serrâc bu meseleyi izah ederken nübüvvetin ispatının ne ile olduğuna temas etmiştir. Ona göre peygamberler mucize göstererek insanları kulluğa davet eder ve bunu yaparken de mucizeyi doğruluklarına delil olarak kullanırlar. Peygamberlerin, mucizeleri saklaması gibi bir durum asla söz konusu değildir zira bu durumda Allah’a karşı gelmiş olurlardı. Oysa velîlerin kerâmeti gizlemesi gerekir. Yine ona göre peygamberler mucize ile sadece insanları hak dine davet etmiş olmaz aynı zamanda bunu kalpleri katı olduğundan kolay kolay iman etmeye yaklaşmayan müşriklere karşı bir delil olarak kullanırlar. Buna karşın velîler, kerâmetlerini başkaları için değil, belki kendi nefislerine delil kullanarak rahatlamak isterler. Ayrıca peygamberlerin mucize gösterdikçe olgunluğu/yetkinliği artarken, kerâmet gösteren velîde ise durum bunun aksine olabilir. Zira onlar, kerâmetleri arttıkça bunun şeytani bir şey olabileceği endişesi ile korkuya kapılırlar.²²⁴

Mucize ile kerâmeti birbirinden ayırt etmeye yönelik Serrâc ile benzer açıklamalarda bulunan Azizüddîn Nesefî’ye (v. 700/1300) göre de Allah’ın fiili olan mucizenin harikulâde olması, muarızlara vaktinde gösterilmesi ve peygamberin iddia ettiği şekilde gerçekleşmesi gibi pek çok şartı bulunmaktadır. Kerâmetin ise tek şartı vardır ki o da harikulâde olmasıdır. Bunun yanında peygamberin nübüvvetini ilan etmesi ve iddiasının doğruluğunu kanıtlayabilmek için mucize göstermesi gerekir. Oysa velîde durum bunun tersinedir. Çünkü velî kerâmetini gizli tutmalıdır, şayet bunu halka anlatıyorsa bu durum onun velî olmadığını gösterir.²²⁵

Görüldüğü gibi Serrâc, peygamberlerin nübüvvetinin ispatının mucizeler vasıtasıyla olduğunu açıkça ifade etmiştir. Nitekim ona göre her ne kadar velîden de olağanüstü hadiseler meydana geliyorsa da nebiyi veliden ayırt edecek pek çok husus bulunmaktadır.

Kuşeyrî de (v. 465/1072) benzer şekilde nübüvvetin ispatının mucize ve alâmetler vasıtasıyla mümkün olduğunu ifade etmiştir.²²⁶ Ona göre Allah Hz.

²²⁴ Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Alî b. Muhammed et-Tûsî, *el-Lüma ‘İslâm Tasavvufu*, çev. H. Kamil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996, s. 311-313.

²²⁵ Nesefî, Azizüddîn, *Tenzil*, haz. Selami Şimşek, Litera Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 113-114.

²²⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 2019, s. 90; a. mlf., *Tasavvufun İlkeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1978, I/43.

Muhammed'i (sav) peygamber olarak seçmiş ve kendisini apaçık mucize ve alâmetlerle desteklemiştir ki bunlardan onun ümmî oluşu ve Kur'an mucizesi en önemlileridir.²²⁷ Eş'arî kelâm okulunun mühim isimlerinden biri olan Bâkîllânî'nin (v. 403/1013) nübüvvet düşüncesini kabul ettiğini beyan eden Kuşeyrî'ye göre sadece peygamber mucize gösterebilir. Zira mucizenin mucize sayılabilmesi için bazı şartlar vardır ki nübüvvet iddiası ile birlikte gerçekleşmesi de bunlardan biridir. Velîde nübüvvet iddiası söz konusu olmadığından, ondan zuhur eden şey mucize değil kerâmettir.²²⁸ Fakat velîlerde gerçekleşen kerâmetler Hz. Peygamber'e bağlılığın bir sonucudur. Nitekim peygamber iddiasında samimi olmasaydı kendisine tâbi olanlardan kerâmet zuhur etmezdi. Bununla birlikte bu durum hiçbir zaman velînin rütbesinin peygamberin konumuna ulaştığı anlamına gelmez.²²⁹

Ancak Kelâbâzî ve Ebu'n-Necîb es-Sühreverdî gibi isimlere göre ise elçiliği ispatta mucize olmazsa olmaz değildir. Onlara göre peygamber, mucize göstermese de peygamberdir. Allah'ın onu seçmiş olması ve ona vahyetmesi peygamber olduğunu gösterir. Kendisinde mucize görmemiş olsalar dahi, tebliğde bulunulan kişilerin elçilik iddia eden şahsa uymaları gerekmektedir. Mucizenin delil oluşundan söz etmek ise, sadece inkârcılara yönelik bir durumdur. Nitekim mucize, inat edip küfürde direnmiş olanların azaba uğramalarının hak olduğunu ortaya koymak ve onların aleyhine kesin bir delil oluşturmak içindir. Kelâbâzî bu görüşün, ilk sûfî müelliflerden olan Ebû Bekr Verrâk'a (v. 280/893) ait olduğunu aktarmıştır.²³⁰

Kanaatimizce Kelâbâzî ile Sühreverdî nübüvvetin ispatında mucizenin gerekip gerekmediğinden değil de peygamberlik iddiasında bulunan zata iman edip etmemede mucizenin zorunlu olmadığını ifade etmişlerdir. Bir başka deyişle onlar aslında nübüvveti ispatta mucizeyi devre dışı bırakmamış, bununla birlikte peygambere inanılmasını sağlayan tek şeyin mucize olmadığını vurgulamışlardır.

²²⁷ Şık, İsmail, 'Kuşeyrî'nin "Luma' fi'l-İtikâd" Adlı Akâid Risalesinin Çeviri ve Değerlendirilmesi', *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2 (2008), s. 205.

²²⁸ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 434-435.

²²⁹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 436-437.

²³⁰ Kelâbâzî, *Kitâbu't-Ta'arruf*, s. 45.

Felsefî tasavvuf dönemi alimlerinden İbn Arabî (v. 638/1240) ise, peygamberliğin ispatında mucizeyi zorunlu kabul etmektedir.²³¹ O, Hz. Peygamber'in ümmî olmasını, kitap mütalaa eden, tecrübe sahibi yahut şehirden ayrılan birisi olmayışını dile getirerek peygamberliğini kanıtlamada Kur'an mucizesini öne çıkarmıştır. Ona göre bu niteliklere sahip birisinin, sadece Allah'ın bildirmesiyle bilinebilecek bilgileri getirmesi, peygamber olduğunu göstermektedir.²³² O, *Fütühât-ı Mekkiyye*'sinde daha önce diğer peygamberlere verilmeyip sadece Hz. Peygamber'e verilen altı özellikten bahseder ve onu en kâmil insan²³³ olarak takdim eder.²³⁴ Ona göre insanlar, peygamberde kendilerinde olmayan üstün özelliklerin olduğunu görür ve iman ederler.²³⁵

Buraya kadar yer verdiğimiz ifadelerinden İbn Arabî'nin nübüvvetin ispatında mucizeyi en güçlü delil kabul ettiğini düşünebiliriz. Fakat o her ne kadar nübüvvetin doğrulanmasında mucizenin gerekli olduğunu söylemişse de aynı zamanda peygamberin, gönderildiği topluma delil sunmak zorunda olmadığından da söz etmiştir. Nitekim kimi insanlar delile rağmen peygambere inanmamışken kimisi de delil görmeden iman etmiştir.²³⁶ Burada İbn Arabî, imanın aslında mucize ile gerçekleşmediğini, imanı sağlayan şeyin Allah'ın dilediği kulların kalplerine attığı bir nur olduğunu ifade eder.²³⁷ Dolayısıyla o, her ne kadar peygamberin doğrulanmasında mucizeyi gerekli görse de peygambere inanılmada Allah'ın insanların kalplerini nurlandırmasının asıl rolü üstlendiğini ifade eder ki bu da onun cebrî diye adlandırabileceğimiz bir yaklaşım sergilediğini gösterir. Onun nübüvvetin doğrulanmasında böyle bir düşünceyi gündeme getirmiş olmasının nedeni, tasavvuf literatüründe ilk defa kendisinin yer verdiği *ayân-ı sâbite* kavramından hareket etmesidir. Varlıkların varlık alemine çıkmadan önce Allah'ın ilminde sabit olan ezelf

²³¹ İbn Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, IV/211; VII/375; IX/335; a. mlf., *Fusûsu'l-Hikem*, I/804.

²³² İbn Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, XI/323.

²³³ İbn Arabî'nin insan-ı kâmil düşüncesi için bkz. İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, I/65-68.

²³⁴ Hz. Peygamber'e yeryüzünün hazinelerinin verilmiş olması, onun cevâmiu'l-kelim olması, bütün insanlara gönderilmesi, bir aylık yoldan düşmanlarına korku salmakla desteklenmesi, önceki peygamberlere helal kılınmayan ganimetlerin kendisine helal kılınması, yeryüzünün onun için temizlenmesi ve tamamının ona mescit kılınması, bu altı özelliği oluşturmaktadır. (Bkz. İbn Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, I/423; XI/314-326).

²³⁵ İbn Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, III/33.

²³⁶ İbn Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, VII/435.

²³⁷ İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, I/806-809.

hakikatleri²³⁸ şeklinde tanımlanan bu kavram ile İbn Arabî, görülen alemdeki şeylerin somut varlık haline girmeden önce Zât-ı İlâhî’de kuvve halinde oluşlarını ifade eder.²³⁹ Ona göre kalbi ezelde Allah’ın nuruyla aydınlanmamış olan yani adem halindeyken ayn-ı sâbitesinde mü’min olmayan bir kişiye, bu alemde mucize fayda vermez ve o kimse mü’min olmaz. Bir başka ifadeyle mucizenin inanmayan hasta nefislere tesir edebilmesi, bütünüyle o kimselerin ayân-ı sâbitelerine bağlıdır. Sonuçta ayân-ı sâbitede bir değişiklik asla söz konusu değildir zira bu alemde hiçbir şey veya olay kendi ayn-ı sâbitesinin yolundan ayrılamaz.²⁴⁰

Ancak görüldüğü gibi burada İbn Arabî’nin nübüvveti ispat düşüncesi ile ilgili izah edilmesi gereken önemli bir husus var ki o da imanın insanın iradesiyle olan ilişkisidir. Peygambere iman etmeyi sadece kalbe doğan nur olarak açıklaması, mucizenin ya da peygamberin tebliğinin bunda herhangi bir etkisinin olmayacağını iddia etmesi, kısacası bir insanın mü’min yahut kâfir olmasının, ayân-ı sâbitesi tarafından belirlendiğini söylemesi, İbn Arabî’nin bu konuda açıkça cebri bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir. Fakat şurası açıktır ki Allah Tealâ kâfirin küfrünü, onun imana kudreti olmakla beraber küfrü kendi irade ve tercihi sebebiyle dilemiştir. Allah’ın irade ve ilminin taalluk ettiği şey kulun ihtiyarî fiili olunca, bunun faili olan kul cebr altında değildir.²⁴¹ Yani kulun fiilini yaratan Allah ise de insan farklı seçeneklerden birisini tercih eder ve sonrasında fiil meydana gelir. Allah her şeyi sebeplere bağladığından, kul sebeplere tevessül eder, Allah da yaratır.²⁴²

Burada yeri gelmişken şunu da ifade etmeliyiz ki insanın irade sahibi bir varlık olduğunu Allah Tealâ açıkça ifade buyurmuş,²⁴³ iman edenlerin yahut inkâr edenlerin bunu kendi tercih ve dilemeleriyle yaptığını beyân etmiştir.²⁴⁴ Zira insanı iman etmeye mecbur bırakacak herhangi bir fiil, imtihana tabi tutulmasını anlamsız hale

²³⁸ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s. 69.

²³⁹ Afîfî, Ebu’l-Alâ, *Muhyiddîn İbnü’l-Arabî’nin Tasavvuf Felsefesi*, çev. Mehmet Dağ, AÜİF Yayınları, Ankara 1975, s. 56-60.

²⁴⁰ İbn Arabî, *Fusûsu’l-Hikem*, I/805-809. Ayrıca bkz. Sancar, *a.g.e.*, s. 246-247.

²⁴¹ Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 71.

²⁴² Allah’ın ezeli bilgisinin insanı cebre zorlamadığına dair geniş açıklama için bkz. Coşkun, İbrahim, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2014, s. 271-283.

²⁴³ Bkz. Kehf, 18/29; Fussilet, 41/40.

²⁴⁴ Mâturîdî, *Te’vilât*, IX/50-51.

getirecektir. İmanın mecburî olması, mucize göstermeyi de anlamsız kılacaktır. Allah dileseydi insanın tabiatında küfre, itaatsizliğe yer vermez, dolayısıyla insanı günah işleme kabiliyetinden yoksun yaratırdı.²⁴⁵ Hal böyle olunca da tüm insanlar gönderilen peygamberlere iman ederdi.²⁴⁶ Fakat Allah, her ne kadar peygamberlerini mucizelerle desteklemiş olsa da bu durum insanları iman etmeye mecbur bırakmamış, mucize ne kadar büyük olursa olsun bu durum değişmemiştir.²⁴⁷ Nitekim vahiy tecrübesi duyu ötesi ile kurulan bir temas sonucu gerçekleştiğinden bunu insanların bizzat tecrübe etmesi mümkün değildir. Bu durumda aslında Allah'ın elçisi olduğunu iddia eden kişiye duyulan güven sonucunda nübüvvet sabit olmaktadır. İşte Allah toplumda nüfuz sahibi, zengin birini değil de ümmî, yetim bir insanı elçi olarak seçmiştir. Zira toplumun önde gelenlerinden biri elçi olarak seçilseydi insanlar tabiatları gereği ona meyleder hatta inanmak için mucize dahi talep etmeyebilirdi. Bu durumda insanlar delillere değil de insana tabi olmuş olurdu²⁴⁸

Mevlânâ (v. 672/1273) da peygamberliği ispatta mucizenin delil oluşunu kabul eder fakat esas delilin elçinin zatında ortaya çıkan vasıflar olduğunu söyler. Ona göre peygamberin kendisi, elçiliğini ispat etmek için yeterlidir, başka bir delil aramaya gerek yoktur. O, peygamberin iddiasında doğru olduğunu anla(ya)mayıp delil isteyenlerde manevi körlük bulunduğunu söyleyerek bunu şöyle ifade eder: “Aydınlık bir günde kandil arayan, aslında körlüğünü izhar eder.”²⁴⁹ Mevlânâ, peygamberleri güneşe, aya ve kandile benzetmiş, tertemiz cevher/zatlarını, insanlardan herhangi bir ücret talep etmeyişi öne çıkarmış ve iddialarında doğru olduklarını anlama adına bunların yeterli olduğunu vurgulamıştır.²⁵⁰

Muhammed Parsâ, (v. 822/1419) Hz. Peygamber'in Allah'ın elçisi olduğunu kanıtlama adına aklî ve hissî mucizelerden hareket etmiş, Hz. Peygamber'in

²⁴⁵ Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, çev. Ahmet Asrar, Pınar Yayınları, İstanbul 2016, s. 309.

²⁴⁶ Yûnus, 10/90.

²⁴⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, X/284; XVI/205.

²⁴⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, V/208.

²⁴⁹ Mevlânâ, Celâleddîn Rûmî, *Mesnevi*, çev. ve şerh. Tâhiru'l-Mevlevî, İstanbul t.y., X/708-709.

²⁵⁰ Mevlânâ, *Mesnevi*, X/738-739.

fizyonomisine/şemâil ve çocukluktan itibaren sergilemiş olduğu mükemmel ahlâkına vurgu yaparak bu özellikleri onun mucizeleri arasında zikretmiştir.²⁵¹

Abdurrahman Câmî (v. 898/1492) ise nübüvvetini ispat ederken peygamberin mucize göstermesi gerektiğini söylemiştir. O, eserinin beşinci bölümünde Hz. Peygamber'den değişik vakitlerde sadır olan mucizeleri işlemiş, onun fiziki ve ahlâkî yapısını mucizeleri arasında zikretmiştir.²⁵²

Şa'rânî (v. 973/1565), Ali el-Havvâs'a (v. 941/1534) atıfta bulunarak peygamberliğin kanıtlanmasında tek yöntemin mucize olmadığını söylemiştir. Ona göre peygamberlik iddiasında bulunan kişinin, insanları Allah'a kul olmaya davet edip O'na isyandan sakındırması, davet ettiği hususlara ters davranışta bulunmaması, peygamber olduğunun Allah tarafından kendisine bildirilmesi de yine nübüvveti ispatlayan delillerdendir.²⁵³

Altıparmak Muhammed b. Muhammed Efendi (v. 1033/1623-24) ise Hz. Peygamber'in nübüvvetini aklî ve hissî mucizelerle ispatlama yoluna gitmiştir. Aklî mucizeleri altı grupta incelemiştir. Hz. Peygamber'in davranışları, faziletleri, yüksek ahlâk ve huyları üzerinde düşünen akıllı bir insanın onun gerçek peygamber olduğunu anlayacağını söylemiştir.²⁵⁴

Mutasavvıfların Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatına yönelik görüşlerini incelerken velâyet-nübüvvet ilişkisine dair düşüncelerine burada kısmen yer vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Mutavavıflara ve Ehl-i Sünnet mütekellimlerine göre, velinin kerâmeti, peygamberin doğruluğunun delillerindendir. Çünkü peygamberin ümmetinden bir kula Allah Tealâ'nın kerâmet ikram etmesi, o peygamberin ve davetinin hak olduğunun delilidir. Şayet peygamberlik iddiasında bulunan şahıs samimi olmasaydı, kendisine tabi olanlarda kerâmet ortaya çıkmazdı.²⁵⁵ Bunun

²⁵¹ Muhammed Parsâ, *a.g.e.*, s. 426-428.

²⁵² Câmî, *Şevâhidü'n-Nübüvve*, s. 161-166.

²⁵³ Şa'rânî, *el-Yevâkîf ve'l-Cevâhir fî beyâni Akaidi'l-Ekâbir*, Beyrut 2003, s. 211.

²⁵⁴ Altıparmak, Muhammed b. Muhammed Efendi, *Altıparmak İslam Tarihi: Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî*, sad. İ. Turgut Ulusoy, Hisar Yayınevi, İstanbul 1984, s. 734-799. Aslında bu eser, Molla Miskîn'in (v. 907/1501) peygamberler tarihi ve Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili kaleme aldığı *Meâricü'n-Nübüvve fî Medârici'l-Fütüvve* isimli Farsça eserin tercümesidir. Eser, müellifine nispetle Altıparmak olarak bilinmiştir. (Bkz. Karaismailoğlu, Adnan, "Altıparmak Mehmet Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, II/542).

²⁵⁵ Muhammed Parsâ, *a.g.e.*, s. 429.

yanında mutasavvıflar, velinin kerâmeti kabul edildiğinde, peygamberin mucizesinden ayırt edilmesinin imkânsız hale geleceği eleştirilerine karşı çıkmış, velî ile nebînin özelliklerini açıklayarak bu sorunu çözüme kavuşturmaya çalışmışlardır. Şöyle ki gerçekten velî olan bir zatın yalan söyleyip de peygamberlik iddiasında bulunmayacağını, insanlara sadece hakkı söyleyeceğini, kerâmetin aslında nübüvvetin delillerinden olduğunu ifade etmişlerdir.²⁵⁶ Onlara göre velî olmayan kişilerde de olağanüstü hadiseler ortaya çıkabilir. Bu kişiler, içinde buldukları halleri kerâmet olarak görüp, yaptıkları iyi fiiller neticesinde bunu hak ettiklerini düşündüklerinden gurura kapılır, amelleriyle övünür, halktan kendilerini üstün görürler.²⁵⁷ Peygamber, nübüvvet iddiası ve tehadî/mezân okuma özellikleri ile veliden ayırt edilebilir.²⁵⁸ Velî ise peygamber olduğunu iddia ettiğinde küfre girer ve velîlikten uzaklaşır. Oysa velî, peygambere tâbî olduğunu iddia eder. Böylece velinin kerâmeti, tâbî olduğu peygamberin mucizesi kabul edilir ve velî ile nebî arasında benzerlik meydana gelmez.²⁵⁹ Zaten peygamberlerin şerefi ve mertebeleri, rütbelerinin yüceliği, ismetin ve günahsız olmanın saf oluşu iledir. Yani peygamber, sadece elinde olağanüstü bir fiilin meydana gelmesi neticesinde üstün değildir.²⁶⁰ Oysa velîde böyle bir durum söz konusu değildir.²⁶¹

Aslında burada velînin kerâmetinin peygamberin nübüvvetinin delillerinden olduğunu söyleyebilmek için ortada bir peygamberlik iddiası ve peygambere tabi olan velî zat/lar olmalıdır. Dolayısıyla peygamberlik iddiasında bulunan kişinin, peygamberliğini bu yöntemle ispatı söz konusu olmayacaktır. Fakat bu delil ilk anda olmasa da daha sonraki süreçte nübüvveti ispat bakımından bir anlam ifade etmektedir.²⁶² Ancak velinin, kendisinden zuhur eden harikulâde hadisenin kerâmet mi yoksa istidrac mı olduğuna kesin bir şekilde hükmedemeyeceğini söyleyip,²⁶³ diğer insanların bu şahısta meydana gelen fiil/durumun kerâmet mi yoksa istidrac mı

²⁵⁶ Kelâbâzî, *Kitâbu't-Ta'arruf*, s. 44-45; Hücvirî, *a.g.e.*, s. 282-283.

²⁵⁷ Kelâbâzî, *Kitâbu't-Ta'arruf*, s. 46.

²⁵⁸ Kâdî Beyzâvî, *Tavâli'u'l-Envâr*, s. 231; Neseî, Azizüddîn, *Tenzîl*, s. 113-114.

²⁵⁹ Kelâbâzî, *Kitâbu't-Ta'arruf*, s. 44; Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 56.

²⁶⁰ Hücvirî, *a.g.e.*, s. 281.

²⁶¹ Mucize ile kerâmet arasındaki farklar için ayrıca bkz. Gölcük, Şerafettin-Toprak, Süleyman, *Kelâm: Tarih Ekoller Problemler*, Tekin Kitabevi, Konya 2012, s. 389-391; Döner, Nuran, *Sûfilere Göre Hz. Peygamber*, İnsan Yayınları, İstanbul 2014, s. 176-190.

²⁶² Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, s. 73-74.

²⁶³ Hücvirî, *a.g.e.*, s. 282.

olduğunu net bir şekilde ayırt edebileceğini iddia etmek oldukça problemlidir. Bu itibarla bu tür olayların peygamberin mucizelerinden olduğunu söylesek de peygamberin elinde yaratılan mucize ile eşdeğer olmadığını ifade etmek gerekir.²⁶⁴

Tasavvuf sahasında Hakîm et-Tirmizî'nin (v. 320/932) *Hatmu'l-Evliyâ* isimli eserinin ardından nebî-velî karşılaştırması en önemli bahislerden biri olmuştur. Burada nübüvvet-velâyet ayırımından söz ederken bu konuda büyük oranda Hakîm et-Tirmizî'den etkilenmiş olan²⁶⁵ İbn Arabî'nin nübüvvet ile velâyeti özdeşleştirme çabasına değinmemiz gerekir.²⁶⁶ O, nübüvveti nübüvvet-i amme ve nübüvvet-i teşrii diye ikiye ayırmıştır. Nübüvvet-i âmmeyi, sadece peygamberleri değil tüm Allah dostlarını içine alabilecek genişlikte bir kavram olarak kullanırken nübüvvet-i teşrii ise sadece peygamberlere has kabul etmiştir.²⁶⁷ Burada önemli olan husus İbn Arabî'ye göre nübüvvet-i âmmenin peygamberler ile sınırlı olmaması, tevarüs yoluyla devam etmesidir. Yani ona göre her ne kadar Hz. Peygamber vefat ettiğinde teşrii nübüvvet son bulmuş olsa da umumî nübüvvet devam etmektedir.²⁶⁸ Fakat İbn Arabî umumî nübüvveti velâyet adımı verse de veliye nebî ya da rasul isimlerinin verilemeyeceğini ifade etmiştir. Zira velînin peygamberde olduğu gibi hüküm koyma yetkisi yoktur, o ancak tâbi konumunda olabilir.²⁶⁹

Ancak bu açıklamalar hatm-i velâyet teorisinin, pek çok eleştiriyi de beraberinde getirmesine engel olamamıştır. Özellikle İbn Arabî'nin velînin nebîden üstün olduğu şeklinde anlaşılacak ifadeleri, sûfilerin bu noktada çokça eleştirilmesine yol açmıştır.²⁷⁰ Şöyle ki ona göre peygamber hem nebî hem de velidir. Fakat peygamberin rasûl ya da nebî oluşu dünya hayatıyla sınırlı bir durumken velilik ise süreklilik arz eder. İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*'inde velînin peygamberden üstün

²⁶⁴ Çelebi, İlyas, *İslâm'ın İnanç Esasları*, s. 141.

²⁶⁵ Akman, Mustafa, *İbn Arabî: Kelamî Tartışmalar, Sorular, Şüpheler*, Ekin Yayınları, İstanbul 2017, s. 203-204.

²⁶⁶ Karadaş, Çağfer, *Süfi İtikâdı*, Nizamiye Akademi, İstanbul 2017, s. 114.

²⁶⁷ İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, I/109, 233-237.

²⁶⁸ Karadaş, *Süfi İtikâdı*, s. 112-113.

²⁶⁹ İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, I/236, 852.

²⁷⁰ Bkz. Çakmaklıoğlu, M. Mustafa, "İbnü'l-Arabî'nin Nübüvvet-Velayet Hakkındaki Görüşleri ve İbn Teymiyye'nin Bu Husustaki Eleştirileri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 21 (2008), s. 213-255.

olduğunu değil; hem nebî, rasûl hem de velî olan peygamberin velilik yönünün nebîlik yönünden üstün olduğunu ifade etmek istediğini özellikle vurgulamış, veliyi nebiden üstün tutmak gibi bir düşünceye sahip olmadığını beyan etmiştir.²⁷¹ Zikri geçen ayırmadan söz eden mutasavvıflar da, yapılan kıyaslamanın peygamber ile velî arasında olmadığı, aslında burada peygamberin velilik yönünün nebîlik yönünden daha üstün olduğunun kastedildiğine işaret etmişlerdir.²⁷² Nitekim onlara göre nebîlik geçici, velilik ise kalıcıdır. Dolayısıyla peygamberin veliliği, nebîliğinden üstündür. Kaldı ki peygamber hem velî hem de nebidir, velîde ise bu sıfatlardan sadece bir tanesi vardır. Yani peygamberin iki yüzü vardır, biri Allah'a dönük diğeri ise insanlara dönüktür. Peygamberin tebliğ görevi vardır, velîde ise durum farklıdır. O sadece Allah'a yönelir ve zikirle meşgul olur.²⁷³ Sûfîlerin ittifak ettikleri bir husustur ki nübüvvetleri ve buldukları makamın faziletinden dolayı hiçbir insan peygamberden daha faziletli görülemez.²⁷⁴ Ancak yine de peygamberin velilik yönünü nebîlik yönünden üstün tutmak isabetli değildir. Nitekim İmam Rabbânî'nin de ifade ettiği gibi, peygamberin nebîlik yönü sadece insandan yana değil hem insandan hem de Allah'tan yanadır. Yani peygamberin kalbi, ruhu Allah ile zahiri ise insanlar iledir. Bu yüzden ne peygamberin velâyeti ne de velînin velâyeti nübüvvetten üstün tutulamaz.²⁷⁵

Buraya kadar aktardıklarımızdan mutasavvıfların genelinin Hz. Peygamber'in elçiliğini kanıtlamada mucizeyi delil kabul ettiklerini görüyoruz. Fakat onlar, bu delilin daha çok inatçı kişilere yönelik olduğunu vurgulamış ve Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlamada üstün insanî vasıflarını öne çıkarmıştır.²⁷⁶ Nitekim insaf sahibi akıllı kişiler için peygamberin fiziki, ahlâkî üstünlükleri ve mesajı, doğruluğunu kanıtlamada yeterlidir. Başka deliller arayışına girişmek beyhude bir çabadır. Onların yukarıda zikredilen düşüncelerinden hareketle her nübüvvet iddia edeni doğru kabul edip sorgusuz sualsiz teslim olma ve iman etme gerektiğini savunduklarını anlamak

²⁷¹ İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, I/852. Ayrıca bkz. Demirli, Ekrem, *İslam Metafizisinde Tanrı ve İnsan*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2009, s. 53-55.

²⁷² Nesefî, Azizüddîn, *Tasavvufta İnsan Meselesi: İnsan-ı Kâmil*, çev. Mehmet Kanar, Dergah Yayınları, İstanbul 2013, s. 198-199.

²⁷³ Nesefî, *Tasavvufta İnsan Meselesi: İnsan-ı Kâmil*, s. 201.

²⁷⁴ et-Tirmizî, Hâkim, *Hatmu'l-Evliyâ*, haz. Salih Çift, İnsan Yayınları, İstanbul 2018, s. 168; Kelâbâzî, *Kitâbu't-Ta'arruf*, s. 42; Hücvirî, *a.g.e.*, s. 298.

²⁷⁵ İmam Rabbânî, *Mektubât*, çev. M. Metin Zirek, Yeni Şafak, İstanbul 2006, s. 237.

²⁷⁶ İbn Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, VIII/125; Kelâbâzî, *Kitâbu't-Ta'arruf*, s. 45.

doğru olmayacaktır. Çünkü onlar peygamberlerde gördükleri üstün özelliklerden hareketle elçiye iman ettiklerini ifade ederler. Hz. Peygamber'in en kâmil insan kabul edilmesi ve onun üstün vasıflarından hareketle nübüvvetini ispatlama çabası bu düşüncemizi desteklemektedir.

Ancak mutasavvıfların Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat etmedeki delillerini incelerken İbn Arabî'yi ayrı bir yere koymak gerektiğini düşünüyoruz. Zira yukarıda genişçe yer verdiğimiz gibi, nübüvveti kanıtlayan şeyin mucize olduğunu belirtmesine karşın, kişinin iman edip etmeyişinin ayân-ı sabitesine bağlı olduğunu söylemesi, İbn Arabî'nin bu hususta cebri bir tutum içerisinde olduğunu gösterir ki böyle bir düşünce insanın iradesini devre dışı bıraktığından, imtihana tabi tutulmak, peygamberin mucizesine şahit olmak gibi hususların artık bir önemi kalmamaktadır.

Mutasavvıfların nübüvveti ispatlamadaki metotlarına değindikten sonra şimdi de Müslüman filozofların konuya dair düşüncelerine yer vereceğiz.

1.3. MÜSLÜMAN FİLOZOFLARIN YAKLAŞIMI

Erken dönemde konu hakkında görüşlerine yer vereceğimiz ilk filozof Yakub b. İshak el-Kindî (v. 252/866)'dir. Ona göre nitelik ve niceliğin bilgisine sahip olmayan biri, beşerî ilimler alanında hiçbir varlık gösteremez. Bunun nedeni beşerî ilimlerin insanın istemesi ve gayreti neticesinde belli aşamalar sonucunda elde edilmesidir. Fakat bu bilgi çeşidi, insanın istek ve gayreti olmaksızın bir anda meydana gelen vahiy bilgisinden değer bakımından daha aşağıdadır. Allah'ın peygamberlerine özgü kıldığı bilgi bu türden yani istemeden gayret sarf etmeden, herhangi bir araştırmaya, mantıkî ve matematik yöntemlere başvurmadan zamansız oluşan bir bilgidir. Bu da Allah Tealâ'nın peygamber olarak seçtiği kimsenin nefsini temizlemeyi ve aydınlatmayı istemesiyle yani O'nun desteği, ilhamı ve vahyi ile mümkündür. Allah bu bilgiyi sadece peygamberlere has kılmıştır. İşte peygamberler bu özellik sayesinde diğer insanlardan ayrılırlar. Çünkü onlar herhangi bir tahsil safhası neticesinde değil, kendilerini elçi olarak seçen Allah'ın iradesi ile bu bilgilere ulaşırlar. Akıl da bunun Allah Tealâ katından olduğunu yakînen bilir. Çünkü insanlar, benzerini yapmaktan

aciz olunca, vahyin gerçekliği sabit olur. Bu bilgi, tabiatı ve yapısının üstünde olan insanı, peygamberlerin getirdiklerine itaat etmeye götürür.²⁷⁷

Kindî'nin peygamber seçilebilmeyi Allah'ın iradesine bağlaması, daha açık bir ifadeyle vahyin irade ve istek dışı bir şey olduğunu, beşerî bilginin aksine, hiçbir çaba sarf etmeksizin, mantıkî ve matematik yöntemlere başvurmadan meydana geldiğini söylemesi oldukça önem arz eder. Nitekim o, peygamberliğin çalışma sonucu elde edilebilecek bir mevki olmadığını vurgulamış, onların herhangi bir tahsil safhası neticesinde değil, kendilerini elçi olarak seçen Allah'ın iradesi ile bu bilgilere ulaştıklarını vurgulayarak bu konuda mütekellimlerle aynı kanaati paylaşmıştır.²⁷⁸ Yine onun, peygamberlerin herhangi bir tahsil süreci ya da başka bir şeye gerek kalmadan, Allah'ın iradesiyle, insanların benzerini ortaya koymaktan aciz olduğu şeyleri/vahyi getirmesine yaptığı vurgu, mütekellimlerin nübüvvetin ispatında kullandığı metoda uygun düşmektedir. Ayrıca onun filozoflarla kıyaslandığı zaman, peygamberlerin bilgileri elde edilmiş sürelerindeki kısalığın yanında mesajlarının daha veciz, anlaşılır, kapsamlı ve kestirme olduğunu açıklaması, peygamberi filozoftan üstün kabul ettiğini de açıkça göstermektedir.²⁷⁹

Fârâbî (v. 339/950) ve İbn Sînâ (v. 428/1037) ise peygamberin kabiliyetleri ile vahye ulaşması arasında bağ kurduklarından nübüvvetin kesbî olduğunu kabul ettikleri iddia edilmiştir ki bunda nedensellik ilkesi ile uyumlu bir peygamberlik düşüncesine sahip olmaları etkili olmuştur. Fakat Müslüman filozofların peygamberlerin taşıması gereken ayırıcı özellikleri eserlerinde detaylarıyla açıklamaları, Allah elçilerinin bu özellikleri sayesinde vahyi elde edebildiklerini ve diğer insanlardan ayırt edildiklerini dile getirmeleri oldukça önemlidir.

²⁷⁷ Kindî, Ebû Yûsuf Yakub b. İshak, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", *Felsefî Risaleler*, çev. Mahmut Kaya, *YEK Yayınları*, İstanbul 2015, s. 439-440.

²⁷⁸ Kindî, Ebû Yûsuf Yakub b. İshak, *Kitâbu Ârâi Ehli'l-Medîneti'l-Fâzıla*, *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*, çev. Mahmut Kaya, *Klasik Yayınları*, İstanbul 2013, s. 38. Ayrıca bkz. Türker, Ömer, *İslam'da Metafizik Düşünce: Kindî ve Fârâbî*, *Klasik Yayınları*, İstanbul 2019, s. 52.

²⁷⁹ Bkz. Kaya, Mahmut, "Kindî: İslâm Dünyasının Felsefeyle Tanışması", *İslâm Felsefesi: Tarih ve Problemler*, ed. M. Cüneyt Kaya, *İSAM Yayınları*, İstanbul 2014, s. 112-113.

Fârâbî, peygamberin aklî güçlerini Aristoteles'in fikirleri çerçevesinde tahlil ederek peygamberin vahye nasıl ulaştığını ispat etmeye gayret etmiştir.²⁸⁰ Zira ona göre Allah'tan vahiy alan kişi bunu kendinde bulunan ilahî bir akıl ile gerçekleştirir.²⁸¹ Yani onun düşüncesinde peygamberlik, Allah'ın doğrudan seçmesi ile gerçekleşmez zira bu bir kabiliyettir.²⁸²

Fârâbî nübüvvet makamına ulaşmada birtakım aşamaların olduğunu ifade eder. Herhangi bir gayret göstermeden vahyi elde etme gibi bir durum onun düşüncesinde söz konusu değildir. Ona göre peygamberde iki özellik mevcuttur. Bunlar evvela müstefad akıl seviyesine ulaşmak ve mükemmel bir muhayyile melekesine sahip olmaktır. Ona göre vahye muhatap olabilmek için felsefî bir donanıma sahip olmak gerekir. Fakat bu, felsefî donanıma sahip olan herkesin peygamber olabileceği anlamına gelmez. Nitekim Fârâbî'ye göre Faal Akıl ile en üst seviyede ittisal için teorik aklın tüm aşamalarından başarıyla geçilmesi gerekmektedir. Peygamberlik görevini yerine getirebilmek için bu yetkinleşmeyle birlikte, alınan vahyi insanlara kavrayabilecekleri biçimde aktarabilmek gerekir ki bu da peygamberdeki mükemmel muhayyile yetisi ile gerçekleşir.²⁸³

Fârâbî'ye göre elverişli şekilde yaratılmış olan ve entelektüel gelişimini başarılı bir şekilde tamamlayan herkes, vahyi Faal Akıldan alabilir. Bu yüzden vahye muhatap olan kişinin, tanrı tarafından seçildiğini söylemek zordur. Her ne kadar insanın yetkinleşme sürecinde Faal Aklın etkisi varsa da şayet bu süreçte insan belirli bir gayret göstermezse, böyle bir etkilenme olamayacaktır. Bu yüzden vahyi elde etmede insanın gayreti çok önemlidir.²⁸⁴ Görüldüğü gibi Fârâbî nübüvvet makamına ulaşmada bir yandan insanın yüksek bir yaratılışa sahip olması gerektiğini söylerken

²⁸⁰ Fazlur Rahman, *İslam'da Nübüvvet*, s. 33-34; Gutas, Dimitri, *İbn Sînâ'nın Mirası*, der. M. Cüneyt Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2004, s. 15.

²⁸¹ Fârâbî, Ebû Nasr, *el-Medînetü'l-Fâzıla*, çeviri-metin. Yaşar Aydın, Litera Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 198.

²⁸² Türker, *İslâm'da Metafizik Düşünce*, s. 257-260; Ardoğan, Recep, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, Klm Yayınları, Kahramanmaraş 2020, s. 46; Alper, Hülya, "İbn Sînâ ve Bâkîllânî Örneğinde İslâm Filozofları ile Kelâmcıların Nübüvvet Anlayışlarına Genel Bir Bakış", *İslâm'da Peygamber İnancı*, ed. İbrahim Coşkun, Ensar Yayınları, İstanbul 2009, s. 179-180.

²⁸³ Fârâbî, *es-Siyâsetü'l-Medeniyye*, s. 96-98; Ayrıca bkz. Aydın, Yaşar, Fârâbî'nin Siyaset Felsefesinde "İlk Başkan" Kavramı, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/2 (1987), s. 301.

²⁸⁴ Peker, Hidayet, "Fârâbî ve İbn Sina'nın Felsefesinde Vahyin Kavramsal Muhtevası", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1 (2008), s. 167.

diğer yandan da bir çabanın söz konusu olması gerektiğini vurgular. O, bu düşüncesi ile felsefe kapısı gibi nübüvvet kapısını da herkese açmakla tenkid edilmiştir.²⁸⁵

Doğrusu Fârâbî, elçinin tahayyülün yanında nazar ve teemmül yolu ile de Faal Akılla bağ kurabildiğini söyleyerek belki de bu yolun bütün insanlara açık olduğunu söylemiş gibi görülebilir. Ama o Faal Aklın kuvve halindeki akla verdiği bilgiler olan birincil akledilirleri her insanın elde edemeyeceğini söylemiştir. Ona göre birincil akledilirleri elde edebilmek için buna uygun şekilde yaratılmış olmak gerekmektedir. Dolayısıyla onun nübüvvet makamına herkesin erişebileceğini varsayan bir nübüvvet görüşüne sahip olduğunu söylemek tam olarak doğru olmayacaktır.²⁸⁶ Kaldı ki, her ne kadar onun nübüvvet makamını herkesin erişimine açtığına dair bazı kelâm bilgileri tarafından ortaya atılan iddialar olsa da bu hususta Müslüman filozoflar yaygın bir şekilde tekdir edilmiştir.²⁸⁷

Fârâbî bir peygamberin sahip olması gereken tüm özellikleri *el-Medînetü'l-Fâzıla* isimli eserinde tek tek açıklamıştır. O, erdemli şehrin ilk yöneticisini anlatırken bu düzeye ancak doğuştan getirilen özellikler sayesinde ulaşılacağını ifade eder. Bu özellikler de özetle şunlardır: Vücut organları tam olmalı, anlama ve kavrama gücü yüksek olmalı, hafızası kuvvetli olmalı ve hiçbir şeyi unutmamalı, çok zeki olmalı, zihninden geçenleri çok iyi ifade edebilmeli, öğrenmeyi, öğretmeyi sevmeli ve bu yolda karşılaşacağı zorluklara göğüs gerebilmeli, yeme-içme ve cinsel ilişki düşkün olmamalı, oyun ve eğlenceden uzak durmalı, doğruyu ve doğruları sevip yalan ve yalan söyleyenden nefret duymalı, şeref, haysiyet sahibi olup cömertliği sevmeli, bayağı şeylerden ruhunu yüce tutmalı, daha yüce şeylere yükselmeli, altın, gümüş vb. dünya metasını basit görmeli, adil olmalı, azimli, kararlı olmalı, korkaklık ve gevşeklik göstermeyip cesur bir şekilde hareket etmelidir.²⁸⁸ Bütün bu özelliklerin sadece bir

²⁸⁵ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevakıf*, III/388-389; İbn Teymiyye, *Kitabu'n-Nübüvvât*, s. 703; İzmirli, *Yeni İlmi Kelâm*, s. 132; a. mlf., *İslam Felsefesi Tarihi*, haz. Refik Ergin, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012, s. 189, 192. Hatta Şhabeddîn Sühreverdî (v. 632/1234) ile İbn Seb'in (v. 669/1270) gibi sûfi filozofların, nübüvvetin keşbiliği düşüncesinden hareketle peygamber olmak istedikleri iddia edilmiştir. (Bkz. İzmirli, *İslam Felsefesi Tarihi*, s. 191).

²⁸⁶ Taylan, Necip, *İslam Düşüncesinde Din Felsefeleri*, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2013, s. 144-145; Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014, s. 113.

²⁸⁷ Müslüman filozofların nübüvveti izah ediş tarzlarından hareketle, nübüvveti kabul etmediklerini iddia edenler olmuştur. Bkz. Mâverdî, *A'lâmü'n-Nübüvve*, s. 66-67.

²⁸⁸ Fârâbî, *Kitâbu Ârâi Ehli'l-Medîneti'l-Fâzıla*, s. 145-146.

kişide mevcudiyetinin zor olduğunu ifade eden Fârâbî'ye göre doğuştan bu özelliklere sahip olan ancak bir kişi bulunabilir (Hz.Peygamber).²⁸⁹ Benzer şekilde İhvânı Safâ peygamberde bulunması gereken özellikleri detaylıca açıklamıştır. Onlara göre peygamber, doğuştan getirdiği on iki özellikle diğer insanlardan ayrılır. Özetle Fârâbî'de olduğu gibi onlar da peygamberin fiziki ve ahlâkî eksikliklerden uzak olması gerektiğini ifade etmişlerdir.²⁹⁰

Fârâbî'ye göre mükemmel bir başkanda nazari akıl ve hayal gücü mükemmel seviyede olmalıdır. Bundan dolayı o, felsefesinin en ileri noktasında başkanı, filozofu ve peygamberi birleştirmiştir. Fâzıl Şehir'in insanlarını da genel olarak ikiye ayırmıştır: Allah'ı, ruhanî varlıkları, saadeti vb. şeyleri kavrayabilen/taakkul edebilen hukemâ sınıfı bu sınıflardan biridir. Diğer sınıf ise, söz konusu gerçekleri sadece sembolik olarak kavrayan/tahayyül edebilen mü'minler sınıfıdır. Her iki yol da mutluluğa götürecektir fakat hukemânın mutluluğu daha fazladır.²⁹¹ Burada dikkat çeken nokta onun hukemâ ile enbiyâyı değil mü'minleri ayırmasıdır. Çünkü ona göre Hz. Muhammed (sav), gerçeği sadece tahayyül etmez, aynı zamanda tasavvur da eder. Onda bu iki özelliğin bir arada bulunması kendisini en mükemmel varlık yapar. O Fâzıl Şehir için lazım olan bütün vasıfları şahsında toplayan tek kişidir, re'isu'l-evvel'dir.²⁹² O, vahiy alması sayesinde peygamber ve filozof olmuştur.²⁹³

²⁸⁹ Fârâbî, *Kitâbu Ârâi Ehli'l-Medîneti'l-Fâzıla*, s. 146. İbnü'n-Nefis de (v. 687/1288), Hz. Peygamber'in hayatına dair yazdığı *er-Risâletü'l-Kâmiliyye fi's-Sireti'n-Nebeviyye* isimli felsefî romanında peygamberin dış görünüşünün nasıl olması gerektiği ile ilgili düşüncelerini şöyle açıklamıştır: “Bu peygamberin bedeninde, görünüşünde hoş gitmeyen bir şeyin olmaması gerekir. Onun boyu çok kısa olmamalıdır. Çünkü kısa boylu insanlar genelde küçümsenir, saygı görmezler. Yine çok uzun boylu insanlar, eksik akıllı olmakla nitelenir. Benzer şekilde herhangi bir rahatsızlığının da olmaması gerekir. Çünkü bedeninde hastalık bulunan şahıslardan insanlar rahatsız olur ve uzak durur. İşte bu tür kusurlar, peygamberde olmaması gereken özelliklerdir. Benzer şekilde yüzünde veya diğer organlarında başka kişilerde bulunmayan, insanların bu sebeple kendisinden uzak duracağı kötü bir şeyin de olmaması gerekir. Bunlara ek olarak azalarının da birbiriyle uyumlu olması gerekir. Mesela koca göbekli, boynu aşırı derecede kalın, parmakları aşırı derecede kısa, yüzü gereğinden fazla uzun, çenesi de büyük olmamalıdır. Aksine onun bedensel uzvu birbiriyle uyumlu olmalı, vücudu aşırı derecede şişman ve zayıf olmamalı, güzel görünümlü ve güler yüzlü olmalıdır.” (Bkz. İbnü'n-Nefis, Ebû'l-Hasen, *er-Risâletü'l-Kâmiliyye fi's-Sireti'n-Nebeviyye*, (*Nübüvvet Felsefesi: İbnü'n-Nefis'in Felsefî Romanı Fâzıl bin Nâtik* içinde), çev: Cevher Şulul, İnsan Yayınları, İstanbul 2010, s. 137).

²⁹⁰ İhvân-ı Safâ, *Resâil*, Tahran h. 1405, s. 124-125.

²⁹¹ Aydın, Mehmet S., “Fârâbî'nin Siyasi Düşüncesinde Sa'âdet Kavramı”, *es-Siyasetü'l-Medeniyye veya Mebâdi'ül-Mevcûdât*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2017, s. 22-24.

²⁹² Aydın, a.g.e., s. 24.

²⁹³ Fârâbî, Ebû Nasr, *Kitâbü'l-Mille*, çev. Yaşar Aydın, Litera Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 19.

Fakat ona göre filozof da Faal Akılla irtibat kurarak düşünülürleri (mâ'kûlât) alabildiğinden bu noktada peygamber ile filozof arasındaki esas ayırıcı özellik bu düşünülürleri aşağıya, insanlara en uygun biçimde aktarma metodunda ortaya çıkmaktadır ki bu, nebînin mütehayyile gücünden kaynaklanır. İşte bu noktadan hareketle o, filozofu peygamberden üstün tuttuğuna dair ciddi eleştiriler almıştır. Filozof-peygamber karşılaştırmasından kaynaklanan ve onun filozofu peygambere üstün tuttuğu iddialarının temeli; düşünme, bir şeyi olduğu gibi insan nefsinde canlandırma, tahayyül ise, o şeyin misallerinin nefste canlandırılması demek olduğundan, düşünme (taakkul) hayal etmekten (tahayyül) daha üstündür mantığına dayanır. Fakat Fârâbî'de hemen hiçbir yerde filozof-peygamber tartışmasına açıkça girilmediğini de söylemek gerekir.²⁹⁴ Kaldı ki görüşlerinden anladığımızı göre Fârâbî, filozofla peygamberi yarıştırmayıp peygamberi filozoftan üstün kabul etmiştir.²⁹⁵ Zira ona göre Hz. Peygamber bir nevi peygamberlik cübbesini giymiş filozof konumundadır yani o felsefenin en üst noktasında filozof ve peygamberi birleştirmiştir.²⁹⁶

Genel anlamda Farâbî'nin takipçisi olarak düşünebileceğimiz İbn Sînâ ise nübüvvet konusunda naslara bağlı kalmaya gayret etmiştir. Ona göre insanların en üstünü ve yetkini, peygamberlik gücüne (el-kuvvetu'n-nebeviyye) sahip olan elçilerdir. Peygamberler üç özel vasfa sahiptir. Bunlardan ilki akıl güçlerinin, sezgi yetilerinin en üst seviyede olmasıdır. Bu özellik sayesinde onlar, Faal Akılla mükemmel bir bağ kurarak, herhangi bir öğrenim görmeden, kısa sürede birincil akledilirlerden ikincil akledilirlere ulaşırlar.²⁹⁷ O, böyle bir insanın akıl gücünü bir kibrite, Faal Akıl da onu bir anda yakıp kendi cevherine dönüştüren ateşe benzetmektedir. Ateşin doğrudan ibriği ısıtmasını, Faal Akıldan vasıtasız bir şekilde bilgi alınmasına, ateşin ibrik sayesinde suyu ısıtmasını ise dolaylı şekildeki bilgi

²⁹⁴ Taylan, *İslam Düşüncesinde Din Felsefeleri*, s. 149-150.

²⁹⁵ Bkz. Aydın, *a.g.e.*, s. 24; Oktay, A. Sıdika, "Fârâbî'nin Sisteminde Din-Felsefe, Filozof-Peygamber İlişkisi ve Karşılıklı İşlevleri", *Muhafazakâr Düşünce*, 44 (2015), s. 23-24.

²⁹⁶ Corbin, Henry, *İslâm Felsefesi Tarihi*, çev. Hüseyin Hatemî, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, I/294-295. Detaylı açıklama için bkz. Karadeniz, Osman, "Filozof-Peygamber İlişkisi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (1998), s. 19-43.

²⁹⁷ İbn Sînâ, Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah, *el-Mebde ve'l-Me'âd*, nşr. Abdullah Nurânî, Tahran 1998, s. 115-116. Ayrıca bkz. Âmidî, *Ebkâr*, IV/7-9.

akışına örnek göstermiştir.²⁹⁸ Ona göre peygamberlerin ikinci özellikleri, çok etkili ve kuvvetli muhayyile gücüne sahip olmalarıdır. Peygamberler bu özellikleri sayesinde gaybî bilgileri elde edebilmektedirler. Onlar sadece uykudayken değil, aynı zamanda uyanıkken de bu tür bilgilere ulaşabilmeleri ile diğer insanlardan farklıdırlar. Peygamberlerde bulunan üçüncü özellik ise, tabiatı değiştirebilme gücüne sahip olmaları yani mucize gösterebilmeleridir.²⁹⁹ Ancak mütekellimlerin bu konuda farklı düşündüğünü ifade etmeliyiz. Zira kelâmda harikulâde fiil gösterebilmek peygamberlerin zafî, aslî özelliklerinden sayılmaz. Peygamberin mucize göstermesi Allah'ın emri, izni ile olur ve bu fiilin sahibi Allah Tealâ'dır.³⁰⁰

İbn Sînâ'ya göre peygamberin varlığı zorunlu olduğu gibi insan olması ve diğer insanlardan farklı özelliklere sahip olması da gereklidir. Çünkü insanlar peygamberde, kendilerinde olmayan -mucize göstermek gibi- bir özelliği fark etmeleri sayesinde o kişinin elçi olduğunu anlarlar.³⁰¹ Nitekim peygamberin nübüvvetinin ispatı, şahsiyetidir, yaşantısıdır.³⁰² Ona göre akıllı bir insan, Hz. Peygamber'i daha önce gönderilen elçilerle karşılaştığında, benzer yönlerinden hareketle onun iddiasının doğru olduğunu bilir.³⁰³ Bu görüşe göre İbn Sînâ peygamberlik kurumunu kabul eden bir kişinin, diğer hak peygamberlerin özellikleri ile mukayese ettiğinde Hz. Peygamber'in üstün özelliklerinden hareketle, iddiasında samimi olduğunu anlayabileceğini söyleyerek aklî bir istidlalde bulunmuştur. Tabi bu delil, daha önce de değindiğimiz gibi nübüvvet makamını kabul eden kişiler için bir anlam ifade etmektedir.

²⁹⁸ İbn Sînâ, Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah, *el-İşârât ve't-Tenbîhât*, çev. Ali Durusoy-Ekrem Demirli, YEK Yayınları, İstanbul 2014, s. 406-408; a. mlf., *el-Mebde ve'l-Me'âd*, s. 117; Vural, Mehmet, "Meşşâî Filozofları ve Spinoza'da Nübüvvet Nazariyesi" *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 3/1 (2013), s. 63-64.

²⁹⁹ İbn Sînâ, *el-Mebde ve'l-Me'âd*, s. 117-120.

³⁰⁰ Bkz. Gazâlî, *Tehâfütü'l-Felâsife (Filozofların Tutarsızlığı)*, nşr. ve çev. Mahmut Kaya-Hüseyin Sarioğlu, Klasik Yayınları, İstanbul 2014, s. 172-173; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III/409-411. Ayrıca bkz. Gölcük-Toprak, *Kelâm: Tarih Ekoller Problemler*, s. 334; Sancar, *Nübüvvet ve Velâyet Merkezli Kelâm-Tasavvuf Tartışmaları*, s. 131-132.

³⁰¹ İbn Sînâ, Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah, *Metafizik-Kitâbu's-Şifâ*, Litera Yayıncılık, İstanbul 2013, II/188.

³⁰² Vural, *a.g.m.*, s. 63.

³⁰³ İbn Sînâ, Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah, *Risale fi İspati'n-Nübüvvât ve Te'vîli Rumûzihim ve Emsâlihim*, ("Nübüvvetin İspatı ve (Nebilerin) Sembol ve Benzetmelerinin Te'vîli Üzerine"), çev. Hüseyin Aydın-Enver Uysal-Hidayet Peker, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/7 (1998), s. 568.

Ona göre teorik ve pratik açıdan yetkinleşmiş olan peygamberin, nâkıs insanları kemâle erdirmeye dönük bir gayreti ve bunun yanında gücü olmalıdır. Bu güç ve çabanın kendisinde bulunmasıyla nebî, veliden ayrılmaktadır. Peygamberlik makamı, insanlar arasında kemal bakımından en üstün konuma tekabül eder. Böylesine mühim bir konumda yer alması peygambere toplumunda çok önemli bir görev yüklemiştir. İşte peygamberin vazifesi, insanları teorik ve pratik açıdan yetkinleştirmeye çalışmak yani onları hakikate ve iyiliğe çağırmaktır.³⁰⁴

Görüldüğü gibi İbn Sînâ da Fârâbî’de olduğu gibi, çalışma ve gayret sonucu Faal Akılla ittisali mümkün görmüştür. Fakat bu durum onda peygamber ile filozof arasında bir karışıklığın ortaya çıkmasına yol açmamıştır. Çünkü o, peygamberin vahiy bilgisini herhangi bir aşamadan geçmeden, bir anda elde ettiğini söyleyerek Fârâbî’den farklı bir görüşü benimsemiştir. Yine o, peygamber ile filozofu birbirinden net bir şekilde ayırmış, peygamberliği felsefenin en üst mertebesine konumlandırmıştır.³⁰⁵

Açıkça görülmektedir ki İbn Sînâ, nübüvvetin ispatında peygamberin üstün özelliklerine vurgu yapmış ve bu özel vasıfları sayesinde diğer insanlardan ayırt edilebildiğine işaret etmiştir. Bunun yanında peygamberin insanı maslahatı olan şeye ulaştırması, yetkinleştirmesi de yine İbn Sînâ tarafından nübüvvetin ispatında delil olarak kullanılmıştır. Bunlara ilave olarak onun filozof ile velîyi peygamberden net bir şekilde ayırması, nübüvvetin tespiti hususunda oldukça önemlidir.

İbn Rüşd (v. 595/1199) ise, Fârâbî ile İbn Sînâ’nın aksine vahiy alımındaki teknik sürece dair bir teori sunmamış,³⁰⁶ daha çok mütekellimlerin nübüvveti ispatlamada kullandıkları yöntemi eleştirmesiyle dikkatleri çekmiştir. Zira o, mütekellimlerin Hz. Peygamber’in nübüvvetini hissî mucizelerle ispatına ciddi eleştiriler getirmiş ve asıl delilin Kur’an-ı Kerim olduğunu savunmuştur. Hz. Peygamber’in nübüvvetini ispatlarken onun amelî ve ahlâkî faziletlerini de öne

³⁰⁴ İbn Sînâ, Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah, “el-A'lâ”, *et-Tefsîru'l-Kur'ânî ve'l-Lugatu'-Sûfiyye fî Felsefeti İbn Sînâ*, nşr. Hasan Âsî, el-Müessesetü'l-camiyye li'd-dirâsât, Beyrut 1983, s. 98-99; Alper, Ö. Mahir, *İbn Sînâ*, İSAM Yayınları, İstanbul 2014, s. 127.

³⁰⁵ Walzer, Richard, *Greek into Arabic-Essays on İslamic Philosophy-*, Harvard University Press, Cambridge 1962, s. 218.

³⁰⁶ Terkan, Fehrullah, “Klasik Dönem İslam Felsefesinde Vahiy ve Peygamberlik”, *Vahiy ve Peygamberlik*, KURMER Yayınları, İstanbul 2018, s. 565.

çıkarmıştır.³⁰⁷ Nitekim ona göre Hz. Peygamber, herhangi bir kimseyi ya da herhangi bir toplumu İslam'a davet ederken, olağanüstü fiillere başvurmamıştır. Hz. Peygamber'in elinde ortaya çıkan kerâmet cinsinden harikalar, o harikalarla meydan okuma olmaksızın kendi halinde zuhur etmiştir.³⁰⁸

İbn Rüşd, en üst seviyedeki bir aklın bile peygamberlerin mevcudiyetini ispatta güçlük çekeceğini ifade eder. Fakat peygamber olan kişinin faziletli olduğu ve faziletli kişinin de yalan söylemeyeceği hakikati dikkate alındığında bu özellikleri taşıyan bir şahsın peygamber olabileceğinin kabul edilebilir olduğunu düşünür. Yani o, bir kişinin peygamber olduğunun ispatında hissî mucizelerden ziyade, amelî ve ahlâkî faziletlerin delil olabileceğini söyler.³⁰⁹ Ona göre akıl, peygamberlikle mucize arasındaki ilişkiyi kavrayamaz. Kur'an'ın Hz. Peygamber'in elçiliğine delil oluşu, Kur'an'da anlatılan ve diğer peygamberlerin nübüvvetine delil teşkil eden âsânın yılana dönüşmesi vb. hissî harikalardan farklıdır. Nitekim hissî harikalar halk için inandırıcı ve ikna edici olsa bile kesin delil sayılmaz. Bunun sebebi de bu tür mucizelerin peygambere peygamber isminin verilmesini sağlayan fiillerden olmayışındır. Bununla birlikte o, tedavinin tıbbî fiillerden bir fiil olarak kabulü gibi mucizenin de nübüvvetine ait fiillerden bir fiil olduğunu kabul edilebilir bulur.³¹⁰ Çünkü nasıl ki bir hastalığın tedavisini başarıyla sağlayan bir kişinin doktor olduğu kolayca anlaşılıyorsa, aynı şekilde Allah'tan aldığı vahiyle ortaya koyduğu din sayesinde insanların dünyevi ve uhrevî saadetini temin eden ve bunu sağlama adına iman, ibadet, hukuk ve ahlâk ilkelerini gösteren bir kişinin de Allah'ın elçisi olduğu bilinecektir.³¹¹ Yani İbn Rüşd,

³⁰⁷ İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *el-Keşf an Menâhici'l-Edille fi Akaidi'l-Mille*, thk. Mahmut Kasım, Mısır 1964, s. 211.

³⁰⁸ İbn Rüşd, *Menâhici'l-Edille*, s. 213; a. mlf., *Felsefe-Din İlişkileri (Faslu'l-Makâl, el-Keşf an Minhâci'l-Edille)*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 228.

³⁰⁹ İbn Rüşd, *Menâhici'l-Edille*, s. 211; Erkol, Ahmet, *İbn Rüşd'ün Kelâm Eleştirisi*, Fecr Yayınları, Ankara 2007, s. 260. İbn Rüşd'ün nübüvvet anlayışı hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Erkol, *a.g.e.*, s. 257-265; Sarioğlu, Hüseyin, *İbn Rüşd Felsefesi*, Klasik Yayınları, İstanbul 2012, s. 254.

³¹⁰ İbn Rüşd, *Felsefe-Din İlişkileri*, s. 226-227.

³¹¹ İbn Rüşd, *Menâhici'l-Edille*, s. 215-216; krş., Sarioğlu, *İbn Rüşd Felsefesi*, s. 248-258; Işık, Aydın, *Bir Felsefî Problem Olarak Vahiy ve Mucize*, Elis Yayınları, Ankara 2006, s. 275-276. Muhammed Hamidullah (v. 2002) da mucize konusunda İbn Rüşd'le benzer görüşlere sahiptir. Ona göre Hz. Peygamber'in insanî çaba ve gayretleri, Allah'ın onun elinde yarattığı mucizelerden daha öğretici ve faydalıdır. Hz. Peygamber'in doğru söylediğine insanları ikna etmede mucizeler ikinci plandadır. Ruhun yüce olan gönüllü geniş kişiler mucize beklentisi içine girmeden Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabul etmiş; buna karşın gönüllü ve ufku dar olan kişiler mucize talep etmişlerdir. Bir de mucizelere şahit olduğu halde inanmayan ve küfürde ısrar edenler vardır. Dolayısıyla o, hissî mucizeleri kabul etmiştir fakat mucize ile peygamberin tebliği, öğrettikleri arasında hiçbir bağ olmadığını düşündüğünden,

peygamberin nübüvveti için mucizenin varlığını her ne kadar kabul etse de bunun kesin bilgiye ulaştırıcı bir delil olmadığını, dolayısıyla burhana dayanmadığını söylemektedir. Zira onun tabiriyle “berrani mucizeler” (hissî mucizeler) yalnızca avama hitap eder, bu nedenle de kesin delil değildir. Buna karşın “münasip mucize” diye tanımladığı; (ilmî, amelî, ahlâkî, manevi) mucize ise hem halk hem de ulema için geçerlidir.³¹²

Görüldüğü gibi İbn Rüşd mütekellimlerin kullandığı mucize delilini zayıf bulup bunun ancak avamı ikna edebileceğini iddia etmiştir. Ona göre peygamber olmayan pek çok kişi de olağanüstü olaylar gerçekleştirdiğinden biz gerçek peygamberle sahtesini sadece mucize göstermesinden hareketle ayırt edemeyiz. Peygamberin peygamber olduğunu gösteren şey, gösterilen harikalar değil, vahiydir. İşte burada peygamberin kişiliği, fazileti, davasının doğruluğu onun peygamber olup olmadığını ortaya çıkarır.

Gerçekten de akıl, hissî mucizeler ile peygamberin mesajı arasında bağ kuramayacaktır. Ancak akıl, mucize ile peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin doğruluğu arasında bir bağ kurabilir. Çünkü peygamberliğini iddia ettikten sonra iddiasına uygun bir şekilde mucize gösteren kişi peygamber kabul edilir. Yani hissî mucizeler, peygamberin icrâ edeceği ilâhî vazife ile ilgili değil fakat peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin doğruluğu ile ilintilidir.³¹³ Bu durumda belirli ilaçlarla hastaları iyileştiren kimsenin doktor olduğu bilinebiliyorsa, benzer şekilde mucize gösteren bir zatın da peygamberliği anlaşılır. Nitekim Allah hiçbir zaman bir yalancıyı mucize ile desteklememiştir. Zira peygamberlik iddia eden sahtekârların mucize göstermediği âdeten sabittir.³¹⁴ Aslında bu durum İbn Rüşd’ün hissî mucizelerin nübüvveti delâleti konusundaki eleştirisinin yerinde olmadığını gösterir.

---

nübüvveti ispatlayan şeyin peygamberlik iddiasında bulunan kişinin getirdiği öğretiyi ifade etmiştir. (Bkz. Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 2004, s. 115-120; a. mlf., “Mucize, Keramet ve İstidrac”, çev. Zahit Aksu, *Hikmet Yurdu*, 2/3 Ocak-Haziran 2009, s. 83, 91, 93).

³¹² İbn Rüşd, *Menâhici'l-Edille*, s. 222; a. mlf., *Felsefe-Din İlişkileri*, s. 236-237.

³¹³ İbn Rüşd’ün mucize konusundaki yaklaşımının eleştirisi için bkz. Karadeniz, *İlim ve Din Açısından Mu’cize*, s. 168-169.

³¹⁴ Pezdevî, *Usûlü'd-Dîn*, s. 103; Taftazânî, *el-Makâsıd*, s. 627; Karadeniz, *İlim ve Din Açısından Mu’cize*, s. 168-169.

İbn Haldun (v. 808/1406), peygamberlerin güzel ahlâk sahibi olmalarını, nübüvvetlerinin bir işareti olarak kabul etmiştir. Ona göre daha vahiy gelmeden önce bile peygamberlerin iyi bir huya sahip olmaları, kınanmalarına neden olabilecek kötü şeylerden tümüyle uzak durmaları ismet sıfatına sahip olmaları sayesinde. Peygamberler yaratılışları gereği yerilen ve kötü olan şeylerden münezzehtirler ve bu tür durumlar onların fitratlarına terstir.³¹⁵ İbn Haldun, nübüvvet sonrasında ise peygamberlerin insanları dine, ibadetlere ve iffete/dürüstlüğe davet etmelerini yine nübüvvetlerinin delilleri arasında zikretmiş ve bunu örneklerle izah etmiştir. O, Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'in gerçek peygamber olduğuna bu hususu göz önünde bulundurarak ulaştığını, yine Hz. Ebû Bekir'in de aynı delile başvurup, bunun haricinde bir delile ihtiyaç duymadığını ifade etmiştir. Bu örneğin ardından İbn Haldun, Ebu Süfyan ve Bizans kralı olan Heraklius arasında geçen diyalogu aktarıp, Heraklius'un Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğinin ispatına delil getirdiği şeyin mucize değil; namaz, zekât, sila-ı rahim ve iffetli olmanın emredilmesi olduğuna özellikle dikkat çekmiştir.³¹⁶ Görüldüğü gibi İbn Haldun, *Mukaddime* isimli eserinde Hz. Peygamberin gerek nübüvvet öncesi dönemde gerekse peygamberliğinden itibaren sergilemiş olduğu ahlâkî davranışlarını, peygamber olduğunu tek başına ispatlayacak kadar etkili bir delil olarak sunmuştur.³¹⁷

Muhammed İkbâl (v. 1938) Hz. Peygamber'in *insan-ı kâmil* olduğunu belirtmiş ve onun üstün ahlâkına vurgu yapmıştır. Onun peygamberlik görevini yerine

³¹⁵ İbn Haldun, Ebû Zeyd, *Mukaddimetü İbn Haldun*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dımaşk 2004, I/202. İbn Haldun'un peygamberlerin ismetine dair görüşlerinden hareketle, onun peygamberlerin ahlâkının tamamen verili bir ahlâk olduğunu kabul ettiğini söyleyebiliriz. Nitekim o elçilerin korunmuşluğunu nübüvvet öncesinden başlatmış ve bunu doğuştan getirilen bir özellik olarak kabul etmiştir. Fakat peygamberin ismetinin kapsamının bu denli genişletmesi, elçinin iradesini ve örnekliğini tehlikeye atmakta hatta yok etmektedir. Hiçbir eylemini kendi tercihiyle gerçekleştiremeyen, zorunlu olarak iyi davranmak durumunda olan bir elçi şüphesiz toplumuna örneklik edemeyecektir. Oysa peygamber de diğer insanlar gibi olup onu diğerlerinden farklı kılan; vahiy alması, mucize göstermesi ve üstün ahlâkî özellikleridir. Peygamber korunmuştur fakat bu korunma hayatlarının tamamını kapsamamaktadır. Nitekim her ne kadar peygamberler tebliğ vazifelerinde korunmuşlarsa da günlük hayatta birtakım hataları işleyebilmişlerdir. Bu da onların beşer olmasından kaynaklanan doğal bir şeydir.

³¹⁶ İbn Haldun, *a.g.e.*, I/203.

³¹⁷ İbn Haldun, vahiy alırken peygamberde meydana gelen (horultu, kendinden geçme vb.) değişiklikleri de nübüvvetinin delillerinden saymıştır. *Mukaddimetü İbn Haldun*, I/201. Ancak peygamberdeki bu hâli nübüvmete delil kabul etmek kanaatimizce bir anlam ifade etmemektedir. Nitekim peygamberin bu haline şahit olan müşrikler onu delilik ve cinlere çarpılmakla itham etmiş, nübüvvetle cinneti birbirinden ayırt edememiştir (Bkz. Sâffât, 37/36; Duhân, 44/14; Zâriyât, 51/39).

getirirken halkla iç içe olması, sade bir yaşantıyı tercih etmesi, hükümdar olduğu halde evinin işlerini kendisinin yapması, korkusuzca tebliğ görevini sürdürmesi, şefkati gibi üstün ahlâkî vasıflarını öne çıkartmış, başarılı olmasında bu yaklaşımının etkili olduğunu ifade etmiştir.³¹⁸ Peygamberde bulunan insanları yetkinleştirme gücünün velîlerde olmadığını söyleyen İkbâl böylece peygamber ile veliyi birbirinden net bir şekilde ayırmıştır.³¹⁹

Görülüyor ki Kindî peygamberliğin ispatında mütakellimlerin genelinin benimsediği kanaat ile uyumlu bir görüşe sahiptir. Peygamberliğin Allah'ın dilemesi ve seçmesi ile olduğunu, peygamber seçilmede insanın gayretinin bir etkisinin olmadığını açıkça ifade etmesi onun, kendisinden sonra gelen Fârâbî ve İbn Sînâ gibi isimlerden farklı bir nübüvvet düşüncesine sahip olduğunu gösterir. Zira Fârâbî ile İbn Sînâ, her insanın peygamber olabileceğinden söz etmemiş olsalar da nübüvvetin vehbî olduğuna dair de net bir ifade kullanmamışlardır.³²⁰ Bunun yanında onlar, peygamberlerin özel niteliklerini öne çıkartmış ve daha çok vahyin nasıl elde edildiğini açıklamaya gayret etmişlerdir. Sadece peygamberlerin değil, diğer insanların da Faal Akılla irtibatını mümkün görmeleri onların, özellikle de Fârâbî'nin peygamberlik makamını herkese açmakla eleştirilmesine yol açmıştır.³²¹ Oysa yukarıda değindiğimiz gibi ne Fârâbî ne de İbn Sînâ, nübüvvetin kesbî olduğuna dair net bir ifade kullanmamış, sadece peygamberliğin çalışmayla elde edilebileceği şeklinde anlaşılacak birtakım yorumlar serdetmişlerdir. Peygamberlerin özellikleri ile nübüvveti arasında bağ kurmaları, bu filozofların sanki “peygamber seçilmez, peygamber olunur” demek istedikleri şeklinde anlaşılabilmiştir. Bununla birlikte, Faal Akılla ittisal için kişinin bazı özel vasıflara sahip olması gerektiğini savunmaları, nübüvveti bir bakımdan vehbî olarak kabul ettikleri şeklinde de yorumlanabilir.

Ancak peygamber seçilmede insanın gayretinin tesirinden söz ettiğimizde, nübüvvetin kısmen kesbî olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla çalışma, güzel ahlâk sahibi olma ile peygamber olma arasında bağ kurmuş oluruz. Fakat

³¹⁸ İkbâl, Muhammed, *İslam Düşüncesi*, çev. Yusuf Kaplan, Külliyyat Yayınları, İstanbul 2008, s. 40-42.

³¹⁹ İkbâl, Muhammed, *İslam'da Dinî Düşüncenin Yeniden İnşâsı*, çev. Rahim Acar, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 161-162.

³²⁰ Fazlur Rahman, *İslam'da Nübüvvet*, s. 113.

³²¹ Sönmez, Vecihi, *Nübüvvet Tartışmaları*, Gündönümü Yayınları, İstanbul 2005, s. 127-128.

gerçekte kişi ne kadar gayret gösterirse göstereceği bu çabası neticesinde peygamber seçilemez. Kimin peygamber olacağını belirleyen sadece Allah Teâlâdır.³²²

Fârâbî ve İbn Sînâ'nın aksine vahyin elde edilmesine dair bir yöntem sunmayan, bununla birlikte mütekellimlerin nübüvveti ispat metodunu ciddi bir şekilde eleştiren İbn Rüşd'ün, Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğini ispatlarken onun hissî mucizelerinden ziyade öğretisini, yaşantısını, özel niteliklerini öne çıkartmış olması, insanî özelliklerin nübüvvetin ispatında delil olarak kullanılması bakımından önem taşımaktadır. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki insanların gücünü aşan bir şeyle meydan okumadan sadece bu niteliklere dayanarak nübüvveti ispata çalışmak birtakım problemlere yol açabilir. Peygamberlik iddiasında bulunan şahsın doğru sözlü, güvenilir biri olması ve insanları doğru yola sevk etmesi, kendisine iman edilmesinde elbette etkilidir. Fakat iş ispata geldiğinde burada ilk etapta peygamberin elini güçlendirecek, kendisine iman edenlerin imanlarını pekiştirecek bir olağanüstülüğe ihtiyaç vardır. Kanaatimizce peygamber; ahlâkıyla değil, olağanüstü bir şeyle meydan okuyabilir ki Hz. Peygamber için bu Kur'an-ı Kerim'dir. Diğer işaretler ise, onun nübüvvetini destekleyen unsurlar olarak düşünülmelidir. Şüphesiz İbn Rüşd'den sonra pek çok mütekellimin de bu metodu kullanması, alternatif yahut destekleyici bir delil kabul etmesi, mütekellimler arasında da kabul gördüğünü göstermektedir.

Peygamberin getirdiği hükümlerin maslahata uygun olduğunun anlaşılmasıyla, iddiasında doğru olduğunun bilinebileceğini söyleyen Müslüman filozoflar, bu görüşlerinden ötürü tenkid edilmişlerdir. Bu eleştiriler genel anlamda şöyledir: Peygamberin getirdiği şeriatın insanlar için faydalı olduğu akılla biliniyorsa şeriatı olan ihtiyaç ortadan kalkmış demektir. Nitekim bu durumda insanın kendisi için neyin faydalı neyin zararlı olduğunu bilebildiğini kabul etmiş oluruz. Oysa insanın maslahatına olanı sadece akılla bilmesi söz konusu değildir.³²³ Bize göre de yalnızca peygamberin mesajının doğruluğundan hareketle nübüvveti ispat etmeye çalışmak, doğru bir yöntem değildir. Öncelikle peygamberin bir mucize izhar etmesi, ardından

³²² Enâm, 6/124.

³²³ İbnü'l-Melâhimî, *a.g.e.*, s. 147-154.

da tüm yaşantısıyla toplumuna rehberlik edip, üstün ahlâkını sergilemesi, iddia sahibinin sıdkını net bir şekilde ortaya koyacaktır.

Değerlendirme

İlk dönemden itibaren peygamberliği ispatlamada mucizelerden hareket etmek en çok tercih edilen yöntem iken müteahhirûn dönemi kelâm alimlerinin mucizenin yanında birtakım ispat yöntemleri geliştirme gayretleri dikkat çekicidir. Kuşkusuz bunda Müslüman filozofların tesiri büyüktür. Nitekim Gazâlî, Râzî gibi Eş‘arî mütekellimlerin son dönemlerindeki eserlerine bakıldığında, nübüvvetin ispatı konusunda onların düşüncelerinden istifade ettikleri açıkça görülmektedir. Bununla birlikte daha öncesinde -Mu‘tezile’den birkaç ismi hariç tutarsak- Mâturîdî’nin, kendinden önceki mütekellimlerden farklı olarak Hz. Peygamber’in nübüvvetini ispatlarken şahsiyetini, yaşantısını delil kabul ettiğini de dikkate almak gerekir. Zira onun takipçilerinin yanı sıra Eş‘arî mütekellimlerin de bir kısmının Mâturîdî’nin ardından Hz. Peygamber’in nübüvvetini ispatlamada şahsiyetini delil kabul ettikleri bilinmektedir. Fakat burada dikkat çeken nokta Mâturîdî’nin ve ekol mensuplarının bazı Eş‘arî mütekellimlerin aksine mucizeye herhangi bir eleştiri getirmemiş olmasıdır. O, Hz. Peygamber’in nübüvvetini doğrularken onun şahsiyetini ilk delil olarak zikretse de mucize deliline herhangi bir eleştiri getirmemiş, bu delilin sağlam olmadığı yönünde bir kanaat belirtmemiştir. Buna karşın Eş‘arî kelâm ekolü mensuplarından bazı alimler nübüvvetin ispatında peygamberin yaşantısını ve ahlâkını öne alırken mucize yöntemini ise güvenilir bulmamışlardır. Yeni ilm-i kelâm döneminde de Hz. Peygamber’in insanî özellikleri, onun nübüvvetini kanıtlamada kullanılan en önemli delillerdendir.

Ancak ilk etapta ahlâktan hareket ettiğimizde hangi ahlâk, kime göre ahlâk sorularıyla karşılaşabiliriz. Dolayısıyla sadece böylesine kaygan bir zemine tutunarak peygamberliği ispatlamaya çalışmak kanaatimizce pek çok probleme kapı aralayacaktır. Bu yüzden peygamberliğini kanıtlamada iddia sahibinin fiziki ve ahlâkî özelliklerini yeterli görmek -tüm hayatı göz önünde bulundurulduğunda önemli olsa da- peygamberlik iddiasında bulunduğu zaman için yetersizdir. Bununla birlikte Hz. Muhammed’in (sav) nübüvvet öncesi yaşamını bilen kişiler, kendisinin asla bir yalancı olamayacağından emin olduklarından hiç tereddüt etmeden kendisine iman

etmişlerdir. Fakat kendisine inanan kimselerin varlığı, peygamberliğini ispat ve insanların bundan sorumlu tutulabilmeleri için yeterli değildir. Bu yüzden Allah, peygamberlik verdiği elçilerini mucizelerle desteklemiş ve onların peygamber olduklarını kanıtlamasını sağlamıştır. Bununla birlikte peygamberlerin elinde gerçekleşen bu mucizeler insanları inanmaya mecbur etmemiştir.

Fakat peygamberin mesajını ve üstün ahlâkî vasıflarını bir kenara bırakıp, peygamberin nübüvvetinin ispatında sadece mucize delilini yeterli görmek de kanaatimizce isabetli değildir. Her ne kadar inkârcılara karşı ilk dönemde mucize göstermek, iddianın gerçekliğini doğrulama bakımından önemliyse de iddia öncesinde ve sonrasında bir peygambere yakışacak şekilde hayat sürmek de en az mucize kadar önem taşımaktadır. Nitekim imanın oluşabilmesi için evvela güvenin bulunması gerekmektedir. Kaldı ki insanlar sağduyuları ile peygamberlik iddiasında bulunan kişinin hak peygamber olduğunu, iddia sahibinin söz, fiil ve güzel vasıflarından hareketle rahatlıkla bilebilir. Peygambere inatla, kibirle direnen insanlara ise mucize gösterilerek bu sayede tercihlerinden sorumlu tutulmaları sağlanır.

Bir de tabi Ehl-i Sünnet anlayışına göre evliyânın kerâmetinin peygamberin mucizesi olduğu, dolayısıyla velilerin elinde harikulâdeliklerin zuhur edebildiği, Şia inanışına göre imamların da peygamberler gibi mucize gösterebildiği göz önünde bulundurulduğunda Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlamada sadece mucizeyi yeterli görmek hataya sevk edebilir.

Netice itibariyle bize göre ne sadece mucizeden hareketle ne de üstün vasıflardan ve mesajın doğruluğundan hareketle nübüvveti ispatlamak doğru bir yöntem olacaktır. Yani Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlarken, mucizeleri ile üstün insanî nitelikleri bir arada değerlendirilmeli, bununla birlikte sadece nübüvvet öncesi yaşamı değil tüm hayatı göz önünde bulundurulmalıdır.

Şunu da belirtmeliyiz ki bize göre peygamberlik iddiasında bulunan kişinin fiziki yapısı ile ahlâkından hareketle peygamberliğinin bilinebileceği düşüncesini müteteklimlerin ilk zamanlar ortaya çıkarmayışı, peygamberliğin anlaşılmasını sadece bu hususlara dayandırmanın yanlış ve nübüvveti ispatlamada yetersiz olacağını düşüncülerinden olsa gerektir. Nitekim bakıldığı zaman müteteklimler, Müslüman

filozofların aksine nübüvvetin vehbîliği hususunda çok hassas davranmış, birtakım yanlış anlaşılmalara yol açabilecek yorumlardan kaçınarak peygamberliğin tamamen verili bir özellik olduğunu, çalışma neticesinde elde edilemeyeceğini göstermek adına azami gayret sarf etmişlerdir. Buna karşın özellikle Fârâbi ve İbn Sînâ gibi Müslüman filozoflar peygamberliği bizzat peygamberde mevcut olan bir kabiliyetle ya da peygamberin mizacının buna müsait oluşuyla açıklamışlardır. Bu durumda onlara göre peygamberin elinde gerçekleşen mucize de peygamberin fiilidir. Zira mütakellimler için tabiat kanunları ilâhî kudretin müdahalesine ve mucizeye imkân veren zorunsuzluğa/indeterminizme dayanırken, filozoflar bunun aksini savunmuş, nedensellik ilkesi ile uyumlu bir nübüvvet düşüncesine sahip olmuşlardır.³²⁴

Son olarak Hz. Muhammed'in (sav) nübüvvetinin kanıtlanmasında özellikle bazı hadis alimleri ile felsefî tasavvuf dönemi alimlerinin kullandıkları yöntemin Kur'ân'daki beşer peygamber anlayışına uygun düşmediğini ifade etmeliyiz. Zira bu yaklaşımın savunucuları, beşerî özelliklerden soyutlanmış, her an için mucize gösterebilen bir peygamber tasavvurunun ortaya çıkmasına yol açan görüşleri ile Hz. Peygamber'in insanî yönünü, örnekliğini gölgelemiş ve onu sosyal hayatın dışına çıkartmışlardır. İlk yaratılan varlık olarak görülen, kainattaki her şeyin onun hatırına yaratıldığı bir peygamber telakkisiyle Hz. Peygamber'in doğal olarak mesajı, yapıp ettikleri, insanî yönü ortadan kaldırılmış ve o artık her hareketi mucize olan nurani bir varlığa dönüştürülmüştür. İşte bilhassa delâil, hasâis literatüründe Hz. Muhammed'i (sav) övmek ve onun üstünlüğünü ortaya koymak uğruna böyle bir peygamber tasavvuru oluşturulmuştur ki bu düşünce ile onu ne övmek ne de peygamberliğini kanıtlamak mümkündür. Bu noktada mütakellimlerin delâil eserlerinde ve kelâma dair teliflerinde, Ehl-i Hadis'in aksine Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlamada sağlam delillere dayanmış olmaları önemlidir. Fakat yine de mütakellimlerden bazıları, nûr-i Muhammedî düşüncesini çağrıştıran, Hz. Peygamber'in beşerî yönünü zedeleyen birtakım hususlara dair rivayetleri eleştiriye tabi tutmadan eserlerine almış ve onun nübüvvetinin delillerinden saymışlardır.

³²⁴ Bkz. Demir, Osman, *Kelâmda Nedensellik: İlk Dönem Kelâmcılarında Tabiat ve İnsan*, Klasik Yayınları, İstanbul 2015, s. 28, 295; Türker, *İslam'da Metafizik Düşünce*, s. 257-259.

Buraya kadar nübüvvetin ispatında insanî özelliklerin İslam Kelam ve düşünce tarihinde ele alınış biçimi ve yöntemlerini sırasıyla ortaya koymaya, değerlendirmeye, çözümlenmeye çalıştık. Şimdi ikinci bölümümüzde Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil kabul edilen fiziki özelliklerini inceleyeceğiz.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN NÜBÜVVETİNE DELÂLETİ BAKIMINDAN FİZİKİ ÖZELLİKLERİ

HZ. MUHAMMED'İN NÜBÜVVETİNE DELÂLETİ BAKIMINDAN FİZİKİ ÖZELLİKLERİ

Kelâm eserlerinde Hz. Peygamber'in sıdkı ispatlanırken mucizelerden ve onun ahlâkî özelliklerinden, yaşantısından, şemâilinden hareket edildiğini daha önce belirtmiştik. Her ne kadar kelâmında mucize, nübüvveti ispatta ön plana çıkmış olsa da hiç de azımsanamayacak sayıda kelâm bilgini, mucizenin yanında Hz. Peygamber'in zâtı, sîreti ve ahlâkını, onun davasında haklı olduğunu göstermede delil olarak öne sürmüştür. Bununla birlikte delâil, hasâis, şevâhid türü eserlerde de Hz. Peygamber'in nübüvveti ispat edilirken özellikle onun şemâilinden hareket edilmiş ve bu çalışmalarda iki farklı metot tercih edilmiştir. Bu metotlardan birisi Hz. Peygamber'in doğumundan önce, doğumu esnasında ve doğduktan sonra meydana gelen olağanüstü hadiselerden yola çıkılarak mucize odaklı bir ispat yöntemi, diğeri ise aklî istidlallerden hareketle Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlama şeklindedir. Delâil çalışmalarının neredeyse tamamında Hz. Peygamber'in şemâili ve üstün ahlâkı detaylı bir şekilde yer almış ve onun peygamberliğini kanıtlamada vazgeçilmez delillerden kabul edilmiştir.¹

İlk bölümde mütekellimlerin bazılarının da Hz. Peygamber'in peygamberliğini kanıtlarken onun şemâilini delil kabul ettiklerini açıklamıştık. Bu bölümde gerek kelâm eserlerinin nübüvvet bahislerinde gerekse mütekellimlere ve hadis alimlerine ait delâil türündeki eserlerde Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlamada kullanılan fiziki yapısına ait deliller incelenecek ve bu delillerin peygamberliği ispatlama bakımından nasıl değerlendirilmesi gerektiği meselesine odaklanılacaktır. Bunu yaparken de Hz. Peygamber'in zatının aşırı derecede yüceltilerek neredeyse ilah seviyesine çıkartıldığı; zayıf ve uydurma rivayetlere çokça yer verilen ve Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlamanın, üstünlüklerini ortaya koymanın amaçlandığı delâil türündeki eserlere ağırlık verilecek, bu tür eserlerdeki peygamber

¹ Örnek olarak bkz. İsfahânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, I/175-257, II/627-640; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, I/195-347; Mâverdî, *A'lâmü'n-Nübüvve*, s. 305-338; Sekkâr, Munkız b. Mahmûd, *Delâilü'n-Nübüvve*, Rabıtatü'l-Alemi'l-İslami, Mekke t.y., s. 128; Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *Hiz. Muhammed'in Faziletleri (Fezâil-i Muhammediyye)*, çev. Fethi Güngör, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 105-131; Kurtubî, *İsbâtu Nübüvveti Muhammed (sav)*, s. 52-109.

tasavvurlarının Kur'ân-ı Kerim'deki Hz. Peygamber anlayışına uygun olup olmadığı ve nübüvveti kanıtlamada bu metodun işlevi ele alınacaktır.

Ancak öncelikle ifade edelim ki Hz. Peygamber'in insanî özelliklerini çalıştığımız için burada gerek doğumu öncesinde ve doğumu esnasında onun dışında gerçekleştiği haber verilen hadiseleri çalışmamıza dahil etmedik.² Fakat her ne kadar konumuz Hz. Peygamber'in hissî mucizelerini kapsamıyorsa da onun insanî özelliklerinin kimi ulema tarafından mucize olarak değerlendirilmiş olması, bu hususa da açıklık getirmemizi gerekli kılmıştır.

Peki Hz. Peygamber'in dış görünümüne dair ayırıcı özellikler nelerdir? Hz. Peygamber'in fizyonomisindeki özellikler peygamberliğini doğrulama bakımından bir anlam ifade eder mi? İnsanlar Hz. Peygamber'i gördüğünde, onun vücut özelliklerinden hareketle peygamber olduğunu anlayabilmişler midir? Ayrıca Hz. Peygamber'in birtakım üstünlüklerle donatılmış olması, beşer üstü bir elçi olduğunu mu gösterir yoksa o, her ne kadar mucize gösterse de beşerî yönü ön planda olan insan bir elçi midir? Allah elçisinin mucizelerinin sayısının çok olması, örnekliğine engel teşkil edip, peygamberlik misyonunu ve beşer peygamber anlayışını zedeler mi? İşte bu vb. sorulara vereceğimiz cevaplar bir yandan Hz. Peygamber'in diğer insanlardan farklı olan özelliklerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlarken, diğer taraftan Allah elçisinin nübüvvetini kanıtlamada bedenî hususiyetlerinin bir etkisinin olup olmadığını görmemize yardımcı olacaktır.

Burada evvela beşer ve insan kavramları arasındaki farkı ortaya koyup İslâm öncesi Arap toplumunun peygamber tasavvurunu açıklamada fayda vardır. Beşer kelimesi, “beşera” kelimesinden gelmektedir ve insan cildinin dış kısmını ifade eder.³

² Bu konulara dair yapılmış çalışmalar için bkz. Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, DİB Yayınları, Ankara 2011; Bulut, H. İbrahim, *Nübüvvetin İspatında Mucize*, Araştırma Yayınları, Ankara 2016; Bağcı, H. Musa, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014; İslâmoğlu, Mustafa, *Üç Muhammed: İki Tasavvur Bir Gerçek*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012. Ayrıca bkz. Tuzcu, Recep, *Hız. Peygamber'le İlgili Bazı Halk İnanışlarının el-Hasâisü'l-Kübrâ'daki Dayanakları*, (Basılmamış Y. Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2002; Gökalp, Murat, *Kadı İyâz ve Şifâ Adlı Eserinde Peygamber Tasavvuru*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005; Ünsal, Fatma, *Hasâis ve Delâil Edebiyatında Hz. Peygamber'e Atfedilen Hissî Mucizelerin Kur'an Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Y. Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2012.

³ İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1990, IV/60.

Zaten bu kelimenin Kur'an'da geçtiği her yerde insanın dış görünümü, başka bir ifadeyle fiziki ve biyolojik tarafını oluşturan bedeni kastedilmektedir.⁴ Kur'an'da beşer kavramı yerine insan kavramı da kullanılmıştır.⁵ Fakat bu durum, bu iki kelimenin aynı anlama geldiğini göstermez. Zira insan kavramı beşer kavramını da çevrelemektedir. Çünkü beşer kavramı insanın daha çok bedenî ve biyolojik özellikleri ile ilgiliyken insan kavramında ise bunların yanında insanın rûhî yönü de işin içine girer.⁶ Nitekim Kur'an'da bir yandan peygamberlerin beşer oluşuna vurgu yapılırken diğer taraftan da “*Her birini alemlere üstün kıldık*”⁷ ayetinde olduğu gibi, onların üstün şahsiyetlerine dikkat çekilerek hemcinslerinden insani özellikleri bakımından üstün oldukları ortaya konmuştur.

Kuşkusuz beşerîlik, peygamberlerin temel özelliklerinden biridir. Kur'an-ı Kerim'de özellikle “beşer peygamber” vurgusu yapılmış, peygamberlerin insanlardan seçildiği gerçeği ortaya konarak insanüstü peygamber anlayışı reddedilmiştir. Nitekim her ne kadar peygamberler vahiy alıp mucize gösterse de ulûhiyet vasıfları taşımazlar. Onlar fiziki ve biyolojik açıdan bakıldığında bizler gibi birer insandır. Her peygamber, diğer insanlar gibi doğar, büyür, uyur, acıklar, yiyip içerek beslenir, evlenir, çocuk sahibi olur, tabiat şartlarından etkilenir, sever, öfkelenir, sevinir, hüzünlenir, hastalanır ve ölür.⁸ Saydığımız özelliklerin bütün insanlarda mevcut olması, peygamberlerin birer beşer olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Bununla birlikte tarihin her döneminde inkârcılar, içlerinden bir peygamberin gelmesine şaşırılmış, bu durumu garipsemişlerdir.⁹ Onlar, Allah'ın bir insanla iletişim kurmasını, ona vahiy göndererek insanları hidayete davet edişini kavrayamamış, peygamberlerin beşer üstü özelliklere sahip olması gerektiğini savunmuşlardır.

⁴ Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, s. 47-49.

⁵ Bkz. Hicr, 15/26, 28.

⁶ Düzgün, Ş. Ali, “İnsanın Yetkinliğini Teolojik Olarak Temellendirmenin İmkânı”, *Kelam Araştırmaları*, 4/2 (2006), s. 11. Beşer-İnsan kavramları arasındaki farklılığa dair daha geniş bilgi için bkz. Binol, Ali, *Kur'an'da Beşer ve İnsan*, (Basılmamış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2017; Aslan, Ömer, “Kur'an'a Göre İnsan-Beşer Farkı”, *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmi Mecmuası*, 6 (2006), s. 49-61.

⁷ En'âm, 6/86.

⁸ Mâide, 3/75; Ra'd, 13/38; Enbiyâ, 21/7-8, 34; Furkân, 25/7, 20; Zümer, 39/30.

⁹ Kâf, 50/2.

Mekkelî müşrikler de geçmiş milletlerin peygamberlerine yapmış oldukları itirazları¹⁰ Hz. Muhammed'e (sav) yapmışlardır.¹¹ Müşriklerin bu tutumlarında peygamber tasavvurlarının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Kureyş müşrikleri öteden beri kâhin ve şairlerde olağanüstü güçlerin mevcut olduğuna inanıyorlardı. Onlara göre kâhinler, hem dinî, sosyal hem de psikolojik açılardan önemli işlevleri olan şahsiyetlerdir. Bu işlevleri sayesinde onlar toplumun önde gelen liderleri olmuş, toplumun yönlendirilmesinde önemli katkılar sağlamışlardır. Kâhinlerin bu seviyede görülmelerinin tek nedeni olağanüstü birtakım varlıklarla yani cinlerle irtibata geçerek gayb bilgisine sahip olduklarının kabul edilmesi ve insanların problemlerini çözerken seciyeli, kafiyeli, anlaşılmaz ve müphem ifadeler kullanmalarındır.¹²

Benzer şekilde Arap şairleri, dönemlerinin alimi, tarihçisi, kâhini, sihirbazı ve namus koruyucusu olup, herkesin üstünde bir iktidara sahiptir. Bu durum onları, toplum nazarında olağanüstü ve önde gelen bir lider konumuna çıkarmıştır. Bu yüzden müşrikler, peygamber olduğunu ve Allah katından bilgiler getirdiğini söyleyen Hz. Muhammed'de de bu şekilde güçler bulunması gerektiğini düşündüklerinden ondan bu yönde taleplerde bulunuyorlardı.¹³ İşte Mekkelî müşriklerin, peygamberi insan olma tabiatından uzaklaştırarak insan üstü bir varlık olarak gören anlayışları ile Hz. Peygamber'in beşer kimliği, şahsiyeti farklılık arz edince bu durum da onların iman etmelerine engel olmuştur.¹⁴ Onlar, Hz. Peygamber'in yerden pınar fışkırtmasını, aralarından nehirler akan hurma ve üzüm bahçelerinin olmasını, gökyüzünü üzerlerine parça parça düşürmesini, Allah'ı ve melekleri karşlarına getirmesini, altından bir evinin olmasını, göğe yükselip kendilerinin okuyacağı bir kitap indirmesini talep

¹⁰ “Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: “Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Bizden, basit görüşle hareket eden alt tabakamızdan başkasının sana uyduğunu görmüyoruz. Ve sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Bilakis sizin yalancılar olduğunuzu düşünüyoruz.” Hûd, 11/27.

¹¹ “Ona (açıktan göreceğimiz) bir melek indirilse ya! ...” En’âm, 6/8; Dediler ki: “Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır. Ona bir melek indirilmeli ve kendisiyle birlikte o melek de uyarıcılık görevi yapmalı değil miydi?” Furkan, 25/7.

¹² Bkz. Derveze, İzzet, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, Yarı Yayınları, İstanbul 2016, s. 253-255; Dindi, Emrah, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür: Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, s. 50-55.

¹³ İslam öncesi Arap toplumunda dini şahsiyetlerin nasıl algılandığı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, s. 74-81.

¹⁴ Bkz. Derveze, a.g.e., s. 349-352. Ayrıca bkz. Sümertaş, Burhan, *Sıdkın Semantik Serüveni: Kur'anda Doğruluk ve Samimiyet*, İSAM Yayınları, İstanbul 2017, s. 136.

etmiş; şayet bunları yapamazsa kendisine asla inanmayacaklarını söylemişlerdir.¹⁵ Yine müşrikler yemek yiyen, çarşıda dolaşan bir beşerin peygamber olamayacağını, şayet Hz. Muhammed, peygamber ise kendisine indirilen bir meleğin desteğiyle uyarıcılık görevini yapması gerektiğini söylemişlerdir.¹⁶

Fakat insandan peygamber olamayacağını savunan müşriklerin mucize istekleri karşısında Allah Tealâ, elçisine şöyle demesini vahyetmiştir: *“Ben size, Allah’ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size ben meleğim de demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyarım.”*¹⁷ Yine birçok ayette Hz. Peygamber’in sadece bir beşer olduğu, zikredilen mucize taleplerini gerçekleştirme gücünün kendisinde olmadığı vurgulanmış,¹⁸ daha önce gönderilen peygamberlerin de yemek yiyip, çarşı-pazarda dolaştıkları,¹⁹ dolayısıyla insan peygamber oldukları ortaya konarak müşriklerin bu itirazına cevap verilmiştir.

Görüldüğü gibi insanların beşer peygamberi kabul etmeyişleri, Allah’ın elçilerine iman etmemelerine neden olmuştur.²⁰ Oysa ayette Allah Tealâ, insanlara içlerinden peygamber göndermekle, büyük bir lütufta bulunduğunu şöyle açıklamıştır. *“And olsun ki içlerinden, kendilerine Allah’ın ayetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber (rasûl) göndermekle Allah, mü’minlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Halbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içindeydiler.”*²¹ Başka bir ayette de yeryüzünde yaşayanların ancak melek olması durumunda kendilerine melek peygamber gönderilebileceği ifade edilmiş²² ve insanlara örnek olacak, doğru yolu gösterip dünya ve ahirette saadete ulaşmalarını sağlayacak elçinin beşerden seçilmesinin ideal olduğu ortaya konmuştur.

Mâturîdî, Allah’ın insanlara kendi cinslerinden peygamberler göndererek onlara lütfetmiş olmasının üç nedeni olduğunu söyleyerek bu görüşünü şöyle izah etmiştir: Her cins ve her cevher, kendi cinsi ve cevheri ile uyum sağlar, başkalarıyla

¹⁵ İsrâ, 17/90-93.

¹⁶ Furkan, 25/7.

¹⁷ En’âm, 6/50.

¹⁸ Bkz. İsrâ, 17/93; Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6.

¹⁹ Furkan, 25/50.

²⁰ İsrâ, 17/94.

²¹ Âl-i İmrân, 3/164.

²² İsrâ, 17/95.

kaynaşamaz. Cenâb-ı Hak insanlara kendi cinslerinden ve özlerinden peygamberler göndererek onların birbirleriyle uyum sağlamalarına ve ülfet kurmalarına imkân vererek kendilerine lütufta bulunmuştur.²³ Bu, kalpleri daha çok cezbeden ve daveti kabul edip uymaya daha müsait bir yöntemdir. İkincisi, Allah onlara kendi milletlerinden olan ve aralarında yetişen, doğru sözlü ve güvenilir olduklarını çok iyi bildikleri kişileri peygamber olarak göndermiş, böylece peygamberlerin nübüvvetten önceki yaşamlarını da bildiklerinden, onların gerçek peygamber olduğunu insanların bilmesini istemiştir. Üçüncüsü, peygamberler şayet insan türünden ve cevherinden olmasalardı, insanlar onların getirdikleri mucizelerin ve delillerin gerçekten mucize ve delil olduğunu anlayamazlardı, çünkü onların güçlerinin bu seviyeye ulaşmadığını ve takatlerinin buna yetmediğini bilemezlerdi. Ancak peygamber kendi içlerinden tanıdıkları kişi olduğunda ve o bir şey getirdiğinde, şayet yaptığı şey güçlerinin ötesinde ise onun mucize olduğunu anlarlar.²⁴

Burada önemli gördüğümüz ve konumuz itibariyle de önem arz eden husus Allah Tealâ'nın, nübüvvetlerinden söz ederken peygamberlerin fiziki yapılarına dikkatleri çekmemiş olmasıdır. Peygamberlerin de diğer insanlar gibi bir beşer olduğunu ifade eden ayetlerde fiziki ve biyolojik yapıları açısından peygamberle diğer insanlar arasında fark olmadığını açıklanmaktadır. Şüphesiz peygamber seçilen kulların fizik yapılarının diğer insanlara göre daha güzel olması mümkündür. Fakat nübüvveti ispat söz konusu olunca Kur'an'da peygamberlerin fiziki özellikleri ile peygamberlikleri arasında herhangi bir bağın kurulmadığını görüyoruz.

Peygamberler, vahiy aldıklarından elbette diğer insanlardan farklıdır. Fakat Allah'ın onları peygamber olarak seçmesi, kendilerine beşer sıfatlarının üstünde bir sıfat kazandırmaz. Buna karşın ilahî dinlerde, peygamberlere uluhiyetten pay verilmesi, kendilerine sevgide aşırıya kaçılması gibi nedenlerden dolayı peygamber anlayışları bozulmuştur.²⁵

²³ Mâturîdî, *Te'vilât*, VII/9.

²⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, II/463-464; V/336-337.

²⁵ Bkz. Coşkun, *Ateizm ve İslam*, s. 199-201; a. mlf., *Günümüz Akaid ve Kelâm Problemleri*, s. 202-205.

“Yahudiler “Üzeyir Allah’ın oğludur” dediler, hıristiyanlar da “Mesih (İsâ) Allah’ın oğludur” dediler...”²⁶ “(Yahudiler) Allah’ı bırakıp, hahamlarını; (hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih’i rab edindiler. Oysa, bunlar da ancak, bir olan Allah’a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır.”²⁷

“Andolsun, “Allah, Meryem oğlu Mesih’tir” diyenler kesinlikle kâfir oldu. Oysa Mesih şöyle demişti: “Ey İsrailoğulları! Yalnız, benim de Rabbiniz, sizin de Rabbiniz olan Allah’a kulluk edin. Kim Allah’a ortak koşarsa, artık, Allah ona cenneti muhakkak haram kılmıştır. Onun barınağı da ateştir. Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur.”²⁸

Yukarıdaki ayetlerde peygamberlerin de birer beşer ve kul olduğuna dikkat çekilerek onların, uluhiyet sıfatlarından hiç birisine sahip olmadıkları vurgulanmıştır. Nitekim vahiy alma ve risâlet görevi onlara uluhiyete ait hiçbir şey katmamıştır.²⁹ Peygamberler de diğer insanlar gibi birer beşerdir. Fakat cins olarak onlar her ne kadar beşer olsa da aynı zamanda ahlâkî açıdan üstün niteliklere sahiptirler.

Burada şunu özellikle belirtmemiz gerekir ki “beşerin üstünü” olmak başka, “beşer üstü” olmak başkadır. Bu ikisini birbirine karıştırmamak gerekir. Peygamberler fiziki yönden de üstün bir şekilde yaratılmışlardır. Bedenlerinde kendileri ile alay edilmesine neden olabilecek herhangi bir kusur yoktur. Dolayısıyla “İnsan peygamber” ve “beşer peygamber” dediğimizde aslında tam da aynı şeyi ifade etmediğimizi görmekteyiz. Nitekim peygamberler her ne kadar beşer cinsinden oluşları itibariyle diğer insanlar gibi olsalar da insanî özellikleri bakımından çok daha üstün ve özel bir konumdadırlar. Bununla birlikte peygamberlerin sahip olduğu bu üstün özellikler, onların beşer oluşuna mâni değil, risâlet görevini yerine getirmelerine ve toplumlarına güzel örnek olabilmelerine imkân sağlayan en önemli vasıflardır. Çünkü böyle olmasa, topluma örnek olmaları, insanları etkileyip dönüştürmeleri mümkün olamazdı.

²⁶ Tevbe, 9/30.

²⁷ Tevbe, 9/31.

²⁸ Maide, 5/71.

²⁹ Gölcük-Toprak, *Kelâm: Tarih Ekoller Problemler*, s. 334-335.

Hız. Peygamber'in beşeriyetinden söz ettiğimizde de durum aynıdır. Nitekim o da diğer insanlar gibi bir beşerdi. Fakat o gerek dış görünüşü gerekse ahlâkıyla her insanda bulunan özelliklere en üst düzeyde sahipti. Bu bakımdan ona insanüstü birtakım özellikler atfetmek yanlış olduğu gibi, onu alelâde bir insan konumuna indirmek de yanlıştır.³⁰

Hız. Peygamber'in beşer olması, onun gerek fiziki açıdan gerekse ahlâkî bakımdan diğer insanlardan daha önde olmasına mâni değildir. Kur'an'da beşer peygambere vurgu yapılırken aslında insan türünden olduğu ifade edilmiştir. Kaldı ki Allah Tealâ peygamberleri insanlardan seçtiğini ve alemlere üstün kıldığını da beyan etmiştir.³¹

Hız. Peygamber'in beden yapısı ile ahlâkî vasıfları hadis, siyer, tabakât kaynaklarında genişçe anlatılmıştır. "Sıfâtü'n-Nebî", "Sıfâtü Rasûlillâh", Menâkıb", "Fezâil" gibi başlıklar altında bu özelliklere yer verilmiş; şemâil türü eserlerde ise hadis literatüründe dağınık bir şekilde yer alan bu rivayetler bir araya toplanmıştır. Nitekim şemâil, Hız. Peygamber'in beşerî yönünü, yaşayış tarzını ve şahsî hayatını anlatan bir kavramdır. Benzer şekilde hilye başlığı altında da Hız. Peygamber'in bedenine ve ahlâkına ait özellikler zikredilmiştir.³²

Hız. Peygamber'in şemâilini tüm detaylarıyla burada aktarmak elbette amacımız değildir. Bizim asıl meselemiz onun beden yapısındaki mükemmellik ile peygamberliğinin doğrulanması arasında bir bağ kurulup kurulamayacağı hususudur. Bu nedenle evvela Hız. Peygamber'in sîmasına, vücut özelliklerine yer verip ardından da peygamberliğinin doğrulanmasında bu niteliklerin delil kabul edilmesi hususunu inceleyeceğiz.

Sahâbîler, her bakımdan güzel bir vücuda sahip olduğu ifade edilen³³ Hız. Peygamberin vasıflarını, onun hasretiyle yanıp tutuşan fakat kendisini görme imkanı bulunmayan tâbiîne tüm detaylarıyla anlatmışlardır. İşte Hız. Peygamber'i görenlerin

³⁰ Sariçam, İbrahim, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara 2007, s. 76.

³¹ Âl-i İmrân, 3/33-34.

³² Yardım, Ali, *Peygamberimizin Şemâili*, Damla Yayınevi, İstanbul 2011, s. 42-43, 57-58; Görmez, Mehmet vd., *Hadislerle İslâm: Hadislerin Hadislerle Yorumu*, DİB Yayınları, Ankara 2014, VI/223-224.

³³ Tirmizî, Libâs 21; Buhârî, Menâkıb 23; Müslim, Fezâil 94; Kadı İyaz, eş-Şifâ, I/61.

görmeyenler için yaptığı bu anlatımlar zaman içerisinde zengin bir bilgi birikimi meydana getirmiştir. Bu şekilde Hz. Peygamber'i tasvir eden her bir anlatım hilye olarak isimlendirilmiştir.³⁴ Özellikle delâil, şemâil ve hasâis türündeki eserlerde onun şemâiline en ince ayrıntısına kadar yer verilmiştir.³⁵

Allah Rasûlü'nün üvey oğlu Hind b. Ebî Hâle'nin, Hz. Peygamber'in şemâilini anlattığı meşhur rivayetin başında onun vücuduna ait hususiyetleri yer almaktadır. Rivayet şu şekildedir:

“Rasûlullah şanı yüce bir insandı. Yüzü ayın on dördü gibi parlardı. Orta boyludan biraz uzun, uzun boyludan da biraz kısaydı. Başı büyükçe, saçları biraz dalgalıydı. Saçı kendiliğinden ikiye ayrılırsa ortadan ikiye bölerdi. Saçını serbest bırakınca kulak memesini aşardı. Rengi nûrânî beyaz, alnı genişçe, kaşları hilal gibiydi, çatik kaşlı değildi. Kaşları arasında öfkelenildiğinde kabaran bir damar vardı. Burnu uzunca, uç tarafları ince, ortası hafif kavisliydi. Burnunun üzerinde bir nûr parlardı. Ona tekrar dönüp bakmayan kimse onu yüksek burunlu zannederdi. Sakalı gür, ağzı hafif büyüktü. Ön dişleri seyrek ve hoş görünümlüydü. Göğsünden göbeğine kadar ince bir çizgi halinde uzayan kıllar vardı. Boynu parlak, bütün organları birbiriyle uyumluydu. Eti sıkı ne zayıf ne de şişmandı ve göğsü ile karnı aynı hizadaydı. Göğsü ile omzunun arası genişçe, mafsalları kalıncaydı. Soyunduğunda vücudu nur gibi parlardı. Kolları uzun, avucu genişti. El ve ayakları etlice, parmakları uzun ve oldukça uyumluydu. Ayaklarının altı hafifçe çukur, üstü ise son derece düzgün ve pürüzsüzdü. Hatta ayaklarına dökülen suyun tamamı bir damla bile kalmadan ayağının tamamına yayılırdı...”³⁶

³⁴ Yardım, *a.g.e.*, s. 57-59.

³⁵ Örneğin bkz. Kurtubî, *İsbâtu Nübüvveti Muhammed (sav)*, s. 52-109.

³⁶ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Munî', *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Alî Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancı, Kâhire 2001, I/362-363; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Şemâilü'l-Muhammediyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996, s. 11.

Hız. Peygamber'in hilkatini yani şekil ve şemâilini detaylı bir şekilde aktaran yukarıdaki rivayete ver verdikten sonra şimdi de delâil literatüründe ve kelâm eserlerinde Hız. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlamada delil olarak zikredilen fiziki özellikleri ele alıp nübüvvetin kanıtlanmasındaki işlevi bakımından inceleyeceğiz.

2.1. Duyularının Mükemmelliği

Delâil çalışmalarının bazılarında Hız. Peygamber'in işitmesi, sesinin duyulması, görmesi gibi duyularına ait hususiyetlerinin diğer insanlarınkinden farklı olduğu, onun başka fiziki özelliklere sahip olduğu iddia edilmiş, aynı zamanda bu vasıflar peygamberliğinin delillerinden kabul edilmiştir. Zira bu eserlerde Hız. Peygamber, diğer insanların duyamayacağı sesleri duyabilen, sesini çok uzaklara duyurabilen, sadece aydınlıkta değil karanlıkta da görüp aynı zamanda arkasını görebilen olağanüstü özelliklere sahip bir insan olarak anlatılmıştır.

Hız. Peygamber'in sesinin uzaktaki insanlar tarafından dahi duyulduğuna dair haberler ilk dönemdeki hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Fakat İsfahânî ve Suyûtî eserlerinde “(Hız. Peygamber'in) sesinin diğer insanların seslerinin ulaşmadığı yerlere ulaşması” isimli bab başlığı altında bu hususa dair haberlere yer vermiştir.³⁷ Bu rivayetlerde Hız. Peygamber'in hutbe irad ederken sesini en uzaktaki insanlara bile ulaştırdığı, kadınların çadırlarında oldukları halde duyabileceği şekilde nidada bulunduğu ifade edilmiş ve bu durum onun olağanüstü özelliklerinden biri olarak sunulmuştur.³⁸ Fakat bu rivayetlerin gerek senet ve metin bakımından problemler içermesi gerekse ilk hadis kaynaklarında yer almayışı,³⁹ Hız. Peygamber'in nübüvvetine delil teşkil edecek durumda olmadıklarını gösterir. Üstelik bu rivayetlerdeki anlatımlarda yer alan özellikler, peygamberlik iddiasında bulunan bir kişinin iddiasını doğrulamaya yönelik bir değer ifade etmemektedir.

Sahih hadis kaynaklarında farklı lafızlarla yer alan “Siz namazda benim sadece kible yönünü gördüğümü mü zannediyorsunuz? Allah'a yemin ederim ki, sizin huşûnuz da rükûnuz da bana gizli değildir. Ben sizi arkamdan da görürüm”⁴⁰ hadisi

³⁷ İsfahânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II/440; Suyûtî, *Hasâisü'l-Kübrâ*, I/66.

³⁸ İsfahânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II/440-442; Suyûtî, *Hasâisü'l-Kübrâ*, I/66.

³⁹ Rivayetlerin sıhhat durumuna dair detaylı açıklama için bkz. Bağcı, *Beşer Olarak Hız. Peygamber*, s. 274-280.

⁴⁰ Buhârî, Ezan 88.

açıklanırken Hz. Peygamber'in arkasını gördüğü ve bunun da onun üstünlükleri arasında zikredildiğini görmekteyiz. Nitekim delâil türündeki eserlerin bazılarında da bu husus Hz. Peygamber'in üstün vasıflarından sayılmış, mucizelerinden biri olarak zikredilmiştir.⁴¹ Kadı İyaz, aynı hadisin Hz. Aişe'den de rivayet edildiğini ve onun Hz. Peygamber'e bu özelliğin nübüvvetini desteklemek için Allah tarafından verildiğini söylediğini ifade etmiştir.⁴²

Hz. Peygamber'in arkasını da görebildiğine dair rivayet farklı şekillerde anlaşılabilmiştir. Onun baş gözü ile görmesi, gözü dışında diğer organları ile görmesi, göze ihtiyaç duymadan görmesi, kalbi vasıtasıyla bilmesi, vahiy ya da ilham yoluyla bilmesi gibi çeşitli görüşler ortaya atılmış, bu özellik Hz. Peygamber'in bir mucizesi olarak anlatılmıştır.⁴³ Bize göre bu yorumlar içerisinde isabetli olan, Hz. Peygamber'in ancak vahiy ve ilham sayesinde arkasında olup biteni bilebileceği düşüncesidir. Şüphesiz bu, Allah Tealâ'nın izni dahilinde mümkün olabilecek bir durumdur. Yoksa bu hadisten hareketle Hz. Peygamber'in namaz kılarken baş gözüyle arkasını görebildiğini yahut arkasında gizli bir gözün olduğunu iddia etmek bizce kabul edilebilir değildir. Yine "Ben sizin görmediklerinizi görür, duymadıklarınızı duyarım"⁴⁴ hadisi de kanaatimizce aynı duruma işaret etmektedir. Kaldı ki bu rivayetlerden Hz. Peygamber'in ahabını uyardığını ve namazlarını dikkatli bir şekilde kılmaları gerektiğine dikkat çektiğini anlamak da mümkündür. İmamlık yapan bir kimsenin hemen ardındaki kişilerin durumunu göz ucuyla görmesi, arkadakilerin hareketlerini sezmesi anlaşılmasız şeyler değildir. Dolayısıyla hemen bu rivayetten hareketle de Hz. Peygamber'in önünü gördüğü gibi arkasını da gördüğü şeklinde bir anlam çıkarmak doğru olmayacaktır. Ortada olağandışı hiçbir şey yoktur.

Sadece Beyhakî'nin *Delâil*'inde yer alan bir rivayete göre Hz. Peygamber, aydınlıkta gördüğü gibi karanlıkta da görebilmektedir.⁴⁵ Beyhakî bu rivayetin isnadında zayıflık olduğunu ifade etmiş ancak sağlam olmayan başka kanallarla da rivayet edildiğini söyleyerek⁴⁶ sağlam olmayan bir haberdan hareketle Hz.

⁴¹ Bkz. İsfahânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II/439-440; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, VI/73-75.

⁴² Kadı İyaz, *eş-Şifâ*, I/67-68.

⁴³ Kadı İyaz, *eş-Şifâ*, I/68; Kastallânî, *Mevahibu'l-Ledünniyye*, II/226-227.

⁴⁴ Tirmizî, *Zühd* 9; İbn Mâce, *Zühd* 19; İsfahânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II/447.

⁴⁵ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, VI/74-75.

⁴⁶ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, VI/75.

Peygamber'in karanlıkta da gördüğü imajını oluşturmaya gayret etmiştir.⁴⁷ Ancak Beyhakî'nin Hz. Peygamber'in görmesi ile ilgili bu iddiasının tam zıddı bir anlam ifade eden hadisler de nakledilir. Şöyle ki, Hz. Peygamber, karanlıkta odasına girdiğinde yanlılıkla Hz. Zeynep'in ayağına basmış, o da acısından ağlamaya başlamıştır. Yine başka bir gece karanlıkta odaya girdiğinde onları ezmek için uyarıda bulunmuştur.⁴⁸ İşte bu örnek, Hz. Peygamber'in de diğer insanlar kadar görme yetisine sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Bazı eserlerde Hz. Peygamber'in işitme duyusuna da vurgu yapılmış, onun duyma özelliği olağanüstü bir özellik olarak işlenmiştir.⁴⁹ Sahih hadis kaynaklarında da yer alan bir rivayete göre Hz. Peygamber, insanların görmediğini görebildiği gibi duymadığını da işitebildiğini ahabına açıklamış ve onlara gökyüzünün sesini duyduğunu söylemiştir.⁵⁰ Delâil eserlerinde rastladığımız başka bir rivayette de yine Hz. Peygamber, gökyüzünün sesini duyduğunu haber vermektedir.⁵¹ Söz konusu hadisler senet bakımından değerlendirildiğinde zayıf kabul edilmiş, metin açısından da problemlili sayılmıştır.⁵² Ancak kanaatimizce peygamberlerin diğer insanların göremediği, işitemediği şeyleri görebilmeleri ve işitebilmeleri için olağanüstü bir göze ve kulağa ihtiyaçları yoktur. Zira bu durum Allah'ın göstermesi ya da duyurması ile mümkün olmaktadır. Kaldı ki Hz. Peygamber'in zatına ait herhangi bir harikanın gerçekleşmiş olması onu beşer olmaktan uzaklaştırmamaktadır. Uzaklaştırdığını iddia ettiğimizde ise ona ait hissî harikaların tamamını reddetmek gibi bir problemle karşı karşıya kalırız. Bu yüzden delâil eserlerinde yer alan Hz. Peygamber'in hissî mucizelerine dair haberlerin tamamının reddedilmesi gibi bir tutumu kabul etmemiz asla söz konusu değildir. Nihayetinde peygamberliğini kanıtlamaya matuf olmasa da Hz. Peygamber'in özellikle Medine dönemine ait çok sayıda ikram ve yardım mucizesi vardır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bir insan olduğunu ortaya koymak isterken,

⁴⁷ Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, s. 260-261.

⁴⁸ Aliyyu'l-Kârî, Ebu'l-Hasen, *Şerhu 'ş-Şifa*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ty., I/168-169.

⁴⁹ Suyûtî, *Hasâisü'l-Kübrâ*, I/65; Kastallânî, *Mevahibu'l-Ledünniyye*, II/231.

⁵⁰ Tirmizî, *Zühd* 9; İbn Mâce, *Zühd* 19; Suyûtî, *Hasâisü'l-Kübrâ*, I/65-66; Kastallânî, *Mevahibu'l-Ledünniyye*, II/231.

⁵¹ Suyûtî, *Hasâisü'l-Kübrâ*, I/65-66; Kastallânî, *Mevahibu'l-Ledünniyye*, II/231.

⁵² Bkz. Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, s. 273.

onun bir beşer olarak diğer insanlardan hiçbir farkının olmadığını gösterebilme adına hissî mucizelerini tümüyle atmaya kalkmak da bize göre isabetsiz bir yoldur.

2.2. Bedenî Özellikleri

Sahih hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in fiziki yapısında birtakım üstünlüklerin mevcudiyetinden söz edildiği gibi siyer, delâil ve şemâil literatüründe de bu husus önemli bir yer tutmaktadır. Ancak zaman ilerledikçe bilhassa hicrî dördüncü asırdan itibaren, sahih kaynaklarda görmediğimiz ve Hz. Peygamber'in her şeyini temiz kabul edip, mucizevî bir şekilde anlatan pek çok rivayetin bilhassa delâil, hasâis türündeki eserlerde sıklıkla yer aldığı görülmektedir.⁵³ Bununla birlikte Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğini kanıtlamayı yahut onun diğer insanlardan üstünlüğünü ortaya koymayı hedefleyen bu tür çalışmalarda zayıf ve uydurma rivayetlerin çokça yer alması, bu çalışmaları amacından uzaklaştırmış ve zikredilen türdeki eserlerin çoğu Hz. Peygamber'in, Allah'ın beşer bir elçisi olduğunu değil de adeta beşer üstü bir varlık olduğunu kanıtlamayı gaye edinmiştir.

Fakat mütekellimlerde durumun aynı olmadığını söylemek gerekir. Şöyle ki kelâm kitaplarında ya da mütekellimler tarafından yazılan delâil eserlerinde Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlamada onun bedenine ait bazı hususlar delil kabul edilse de sahih olmayan şüpheli rivayetlere neredeyse hiç yer verilmemiştir. Bununla birlikte bazı kelâm kitaplarında Hz. Peygamber'in bedenine ait üstünlükler hissî mucizeler başlığı altında sıralanmış ve firâset ilmine sahip kimselerin onun peygamber olduğunu bu özelliklerinden hareketle hemen anlayabildiklerine değinilerek bu durum Allah Rasûlü'nün peygamberliğini kanıtlayan deliller arasında zikredilmiştir.⁵⁴

Burada firâset ilmi hakkında kısaca bilgi vermekte fayda vardır. Sözlükte keşfetme, sezme, ileri görüşlülük gibi anlamlara gelen firâset kelimesi, temelde bir insanın dış görünüşüne bakarak onun ahlâk ve karakteri hakkında tahminde bulunmayı ifade eder.⁵⁵ Firâseti bir ilim kabul edenlere göre bir kimsenin fiziki yapısından

⁵³ Bkz. İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/321-322; İsfahânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II/442-444; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve* VI/70; Suyûtî, *Hasâisü'l-Kübrâ*, I/7, 69-70; Kastallânî, *Mevahibu'l-Ledünniyye*, II/290-292, 316-317; III/317-319.

⁵⁴ Râzî, *Erbaîn*, II/88; Nesefî, *Tabsira*, II/ 53; Nesefî, *et-Temhîd fi Usûli'd-Dîn*, s. 49; Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, s. 205.

⁵⁵ Râgıb İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *ez-Zerîa ilâ Mekârimi'ş-Şerîa*, nşr. Ebu'l-Yezîd el-Acemî, Kahire 1985, s. 186.

hareketle onun ahlâkî durumunu, şahsiyetini teşhis etmek mümkündür. Bu yüzden ilk ve orta çağlarda hükümdarlar, görevlendirecekleri kişileri seçerken bu ilimden istifade etmişlerdir.⁵⁶ Cahiliye döneminde firâset ilmi oldukça popülerdir. Bu ilimle ilgilenen kişiler kâyif diye isimlendirilmiş ve toplum tarafından çok rağbet görmüşlerdir. Bu kimseler, insanın derisine bakarak nesebi, asâleti, ahlâkî hakkında bilgi elde edebildiği gibi ayak izlerinden hareketle de iz sahibi hakkında bazı bilgilere ulaşabilmektedir. Bilhassa neseplerinden şüphe duyulan çocukların soylarının tespitinde bu kimselere başvurulmuştur.⁵⁷ Firâset ilmini anlatan eserlerde⁵⁸ Hz. Peygamber'in yaratılışındaki üstünlüğe de vurgu yapılmıştır.⁵⁹

Firâset ehlinin, Hz. Peygamber'in fizyonomisindeki üstün niteliklerin hepsinin bir insanda toplanmasının az rastlanan bir durum olduğu konusunda ittifak ettiğini söyleyen Neseî'ye göre bu durum, böylesine özel vasıfları olan bir kişinin en saygın ve kâmil insan olduğuna delâlet eder. Yani firâset ilmi sayesinde de Hz. Peygamber'in bir yalancı olmadığı, peygamberlik iddiasının gerçek olduğu ortaya çıkmış olur.⁶⁰

Adına ister fizyonomi isterse firâset ilmi denilsin, tarihte böyle bir ilmin mevcudiyeti bilinmektedir. Elbette bir insanın dış görünümünden hareketle ahlâkî hakkında birtakım bilgiler elde etmek mümkündür. Ancak bu yöntemin kesin bir sonuç elde etmemizi sağlamayacağını, hatalı tahminlerde bulunmaya da yol açabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir. Kaldı ki bu ilme dair telif edilmiş eserlere günümüzde itibar edilmemekte ve şahsiyet araştırmalarında bazı teoriler kullanılmaktadır.⁶¹ Dolayısıyla bu durumda her ne kadar bu ilim insanlar hakkında tahmine dayalı bazı bilgiler sunsa da tek başına değerlendirildiğinde peygamberliği

⁵⁶ Uludağ, Süleyman, "Firâset", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, XIII/116. Firâset, şer'î ve hükmi olarak ikiye ayrılmaktadır. Şer'î firâset, peygamber ve veliler için söz konusudur ve çalışmayla elde edilemez. Buna karşın hükmi firâset ise tecrübeler yoluyla elde edildiği için başka kişiler tarafından da öğrenilebilmektedir. Mustafa b. Bâlî, *Risâle-i Kiyâset-i Firâset/İlm-i Firâset (Yüzler Hâli Söyler)*, haz. Ramazan Sarıççek, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2014, s. 28-30, 53.

⁵⁷ Mustafa b. Bâlî, *Risâle-i Kiyâset-i Firâset/İlm-i Firâset*, s. 43.

⁵⁸ Müslüman bilginler ilm-i sîmâ, ilmu'l-esrâr, ilmu kıyâfeti'l-beşer, ilmu'l-firâse gibi isimlerle bu ilme dair pek çok eser telif etmişlerdir. Yakub b. İshak el-Kindî'nin *Risâle fîl-Firâse* isimli eseri bu konuya dair ilk çalışmalardandır. Fahreddin Râzî'nin *Kitâbu'l-Firâse*'si, bu türün en iyi eserlerinden sayılır. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Kıyâfetnâme*'si ise bu türe ait eserlerin en meşhurdur. (Bkz. Hökelekli, Hayati, "Şahsiyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, XXXVIII/298).

⁵⁹ Örnek olarak bkz. Mustafa b. Bâlî, *a.g.e.*, s. 179.

⁶⁰ Neseî, *Tabşira*, II/ 53; a. mlf., Neseî, *et-Temhîd fî Usûli'd-Dîn*, s. 49; Sâbûnî de eserinde benzer ifadeler yer vermiştir. (Bkz. *el-Kifâye*, s. 194).

⁶¹ Bkz. Hökelekli, "Şahsiyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII/298.

ispat bakımından zayıf kaldığını ifade etmeliyiz. Aslında, “*İstersek şüphesiz onları sana gösteririz de yüzlerindeki işaretlerden kendilerini tanırsın. Kuşkusuz konuşma tarzlarından sen onları bileceksin. Allah bütün yaptıklarınızı bilir*”⁶² ayetini açıklarken Mâturîdî, Hz. Peygamber’in münafıkları simaları, konuşmaları, sözleri ve bedenlerinden hareketle değil fiilleriyle tanıdığını söyler ki⁶³ bu da Allah Rasûlü’nün dış görünüşten çok davranışları öncelediğini açıkça gösterir.

Şimdi Hz. Peygamber’in bedenine ait hususiyetlerin kaynaklarda nasıl yer aldığına ve onun nübüvvetine nasıl delil kabul edildiğine yer vereceğiz. Bir yandan konu ile ilgili delilleri sıralarken diğer taraftan da Hz. Peygamber’in vücuduna ait özelliklerin, nübüvvetini kanıtlamadaki rolüne yer vereceğiz.

2.2.1. Kokusunun Güzelliği

Hz. Peygamber’in terinin miskten daha güzel koktuğuna dair sahih hadis kaynaklarında yer alan rivayetler vardır. Örneğin Enes b. Mâlik onun vücudundaki güzel kokuyu şöyle anlatmıştır: “Hayatım boyunca Rasûlullah’ın kokusundan daha güzel ne bir amber ne bir misk ne de başka bir şey kokladım.”⁶⁴ Yine onun ter kokusunun en etkili misk kokusundan daha güzel olduğu,⁶⁵ terinin şişelere konulup güzel kokulara karıştırıldığı haber verilmiştir.⁶⁶

Delâil literatüründeki bazı eserlerde konu daha geniş bir şekilde yer almış; zayıf ve uydurma rivayetlere müracaat edilerek Hz. Peygamberin teninin kokusu olağanüstü bir özellik olarak anlatılmıştır. Buna karşın bazı kelâm kitaplarında onun vücut özelliklerindeki mükemmelliğe vurgu yapılmış ve kokusunun güzel oluşu da peygamberliğini ispatlayan deliller arasında kabul edilmişse de⁶⁷ bu çalışmalarda zayıf ve uydurma rivayetlere yer verilmemiştir.

Bir rivayete göre Hz. Peygamber ne zaman bir yoldan geçse, ardından o yoldan geçenler, terinin geride bıraktığı hoş kokudan dolayı Hz. Peygamber’in oradan

⁶² Muhammed, 47/30.

⁶³ Mâturîdî, *Te’vilât*, XIII/411.

⁶⁴ Müslim, Fezâil 81, 82; Kadı İyaz, *eş-Şifâ*, I/62.

⁶⁵ İbn Sa’d, *a.g.e.*, I/303.

⁶⁶ Müslim, Fezâil 83; Isfahânî, *Delâilü’n-Nübüvve*, II/442-443; Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, I/257-258; Suyûtî, *Hasâisü’l-Kübrâ*, I/66; Kadı İyaz, *eş-Şifâ*, I/ 62-63; Kastallânî, *Mevahibu’l-Ledünniyye*, II/312.

⁶⁷ Bkz. Mâturîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd*, s. 314; Neseî, *et-Temhîd fî Usûli’d-Dîn*, s. 48.

geçtiğini anlardı.⁶⁸ Enes b. Mâlik'ten gelen rivayette de Hz. Peygamber'in insanlara yöneldiğinde, sahip olduğu güzel kokusu sayesinde kendisini tanıyabildikleri anlatılmıştır.⁶⁹

Hz. Peygamber'in güzel kokusu, tükürüğü ile de irtibatlandırılmıştır. Beyhakî'nin (v. ö. 458/1066) aktardığı bir rivayete göre Hz. Peygamber, bir kovadan aldığı suyla ağzını yıkayıp, ağzındaki suyu tekrar kovaya boşaltmıştır. Sonrasında ise kovadan misk kokusundan da güzel bir koku gelmeye başlamıştır.⁷⁰

Delâil literatüründe yer alan ve Hz. Peygamber'in kokusuna, terine, tükürüğüne mucizevî bir anlam katan bu haberlerin sıhhat durumu incelendiğinde, rivayetlerin zayıf ve uydurma oldukları açıkça görülmektedir.⁷¹ Ayrıca Hz. Peygamber'in vücudunda böyle bir özelliğin bulunduğunu kabul etsek dahi bu durum onun faziletini, beşerî yönden daha üstün bir seviyede olduğunu mu gösterir? Ya da onun terinin, elinin, tükürdüğü yerin misk gibi kokmasının peygamberliğinin kanıtlanmasında bir etkisi var mıdır?

Tabiidir ki güzel kokan bir insan çevresindekileri olumlu yönde etkileyebilir ve kendisine saygı duyulmasını sağlayabilir. Nitekim kötü kokulu insanlar hem toplum tarafından sevilmez hem de kendilerinden uzak durulur. Zaten Allah Tealâ elçisinden tebliğde bulunmadan evvel temiz olmasını istemiştir.⁷² Hal böyle olunca Hz. Peygamber'in kılık kıyafetine dikkat etmesi, güzel kokular kullanmayı tercih etmesi⁷³, terinin güzel koktuğuna dair rivayetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur diyebiliriz. Hz. Peygamber'in güzel koku kullanmayı sevmesi ve hayatı boyunca koku kullanması da oldukça manidardır. Hatta öyle ki koku süründüğü için saçları kırmızılaşmıştır.⁷⁴

Bizim için dikkat çekici olan husus, Hz. Peygamber'in vücudunun güzel kokuyor oluşunu hissî mucizeleri arasında zikreden bazı mütekellimlerin, bu kokunun

⁶⁸ Isfahânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II/443; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, VI/69; Suyûtî, *Hasâisü'l-Kübrâ*, I/67; Kadı İyaz, *eş-Şifâ*, I/63.

⁶⁹ Isfahânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II/443; Suyûtî, *Hasâisü'l-Kübrâ*, I/67.

⁷⁰ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, I/257, VI/69.

⁷¹ Rivayetlerin sıhhat durumuna dair detaylı açıklama için bkz. Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, s. 288-303.

⁷² Müddessir, 74/4.

⁷³ Ebû Davûd, *Teraccul* 2.

⁷⁴ Buhârî, *Menâkıb* 23; Libâs 68; Müslim, *Fezâil* 113; Tirmizî, *Menâkıb* 4.

onun özel yaratılışından kaynaklandığını söylemiş olmalarıdır. Zira burada mucizeden kasıt, Hz. Peygamber'in güzel koku kullanmayı seviyor olması ve hayatı boyunca sürekli koku sürünmesi olmadığına göre, onun bedeninden yayılan hoş kokunun zatından kaynaklandığı ifade edilmiş olsa gerektir. Ancak şurası oldukça önemlidir ki Hz. Peygamber'in daima güzel koktuğuna şahit olan ashabi bu kokunun onun tabiatından kaynaklandığını söylemiş olsa bile⁷⁵ sahih hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerde Hz. Peygamber'in güzel kokusuna vurgu yapılmış olmasına karşın bu durum onun peygamberliğini doğrulayan işaretler arasında kabul edilmemiştir. Fakat daha sonraları Hz. Peygamber'in terinin kokusunu olağanüstü gösterme gayreti; ona duyulan aşırı sevgiden, kendisini diğer peygamberlerden üstün gösterme çabasından kaynaklansa bile bu doğru bir yaklaşım değildir. Bu durumda bize göre sürekli güzel koku sürünmeyi tercih eden Hz. Peygamber'in güzel kokusunun tabiatından değil de vücuduna sürdüğü güzel kokulardan kaynaklandığını dolayısıyla da onun peygamberliğinin ispatı ile bir ilgisinin bulunmadığını söylemek mümkündür. Kaldı ki kendisinden duyulan koku tabiatından kaynaklansa dahi bu, onun nübüvvetini kanıtlama noktasında tek başına bir anlam ifade etmeyecektir.

Sahih hadis kaynaklarında ve delâil literatüründe Hz. Peygamber'in saçının faziletine ve teberrük için kullanıldığına dair rivayetler vardır. Söz konusu rivayetlerde sahâbenin Hz. Peygamber'in saçına çok büyük değer verdiğini görüyoruz. Sahâbîlerin Hz. Peygamber'e ait tek bir saç telini yanlarında taşıyor olmalarını tüm dünyalıklardan daha önemli görmeleri,⁷⁶ onun saç tıraşı oluşu esnasında etrafına toplanıp, ondan bir kılın bile yere düşmesine müsaade etmeyip saçlarını biriktirmeleri,⁷⁷ kendisine duyulan sevginin boyutunu açık bir şekilde göstermektedir. Hz. Peygamber'in de bu duruma müdahale etmemesi hatta kesilen saç tüylerinin eşit bir şekilde taksimat yapması için berberini uyarması,⁷⁸ sahâbenin bu tutumunu onayladığını göstermektedir. Bize göre bu haberler Hz. Peygamber'e duyulan muhabbetin yoğunluğunu ortaya koyduğu gibi, kendisini kutsallaştırmaya dönük bir niyetle yapılmadıktan sonra bunda bir sakınca yoktur.

⁷⁵ Kadı İyaz, *eş-Şifâ*, I/63.

⁷⁶ Buhârî, Vudû 33; Kastallânî, *Mevahibu'l-Ledünniyye*, II/301.

⁷⁷ Müslim, Fezâil 75; Kastallânî, *Mevahibu'l-Ledünniyye*, II/300.

⁷⁸ Müslim, Hac 326.

Ancak yaratıklara duyulan aşırı hürmetin insanı şirke götürmesi tehlikesinden dolayı, şahıslara ve tabiattaki nesnelere karşı gösterilen hürmetin ne ölçüde olması gerektiğine değinmenin gerekli olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca Hz. Peygamber'in gerek şahsının gerekse kendisinden bizlere hatıra olarak kalan şeylerin kutsiyet durumunun net bir şekilde ortaya konması gerekir.

Elbette insanın insanı, tabiatı, tabiattaki bazı nesnelere sevmesi oldukça doğaldır. Fakat insan, sevgide önceliği Allah'a vermelidir ki bu sayede sevdiği her şeyi Allah için sevmiş olsun.⁷⁹ Zira Müslümanın Allah dışındaki varlıklara karşı duyacağı sevgi ve saygı beşeriyet sınırlarının dışına taşmamalıdır.⁸⁰ Hadiste de ifade edildiği gibi bir şeyi aşırı derecede sevmek, gözü kör, kulağı da sağır duruma getirebilir.⁸¹ Bu yüzden peygamber sevgisi; onun gerçek yaşantısı, şahsiyeti ve dindeki konumuyla paralel olmak durumundadır.⁸² Dolayısıyla Hz. Peygamber'e duyulan sevgi ve muhabbet ölçülü olunmalı, onu beşer sınırlarının dışına çıkaracak aşırı yüceltmelerden uzak kalınmalıdır. Zira buna dikkat edilmediğinde yani yaratıklar, Allah için değil de Allah gibi sevilip gereğinden fazla sevgi ve saygı gördüğünde bu varlıklar profan inançlara dönüşmektedir.⁸³

Hayatı boyunca tevazu sahibi bir insan olarak ömür süren Hz. Peygamber, bu tehlikenin farkında olduğundan kendisine gösterilen aşırı hürmeti doğru bulmayarak ashabını ikaz etmiştir.⁸⁴ Bir defasında bir kimse Hz. Peygamber'in yanında heyecana kapılıp titremeye başlayınca, "Rahat ol! Ben kral değilim! Ben Kureyş'ten kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum"⁸⁵ demesi, kendisine secde edilmesine müsaade etmemesi,⁸⁶ bir meclise girdiğinde oradaki insanların ayağa kalkmasını yasaklamış

⁷⁹ Bkz. Coşkun, İbrahim, *Ateizm ve İslam*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014, s. 199-203.

⁸⁰ Topaloğlu, Bekir-Yavuz, Y. Şevki-Çelebi, İlyas, *İslâm'da İnanç Esasları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2014., s. 87.

⁸¹ Ebû Dâvûd, Edeb 116.

⁸² Topaloğlu, Bekir, "Hz. Muhammed (Dindeki Yeri)", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXX/441.

⁸³ Allah'ın yarattıklarına duyulan sevgide ölçünün nasıl olması gerektiğine dair geniş açıklama için bkz. Coşkun, *İslâm Düşüncesine İnkâr Problemi*, s. 108-111; a. mlf., *Günümüz Akaid ve Kelâm Problemleri*, Kitap Dünyası, İstanbul 2017, s. 195-205.

⁸⁴ Bkz. Altıntaş, Ramazan, "Hz. Peygamber'in İtikâdî Sapmaları Düzeltmesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1998), s. 254-256.

⁸⁵ İbn Mâce, Et'ime 30.

⁸⁶ Ebû Dâvûd, Nikah 40; Tirmizî, Radâ 10.

olması,⁸⁷ kendisine “Efendimiz! Efendimizin oğlu” şeklinde seslendiğinde, “Ey insanlar! Takvadan ayrılmayın, şeytana aldanmayın! Ben sadece Abdullah oğlu Muhammed'im, Allah'ın kulu ve elçisiyim. Yemin ederim ki, beni Allah'ın oturttuğu mertebenin üstüne çıkarmanızı asla istemem”⁸⁸ şeklinde bir uyarıda bulunması, Allah elçisinin bu konuda ne kadar hassas davrandığını ortaya koyan örneklerdendir. Bu misallere ilaveten Hz. Peygamber'in şu hadisini de burada zikretmemiz yerinde olacaktır: “Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'yı aşırı şekilde övdüğü gibi siz de beni övmeyin. Ben sadece Allah'ın kuluyum. Bu yüzden bana Allah'ın kulu ve rasûlü deyin.”⁸⁹ Böylece Hz. Peygamber hem hayattayken hem de vefat ettikten sonra şahsına ilişkin herhangi bir aşırılığın ortaya çıkmaması adına oldukça dikkatli hareket etmiş ve ümmetine örnek olmuştur.⁹⁰

Peki bu durumda peygamberin kutsallığından söz edebilir miyiz? Şüphesiz Allah Tealâ'dan başka mutlak bir kutsalın mevcudiyeti söz konusu değildir. Bununla birlikte onun dışındaki varlıklar çeşitli sebeplerle kutsal olarak isimlendirilebilmiştir ki bu mecazî ve itibârî bir kutsallıktır.⁹¹ Örneğin Kâbe, Hacer-i esved, Mescid-i Nebî, Mescid-i Aksâ, Müslümanlar için gördüğü vazife ve taşıdığı hatıra bakımından kıymetlidir, yoksa onları kıymetli kılan; yapıları, maddeleri, hacimleri değildir.⁹² Benzer şekilde Hz. Peygamber'in sakalı, hırkası gibi hatıraları için de aynı şey söz konusudur. Bu yüzden onun ne sakalı ne de diğer hatıralarına yaratılmış olmanın ilerisinde bir özellik ve kutsiyet verilmesi söz konusu değildir.⁹³

Fakat sahih hadis kaynaklarında rastlamamamıza karşın delâil türündeki bazı eserlerde yer bulmuş bir rivayette Hz. Peygamber'in saç tellerinin faziletinden söz edilir. Aktarıldığına göre Halid b. Velid bir gün külahını kaybeder ve bulunamayınca

⁸⁷ Ebû Dâvûd, Edeb 152. Sahâbîler, Hz. Peygamber'in kendisi için ayağa kalkılmasından hoşnut olmadığını bildikleri için, en çok sevdikleri insan olduğu halde onu gördüklerinde ayağa kalkmazlardı. (Tirmizî, Edeb 13).

⁸⁸ Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr 43.

⁸⁹ Buhârî, Enbiya 46.

⁹⁰ Topaloğlu vd., *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 89.

⁹¹ Bkz. Haral, Günay, “Kutsiyet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVI/497; Güler, İlhami, “Kutsallık ve Dini Metinlerin Dogmatlaştırılması”, *I. Kur'an Sempozyumu*, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 297, 304; Güneş, Kamil, *İslam Düşüncesinde Kutsallık*, İnsan Yayınları, İstanbul 2010, s. 77, 81; Topaloğlu vd., *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 90.

⁹² Topaloğlu vd., *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 90-91.

⁹³ Topaloğlu vd., *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 91. İslam düşüncesinde kutsallığa dair geniş bilgi için bkz. Güler, “Kutsallık ve Dini Metinlerin Dogmatlaştırılması”, s. 297-313.

ısrarla bulunana kadar arama işleminin devam etmesini ister. Nihayetinde sahâbe eskimiş haldeki külahı görünce şaşırır ve Halid b. Velid, külahın içinde Hz. Peygamberin perçeminden (alnının üzerinden) kesilen saçlar olduğunu ve bu sayede girdiği tüm savaşlardan galip çıktığını söyleyerek duruma açıklık getirir.⁹⁴ Görüldüğü gibi, özetini sunduğumuz bu rivayette Hz. Peygamber'in saçının savaşlarda galip gelmeye vesile kabul edildiği açık bir şekilde ifade edilmiştir. Sahih kaynaklarda yer almayan bu rivayet, Hz. Peygamber'e ait her ne varsa kutsal kabul edip ondan medet umacak bir duruma gelmeyi de beraberinde getirecektir. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in gerek saçının telinden, sakalından gerekse kullandığı eşyalardan medet ummak, onun hatıratı üzerinden birtakım başarılar elde etme beklentisinde olmak, bir müslüman için hoş görülebilecek şeyler değildir.

Ancak kabul edelim ki ahabın ve daha sonra yaşayan müslümanların Hz. Peygamber'in hatıralarını koruma adına titiz çabası olmasaydı, bugün zaten onun sakal-ı şerifinden, mukaddes eşyalarından söz edemeyecektik. Onların bu eşyaları muhafaza etmedeki çabası, Hz. Peygamber'e olan muhabbetlerini ve saygılarını göstermektedir. Yoksa hatıra olarak Hz. Peygamber'in saçının bir telini bir insanın saklaması, o saç telini mutlak kutsal saydığı anlamına gelmemektedir. Bu yüzden Hz. Peygamber'in -her ne kadar kendisine ait olduğuna dair net bir bilgimiz olmasa da- saçına, sakalına, eşyasına hürmet edilmesi, kıymetli hatırası sebebiyle saygı, muhabbet duyulması anlayışla karşılanmalı; camilerde sakal-ı şerifin önemli zaman dilimlerinde sergilenmesi ve cemaat tarafından öpülmesi gibi hususlar, bazı ilim adamlarının iddia ettiği gibi⁹⁵ şirk kapsamında değerlendirilmemelidir. Zira daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Hz. Peygamber'in gerek zatına ait saç, sakal gibi hatıraları gerekse kullandığı eşyalardan günümüze kadar muhafaza edilenler mutlak anlamda kutsal olmayıp, hatıraları bakımından değerli kabul edilmektedir.⁹⁶ Bu hatıralardan yardım dilemek, bir fayda elde edebilme adına bunları vesile kılmak gibi tutumlar ise tevhid inancıyla bağdaşmayan eylemlerdendir. Ancak insanın sadece akıyla değil aynı zamanda duygularıyla da hayatını idame ettiren bir varlık olduğunu düşündüğümüzde, bu

⁹⁴ Isfahânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II/444-445.

⁹⁵ Bkz. Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, s. 285-286.

⁹⁶ Topaloğlu vd., *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 91.

hatıraların mü'minleri Allah'a yönlendirmesi, onlara ekstra motivasyon, moral kazandırması gibi hususlar da göz ardı edilmemelidir.

Neticede şunu da ifade etmeliyiz ki Hz. Peygamber'e ait olduğu söylenen ve günümüze kadar korunan saç tellerinin, onun nübüvvetini ispatlamada herhangi bir rolü yoktur. Kendisini övmek, faziletini ortaya koymak için her insanda mevcut olan sıradan beşerî özellikler yerine onun Kur'ân'da dikkat çekilen yönüne yani üstün ahlâkına odaklanmak anlamlı olacaktır.

2.2.2. Teninin Yumuşaklığı

Hz. Peygamber'in vücut özelliklerini anlatırken ashabı, elinin içinin yumuşaklığına da değinmiştir. Enes b. Malik onun tenindeki yumuşaklığı şöyle anlatmıştır:

“Ben atlas ve ipek dahil Rasûlullâh'ın elinden daha yumuşak bir şeye dokunmadım.”⁹⁷

Yukarıda zikrettiğimiz rivayet, delâil eserlerinde Hz. Peygamber'in vasıflarının anlatıldığı bölümde yer almaktadır.⁹⁸ Yine Hz. Peygamber'in elinin çok serin ve güzel kokulu olması da hadislerde ifade edilen özelliklerindedir.⁹⁹ Bunun dışında delâil türündeki eserlerin bazılarında elinin savaşlarda sertleşirken diğer zamanlarda oldukça yumuşak olduğu, elini dokunduğu yerlerin beyazlaştığı, saç ya da sakalını okşadığı kimselerin saçının sakalının ağarmadığına dair abartılı haberlere de yer verilmiştir.¹⁰⁰

Hz. Peygamber'in şemâiline yer veren eserlerde onun teninin yumuşaklığın anlatılması gayet doğaldır. Fakat bu özelliğinin bazı mütekellimler tarafından nübüvvetinin delilleri arasında zikredilmesi ve hissî mucizelerden kabul edilmesi¹⁰¹ anlaşılır bir durum değildir. Çünkü peygamberlik iddiasında bulunan bir kişinin yumuşak tenli oluşu ile peygamberliğinin doğrulanması arasında bir bağ kurabilmek mümkün değildir. Her ne kadar bu mütekellimler, peygamberde sadece zikredilen

⁹⁷ Buhârî, Savm 53; Müslim, Fedâil, 81, 82.

⁹⁸ Bkz. Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, I/254-255.

⁹⁹ Müslim Fedâil 80; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, I/256.

¹⁰⁰ Kastallânî, *Mevahibu'l-Ledünniyye*, II/281-285.

¹⁰¹ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 314; Nesefî, *et-Temhîd fî Usûli'd-Dîn*, s. 48.

özelliğın değil, pek çok fiziki üstünlüğün bir arada olmasını nübüvvetin ispatı bakımından anlamlı görse de¹⁰² Hz. Peygamberin tenine ait bu niteliği deliller arasında zikretmelerinin doğru olmadığını düşünüyöruz. Zira Ehl-i Hadis tarafından kaleme alınan kimi delâil çalışmalarında Hz. Peygamber'in vücuduyla irtibatlandırılan pek çok delile rastlamak sürpriz değilken bazı mütekellimlerce yazılan kelâm eserlerinde bu tür hususların delil kabul edilmesi şaşırtıcıdır. Ancak hemen ifade edelim ki Mâturîdîyye ekölüne mensup mütekellimlerde Hz. Peygamber'in fiziki özelliklerinin nübüvvetinin delillerinden sayılması yaygın ise de bazıları onun ahlâkî üstünlüklerini delil kabul ettiği halde fiziki özelliklerine yer vermemiştir.¹⁰³

2.2.3. Boyunun Uzun Görünmesi

Sahih hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in boyunun ne uzun ne de kısa olduğu açık bir şekilde ifade edilmiş, vücut özelliklerinin ve ahlâkının tanıtıldığı rivayetlerde de aynı bilgiye ver verilmiştir.¹⁰⁴ Fakat kimi eserlerde Hz. Peygamber'in orta boylu olduğu halde uzun boylu biriyle yan yana geldiğinde o kişiden daha uzun göründüğünden söz edilmek suretiyle bu durum onun özel vasıflarından sayılmış,¹⁰⁵ bazı mütekellimler de onun bu özelliğini nübüvvetini ispatlamada zatî mucizelerinden kabul etmiştir.¹⁰⁶

Delâil türündeki bazı eserlerde haber verildiğine göre Hz. Peygamber'in boyu, yalnız başına yürürken ve başkaları ile yürürken farklı görünüyordu. Nitekim kendisinden daha boylu kişilerle yürüdüğü halde, onun boyu diğerlerinden uzun görünürdü. Tek başına olduğunda ise orta boylu olarak nitelenirdi.¹⁰⁷ Hatta bu eserlerin bir kısmında Hz. Peygamber'in oturuyorken de omuzlarının diğer oturan kimselerin omuzlarından yukarıda durduğundan söz edilmiştir.¹⁰⁸

Ancak şunu söylemeliyiz ki Hz. Peygamber'in diğer insanların yanında onlardan uzun görünüyöru olması onun faziletini ortaya koyma adına ihtiyaç duyulacak bir özellik değildir. Başka bir ifadeyle Hz. Peygamberden daha boylu insanların

¹⁰² Bkz. Neseî, *Tabsira*, II/56.

¹⁰³ Bkz. Pezdevî, *Usûlü 'd-Dîn*, s. 102.

¹⁰⁴ Buhârî, *Menâkıb* 23; Müslim, *Fezâil* 93; Beyhakî, *Delâilü 'n-Nübüvve*, I/250-253.

¹⁰⁵ İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/363; Beyhakî, *Delâilü 'n-Nübüvve*, I/252.

¹⁰⁶ Mâturîdî, *Kitabu 't-Tevhîd*, s. 295; Neseî, *et-Temhîd fî Usûli 'd-Dîn*, s. 48.

¹⁰⁷ Beyhakî, *Delâilü 'n-Nübüvve*, I/252; Suyûtî, *Hasâisü 'l-Kübrâ*, I/68.

¹⁰⁸ Suyûtî, *Hasâisü 'l-Kübrâ*, I/68.

varlığı, kendisi için bir noksanlık olarak görülüp, bir araya gelindiğinde kendisinden uzun kimselerden daha uzun görüldüğü şeklinde bir üstünlük türetmeye ihtiyaç yoktur. Nitekim Hz. Peygamber'in üstünlüğünü bir yerde arayacaksa dış görünümü yerine yüce ahlâkına, yaşantısına odaklanmamız yerinde olacaktır ki bu zaten Kur'ân'ın bize öğrettiği bir metottur. Bu yüzden onu yüceltme adına beşer oluşu gerçeğinden uzaklaştırma yerine, bir insan olarak yaşadığı mükemmel hayatı insanlara tanıtma ve örnek alınmasını sağlamaya gayret etmek gerekir.

2.3. Nübüvvet Mührü

Hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in iki omzu arasında diğer insanların vücutlarındakinden farklı görünüme sahip ve daha büyükçe; güvercin ya da keklik yumurtası, yumruk, insan bedeninde çıkabilen siğil gibi pek çok şeye benzetilen¹⁰⁹ bir ben olduğundan söz edilir.¹¹⁰ Kaynaklarda “hâtemü'n-nübüvve” şeklinde geçmekte olan ve “peygamberlik mührü” anlamına gelen bu benin doğuştan olup olmadığı, şekli, üzerinde bir yazının mevcut olup olmayışı ve Hz. Peygamber'in vefatının ardından vücudundan kaybolup kaybolmadığına dair çeşitli görüşler dile getirilmiştir.¹¹¹ Ancak konumuz itibariyle biz bu işaretin peygamberliğin ispatındaki rolüne ya da değerine odaklanacağımızdan bu hususlara detaylıca yer vermeyeceğiz. Fakat şu kadarını söylemeliyiz ki Hz. Peygamber'in bedenindeki bu ben bize göre sonradan ortaya çıkmamış, doğuştan getirdiği fizyonomisine ait doğal bir şeydir.¹¹² Zaten Hz. Peygamber, ilgili haberlerde bu benin mucizevî bir yönü olduğuna temas etmemiştir. Ancak zaman içerisinde Hz. Peygamberin bedenî özelliklerine iliştilmiş olan olağan dışı vasıflardan peygamberlik mührü de nasibini almış ve bu hususa dair pek çok haber uydurulmuştur.

Delâil, şemâil, hasâis ve siyer literatüründe hatta bazı kelâm kaynaklarında Hz. Peygamber'in vücudundaki bu ben, peygamberliğinin delillerinden kabul edilmiş ve aynı zamanda onun son peygamber olduğunu gösteren bir işaret sayılmıştır.¹¹³ Bunda

¹⁰⁹ Tirmizî, Menâkıb 8, 11; Müslim, Fezâil 110.

¹¹⁰ Buhârî, Vudû 40, Menâkıb 21, 22, Merdâ 18, Daavât 31; Müslim, Fezâil 111; Tirmizî, Menâkıb 11.

¹¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahatlı, Erdinç, “Nübüvvet Mührü”, *SÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2001).

¹¹² Ahatlı, Erdinç, “Nübüvvet Mührü”, s. 298.

¹¹³ Örnek olarak bkz. Tirmizî, *Şemâilü'l-Muhammediyye*, s. 14-16; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, I/259-267; İsfahânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, I/160, 169; Suyûtî, *Hasâisü'l-Kübrâ*, I/59-61; Râzî, *Erbaîn*, II/88; Nesefî, *et-Temhîd fî Usûli'd-Dîn*, s. 47; Taftazânî, *el-Makâsîd*, s. 635.

da gelecek son peygamberin alâmetlerinin Hıristiyanlık ve Yahudiliğin kutsal kitaplarında yer aldığı düşüncesi etkili olmuştur. İşte Kur'ân'da haber verilen, Hz. Peygamber'in son peygamber seçileceğinin Tevrat ve İncil'de yazılı olduğuna dair bilgiyi¹¹⁴ ortaya koymayı amaçlayan müslüman bilginler, erken dönemden itibaren Yahudi ve Hıristiyan kutsal metinlerini incelemişlerdir.

Önceden hıristiyanken İslamiyet'i seçen Ali b. Rabben et-Taberî, Hz. Muhammed'in (sav), Kitâb-ı Mukaddes'te geleceğine işaret edilen peygamber olduğuna dair delilleri bir araya toplamış ve bu konuda kitap kaleme alan ilk yazarlardan olmuştur. Onun *ed-Din ve'd-Devle* isimli eseri beşâret konusunda elimizdeki kaynaklar arasında en eski olanıdır. Taberî, Ahd-i Atik'in İşıya kitabında "Çünkü bize bir çocuk doğdu, bize bir oğul verildi. Onun sultanlığı kürek kemikleri üzerindedir"¹¹⁵ ifadesinin yer aldığını söyler. Bu ifadeden anlaşılan şey, nübüvvetin onun kürek kemikleri/omuzları üzerinde olduğudur ki, Markos'un tercüme ettiği kitaplarda bu şekilde geçmektedir. Kitâb-ı Mukaddes'in İbranice nüshalarında ise "Kürek kemiği üzerinde nübüvvet alâmeti vardır" şeklinde geçtiğini belirtir. O, bu ifadeleri Hz. Muhammed'in (sav) sıfatlarına dair bir açıklama ve işaret olarak yorumlamıştır.¹¹⁶

Kaynaklarda Ehl-i Kitab'ın Hz. Peygamber'i, peygamberliği öncesinde, nübüvvet mühründen hareketle tanıdığına dair haberler yer almaktadır. Hz. Peygamber'in doğumunu haber veren Yahudi ve Hıristiyan din adamları ile ilgili rivayetler, onun nübüvvetini ispatlayan deliller arasında zikredilmiştir. Örneğin, Mekke'de ticaretle meşgul olan bir yahudi, Hz. Peygamber doğduğu gece Kureyş'ten bir topluluğun yanına giderek onlara, bu gece kendilerinden çocuk sahibi olan birinin olup olmadığını sormuş, onlar da bilmediklerini söyleyince o kişi topluluğa, bu gece son peygamber Ahmed'in doğduğunu ve iki kürek kemiği arasında peygamberliğinin bir işareti olarak tüylü bir benin olduğunu söylemiştir. Kureyş topluluğu adamın

¹¹⁴ Bakara, 2/146; A'râf, 7/157; Saff, 61/6.

¹¹⁵ İşıya, 9/6.

¹¹⁶ Taberî, *ed-Dîn ve'd-Devle*, s. 146-147. Beşârete ilişkin Tevrat ve İncil'de yer alan ifadeler için bkz. Güner, Osman, *Resûlullah'ın Ehl-i Kitap'la Münasebetleri*, Fecr Yayınevi, Ankara 1997, s. 145-158.

dediklerinin doğru çıktığını görünce kendisine haber vermiş, o da çocuğun sırtındaki beni gördüğünde bayılmıştır.¹¹⁷

Hız. Peygamber'in rahip Bahîrâ ile görüştüğünü anlatan haberlerde de peygamberlik mührünün gündeme geldiğini biliyoruz. Anlatıldığına göre Hız. Peygamber, çocukluğunda Şam'a seyahat ederken Bahîrâ onu görmüş ve kendisinde birtakım peygamberlik işaretleri olduğunu fark etmiştir. Bahîrâ, Hız. Peygamber'e bazı sorular yöneltmiş ve aldığı cevaplar, gelmesi beklenen peygamber hakkında bildiği hususlara uygun düşmüştür. Sonrasında o, Hız. Peygamber'in sırtına bakarak, iki kürek kemiği arasındaki peygamberlik mührünü görmüş ve ardından onun ileride çok önemli biri olacağını söyleyerek Hız. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'i, yeğenini yahudilerden koruması hususunda uyarmıştır.¹¹⁸ Ancak bu görüşmeye dair rivayetler her ne kadar neredeyse onun hayatını ele alan tüm kitaplarda yer alsada bu haberin tam olarak sahih diyebileceğimiz bir senedi bile ilk siyer eserlerinde yer almamaktadır. Bu yüzden Hız. Peygamber'in Bahîrâ ile görüştüğünden bahseden haberler, senetleri bakımından güvenilir değildir.¹¹⁹ Bu haberler metin bakımından incelendiğinde de kabul edilebilir gibi durmamaktadır. Zira bakıldığında bu haberlere göre henüz çocukken Hız. Peygamber'in ileride peygamber olacağı bilgisi kendisine ve etrafındaki insanlara açıklanmıştır. Fakat Kur'ân-ı Kerîm'de Hız. Peygamber'in peygamberlik görevine başlamadan evvel, bu görev için seçileceğine dair herhangi bir bilgiye yahut beklentiye sahip olmadığı açık bir şekilde ifade edilmiştir.¹²⁰

Yine Hız. Peygamber'in vahiy almaya başladığında duyduğu endişe ve korku da onun zihninde böyle bir şeyin yer almadığını ortaya koymaktadır. Bunlara ilaveten ilgili haberde bahsedilen kafiide yer alan kişilerin özellikle de Ebû Tâlib'in daha sonraları bu olaydan söz etmeyişleri, Hız. Peygamber'in de nübüvvetini kanıtlama bakımından bundan söz etmemesi gibi hususlar, bu konudaki rivayetin metin açısından

¹¹⁷ İlgili rivayetler için bkz. İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/366-368; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, I/ I/259-267. Ayrıca rivayetin sıhhat durumu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Ahatlı, *a.g.m.*, s. 292.

¹¹⁸ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 125-126.

¹¹⁹ Bkz. Ahatlı, *Peygamberlik ve Hız. Muhammed'in Peygamberliği*, s. 179-180; Öz, Şaban, *Hız. Peygamber'in Sîretiyle İlgili Mevzû Haberlerin Tarihi Değeri*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2017, s. 66-73.

¹²⁰ Kasas, 28/86; Şûrâ, 42/52.

da problemlili olduğunu göstermektedir.¹²¹ Bir de Kur'ân'da Hz. Musa'nın bebekliğinde Allah'ın yardımıyla Firavun'un elinden kurtuluşundan bahsedilmesi, İncil'de Hz. İsa'nın dönemin kralı tarafından öldürölmek istendiği halde başarılı olunamadığından söz edilmesi, buna karşın Hz. Peygamber hakkında böyle bir haberin olmayışı, onun en üstün peygamber olduğunu Hıristiyan ve Yahudilere gösterme gayretinde olan müslömanları böyle bir haber uydurmaya sevk etmiştir denebilir.¹²²

Bunların dışında, kaynaklarda Ehl-i Kitab'ın Hz. Peygamber'i nübüvvet mühründen tanıdığına dair gerek senet gerekse metin bakımından güvenilir kabul edilmeyen pek çok rivayet yer almıştır.¹²³ Fakat Yahudiler ile hıristiyanların İslam'a girmelerinde beşâret düşüncesi etkin rol oynamıştır. Nitekim tarih ve siyer kaynaklarında bazı sahâbîlerin müslöman olmasında bu etkiyi ortaya koyan rivayetler bulunmaktadır.¹²⁴ İşte nübüvvet mührünün son peygamber olarak gönderilecek kişide bulunacağı bilgisinden hareketle bazı yahudilerin Hz. Peygamber'e gelip onda bu özelliğın bulunup bulunmadığını görmek istedikleri ve vücudunda mührü görünce müslöman oldukları kaydedilir. Örneğın Selmân-ı Fârisî'nin müslöman olmasında, peygamber beklentisi içerisinde olmasının ve gönderilecek peygambere dair alâmetlerin bilgisine sahip olmasının etkisini görebiliyoruz. Kaynaklarda anlatıldığına göre o, Hz. Peygamber'in sadaka kabul etmeyip hediye kabul ettiğini test edip sırtındaki nübüvvet mührünü de görünce İslam dinine girmiştir.¹²⁵

Görüldüğü gibi Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki metinlerde son peygamberin ayırıcı bir özelliğı olarak aktarılan bu benin Hz. Peygamberde bulunuyor olması, onun bu özelliğının peygamberliğinin işaretlerinden olduğunu kabul etmemizi sağlamaktadır. Zaten yukarıda verdiğimiz örnek, Hz. Peygamber'in sırtındaki bu benin, peygamberliğinin doğrulanmasında bir işlevinin olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak başka insanlarda da çeşitli ben örnekleri görölebildiğinden bunu mucizevi bir durum olarak değil de diğeri insanlardaki gibi bir ben olarak görmek daha yerinde

¹²¹ İlk siyer kaynaklarında yer alan, Hz. Peygamber'in rahip Bahîrâ ile görüştüğü haberlerine dair detaylı inceleme için bkz. Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013, s. 83-91; Öz, Hz. Peygamber'in Sîretiyile İlgili Mevzû Haberlerin Tarihi Değeri, s. 64-76.

¹²² Öz, Hz. Peygamber'in Sîretiyile İlgili Mevzû Haberlerin Tarihi Değeri, s. 75-76.

¹²³ Bkz. Ahatlı, a.g.m., s. 294.

¹²⁴ Beşâret düşüncesinin yahudi ve hıristiyanların müslöman olmasına tesiri hakkında geniş bilgi için bkz. Ayğın, Fadıl, *Son Peygamberi Müjdelemek: Beşâirü'n-Nübüvve*, İSAM Yayınları, Ankara 2017.

¹²⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Alemü'l-Kütüb, (I-VIII), Beyrut 1998, VII/631 (nr: 23385), VII/828 (nr: 24138); Belâzurî, a.g.e., II/146-147.

olacaktır. Kuşkusuz zikredilen rivayetlerden yola çıkarak, vücudunda aranılan şartlara uygun özellikleri taşıyan peygamberin, bu özelliği sayesinde tanınması söz konusu olabilir. Ancak Hz. Peygamber'in bedenindeki bu ben, onun peygamberliğinin alâmetlerinden olsa da nübüvvetini tek başına kanıtlayabilecek bir delil değildir. Zira bu ben onun peygamber olduğunu gösteren alametlerinden sadece bir tanesidir. Hem zaten bu işaret Ehl-i kitap için bir anlam ifade etse de diğer dinlerin mensupları ile inanmayanlar için sadece bir benden ibarettir.

Neticede şunu söylemeliyiz ki, Ehl-i Kitab'ın Hz. Peygamber'e çokça soru sormasında son peygamberin geleceği bilgisi ve onun niteliklerinden haberdar olmaları önemli rol oynamıştır.¹²⁶ Hz. Peygamber de Ehl-i kitaba tebliğde bulunurken beşâret meselesini gündeme getirmiş, beklenen peygamberin kendisi olduğunu açıklamıştır. Dolayısıyla Yahudi ve Hıristiyan kutsal metinlerinde anlatılan kurtarıcının vasıflarının Hz. Peygamber'de bulunuyor olması, onun peygamberliğinin işaretlerindedir. Ancak zamanla ortaya çıkan ve yaygınlık kazanan, Hz. Peygamber'in bu benine olağanüstü anlamlar yükleme ve bunu mucizelerinden kabul etme düşüncesinin gerçeklik payı yoktur. Zira Hz. Peygamber'in iki kürek kemiği arasındaki bu benin doğuştan olmayıp sonradan göğsünün yarılması işlemi esnasında oluştuğuna dair rivayetler güvenilir olmadığı gibi, konuya dair sahih rivayetlerde de bu benin olağanüstü bir yönü olduğuna yönelik Hz. Peygamber'in herhangi bir ifadesi yer almamaktadır.¹²⁷

Hz. Peygamber'in sırtındaki benin nübüvvetine delil olma yönünü inceledikten sonra fiziki özelliklerinden son olarak yüzünün güzelliği ve nurani oluşunu ele alacağız.

2.4. Muhammedî Işık/Nûranî Beyazlık

Hz. Peygamber'in yüzü, sahih hadis kaynaklarında detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Buna göre onun yüzü ne tam beyaz ne de tam esmerdir. Bununla birlikte yüzündeki nûranilik ashap tarafından kılıç ya da gümüşün parlaklığına, dolunayın ışığına ve güneşin ışınlarına benzetilmiştir. Onun yüz güzelliği, görenleri kendine hayran ederken aynı zamanda da muhataplarına sonsuz bir güven vermiştir. Hz.

¹²⁶ Uraler, Aynur, *Hz. Peygamber'e Yahudi ve Hristiyanların Yöneltiltikleri Sorular*, İFAV Yayınları, İstanbul 2016, s. 58-59.

¹²⁷ Ahatlı, *a.g.m.*, s. 297-298.

Peygamber'in şemâilini anlatan ashabı ondan daha güzel birini görmediklerini vurgulamışlardır.¹²⁸

Hadislerde bildirildiğine göre Hz. Peygamber'in ten rengi hafifçe pembeye çalan nûranî beyazdı.¹²⁹ Hind b. Ebî Hâle onun yüzünün ayın on dördü¹³⁰ gibi parladığını söylemiş, onun yüzünün güzelliğini dolunaya benzetmiştir.¹³¹ Enes b. Malik de Hz. Peygamber'in yüzünün yüzlerin en güzeli olduğunu söylemiştir.¹³² Yine sahâbe tarafından onun yüzünün ay gibi güzel olduğu¹³³ belirtildiği gibi, aydan daha güzel olduğu da ifade edilmiştir.¹³⁴ Ayrıca ön dişlerinin arasının seyrek olduğu ve konuşurken inci gibi parlayan dişlerinin arasından nûr akıyormuş gibi görüldüğü aktarılmıştır.¹³⁵

Ebu Hureyre, "Ben Rasûlullah'tan (sav) daha güzel bir varlık görmedim. Sanki güneş, onun yüzünden akıp giderdi."¹³⁶ ifadesiyle yine onun güzel yüzüne vurgu yapmıştır. Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber'in güzelliği anlatılırken "Sen onu bir görseydin, doğan güneşi görmüş gibi olurdu!"¹³⁷ ifadesiyle onun nurlu yüzü tasvir edilmiştir. Bunun yanında etkileyici görünümünden dolayı onu ilk defa gören kişinin içinde bir ürperti meydana geldiği fakat onun yanında bir süre bulunup kendisini tanıdıktan sonra, ona karşı derin bir muhabbet duyduğu¹³⁸ haber verilmiştir.

Görüldüğü gibi, sahih hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in yüzünün güzelliğine vurgu yapılmış ancak bu husus nübüvveti ile ilişkilendirilmemiş ve peygamberliğinin delillerinden sayılmamıştır. Buna karşın zaman içerisinde konu Hz. Peygamber'in yüzündeki güzelliği ya da nûraniliği ifade etmekten bambaşka bir noktaya ulaşmıştır. Zira artık onun ilk yaratılan insan olmasından ve bir nûr oluşundan

¹²⁸ Tirmizî, Menâkıb 8, 12; Dârimî, Mukaddime 10.

¹²⁹ Tirmizî, Libâs 21; Buhârî, Menâkıb 23; Müslim, Fezâil 94; İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/363.

¹³⁰ Ayın on dördü, ayın en parlak olduğu gecedir. Şairler güzeli genelde aya, güneşe benzettiklerinden dolayı Hind b. Ebî Hâle de onun güzelliğini dolunaya benzetmiştir. Bkz. Kandemir, M. Yaşar, *Şemâil-i Şerif Şerhi*, Tahlil Yayınları, İstanbul 2015, I/86.

¹³¹ İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/363.

¹³² Buhârî, Menâkıb 23; Müslim, Fezâil 93.

¹³³ Buhârî, Menâkıb 23; Tirmizî, Menâkıb 8; Müslim, Fezâil 109.

¹³⁴ Tirmizî, Edeb 47; Dârimî, Mukaddime 10.

¹³⁵ Dârimî, Mukaddime 10.

¹³⁶ Tirmizî, Menâkıb 12.

¹³⁷ Dârimî, Mukaddime 10.

¹³⁸ Tirmizî, Menâkıb 8.

söz edilmektedir. Daha sonra ise nûrunun ilk yaratılan varlık olduğu ve alemdeki her şeyin onun hürmetine yaratıldığı düşüncesi ortaya çıkmıştır ki, buna nûr-i Muhammedî ya da başka bir ifadeyle hakikat-i Muhammediyye denilmektedir. Fakat bu nazariyenin hicrî ilk üç asır süresince İslam coğrafyasında gündeme gelmeyişi, bu düşüncüyü savunanları Kur’ân’dan ve hadisten delil arama yoluna sevk etmiştir. Bağlamından koparılan ayetler ve sahih olmayan rivayetler delil olarak kullanılmışsa da delil oldukları söylenen nasların hiçbiri doğrudan nûr-i Muhammedî anlayışını göstermemektedir.¹³⁹

Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber’in ilk yaratılan insan ve aynı zamanda “nûr” olduğu düşüncesi bazı tâbiûn alimlerine nispet edilmiştir. Örneğin Taberî (v. 310/923), “*Hani bütün peygamberlerden; senden, Nûh’tan, İbrâhim’dan, Mûsâ’dan, Meryem oğlu İsa’dan sadâkat sözü almıştık, onlardan ağır sorumluluk taşıyan bir söz almıştık*”¹⁴⁰ ayetini tefsir ederken Katâde’ye (v. 117/735) nispet edilen “Bize şöyle bir rivayet nakledilmiştir: Ben yaratılışta peygamberlerin ilki, gönderilişte ise sonuncusuyum” sözüne yer vermiş ve onun Hz. Peygamber’i, ilk yaratılan peygamber kabul ettiğini söylemiştir.¹⁴¹ Benzer şekilde tâbiûndan Ka’bu’l-Ahbâr (v. 32/652) ile Saîd b. Cübeyr (v. 95/713) de “*Allah, göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir (...)*”¹⁴² ayetinde geçen diğer nurdan kastedilenin Hz. Peygamber olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁴³ Yine Mukâtil (v. 150/767) de tefsirinde yukarıdaki ayette işaret edilen ikinci nurun Hz. Peygamber olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁴

Ancak şurası önemlidir ki henüz bu düşünce, sonraki dönemde sistemli hale gelen nûr-i Muhammedî anlayışını karşılamamaktadır.¹⁴⁵ Taberî’nin tefsirinde yer

¹³⁹ Bkz. Çınar, Mahmut, “Nûr-i Muhammedî Teorisinin İnanç Açısından Değeri”, *Tarihten Günümüze Tartışmalı İnanç Meseleleri II*, Editör: Mehmet Bulğen-İsmail Taşpınar, MÜİF Yayınları, İstanbul 2015, s. 145-146. Bu düşüncenin İslâmî kaynaklı olduğunu iddia edenler de olmuştur. Bkz. Demirci, Mehmet, “Nûr-i Muhammedî” *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1983), s. 239-258.

¹⁴⁰ Ahzâb, 33/7.

¹⁴¹ Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Tefsiru’t-Taberî: Câmîu’l-Beyân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Kahire 2001, XIX/22-23.

¹⁴² Nûr, 24/35.

¹⁴³ Bkz. Taberî, *Tefsiru’t-Taberî*, XVII/299.

¹⁴⁴ Mukâtil b. Süleyman, Ebu’l-Hasen, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, Daru İhyâi’t-Turasi’l-Arabi, Beyrut 2008, III/199-200.

¹⁴⁵ Bkz. Ay, Mahmut, “İşârî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediyye Anlayışı”, *Tarihten Günümüze Tartışmalı İnanç Meseleleri II*, İFAV Yayınları, İstanbul 2015, s. 65.

verdiği rivayetler güvenilir sayıldığında, bu haberlerden hareketle tabiûn dönemi alimlerinden bazılarının, Hz. Peygamber’i ilk yaratılan peygamber, dolayısıyla ilk yaratılan insan ve bir nûr kabul ettiklerini anlıyoruz. Fakat kaynaklarda yer alan, Hz. Peygamber’in ilk yaratılan insan ve bir nûr olduğuna dair bilgilerin doğruluğu oldukça şüphelidir. Nitekim sahih hadis kaynaklarının hiçbirisinde sahâbeden bu yönde bir haber nakledilmemiş, onun sadece yüzünün güzelliği ve parlaklığı öne çıkarılmıştır.

Hicrî üçüncü asırdan sonra mutasavvıflar arasında yaygınlık kazanmasına karşın ilk üç asırda İslam dünyasında net bir şekilde “nûr-i Muhammedî” anlayışından söz edemeyişimiz, bizi bu düşüncenin İslâmî bir temele dayanmadığı, yabancı kaynaklardan beslenerek geliştiği sonucuna götürmektedir. “Âdem su ile toprak arasındayken ben peygamberdim”,¹⁴⁶ “Âdem ruh ile ceset arasındayken ben peygamberdim”,¹⁴⁷ “Sen olmasaydın bu kâinatı yaratmazdım”¹⁴⁸, “İlk yaratılan şey benim ruhumdur veya nurumdur”¹⁴⁹ gibi zayıf ve uydurma hadislere dayandırılmaya çalışılan bu düşüncenin kaynağının ne olduğu noktasında birçok farklı görüş ortaya çıkmıştır. Şöyle ki bu nazariyenin Gnostisizm,¹⁵⁰ Karmatîlik,¹⁵¹ Hıristiyanlık¹⁵² ve

¹⁴⁶ Benzer şekilde delâil ve hasâis literatüründe de Hz. Muhammed’in (sav) peygamberliği, Hz. Adem’in yaratılmasından önceye kadar götürülmüş ve ilgili hadisler bu eserlerde bu durumun delilleri olarak sunulmuştur. (Bkz. İsfahânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, I/48-49; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II/129-130; Suyûtî, *Hasâisü'l-Kübrâ*, I/3-6).

¹⁴⁷ Bu hadisin sahih olduğunu söyleyenler de olmuştur. Açıklama için bkz. Tuğlu, *a.g.e.*, s. 391-394.

¹⁴⁸ İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, I/66; II/911.

¹⁴⁹ Konuya dair delil getirilen tüm rivayetlerin tahlil ve değerlendirmesi için bkz. Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, TDV Yayınları, Ankara 2013, s. 132-139; Çınar, Mahmut, *Nûr-i Muhammedî İnançının Ortaya Çıkışı ve Kaynakları*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2014, s. 87-93.

¹⁵⁰ Fazlur Rahman ve Ali Sami en-Neşşâr, bu düşüncenin gnostisizmden etkilenecek geliştiğini söylemişlerdir. (Bkz. Fazlur Rahman, *İslam*, çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016, s. 226; Neşşâr, Ali Sami, *İslam'da Felsefî Düşüncenin Doğuşu*, çev. Osman Tunç, İnsan Yayınları, İstanbul 1999, I/289).

¹⁵¹ Massignon’a göre sûfiler bu düşüncüyü aşırı Şîî İsmailiyye mezhebine bağlı olan Karmatî’lerden almışlardır. (Bkz. Massignon, Louis, *Essay on the Origins of the Technical Language of Islamic Mysticism*, translated by Benjamin Clark, University of Notre Dame Press, İndiana 1997, s. 29, 201).

¹⁵² Nicholson’a göre hıristiyanların Hz. İsa için kullandıkları “ilk akıl” vb. ifadelerin aynısı daha sonra Hz. Muhammed için de kullanılmıştır. (Bkz. Nicholson, Reynold A., *İslâm Sûfleri (The Mystics of Islam)*, çev. Mehmet Dağ vd., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978, s. 70. Benzer bir açıklama için bkz. Afifî, Ebu'l-Alâ, *Tasavvuf İslam'da Manevî Devrim*, çev. H. İbrahim Kaçar-Murat Sülün, Risale Yayınları, İstanbul 1996, s. 96).

Yeni Eflatunculuk¹⁵³ gibi düşüncelerden geçtiğine dair farklı kanaatler vardır.¹⁵⁴ Ayrıca İslam dünyasında bu düşüncenin ilk defa Şia'da gündeme geldiği ifade edilmiştir. Nitekim aşırı Şii fırkalardan Mugîriyye'nin kurucusu olan Muğîre b. Saîd el-İclî'ye (ö. 119/737) göre Allah, insanların gölgesini yaratmış, ilk olarak da Muhammed'in (sav) gölgesini yaratmıştır.¹⁵⁵ Bu bilgiden hareketle Tüsterî'den (v. 283/896) yaklaşık bir buçuk asır önce Şii çevrelerde bu düşüncenin gündeme geldiğini söyleyebiliriz.¹⁵⁶ Zaten mutasavvıfların nûr-i Muhammedî anlayışının bir benzerini Şia'da görmek mümkündür.¹⁵⁷ Bu da bize gösteriyor ki, bu düşünce yabancı kaynaklardan önce Şia'ya ardından da onlar aracılığıyla tasavvufa geçmiştir.

“Aslu'l-halk nûru Muhammed (Yaratılmışların aslı Muhammed'in nurudur)” ifadesinin sahibi olan Zunnûn el Mısrî (v. 245/859), sistemli bir şekilde ifade etmemiş olsa da bu düşünceye ilk yer veren mutasavvıf kabul edilir.¹⁵⁸ Bununla birlikte onun öğrencisi olan Tüsterî ise bu nazariyeyi felsefî bir temelde ele alıp çerçevesini büyük ölçüde ortaya koyan ilk mutasavvıf kabul edilmiştir.¹⁵⁹ Tüsterî'ye atfedilmekle birlikte onun düşüncesinin daha da geliştirilmiş hali olarak da düşünülen bir ifadede nûr-i Muhammedî nazariyesi şöyle açıklanır:

“Allah Muhammed'in nûrunu kendi nûrundan yarattı; onu kendi elleriyle şekillendirip ortaya koydu. Bu nûr Allah'ın huzurunda yüz bin sene kaldı.

¹⁵³ Uludağ, bu nazariyenin tasavvufa Şia vasıtasıyla, onlara ise Yeni Eflâtunculuk'tan geçtiğini söyler. (Bkz. İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 157, 1 nolu dipnot. Benzer bir görüş için bkz. Gölpınarlı, Abdülbaki, *Simavna Kadisoğlu Şeyh Bedreddin*, Eti Yayınevi, İstanbul 1966, s. 12-29).

¹⁵⁴ Bkz. Çınar, *Nûr-i Muhammedî İnançının Ortaya Çıkışı ve Kaynakları*, s. 15-31; Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s. 130-132; Arpaguş, Hatice K., *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, İFAV Yayınları, İstanbul 2015, s. 210-212.

¹⁵⁵ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, s. 49-51.

¹⁵⁶ Bu nazariyenin Şii kaynaklarda nasıl yer aldığına dair bilgi için bkz. Şeybî, Kamil Mustafa, *es-Sıla beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyu*, Darû'l-Endülüs, Beyrut 1982, s. 478-485; Goldziher, Ignaz, “Hadis'te Yeni Eflatuncu ve Gnostik Unsurlar”, çev. Ömer Özsoy, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36 (1997), s. 409-414; Ay, Mahmut, “İşârî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediyye Anlayışı”, s. 68-69. Ayrıca bkz. Bkz. Massignon, Louis, *Essay on the Origins of the Technical Language of Islamic Mysticism*, translated by Benjamin Clark, University of Notre Dame Press, Indiana 1997.

¹⁵⁷ Câbirî, *Arap İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, s. 421-424; Öztürk, Mustafa, *Kur'an ve Aşırı Yorum*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014, s. 305-314. Ayrıca bkz. Çınar, “Nûr-i Muhammedî Teorisinin İnanç Açısından Değeri”, s. 145.

¹⁵⁸ Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Yediveren Kitap, Konya 2001, s. 274.

¹⁵⁹ Bkz. Demireci, “Nûr-i Muhammedî”, s. 246, 253; Öztürk, *Kur'an ve Aşırı Yorum*, s. 300; Çınar, Mahmut, “Nûr-i Muhammedî Teorisinin İnanç Açısından Değeri”, s. 144. Ayrıca bkz. Schimmel, Annemarie, *Ve Muhammed O'nun Elçisidir*, çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2011, s. 230.

Bu süre içinde Allah, gece gündüz yetmiş bin defa bu nûru düşündü. Daha sonra aynı nurdan bütün varlıkları yarattı.”¹⁶⁰

Bu nazariye zaman içerisinde Hallâc (v. 309/922), İbn Arabî, Abdülkerim el-Cilî (v. 805/1402) gibi önemli mutasavvıflar tarafından daha da geliştirilmiştir.¹⁶¹ Artık nûr-i Muhammedî, başka bir ifadeyle hakikat-i Muhammediyye tabiri, Hz. Peygamber’in zamana ve mekâna nispeti olmayan hakikatini ifade etmek için kullanılmıştır. Onlara göre bu tabir, Allah’ın ilk var ettiği şeyi ifade eder. Buna göre yalnızca Allah’ın var olup O’nunla birlikte başkasının var olmadığı bir mertebeden sonra zattan ilk defa Muhammedî hakikat zuhur etmiştir. Bu yüzden hakikat-i Muhammediyye, harici varlığın zuhur silsilesinin ilk halkası olmuştur. Bu mertebe, bütün hakikatleri kuşattığı için hakikatü’l-hakâyık diye de adlandırılmış ve Allah isminin mazharı olmuştur.¹⁶²

Nûr-i Muhammedî nazariyesinde Hz. Peygamber’in babasının alnında bir nur olduğundan ve bu nurun Hz. Âdem’den itibaren nesilden nesile intikal ederek Hz. Peygamber’e aktarıldığından da söz edilir ki, bu hususa dair rivayetler bu düşüncenin kaynaklarından sayılmıştır. Rivayete göre Allah Tealâ Hz. Adem’i yarattığında onun alnına gündüz güneş, gece ise ay gibi ışıldayan bembeyaz inci misali Hz. Peygamber’in nûrunu yerleştirmiştir. Âdem peygamberin alnındaki bu nûr, hamile kalınca eşi Havvâ’ya daha sonra da ondan doğan Şît peygambere geçmiştir. Bu şekilde intikal ederek elli erkek ve elli kadın olmak üzere toplam yüz kişiden geçen nûrun son halkası Hz. Peygamber’in babası Abdullah ve ondan hamile kalan annesi Âmine’dir.¹⁶³

İlk siyer kaynaklarında, delâil literatüründe Hz. Peygamber’in babası Abdullah’ın yüzünde peygamberlik nûrunun olduğu, bu nûru elde edebilmek için bazı kadınların kendisine ilişki teklif ettiğine dair haberler geçmektedir. İlgili rivayetlerde

¹⁶⁰ Fazlur Rahman, *İslam*, s. 226.

¹⁶¹ Nûr-i Muhammedî düşüncesinin İslam düşünce tarihindeki seyri için bkz. Çınar, “Nûr-i Muhammedî Teorisinin İnanç Açısından Değeri”, s. 144-158. Ayrıca Tasavvuf kaynaklarında geniş bir şekilde işlenmiş olan bu düşünceye dair detaylı bilgi için bkz. Döner, *Süflere Göre Hz. Peygamber*, s. 25-99.

¹⁶² Bkz. Cîlî, Abdülkerim b. İbrahim, *Kemâlâtü’l-İlahiyye fî Sifâti’l-Muhammediyye*, (*Hakikat-i Muhammediyye*), çev. Muhammed Bedirhan, Nefes Yayınları, İstanbul 2016, s. 19.

¹⁶³ Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *Hüccetullâhi ale’l-Alemîn fî Mûcizâti Seyyidi’l-Mürselîn*, Beyrut h. 1316, s. 216-220. Ayrıca bkz. Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed’in Peygamberliği*, s. 118.

anlatıldığına göre, Abdullah ile Âmine'nin ilişkiye girmesi neticesinde bu nûr Abdullah'ın yüzünden kaybolmuş ve artık kadınlar, yüzündeki nûr ortadan kalktığı için kendisiyle birlikte olmak istememişlerdir.¹⁶⁴

Ancak bu konuya dair rivayetler, senetlerinin eksik oluşu yanında kendi içinde pek çok çelişkili ifadeler içerdiğinden muteber değildir. Hem rivayetlerde sözü edilen kadınların peygamberlik nurunu nereden öğrendikleri, böyle bir bilgiye sahip olmalarına karşın nasıl olup da zina yoluyla peygamber annesi olmayı arzuladıkları gibi hususlar anlaşılır gibi durmamaktadır.¹⁶⁵ Zaten İbn İshak'ın bu rivayetlere şüpheyle yaklaşması ve eserinde bunların birer iddia olduğunu dile getirmiş olması da düşüncemizi desteklemektedir.¹⁶⁶

Bazı kelâm kaynaklarda da “nesilden nesile aktarılan nûr” şeklinde geçen, Hz. Peygamber'in alnında bulunan ve diğer peygamberlerden kendisine intikal ettiği ifade edilen bir “nûr”/ışık'tan söz edilir. Öyle ki söz konusu nûr/ışık, onun baba ve annesi tarafından (nûrunun) sulbüne ve rahmine intikal ettiği kişilerin alnında parıldar.¹⁶⁷ Başta Mâturîdî ve Mâturîdiyye ekolü olmak üzere mütekellimlerin bazıları söz konusu ışığı, Hz. Peygamber'in gerçek elçi olduğunu gösteren delillerden sayıp onun zatındaki hissî mucizeleri arasında kabul etmişlerdir.¹⁶⁸ Ancak kelâm literatüründe Hz. Peygamber'in yüzündeki nûra vurgu yapılmış, nûr-i Muhammedî şeklinde anlaşılabilir herhangi bir yoruma ya da tenkide yer verilmemiştir. Fakat yine de nûr-i Muhammedî anlayışını çağrıştıracak ifadelerin kelâm kaynaklarında yer alması ve herhangi bir tenkide tabi tutulmadan Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil olarak sunulması oldukça dikkat çekicidir. Bununla birlikte gerek Mâturîdî gerekse bazı Eş'arî mütekellimler tarafından Hz. Peygamber'in nübüvveti ispatlanırken yüzünün güzelliğini, parlaklığını ifade eden rivayetlerin kullanılmış olması, bize göre onların

¹⁶⁴ Bkz. İbn İshak, *a.g.e.*, s. 88-92; Isfahânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, I/129-133; İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/76-78.

¹⁶⁵ Bkz. Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, s. 118-119; Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, s. 46-47.

¹⁶⁶ Bkz. İbn İshak, *a.g.e.*, s. 88-92. İlgili rivayetlerin sıhhat durumuna dair detaylı açıklama için bkz. Çınar, *Nûr-i Muhammedî İncanın Ortaya Çıkışı ve Kaynakları*, s. 82-83.

¹⁶⁷ Örnek olarak bkz. Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 104.

¹⁶⁸ Örnek olarak bkz. Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 295; Râzî, *el-Erbâin*, II/87-89; Neseffî, *et-Temhîd fî Usûli'd-Dîn*, s. 47; Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 49; Taftazânî, *el-Makâsîd*, s. 635; Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, s. 201, 204.

nûr-i Muhammedî anlayışını benimsediğini göstermemektedir. Zira Mâturîdî döneminde bu düşüncenin sistemli bir hale geldiğini söyleyemeyiz.¹⁶⁹

Mütekellimler, peygamberin yüzündeki ışığa, parlaklığa işaret etmiş ve bunu nübüvvet delillerinden kabul etmiştir ama bu ışığa ontolojik bir anlam yüklememiştir. Zira bu delile, duyulara hitap eden hissî/duyusal mucizeler içerisinde yer vermeleri ve Hz. Peygamber'in hiçbir mucizesi olmasaydı bile onun masum yüzünden peygamber olduğunun anlaşılabilirliğini söylemiş olmaları¹⁷⁰ da bunu göstermektedir. Zaten Mâturîdî, “Allah, göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir (...)”¹⁷¹ ifadesi ile başlayan ayeti tefsir ederken Hz. Peygamber'in nûrunun babasının sulbünde iken kandillik gibi olduğu, Allah Tealâ'nın onun adını Levh-i Mahfuz'da diğer peygamberler ile andığı şeklindeki görüşlere yer vermesine karşın, ayetle ilgili düşüncesini açıklarken nûr-i Muhammedî nazariyesini çağrıştıracak bir yorumda bulunmamıştır. Şöyle ki, ona göre zikri geçen nûr, alelade birinin değil de kendisinde her türlü güzel özelliği toplayan mü'minin nûru olabilir. Yine bu ayette ifade edilen, Hz. Muhammed'in (sav) nuru olabileceği gibi Kur'an'ın nuru da olabilir.¹⁷²

Ancak her ne kadar Mâturîdî döneminde nûr-i Muhammedî nazariyesinin yerleşmemiş olduğunu söylesek de onun ve takipçilerinin, hiçbir muteber hadis kaynağında yer almamasına karşın, “nesilden nesile aktarılan bir nur”dan söz etmeleri ve bunu Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delillerinden saymaları, bu nazariyenin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuş; mutasavvıfların söz konusu düşüncüyü daha güçlü savunabilmelerine imkân tanımıştır.¹⁷³ Mütekellim olmanın bir gereği olarak Mâturîdî'nin ve takipçilerinin bu nazariyeyi eserlerinde eleştirip, bu düşüncenin İslâm'a ve peygamber tasavvuruna verdiği zararlardan bahsetmeleri gerekirken belli

¹⁶⁹ Daha sonraki dönemlerde kelâm eserlerinde nûr-i Muhammedî nazariyesine rastlamak mümkündür. Örneğin Bilmen, Râzî'nin tasnifine göre mucizeleri sıralarken Hz. Peygamber'e intikal ettiği öne sürülen nûra temas etmiş, bundan “nûr-i Muhammedî” diye söz etmiş ve bu konuda herhangi bir eleştiride bulunmamıştır. Onun, eserinde bu terkibi kullanmış olması ve bu düşüncüyü eleştirmeyişi, kendisinin nûr-i Muhammedî düşüncesini kabul ettiği şeklinde yorumlanabilir. (Bkz. Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, s. 204-205).

¹⁷⁰ Nesefî, *Tabsira*, II/54; Sâbûnî, *el-Kifâye fi'l-Hidâye*, s. 195.

¹⁷¹ Nûr, 24/35.

¹⁷² Mâturîdî, *Te'vilât*, X/162-168.

¹⁷³ Bkz. Çınar, “Nûr-i Muhammedî Teorisinin İnanç Açısından Değeri”, s. 147.

ki bazı endişelerden ötürü bunu gerçekleştirememişlerdir. Bunda bu telakkinin peygamber sevgisi etrafında gelişmesinin önemli bir etkisi olsa gerektir.¹⁷⁴ Zira Kur'ân'a ve hadislere dayandırılmaya çalışılan ve halk tarafından kabul görmüş olan bu düşüncenin eleştirilmesi, peygamberin eleştirmesi gibi gösterilebilmeye oldukça müsaittir.¹⁷⁵

Buraya kadar öncelikle Hz. Peygamber'in yüzündeki güzelliği ifade eden sahih hadislere yer verip ardından nûr-i Muhammedî anlayışını ana hatlarıyla açıklamaya çalıştık. Ancak konumuz açısından asıl önemli olan Hz. Peygamber'in yüzündeki güzelliğin ve parlaklığın onun nübüvvetinin delillerinden kabul edilip edilmeyeceği hususudur. Gerek hadis kaynaklarında gerekse delâil türündeki ve kelâmî eserlerde Hz. Peygamber'in yüzünün dolunaydan daha güzel olduğuna işaret edilmiş¹⁷⁶ ve yüzündeki nûru görüp kendisine iman eden insanların varlığından söz edilmiştir. Medine'de bulunan yahudi alimlerin en önemlilerinden biri olan Abdullah b. Selâm, Hz. Peygamber Medine'ye hicret ederken onun yüzünü ilk gördüğünde düşündüklerini şöyle anlatmıştır: "... Allah Rasûlü, Medine'ye geldiğinde insanlar onu görebilmek için koşuşturuyorlardı. Ben de onlarla birlikteydim. Onun yüzünü görür görmez o yüzün sahibinin yalan söylemeyeceğini anladım."¹⁷⁷ Kuşkusuz bu söz, Hz. Peygamber'in dış görünümünün insanlara huzur verdiğini, kendisine inanılmasını kolaylaştırdığını göstermesi bakımından çarpıcı bir örnektir. Ancak Abdullah b. Selâm'ın İslam dinini kabul etmesinde, onun nübüvvetle ilgili bilgiye sahip olmasının ve Hz. Peygamber'i beklenen kurtarıcı olarak görmesinin de etkili olduğu söylenebilir.¹⁷⁸ Çünkü o, Hz. Peygamber ile görüşmek için geldiğinde onun peygamber olduğundan emin olabilmek için kendisine sadece peygamber olan bir kimsenin cevaplayabileceği sorular yöneltmiş, Hz. Peygamber de soruların cevaplarını verince kendisine iman etmiştir.¹⁷⁹ Bu sebeple bize göre onun İslam dinine girmesini

¹⁷⁴ Arpaguş, *a.g.e.*, s. 213-214.

¹⁷⁵ Temeli İslam'a dayanmadığı halde nûr-i Muhammedî düşüncesinin müslüman coğrafyada yaygın bir şekilde kabul görmesinin nedenleri için bkz. Çınar, "Nûr-i Muhammedî Teorisinin İnanç Açısından Değeri", s. 165-167.

¹⁷⁶ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 314.

¹⁷⁷ Tirmizî, *Sıfâtü'l-Kıyame* 42; İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât* 174; İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/202.

¹⁷⁸ Aygün, Fadıl, *Son Peygamberi Müjdelemek: Beşâirü'n-Nübüvve*, İSAM Yayınları, Ankara 2017, s. 161.

¹⁷⁹ Buhârî, *Enbiya* 2; Fezâilü's-Sahâbe 79; Tefsîr 8; Müslim, *Hayz* 34.

sadece, Hz. Peygamber'in muhatabına güven veren temiz yüze sahip oluşuna bağlamak eksik bir açıklama olacaktır.

İnsanların yüzünde nûranî bir beyazlığın mevcudiyeti aslında bilinen bir husustur. Mutlaka çevremizde, kendisine baktığımız zaman huzur bulduğumuz, içindeki nûru yüzüne yansıyan, ihlaslı diye niteleyebileceğimiz insanlar bulunmaktadır. Elbette bu kimselerin yüzlerindeki güzellik, insanların kendileri hakkındaki kanaatin oluşmasında etkili olmaktadır. Fakat güzel ahlâkla bezenmemiş bir yüz ne kadar parlak olursa olsun insanların güvenini kazanmada bir fayda vermeyecektir. Kaldı ki Hz. Peygamber sırf yüzündeki nurdan ayırt edilebiliyor olsaydı, onun meclisine girip kendisini ilk defa görenler, ashabının içinde kendisini kolayca tanıyabilirdi, ama gerçekte böyle olmamıştır. Nitekim önceden Hz. Peygamber'i görmemiş olan kimselerin, ashabı ile birlikteyken kendisini ayırt edemediği bilinmektedir. Hicret yolculuğu sırasında Hz. Ebû Bekir'i görenler, Şam'a gidip gelen birisi olduğu için kendisini tanıyor fakat Allah Rasûlünü tanımadıklarından onun kim olduğunu soruyorlardı.¹⁸⁰ Dımam b. Sa'lebe de Medine'ye ilk geldiğinde mescitte ashabı ile birlikte olan Hz. Peygamber'i tanıyamamış ve "Hanginiz Muhammed?" diye sormak durumunda kalmıştı.¹⁸¹ Bu durum onun peygamberlik öncesi ve sonrasında tam anlamıyla sade, doğal ve mütevazı bir hayatı tercih etmiş olmasıyla yakından ilişkilidir. Onun bir kral gibi değil de sıradan bir beşer gibi giyinmesi, davranışlarındaki doğallık, dış görünüş bakımından ashabı gibi olması, onu ilk defa görenlerin ayırt edememesinde etkili olmuştur.¹⁸²

Hz. Peygamber'in fiziki yapısında, yüz hatlarında sıradan bir bakışla anlaşılabilir nübüvvet alâmeti bulunmadığından olsa gerek, kendisini daha önce görmemiş olan kişiler, yaşam tarzının da etkisiyle onu ashabından ayırt edememişlerdir.¹⁸³ Ancak bu durum onun yüzünü görenlerden kendisine iman edenlerin olduğu gerçeği ile çelişkili gibi düşünülmemelidir. Bir insanın yüz ifadesi, muhataplarının kendisine güvenmesinde etkili olabilir. Fakat bu net bir şekilde onun peygamber olduğunu doğrudan ortaya koyan işaretlerden değildir. Zira Hz.

¹⁸⁰ Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 45; İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/201-202.

¹⁸¹ Buhârî, İlim 6.

¹⁸² Erul, Bünyamin, *Siret Tedkikleri*, Otto Yayınları, Ankara 2017, s. 127.

¹⁸³ Buhari, Cenâiz 32; Müslim, Cenâiz 15.

Peygamber'in temiz yüzüne ve tüm bedenine hayran olan ashâb sadece onun dış görünümüne bakarak bu sevgiye ve neticeye ulaşmamışlardır. Şüphesiz onun peygamberlik öncesi dönemdeki yaşam şeklinin, üstün şahsiyetinin bunda en fazla paya sahip olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır. Nitekim ilk Müslümanlar Hz. Peygamber'e iman etmek için kendisinden mucize talep etmemiş, onda gördükleri alametlerden hareketle davetini kabul etmişlerdir. Bu kimseler, Hz. Peygamber'in yüzünü görmüş, sözünü işitmiş, davranışlarına şahit olmuşlardır. Fakat ona inanılmasını sağlayan şey elbette sadece yüz güzelliği değildi. Onun yaşantısı, şemâili ve güzel ahlâkı kendisine inanılmasında büyük rol oynamıştır.

Değerlendirme

Bu bölümde önce beşer-insan kavramları arasındaki farkı açıklayıp İslâm öncesi Arap toplumunun peygamber telakkisini izah ettik. Daha sonra ise Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil kabul edilen, fizyonomisine ait özelliklere yer verdik. Delâil literatüründe ve kelâm kitaplarında meselenin nasıl ele alındığını ve bu özelliklerin Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlamada bir işlevinin olup olmadığını inceledik.

Hz. Peygamber'in fiziki özellikleri delâil, hasâis, şevâhid¹⁸⁴ türü eserler bir yana kelâm eserlerinde dahi nübüvvetine delil kabul edilmiştir. Hatta Mâturîdî, onun zatının (fiziki ve ahlâkî özellikler) nübüvvetini tek başına ispat etmeye yetecek kadar güçlü bir delil olduğunu iddia etmiştir. Onun bu görüşünü takipçileri de benimsemiş ve Mâturîdiyye mezhebine göre Hz. Muhammed'in (sav) nübüvvetini ispatlamada vazgeçilmez deliller arasında sayılmıştır.¹⁸⁵

Ancak delâil türü çalışmalarda nübüvveti ispatta genelde, mucize olarak isimlendirilen ve Hz. Peygamber'in bizzat gerçekleştirdiği veya zatının dışında meydana gelen olay ve durumlardan hareket edilmiştir. Bu eserlerin büyük bir kısmında en fazla göze çarpan husus, rivayetin sıhhatine ve sübutuna pek dikkat etmeksizin, elde edilen tüm rivayetlerin delil olarak kullanılmasıdır. Ehl-i Hadis'in itikâdî bakımdan Eş'arî doktrinini benimsemiş olması, bu durumun oluşmasındaki en

¹⁸⁴ Hz. Peygamber'in zatına ait hususiyetler bu eserlerde belirli bir zamana ait olmayan mucizeler başlığı altında aktarılmıştır. Bkz. Câmî, *Şevâhidü'n-Nübüvve*, s. 161-166.

¹⁸⁵ Bkz. Tezin birinci bölümü.

önemli nedenlerden biridir. Tasarrufunda hiçbir kanun, kural ve kısıtlama bulunmayıp her an için her istediğini yapabilen, dilediği zaman ve mekanda dilediği mucizeyi yaratabilen bir yaratıcı düşüncesi, mucizevî ve efsanevî bir peygamber tasavvurunun gelişmesinin önünü açmıştır.¹⁸⁶ Şöyle ki, Eş'ariler'in Tanrı tasavvuru ve nedensellik ilkesine göre Allah her şeye kadir olduğundan Hz. Peygamber'e atfedilen bu tür vasıfların Allah tarafından var edilmesi mümkün görülmüş, ilgili rivayetler sorgulamaya tabi tutulmadan kolayca kabul edilmiştir. Hadis literatürü başta olmak üzere siyer, şemâil, delâil vb. türlerdeki eserlerde mitolojik tarafı güçlü olan rivayetlerin yer alması, bu eserlerin müelliflerinin bu tür problemleri kabullenebilecek bir zihin yapısına sahip olduklarını göstermektedir.¹⁸⁷ Yani Eş'ariler'in bu yaklaşımı Ehl-i Hadis'te bir zihniyet ve dünya görüşü haline gelmiş, Kur'an'daki peygamber anlayışına uymayan pek çok zayıf ve uydurma rivayetin, Hz. Peygamber'in fizyonomisine ait olduğu iddia edilen çok sayıda olağanüstülüklerin kabul görmesine yol açmıştır.¹⁸⁸

Oysa Hz. Peygamber'in elçiliğini kanıtlamada kullanılacak deliller hususunda son derece hassas davranılmalı ve uydurma olan rivayetler bu eserlere dâhil edilmemelidir. Buna karşın bu eserleri incelediğimizde Hz. Peygamber'in doğum öncesinden başlamak üzere tüm yaşamının, sayılması mümkün olmayacak miktarda mucizelerle anlatılması talihsizliğine düşüldüğünü görürüz. Maalesef diğer peygamberlerin mucizelerine nazire olarak ortaya konan pek çok mucize, Hz. Peygamber'i beşer konumundan çıkartarak yarı ilah kabul edilebilecek bir noktaya sürüklemiştir. Ancak üzümlere söylemek durumundayız ki bu aşırı peygamber tasavvurları deizme davetiye çıkarmıştır. Zira yanlış ve abartılı peygamber tasavvurları ile deizm arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Akman, Mustafa, "Eş'arilerin Nedensellik Anlayışı Üzerinden Ehl-i Hadis'in Vardığı Sonuçlar", *Journal of Islamic Research*, 22/2 (2011), s. 75-76.

¹⁸⁷ Bkz. Kırbaşoğlu, M. Hayri, "Hz. Peygamber Tasavvurumuzun Dönüşümü: Paradigmadan Paragon'a Paragon'dan Kozmik İlkeye", *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*, Isparta 2001, s. 135.

¹⁸⁸ Bağcı, H. Musa, "Sünnet ve Hadislerin Anlaşılmasında Ehl-i Hadis'in Beşer Üstü Peygamber Tasavvurunun Etkisi", *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması*, Bursa 2004, s. 71-73.

¹⁸⁹ Bkz. Ay, Mahmut, "Geleneksel Nübüvvet Tasavvurlarına İlişkin Kısa Bir Değerlendirme", *Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı*, ed. Mahmut Çınar vd., Gaziantep, 2014, s. 164. Müslümanlar arasında deizmi popüler hale getiren unsurlara dair bilgi için bkz. Dorman, Emre, "Popüler Kültürün Popüler Deizmi: Riskler ve Öneriler", *Doğu Batı*, 94 (2020), s. 175-191.

Görüldüğü gibi, Hz. Peygamber'in fiziki vasıfları nübüvvetini kanıtlamada gündeme gelmiş ve bilhassa Ehl-i Hadis tarafından sıklıkla delil olarak kullanılmıştır. Bunun yanında mütekellimler de onun fizyonomisini nübüvvetini ispatlayan delillerden kabul etmişlerse de diğer delâil eserlerinde olduğu gibi zayıf ve uydurma rivayetleri eserlerine dahil etmemişlerdir. Hz. Peygamber'in bedenine ait hususiyetlerinden özellikle yüzünün güzelliği, sırtında nübüvvet mührünün bulunması gibi özellikler bize göre onun nübüvvetinin işaretlerindedir. Fakat bunlar tek başına onun nübüvvetini ispatlayabilecek güçte deliller değildir.

Burada asıl önemli olan Hz. Peygamber'in de bir insan olmasından kaynaklanan, onun fizik özelliklerine ait hususların sürekli mucizevî bir şekilde anlatılmasıdır. Ne garip ve acıdır ki Hz. Peygamber, hayatını sıradan bir beşer olarak sürdürmesine karşın, müslümanlar onu beşer üstü, sürekli mucize gösteren biri olarak gösterme yarışına girmiştir. Gerek Hz. Peygambere duyulan hasret, muhabbet gerekse gayri müslimlerle gerçekleştirilen birtakım tartışmalardan beslenen bu yaklaşımlar neticesinde, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin başlangıcı doğumu anına kadar götürülmüş, peygamberlik öncesi dönemde yüzlerce işaretin ortaya çıktığını ispat etmek için büyük bir çabanın içerisine girilmiştir.¹⁹⁰ Çoğunluğunu hadis ulemasının kaleme aldığı bu eserlerde Hz. Peygamber'in hayatı; doğumu öncesinden başlamak üzere mucizevî anlatımlarla oluşturulmuş, böylece de peygamberimizin insanî yönü büyük oranda ihmal edilmiştir. Hadis ve siyer eserlerinde ilk zamanlar mucizeler sınırlı sayıdayken, sonraki süreçte üç bine hatta üç bin beş yüze kadar ulaşan mucizelerden söz edilir olmuştur.¹⁹¹ Bunda hıristiyanların ve yahudilerin Hz. Peygamber'in hissî mucizesinin bulunmadığı gerekçesiyle onun nübüvvetine itiraz etmiş olmalarının¹⁹² önemli bir etkisi olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır.

Ancak bu durumun en önemli sebeplerinden biri de hiç şüphesiz nûr-i Muhammedî düşüncesidir. Zira bu anlayış hem peygamber tasavvurunu yaralamış hem de Hz. Peygamber'in nübüvveti ile ilgisi olmayan pek çok hususun nübüvvet

¹⁹⁰ Erul, *a.g.e.*, s. 39, 72.

¹⁹¹ Hz. Peygamber'in başından ayaklarına kadar sayılamayacak kadar mucizesinin bulunduğu, bunların binde birinin bile anlatılmasının mümkün olmadığı da iddia edilmiştir. (Bkz. Altıparmak, *Altıparmak İslam Tarihi*, s. 740).

¹⁹² Bkz. Taberî, *ed-Dîn ve'd-Devle*, s. 48-51.

delili olarak değerlendirilmesine etki etmiştir. Ancak sahih hadis kaynaklarında yer almayan birtakım zayıf ve uydurma rivayetlerden hareketle Hz. Peygamberi ilk varlık olarak sunmaya çalışmak, diğer peygamberlerin mucizeleri ile onun mucizelerini yarıştırmak, üstün ahlâkî vasıfları, temiz sîreti dururken bununla yetinmeyip saçını, sakalını, terinin kokusunu ve teninin yumuşaklığını ön plana çıkararak bunları peygamberliğinin delilleri arasında sunmak kanaatimizce doğru bir yaklaşım değildir. Bu tutum hem Kur'an-ı Kerim'de ifade edilen beşer peygamber anlayışına taban tabana zıt, hem de peygamberin gönderiliş amacına aykırıdır.

Bazı delâil çalışmalarında Hz. Peygamber'in ne gündüzleri ne de ay ışığında gölgesinin olmadığı iddia edilmesi, buna gerekçe olarak da onun nûr oluşundan bahsedilmesi¹⁹³ bu durumun en iyi açıklayan örneklerdendir. Benzer şekilde onun özel yaratılışı sayesinde diğer insanların görüp işitemediği şeyleri görüp işitebilmesi, cinsel gücünün diğer insanlardan üstünlüğü gibi hususlara dair haberler delâil eserlerinin zamanla vazgeçilmezi haline gelmiş ve Hz. Peygamber'e ait her şey mucizevî bir anlatımla aktarılmıştır. Çoğu zayıf ve uydurma hadislerden oluşan bu rivayetleri Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil saymak akıllıca bir tutum olmayacağı gibi, onun delillerinin güçlü oluşu ve fazlalığı buna ihtiyaç da bırakmamaktadır. Fakat ne yazık ki, bazı delâil müellifleri bu gerçeği bilmelerine rağmen zikredilen özellikteki haberleri eserlerine alma konusunda birbirleri ile yarış içerisinde olmuşlardır.

Aslında Hz. Peygamber'in vücut özelliklerini incelediğimizde onun özel bir semâile sahip olduğunu açıkça görmekteyiz. Fakat bu özellikler peygamberliği kanıtlamada tek başlarına bir anlam ifade etmemektedir.¹⁹⁴ Kanaatimizce bu özelliklerin bazılarını taşımak, peygamberlik vazifesini yerine getirebilmenin bir gereği olarak kabul edilmeli, doğrudan nübüvveti kanıtlayan deliller olarak görülmemelidir. Bu yüzden Hz. Peygamber'in bedeninde bulunan birtakım özelliklerin mucize kabul edilerek bu vasıflardan hareketle onun peygamberliğini kanıtlama yöntemi, bize göre isabetli değildir. Zira yukarıda bahsi geçen özelliklerin mucize sayılması ve bunun neticesinde de bütün bu özelliklerin bir araya gelmesinin Hz. Peygamber'in peygamberliğini kanıtlayan delillerden olduğunu iddia etmek bizi

¹⁹³ Suyûtî, *Hasâisü'l-Kübrâ*, I/68.

¹⁹⁴ Bkz. Neseî, *Tabsira*, II/56.

yanlışa götürecektir. Ancak bu özelliklerin Hz. Peygamber'e inanılmasını kolaylaştırdığını, tebliğ faaliyetlerini sağlıklı yürütebilmesine imkân sağladığını da görmezden gelemeyiz. Elbette peygamber fiziki bakımdan da bazı özellikler taşımalıdır ama bu onun peygamberliğini kanıtlamadan ziyade, tebliğ faaliyetini yerine getirebilme açısından önem arz eder. Netice olarak bedenî vasıflar ile peygamberliği doğrulamanın, Kur'an'ın yöntemine uygun olmadığını söylemeliyiz.

Fakat şunu da ifade etmeliyiz ki Hz. Peygamber'i sürekli mucize gösteren bir elçi olarak anlatmanın onun beşer peygamber oluşunu gölgede bırakacağını, yarı ilah yarı beşer bir peygamber tasavvurunu ortaya çıkaracağını savunmak ve bunu yaparken de peygamberi vahiy alma dışında diğer insanlarla tamamen aynı olarak değerlendirmek de doğru bir yaklaşım değildir. Şöyle ki muteber hadis kaynaklarında ve ilk siyer kitaplarında yer alan Hz. Peygamber'e ait mucizelerin sınırlı sayıda olduğu bilinmektedir. Burada vurgulanması gereken şey zaman içerisinde Hz. Peygamber'in mucizelerinin sahih kaynaklarda yer almayan rivayetlerle artırıldığıdır. Ancak problem mucize sayısının fazlalığı değil, Hz. Peygamber'i beşer üstü özelliklere sahip biri olarak tanıtan rivayetlerin onun beşer kimliğine zarar vermesi ve bu durumun beşer üstü peygamber tasavvurlarına yol açmasıdır.¹⁹⁵ Hem biz peygamberin çok fazla hissî mucize göstermesinin onu beşer üstü bir konuma götüreceğini söylersek, Kur'an'da kendilerine pek çok hissî mucize verildiği sabit olan peygamberlerin¹⁹⁶ beşeriyetini nasıl izah edeceğiz?

Öte yandan Kur'an'da beşer vurgusunun yapıldığı ayetlerden hareketle Hz. Peygamber'in hissi mucizesinin olmadığını iddia etmek de doğru bir yaklaşım değildir.¹⁹⁷ Nitekim batı bilim anlayışının tesirinde olan bazı bilginler katı bir determinizme meylenmiş ve nübüvveti manevi bir olgu yerine bir meleke/kabiliyet şeklinde açıklamışlardır. Bu katı determinizm anlayışı, tabiatla ilahi müdahaleyi kabul etmeyen deizme götürmektedir. İşte din adına uydurulmuş hurafelere tepki olarak mucizeleri yok saymak ya da rasyonelleştirmek bir fayda getirmeyecektir. Çünkü bu

¹⁹⁵ Bu anlayışın ateizmin yaygınlaşmasına olan etkileri için bkz. Coşkun, *Ateizm ve İslam*, s. 128-137.

¹⁹⁶ Kur'an'da Hz. Musa ile Hz. İsa'ya ait pek çok hissî mucizeye yer verilmiştir. Örnek olarak bkz. A'râf, 7/133; Neml, 27/12; Şuarâ, 26/32-46, 60-66; Âl-i İmrân, 3/49; Maide, 5/110; Maide, 5/112-115.

¹⁹⁷ Konuya dair geniş bir değerlendirme için bkz. Günaydın, Fatma, *Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde Peygamberlerin İsmeti*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, s. 93-101.

durum tabiatta ilahi müdahaleyi kabul etmemeyi, yani deizmi güçlendirir. Oysa Allah'ın kendi koyduğu işleyişi istisnai olarak değiştirme kudreti ve bunun gerçekleşmesi, bu işleyişin inkârı anlamına gelmemektedir. Zira önemli olan dini tamamıyla harikulâde hadiselerle indirgememek, onun mana ve mesajını ikinci plana itmektir.¹⁹⁸ Mucize'den beklenen şartları taşıyorsa da Hz. Peygamber'in elinde gerçekleşen hissî harikaların mevcudiyetinden haberdarız. Elbette burada Hz. Peygamber'in hissî mucizesinin olup olmadığını tartışacak değiliz. Fakat mucizeleri sadece “meydan okuma” ile birlikte olan mucizelerle sınırlamayı doğru bulmadığımızı belirtmeliyiz. Zira onun meydan okuma mucizesi olduğu gibi nusret/yardım ve ikram mucizeleri de vardır. Nitekim Bedir savaşında meleklerin Müslümanlara yardımda bulunması,¹⁹⁹ benzer şekilde Bedir'de aniden yağmurun yağması,²⁰⁰ Hz. Peygamber'in nusret mucizelerindendir. Hz. Peygamberin elinde zuhur eden yemeğin bereketlenmesi ve suyun çoğalması gibi²⁰¹ hadiseler ise mü'minlerin imanını güçlendirmek ve kendilerini gönül huzuruna kavuşturmak için lütfedilen mucizelerdir.²⁰²

Şurası da önemlidir; kâfirlerin sürekli mucize talebinde bulunmaları, Hz. Peygamber'in hissî mucizesinin olmadığı anlamına gelmez. Zira Kur'ân'da mucizesi anlatılan peygamberlerden de pek çok mucize talep edilmiştir. Zaten Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın hissî mucize göndermeyişi değil, kişilerin taleplerine göre hissî mucizelerin gösterilmediğine vurgu yapılmıştır.²⁰³

“*Bizi mucizeler göndermekten alıkoyan şey, öncekilerin bunları yalanlamış olmasıdır.*”²⁰⁴ Yani Hz. Muhammed'e pek çok meydan okuma mucizesi verilebilirdi fakat bu açık mucizeler kabul edilmediğinde toplumun helaki gerekecekti. Oysa Allah,

¹⁹⁸ Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları*, s. 183.

¹⁹⁹ Âl-i İmrân, 3/123-128.

²⁰⁰ Enfâl, 8/9-11.

²⁰¹ Bkz. Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 50-51.

²⁰² Topaloğlu vd., *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 186-187.

²⁰³ Bkz. Çağlayan, Harun, “Nübüvvet ve Mucize”, *Sistematik Kelam*, Lisans Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 276.

²⁰⁴ İsrâ, 17/59.

son elçisini alemlere rahmet olarak göndermiş, bu yüzden de mucize gösterdiğinde kendisine inanılmayacağını bildiğinden ümmetinin kökünü kazımak istememiştir.²⁰⁵

Bilindiği gibi önceki peygamberlerin hidayet mucizeleri ile Hz. Peygamber'in hidayet mucizesi arasında bir mahiyet farkı vardır. Onlar peygamber olduklarını kanıtlayabilmek için hissî mucize gösterirken, Hz. Peygamber ise mesajını ve yaşamını delil olarak sunmuştur. Artık yeni süreçte peygamberin misyonu ile ilgisi bulunmayan hissî mucizeler yerine her zaman geçerliliğini sürdürecektir aklı/manevî mucize ön plana çıkmıştır.²⁰⁶ Hz. Peygamber, insanların hislerine değil akıllarına hitap ederek iddiasının doğruluğunu kanıtlamaya gayret etmiştir. Kuşkusuz bunda son peygamber oluşunun etkisi büyüktür. Nitekim Ebû Hureyre'den (ra) nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Peygamberlere kendi dönemlerindeki insanların inandıkları mucizeler verilmiştir. Bana verilen mucize ise Allah'ın bana vahyettiği (Kur'an-ı Kerim)dir.”²⁰⁷

Ayrıca Hz. Peygamber'in mucize göstermesi kendisinin örnekliğine bir zarar getirmez. Zaten bunun aksi doğru olmuş olsaydı peygamberler mucize gösterdikleri için toplumlarına örnek olamazlardı.²⁰⁸ Fakat durum böyle değildir. Hz. Peygamber cahiliye toplumunu kısa sürede çok ahlâklı ve hassas insanlara dönüştürebilmiştir. Kaldı ki o, yaşamını mucizelerin gölgesi altına sığınarak sürdürmemiş²⁰⁹, daima sahada yer almış, tebliğ vazifesini sürdürürken karşılaşmış olduğu zorluklara Rabbinden gelen yardım sayesinde göğüs germiştir. Yani onun sîretine baktığımızda karşımızda her sıkıntıya düştüğünde mucize gösteren elçi profili yoktur. Zaten böyle olsaydı, örnek alınması mümkün olmazdı. Hz. Peygamber öncelikle fiziki yapısıyla değil, ahlâkî özellikleri ve temiz yaşantısıyla örnek olmuştur. Bu durumda onun zatına isnad edilen rivayetlerin örnekliğini ortadan kaldırdığı düşüncesi bize göre isabetli değildir.

²⁰⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, VIII/305-306.

²⁰⁶ Bulut, “Hz. Peygamber'in Hidayet Mucizesinin Evrensel Boyutu”, s. 166.

²⁰⁷ Buhârî, *Fezâilü'l-Kur'an* 1.

²⁰⁸ Oysa pek çok mucizesi bulunan Hz. İbrahim, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber ile birlikte “üsve-i hasene” (en güzel örnek) olarak zikredilmiştir. (Mümtehine, 60/4).

²⁰⁹ Kazancı, A. Lütfî, *Çeşitli Yönleriyle Nübüvvet Kavramı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009, s. 93.

Buraya kadar Hz. Peygamber'in fiziki üstünlüklerine dair özelliklere yer vererek zikredilen hususiyetlerin, onun faziletini göstermede ve peygamberliğini doğrulamadaki rolünü ele almış olduk. Şimdi de onun üstün ahlâkî özellikleri ile eşsiz yaşantısından hareketle peygamber olup olmadığının bilinebilme durumunu inceleyeceğiz. Acaba Hz. Peygamber'in yaşantısı ve güzel ahlâk sahibi oluşu onun peygamberliğini kanıtlayan delillerden midir? Mucize olmadan sadece bu özelliklerden yola çıkarak onun peygamberliğini doğrulamak mümkün müdür? Şimdi bu soruların cevabını bulmaya çalışacağız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN NÜBÜVVETİNE DELÂLETİ BAKIMINDAN AHLÂKÎ ÖZELLİKLERİ

HZ. MUHAMMED'İN NÜBÜVVETİNE DELÂLETİ BAKIMINDAN AHLÂKÎ ÖZELLİKLERİ

Peygamberler; yaratılış, huy, akıl, zekâ, doğruluk, eminlik bakımından insanların en üstünüdürler. İnsanların kendilerinden nefret etmelerine neden olabilecek kusurlardan uzaktırlar. Onlar, Allah'tan aldıkları vahyi olduğu gibi insanlara ulaştırırlar. Peygamberlerde bulunan doğru sözlülük, güvenilirlik, zekilik ve ismet gibi özellikler, onların tebliğ vazifelerini yerine getirmede ve gönderildikleri toplumlara örnek olmada olmazsa olmazdır. Allah Tealâ Kur'ân'da Nuh, İsmail, Lût, Yûsuf, Eyyûb, Musa, Hârûn, Dâvûd, Süleymân, İlyas, Elyesa, Yûnus, Zekeriyya, Yahya ve Îsâ peygamberleri insanlara örnek olarak sunmuş ve bütün peygamberlerin salih kullar olduğunu bildirmiştir.¹ Onlar bu özellikleri ile kendilerine güven duyulmasını sağlamış ve yaşantılarıyla toplumlarına en güzel örnek olmuşlardır.

Elbette insanlara en güzel örnek olmak üzere gönderilen, dünyada ve ahirette mutluluğa ulaşmanın yöntemini gösteren son peygamber Hz. Muhammed (sav), diğer peygamberlerde olduğu gibi üstün insanî özelliklerle donatılmıştır. Onun ahlâkına dair hususiyetler, sayılması mümkün olmayacak derecede çoktur.² Peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed (sav) de tıpkı diğer peygamberler gibi Kur'ân-ı Kerim'de üstün insanî nitelikleriyle anlatılmış, övülmüştür. Nitekim daha ilk inen ayetlerden birinde onun için “*Sen elbette üstün bir ahlâka sahiptin*”³ ifadesi yer almaktadır. Hz. Âişe de onun üstün ahlâkına vurgu yapmış, kendisine Hz. Peygamber'in ahlâkı sorulduğunda o, “Hz. Peygamber'in ahlâkı Kur'ân'dı”⁴ diyerek, Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı sadece tebliğ etmediğini, aynı zamanda tüm hayatında tatbik ettiğini vurgulamıştır. Zaten Hz. Peygamber'in “Ben, (başka değil, sadece) güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim”⁵ hadisi de bu durumu açıklar mahiyettedir. İşte Kur'ân'da üstün bir ahlâka sahip olduğu vurgulanan Hz. Peygamber, âlemlere rahmet olarak gönderilmiş,⁶ iman edenler için rahmet olan,⁷ şahit, müjdecisi

¹ En'âm, 6/84-86.

² Neseî, *Tabsira*, II/54.

³ Kalem, 68/4.

⁴ Müslim, *Müsafirîn* 139; Ebû Dâvûd, *Tatavvu'* 26.

⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/400 (nr. 8939).

⁶ Enbiyâ, 21/107.

⁷ Tevbe, 9/61.

uyarıcı olarak etrafını aydınlatan bir ışık/kandildir.⁸ Hz. Peygamber, nübüvvet görevini ise şöyle özetlemiştir:

“Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev inşa eden kimseye benzer. O kimse evi güzelce yapıp mükemmel hale getirmiş fakat bir köşede sadece bir tuğla yeri boş kalmıştır. İnsanlar bu evi dolaşırlar, ona hayran olurlar ve şöyle derler: ‘Keşke şu tuğla da yerine konulmuş olsaydı.’ İşte ben, o (yeri boş bırakılan) tuğlayım; ben peygamberlerin sonuncusuyum.”⁹

Hz. Peygamber’in gerek peygamberlik iddiası öncesindeki gerekse risâleti sonrasındaki yaşantısı, halleri/davranışları peygamberliğini kanıtlayan delillerden kabul edilmiştir.¹⁰ Nübüvvetini ispata yönelik delâilü’n-nübüvve literatüründe ve kelâm kitaplarında, Hz. Peygamber’in şemâili ve ahlâkı önemli bir yere sahiptir.¹¹

Hz. Peygamber’in evvela peygamberlik görevi öncesindeki yaşantısının özelliklerine yer vermek istiyoruz. Zira onun bu dönemde güzel ahlâkı ile ön planda olması ve toplumu tarafından en güvenilir insan kabul edilmesi, nübüvvetinin doğruluğunun delillerindendir. Bunun yanında onun bu görev için herhangi bir hazırlık sürecinden geçmemiş olması da yine nübüvvetinin en önemli delillerindendir.

3.1. Peygamberlik Öncesi Dönemde Öne Çıkan Özellikleri

3.1.1. Nübüvvet Öncesi Dönemde Hz. Peygamber’in Ahlâkı

Hz. Peygamber’in vahiy almadan önceki dönemde nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu görebilmek için bu zaman dilimindeki hayatının temel özelliklerini açıklamak faydalı olacaktır.

Hz. Peygamber, peygamber olarak görevlendirilmeden önce toplumunda çok ön planda olan bir kimse değildi. Bu zaman diliminde Mekkeliler onun siyasi karizmasına değil üstün ahlâkî özelliklerine şahit olmuşlardır. Nitekim o,

⁸ Ahzâb, 33/45-46.

⁹ Buhârî, Menâkıb 18.

¹⁰ Mer’i, Hüdâ Abdülkerim, *el-Edille ala Sıdkî’n-Nübüvveti’l-Muhammediyye ve Reddü’ş-Şübühât anhâ*, Dâru’l-Furkan, Amman 1991, s. 299.

¹¹ Örnek olarak bkz. Isfahânî, *Delâilü’n-Nübüvve*, I/181-184, II/627-640; Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, I/268-364; Mehrân, Muhammed Beyyûmî, *es-Siretü’n-Nebeviyyetü’ş-Şerife: fi’l-Kazâyâ ve’ş-Şemâil ve Delaili’n-Nübüvve ve’l-Hasais*, Dâru’n-Nehdati’l-Arabiyye, Beyrut 1990, III/213-270.

peygamberlik öncesinde dürüstlüğü, güvenilirliği ve mertliği ile ön plana çıkmış,¹² bu yüzden kendisine *el-emîn/güvenilir* sıfatı layık görülmüştür.¹³ Doğrusu, içinde bulunduğu toplumdan farklı davranış kalıpları benimsemiş olan, onların ataları gibi bir yaşantı sergilemeyip başka davranışlar teklif eden Hz. Peygamber'i buna rağmen emin olarak görmeleri dikkat çekicidir.¹⁴

Peygamber olarak görevlendirilinceye kadarki kırk yıllık yaşantısına baktığımızda onun, içinde yetiştiği cahiliye toplumunun kötü alışkanlıklarından uzak kaldığını görüyoruz.¹⁵ Siyer kaynaklarında Allah Teala'nın Hz. Peygamber'in peygamber olmasını murat ettiğinden kendisini kusur ve ayıplardan koruyarak gözetim altında tuttuğundan söz edilir.¹⁶ Hz. Peygamber, nübüvveti öncesinde putlar adına kesilen kurban etlerinden yememiştir.¹⁷

Fakat burada şunu ifade etmeliyiz ki, toplumunda aşırılıklarından uzak bir şekilde yaşamaya gayret eden tek kişi Hz. Peygamber değildi. Varaka b. Nevfel, Osman b. Huveyris ve daha birçok kişi de putlara tapmak, zina etmek, içki içmek gibi aşırılıklardan uzak kalarak sade bir hayatı tercih etmişlerdir. Ancak Allah Rasûlü'nün, döneminin tüm kötülüklerinden uzak kalabilmesi, toplumu tarafından güvenilir, dürüst biri olarak tanınması, asla bir yalanına dahi şahit olunmayışı, onun ahlâkının yüceliğini gösterir ki, o toplumda böyle bir hayata sahip olmak hiç de kolay bir iş değildir. Dolayısıyla o dönemde Hz. Peygamberin dışında düzgün bir hayatı benimseyen insanların mevcudiyeti, kendisini “ortalama bir insan”¹⁸ olarak görebilmemiz için yeterli değildir. Çünkü kırk senelik süre zarfında kavminin tüm kötü alışkanlıklarından uzak kalması ve kendisine güvenilir lakabının layık görülmesi, onun çok özel bir ahlâka sahip olduğunu gösterir.

¹² Müslim, İman 355; Buhârî, Tefsîr (Alak) 1.

¹³ Bkz. İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 130; Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 1221; Köksal, Asım, *Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed ve İslamiyet*, Işık Yayınları, İzmir 2008, VII-VIII/894-895; Corcî Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, çev. Nejdet Gök, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, I/58-59.

¹⁴ Daryal, A. Murat, *İslâm'ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açısından Tahlili*, İFAV Yayınları, İstanbul 2014, s. 78-82.

¹⁵ Apak, Âdem vd., *İslâm Tarihi ve Medeniyeti: Hz. Peygamber Dönemi*, Siyer Yayınları, İstanbul 2018, I/180.

¹⁶ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 130.

¹⁷ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 176.

¹⁸ Balcı, İsrail, *Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016, s. 301.

Hız. Peygamber'in nübüvvet öncesinde sahip olduğu ahlâkı iyi anlayabilmek için içinde yaşadığı toplumun ahlâk anlayışına bakmakta fayda vardır.

Cahiliye döneminde en yüksek ahlâk ideali mürûe (mürüvvet) kavramıyla ifade edilirdi ve bu kelime cömertlik, yiğitlik, cesaret, sabır, güvenilirlik ve doğru sözlülük gibi anlamları içinde barındırırdı.¹⁹ Ancak bu kavram yüksek ve evrensel bir ahlâk anlayışını ifade etmekten tamamen uzak olup dünyevi ve kabileci bir karaktere sahipti. Onlar, ahiret inancına sahip olmadıklarından mümkün olduğunca dünyanın zevklerini elde etmeyi gaye edinmişlerdi.²⁰ Bu dönemin tüm ahlâki faziletlerinin ardında kişinin veya kabilenin gurur, şeref, öfke ve kavmiyet gibi duygularını tatmin etme, asâlet, cömertlik ve yiğitlikle şöhret elde etme, saygı görme, insanlarda hem korku hem de hayranlık duygusu uyandırma gibi arzular vardı.²¹ Bu dönemde yumuşak huylu, sabırlı, affedici, konuksever olma; mazluma, ihtiyaç sahibine, komşuya yardımcı olma, zayıf durumdaki insanları koruma gibi özelliklere sahip kişiler, kabileleri tarafından şâni yüce, kâmil bir adam olarak nitelenirdi.²² İslâm öncesi Arapların gözünde, büyükleme ve itaati kabul etmeme asalet göstergeleri olarak algılanırken tevazu ve teslimiyet ise utanılacak şeylerden kabul ediliyor, zayıf ve aşağı tabakadan insanların özelliğı görülüyordu.²³

Böyle bir ortamda yetişmesine rağmen Hız. Peygamber'in doğup büyüdüğü çevrenin ahlâkından etkilenmeyişi ve masum kalabilmesi, en güzel ahlâkın timsali oluşu onun en önemli mucizesi kabul edilebilir.²⁴

Hız. Peygamber bu dönemde kâhinlik, şairlik, hakemlik, yiğitlik, cengâverlik, zenginlik gibi cahiliye Arap toplumunca itibar edilen özelliklerle gündeme gelmemiştir. Çünkü o, gençlik döneminde zamanın o toplumda bir liderin taşıması

¹⁹ Bkz. Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul 2013, s. 139-180; Câbirî, Muhammed Âbid, *Arap Ahlakî Aklı*, çev. Muhammet Çelik, Mana Yayınları, İstanbul 2019, s. 645-676; Çağrııcı, Mustafa, *İslâm Düşüncesinde Ahlak*, Dem Yayınları, İstanbul 2016, 19-20; Apak vd., *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, I/128-129.

²⁰ Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, s. 101; Çağrııcı, *İslâm Düşüncesinde Ahlak*, s. 23.

²¹ Çağrııcı, *İslâm Düşüncesinde Ahlak*, s. 21-24. Ayrıca bkz. Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlakî Kavramlar*, s. 126-128; Corcî Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, II/241-245, 619-624.

²² Câbirî, *Arap Ahlakî Aklı*, s. 645-650; Erul, *a.g.e.*, s. 292.

²³ Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlakî Kavramlar*, s. 69.

²⁴ Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, s. 206.

gereken özelliklere sahip değildi.²⁵ Nitekim cahiliye döneminde bir kimsenin kabile reisi veya ordu komutanı olabilmesi için iyi kılıç kullanması, zengin bir aristokrat olması ve pek çok erkek evlada sahip bir aile reisi olması gerekiyordu. Oysa kaynaklarda Hz. Peygamber'in bu özellikleri taşıdığına dair bilgi mevcut değildir.²⁶ O, sessiz, mütevazı, alçak gönüllü bir tüccardı ve herhangi bir askeri eğitim almamıştı.²⁷ Fakat bütün bunlar onun toplum içinde pek ön plana çıkmadığını gösterse de bu durum toplumunda kaybolan biri olduğu²⁸ anlamına gelmez.²⁹ Hem zaten o buluş çağına geldiğinde, kavminin en güzel ahlâklısı, en üstün erkeği ve en güvenilir insanı kabul edilmiştir.³⁰

Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi dönemde meydana gelen siyasi, askerî ve hukukî hadiselerin içerisinde aktif bir rolünün olmayışı önem arz eder. Bu dönemde Hz. Peygamber, birkaç olaya katılmış olsa da önemli bir görev icra etmemiş, dolayısıyla toplumunun dikkatini üzerine çekmemiştir. Zaten onda doğumundan itibaren görüldüğü iddia edilen hissî harikalar gerçek olsaydı bu döneme ait kaynaklarda mutlaka yer alırdı. Oysa eldeki kaynaklar incelendiğinde Hz. Peygamber'in delikanlılık döneminin on yılı hakkında neredeyse hiçbir bilgiye ulaşılammıştır.³¹

Kaldı ki sade yaşantısı ve güzel ahlâki özellikleri ile tanınan Hz. Peygamber'i çağdaşları nübüvmete layık görmemiş, Mekke'nin ileri gelenlerinden Velîd b. Muğîre bu durumu şöyle açıklamıştır: “Nasıl olur da ben Kureyş kabilesinin büyüğü ve başkanı iken bana değil de Muhammed'e vahiy geliyor? Nasıl olur da Sakîf kabilesinin başkanı Ebû Mes'ûd Amr b. Umeyr varken ona vahiy geliyor? Biz ikimiz bu iki şehrin (Mekke ve Taif) başkanlarıyız.”³²

²⁵ Derveze, *a.g.e.*, s. 456.

²⁶ Apak, Âdem, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi I*, Ensar Yayınları, İstanbul 2018, s. 126.

²⁷ Mevdûdî, *a.g.e.*, s. 86.

²⁸ Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, s. 104.

²⁹ Öz, Şaban, *Farklı Siyeri Okumak*, Araştırma Yayınları, İstanbul 2015, s.122.

³⁰ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 130.

³¹ Bkz. Erul, *a.g.e.*, s. 46-47; Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, s. 103-104, 109.

³² İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II/15.

Aslında peygamber seçilmenin sadece Allah'ın dilemesi ile mümkün olduğu gerçeği Kur'an'da birçok çok ayette ifade edilmiştir.³³ Velîd b. Muğîre'nin, Allah Rasûlü'nün peygamber seçilmesi karşısında tutunduğu tavra Kur'an'ın cevabı ise şöyle olmuştur:

“Bu Kur'an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya!” dediler. Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır.”³⁴

Görüldüğü gibi oldukça sade bir yaşantısı olan ve toplumu içinde güzel ahlâkı dışında pek dikkat çekmeyen Hz. Muhammed'in (sav) peygamber seçilmesini, Mekke'nin ileri gelenleri hazmedememiştir.³⁵ Zira onlar, kendilerini gerek makam ve mevki olarak gerekse zenginlik, itibar ve nüfuz sahibi olmak yönünden daha önde görüyorlardı.³⁶ Fakat Allah, peygamberleri kendisinin seçtiği gerçeğini hatırlatarak onların itirazlarının anlamsızlığını açıklamıştır. Buradan anlıyoruz ki, peygamber seçilmek için her konuda toplumun en önde gördüğü kişi olmaya gerek yoktur. Zenginlik, şöhret, vs. özellikleri taşıyor olmak peygamber seçilme sebebi değildir. Nitekim Allah, kulları arasından uygun gördüklerini bu kutsal vazife için seçmiştir.

Hz. Peygamber'in güvenilirliği ve toplumdaki saygınlığı anlatılırken onun Kâbe hakemliği yapması örnek gösterilir. Fakat o, peygamberliği öncesinde insanlar arasında vuku bulan hadiselerin çözümünde kendisine başvurulmuş hakemlerden değildir. Nitekim Hacerü'l-Esved'in yerine konulması meselesinde Hz. Peygamber, bu işi halletmesi için kendisine müracaat edilen bir kimse değildir. Oysa o dönemde hakemlik, anlaşmazlığa düşen kişilerin bizzat hakemin huzuruna giderek durumlarını anlatmaları ve çözüm talep etmeleri şeklindeydi. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in Kâbe hakemliği olayı, o dönemde yaygın olan hakemlikten farklıdır. O, döneminde hakem

³³ En'âm, 6/124; Nahl, 16/2; Meryem, 19/30; Kasas, 28/7.

³⁴ Zuhuf, 43/31-32.

³⁵ Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'in nübüvvetine yönelttiği itirazlar ve değerlendirmesi için bkz. Dalkılıç, Bayram, “Hz. Muhammed (sav)'in Peygamberliği Aleyhinde İleri Sürülen Gerekçe ve İlkelerin Özellikleri Üzerine”, *Hz. Muhammed (sav) ve Mesajı*, ed. M. Mahfuz Söylemez, İslami İlimler Dergisi Yayınları, Çorum 2014.

³⁶ Derzeve, *a.g.e.*, s. 348-349.

olarak görülmediği gibi hakemlik yaptığını gösteren başka bir örnek de bulunmamaktadır.³⁷ Fakat bu hadise cereyan ederken ihtilaf halindeki grubun Hz. Peygamber'i gördüklerinde rahatlaması ve "Bu, kendisine güvenilen kimsedir, aramızda vereceği hükme razıyız"³⁸ demesi, Allah Rasûlü'nün peygamberliği öncesi dönemde dürüstlüğüyle öne çıktığını gösteren hususlardandır.

Fakat temiz karakteri, efendi kişiliği ile öne çıkan Hz. Peygamber'in ileride büyük bir insan olacağı ne kendisi ne de toplumu tarafından öngörülmişti.³⁹ Zira onun nübüvvet öncesi yaşamında göze çarpan husus, sadece güzel ahlâkıydı. O bu dönemde, sergilediği olağanüstülüklerle gündeme gelmemiştir. Buna karşın siyer literatürüne baktığımızda, onun peygamberlik öncesi yaşamının mucizelerle donatıldığına şahit oluruz. Aslında Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatı hakkında çok fazla güvenilir bilgiye sahip olduğumuz söylenemez.⁴⁰ Onun oldukça sade ve dikkat çekici olmayan peygamberlikten önceki yaşamı, daha sonra ortaya çıkan peygamber tasavvurlarıyla zenginleştirilmiştir.⁴¹ Şüphesiz bunda onun nübüvvet öncesi dönemindeki delilleri artırma düşüncesi etkili olmuştur. Ancak bu durum Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi dönemde peygamberliğine işaret eden delillerinin olduğu gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır.

Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesindeki yaşamı, Kur'an'da peygamberliğinin bir delili olarak sunulmaktadır. Nitekim Mekkeli müşriklerin itirazlarına karşı *De ki: "Eğer Allah dileseydi, ben size onu okumazdım, Allah da size onu bildirmezdi. Ben sizin aranızda bundan (Kur'an'ın indirilişinden) önce (kırk yıllık) bir ömür yaşadım. Hiç düşünmüyor musunuz?"*⁴² ayeti bunu açıkça göstermektedir.

Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi dönemde nasıl biri olduğunu yakînen bilen Mekkeli müşrikler onu yalancılıkla suçlayamamış, bunun yerine onun bir insan olarak peygamberlik iddia etmesine itiraz etmişlerdir. Nitekim insanları İslâm'a davet etmeye başladığında pek çok suçlamaya maruz kaldığı halde, ahlâkına dair bir eleştiri

³⁷ Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 1*, s. 127-128.

³⁸ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 162.

³⁹ Mevdûdî, *a.g.e.*, s. 85.

⁴⁰ Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 1*, s. 126.

⁴¹ Erul, *a.g.e.*, s. 51.

⁴² Yûnus, 10/16.

almaması,⁴³ bu gerçeği ortaya koyar. Yine “*Onlar seni yalanlamıyorlar fakat o zalimler açıkça Allah’ın ayetlerini inkâr ediyorlar*”⁴⁴ ayeti de Hz. Peygamberin nübüvvet öncesinde doğru sözlü ve güvenilir biri olduğunu gösteren delillerden birisidir.

“*Gönülleri kesin olarak kabul ettiği halde, haksızlık ve büyüklenmelerinden ötürü onları (peygamberleri) bile bile inkâr ettiler ...*”⁴⁵ ayetinde de her ne kadar inanmadıklarını söyleseler de peygamberlere inanmayanların bunu haksızlık ve böbürlenme maksadıyla yaptıkları açıklanmıştır.

“Vallahi, ben onun söylediklerinin gerçek olduğunu biliyorum”⁴⁶ diyen Ebû Cehil’in, Allah Rasûlü’nün peygamber olduğunu bilmesine karşın ona tâbî olmayışı da bunu gösterir. Aslında Allah Rasûlü’nün yalancı olmadığını net bir şekilde bilen müşrikler, inkârları sebebiyle kendilerini şöyle diyerek avutmuşlardır:

“Muhammed, kendi vicdanında yalancı değildir. O, bile bile kimseyi aldatmaya yeltenmez, peygamberlik iddiasını da uydurma ve aldatma yoluyla yapmamıştır. Belki peygamberliğin sıhhatini hayal etmiş ve kendi vicdanında kendisinin peygamber olduğuna inanmış, bu iman ve inançla böyle bir iddiada bulunmuştur. Fakat onun inandığı peygamberlik, haber verdiği yeniden dirilmek ve kıyamet gibi şeyler, gerçekte olamayacak ve inanılmayacak hususlardır. Bu durumda, onun davası yalan değil, yanlışır. O, aldatmamış fakat aldanmış, peygamber olmadığı halde kendini peygamber sanmıştır.”⁴⁷

Nitekim Hz. Aişe, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve diğer samimi insanlar, Hz. Peygamber’in dürüstlüğünü ve Kur’an ayetlerinin ortaya koyduğu açık seçik gerçekleri dikkate alarak iman etmişlerdir. Fakat gururuna yenik düşen, kendilerinin ya da kabilelerinin çıkarlarının yok olacağından endişe duyan ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan inatçı müşrikler, çeşitli bahaneler ileri sürerek menfaatlerini,

⁴³ Buhârî, Bed’ü’l-vahy 1. Ayrıca bkz. Taftazânî, *Şerhu’l-Akâid*, s. 91.

⁴⁴ En’âm, 6/33.

⁴⁵ Neml, 27/14.

⁴⁶ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 276; Saîd Havvâ, *Allah Resûlü Hz. Muhammed*, çev. Halil Güneç, Hilal Yayınları, Ankara 1979, s. 21.

⁴⁷ Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, sad. İsmail Karaçam vd., Azim Dağıtım, İstanbul, III/414.

imtiyazlarını ve statülerini koruyabilmek için onun peygamberliğini kabul etmemişlerdir.⁴⁸ Nitekim Kur’ân’da müşriklerin sözü olarak aktarılan “*Seninle beraber doğru yolu izlersek yurdumuzdan sökülüp atılırız*”⁴⁹ ifadesi, onların Hz. Peygamber’in çağrısının doğru olduğunu bilmelerine rağmen, maddi ve manevi bazı imtiyazlarını kaybetme korkusuyla geleneklerinden kopamadıklarını açıkça göstermektedir.⁵⁰

3.1.1.1. Kur’ân’da Hz. Peygamber’in Ahlâkına Dikkat Çekilmesi

Kur’ân’da peygamberlerin nübüvvet öncesi yaşamlarına atıfta bulunulmuş ve üstün ahlâkî niteliklerine vurgu yapılmıştır. Hz. Salih’in toplum içinde kendisine ümit bağlanan biri olması,⁵¹ Hz. İbrahim’in genç yaşta fikrî olgunluğa sahip oluşu,⁵² Hz. Eyyûb’un sabrı,⁵³ ince ruhlu ve yumuşak huylu olması,⁵⁴ Hz. Yahyâ’nın efendiliği, iffet sahibi oluşu,⁵⁵ şefkati, ruhunun inceliği⁵⁶ bu özelliklerden bazılarıdır.

Kur’ân’da Allah elçilerinin toplumlari tarafından çok iyi bilindiklerinden, kendi içlerinden seçildiklerinden bahsedilmiş olması,⁵⁷ onların peygamberlik görevi öncesinde de temiz bir yaşantılarının olduğunu, toplumun hoşuna gitmeyecek ve kendilerinden nefret duyulmasına yol açacak şeylerden uzak durduklarını gösterir.

Aslında Allah Tealâ Hz. Peygamber’in muhataplarını; onun hallerini, yüce ahlâkını incelemeye davet ederek, onun peygamberlik iddiasında bulunan diğer insanlardan farkını gözler önüne sermiştir. Bakıldığında Hz. Peygamber’in hallerinin kâhin, sâhir/sihirbaz ve münecimlerin durumuna benzemediği kolayca anlaşılmaktadır. Onlar kafiyeli nesir ve vezinli şiirler söyler, murdar şeyler kullanır, şeytanlardan yardım diler, usturlaba bakar ve çeşitli hesaplar yaparlardı. Oysa Hz.

⁴⁸ Karaman, Hayreddin vd., *Kur’an Yolu*, DİB Yayınları, Ankara 2014, III/339. Ayrıca bkz. Derveze, *a.g.e.*, s. 156-158, 348-349.

⁴⁹ Kasas, 28/57.

⁵⁰ Bkz. Derveze, *a.g.e.*, s. 158, 262.

⁵¹ Hûd, 11/62.

⁵² Enbiyâ, 21/51.

⁵³ Sâd, 38/44.

⁵⁴ Tevbe, 9/114.

⁵⁵ Âl-i İmrân, 3/38-39.

⁵⁶ Meryem, 19/13.

⁵⁷ Bakara, 2/151; A’râf, 7/184; Yûnus, 10/16; Kâf, 50/2.

Peygamber, dürüstçe davranır, sükûnet ve vakar içinde yaşar, dünyanın geçici zevklerine kıymet vermez ve daima Allah'ı zikir ile meşgul olurdu.⁵⁸

Nitekim Hz. Peygamber Kur'an'da bedenî vasıflarından ziyade ahlâkî ve nebevi hususiyetleri ile anlatılmış ve övülmüştür. Peki bu özellikler nübüvveti ispatta bir anlam ifade eder mi? Yani peygamberin ahlâklı olması kendisinin gerçek peygamber olduğunu ispat eder mi? Diğer insanlar da ahlâklı olabildiğine göre ya da en azından ahlâklıymış gibi görünüp insanları kandırabildiğine göre bu özelliklerden hareketle nübüvveti ispat mümkün müdür? Bu soruların cevaplarını bulmada Hz. Peygamber'e ilk inanan Müslümanların, kendisine nasıl iman ettiklerine bakmamızda fayda vardır.

3.1.1.2. Hz. Peygamber'in Ahlâkının İlk Müslümanların İmanına Etkisi

İnsanlar, farklı bir iddia ile ortaya çıkan ve yaşamlarını bütünüyle değiştirecek hususları dile getiren, bunun yanında peygamber olduğunu iddia eden biriyle karşılaştıklarında, öncelikle iddia sahibinin güvenilir olup olmadığına bakarlar. İşte Allah Rasûlü, peygamber seçildiğini söylediğinde, onu tanıyan ve herhangi bir art niyet taşımayıp hakikatin peşinde olan insanlar kendisine hemen inanmıştır.

Şüphesiz ilk Müslümanların Hz. Peygamber'e inanmasında onun ahlâkî durumu son derece etkin bir rol oynamıştır. O, peygamberlik vazifesine hissî mucize/ler ile başlamamış, insanlara Kur'an'la tebliğde bulunmuştur. Çok sayıda insan, özellikle de yakın çevresi mucize görmeksizin Hz. Peygamber'e iman etmiştir.⁵⁹ Zaten Hz. Peygamber'in ilk eşi Hz. Hatice'nin yanı sıra ashâbın müslüman oluş hikâyeleri araştırıldığında onların Rasûlullah'a inanmalarında hissî mucize göstermesi değil, onun erdemli bir şahsiyet oluşunun ve getirdiği mesajların etkili olduğu açıkça görülecektir.⁶⁰ Mucize her ne kadar karşıdaki insanlar için ilzam edici/susturucu ve

⁵⁸ Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 52-53; a. mlf., *el-Kifâye*, s. 198.

⁵⁹ İbn Hazm, *el-Fasl*, II/1081-1083; Ahmed Mithat Efendi, *Beşâir-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyye*, (Her Peygamberin Müjdesi Son Peygamber), haz. M. Ali Seçkin, Kutupyıldızı Yayınları, İstanbul 2007, s. 81; Numânî, *Büyük İslâm Tarihi: Asr-ı Saadet*, çev. Ö. Rıza Doğrul, (I-V), İstanbul 1977, II/255.

⁶⁰ Bkz. İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 191-202; İbn Teymiyye, *Kitabu'n-Nübüvvât*, s. 885-886; İbn Haldun, *a.g.e.*, I/202-203; Numânî, Mevlâna Şibli, *Büyük İslâm Tarihi: Asr-ı Saadet*, II/190-191, 255-256. Ayrıca bkz. Bulut, H. İbrahim, "Mucizelerin Muhatapları Üzerindeki Etkileri", *Usûl*, 9 (2008), s. 168-169; Karadaş, Çağfer, *Hidayet Rehberleri Peygamberler*, Emin Yayınları, İstanbul 2013, s. 40; Yavuz, Yusuf Şevki, "İslam Tarihinin İlk Üç Asrında Mucize Algısı Üzerine Bazı Değerlendirmeler" isimli tebliğin müzakeresi, *Din Dilinde Mucize*, KURAMER Yayınları, İstanbul 2015, s. 214-215; İbiş, Fatih, "Hz.

aciz bırakıcı bir unsur olsa da, peygambere iman edenlerin çoğunluğunun mucizeden daha çok peygamberin ahlâkından etkilendikleri bir hakikattir. Yani ilk Müslümanların Hz. Peygamber'e inanıp güvenmeleri, peygamberlik iddiasını ve mesajını kabul etmelerini sağlamıştır. Aslında mucize, insanların peygambere inanmasını sağlamaktan ziyade inkarcıların düşmanlıklarını ve saldırılarını engellemede, mü'minlerin ise imanını sağlamlaştırmada önemli bir rol üstlenir.⁶¹

Hz. Hatice, Hz. Peygamber'in yardıma ve teselliye en çok muhtaç olduğu dönemlerde kendisini teskin eden en önemli kişi olmuştur. Hz. Peygamber'in o güne kadar normal bir hayata sahipken birdenbire sıra dışı bir tecrübe yaşaması kendisini endişelendirmiş, yalnız başınayken duyduğu sesler karşısında kâhinlere, şairlere benzemekten korkmuştur.⁶² Hz. Hatice, peygamberliğinin başlangıcında çeşitli endişeler içerisinde bulunan Hz. Peygamber'i teskin edip, kendisine moral vermiştir. Allah Rasûlü, kâhin olmaktan korktuğunu söylediğinde Hz. Hatice'nin kendisine verdiği cevap, onun risâletle görevlendirilmeden önceki ahlâkî durumunu özetler mahiyette olmuştur: "Hayır! Ey amcamın oğlu, böyle söyleme! Sen, emaneti hakkıyla yerine getirir, sıla-i rahim yapar, doğru söz söylersin. Gerçekten senin ahlâkın pek güzeldir."⁶³ Hz. Hatice'nin bu ifadesi aynı zamanda Kur'ân'ın ilk inen ayetlerinden birinde "*Sen büyük bir ahlâk üzeresin*"⁶⁴ şeklinde övülen Hz. Peygamber'in ahlâkını açıklamaktadır.

Allah Rasûlü, Hz. Ebû Bekir'e Kur'ân okuyup İslâm'a davet ettiğinde, kendisi hiç tepkide bulunmadan ve herhangi bir tereddüt yaşamaksızın Müslüman olmuş, onun peygamber olduğunu hemen tasdik etmiştir. Sahâbîler arasında sadece onun İslâm'a davet edildiğinde tereddüt etmeden, bahane göstermeden İslâm dinini kabul ettiği ifade edilir.⁶⁵

Muhammed'in (sav) Nübüvvet ve Risaleti", *İslâm İnanç Esasları*, ed. S. Sabri Yavuz-Faruk Sancar, Lisans Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 231-232.

⁶¹ Karadaş, *Hidayet Rehberleri Peygamberler*, s. 40.

⁶² Hz. Peygamber'in insanları uyarma sorumluluğunun mevcudiyeti, onu kâhin ve şairlerden ayıran özelliklerdendir. Bkz. Düzgün, Ş. Ali, "Kur'an'ın Oluşumu (Vahiy Süreci)", *Kelam Araştırmaları*, 5/2 (2007), s. 4.

⁶³ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 191; Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I/196.

⁶⁴ Kalem, 68/4.

⁶⁵ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 199.

Ancak bu örnekler peygamberliği kanıtlamada mucizeye gerek olmadığı şeklinde anlaşılmalıdır. Nitekim inanma mutlaka ispatın ardından gelmek durumunda değildir. İnsanlar, doğru söylediğinden emin oldukları kimseye delil görmeksizin inanabilmektedir. Fakat mucize insanların mazeretlerini ortadan kaldırmakta ve sorumlu tutulmalarını sağlamaktadır. Ayrıca mucize beklentisinde olmadan, peygamberlik iddiasında bulunan şahsın ahlâkından ve mesajından hareketle iman edenler olduğu gibi, mucizeden önce kafası karışık olup, şahit olduğu mucizenin akabinde ikna olup peygambere iman eden insanlar da vardır.⁶⁶

Nitekim Hz. Peygamber, Rum kralını İslam'a davet etmiş, o da Suriye'de Araplardan kimlerin olduğunun araştırılmasını istemiş ve Hz. Peygamber'in o zamanki düşmanlarından Ebû Süfyân huzuruna getirilmiştir. Ebû Süfyân, yalan söylediğinde yalanının ortaya çıkacağından çekindiği için, kralın kendisine yönelttiği sorulara doğru cevaplar vermiştir. Rum kralının Ebû Süfyân ile Hz. Peygamber hakkında yaptığı konuşmada Allah Rasûlü'nün iddiasının doğru olup olmadığını anlamaya yönelik sorduğu sorular önem arz eder. Heraklius, Ebû Süfyân'a Hz. Peygamber'in nesep durumunu, ailesinden daha önce peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin olup olmadığını, kendisine iman edenlerin zayıf mı yoksa kuvvetli kimseler mi olduğunu, kendisine inananların artıp artmadığını, herhangi bir yalanına rastlanılıp rastlanılmadığını, kendisi ile savaşıp savaşılmadığını ve neticesini, bir de son olarak Allah Rasûlü'nün kendilerine neyi emrettiğini sormuş ve aldığı cevapların ardından şöyle demiştir:

“Ben size onun aranızdaki nesebini sordum. Siz, onun aranızda nesep sahibi olduğunu söylediniz. Zaten peygamberler kavimlerinin en soylularının arasından seçilirler. Ben, ondan önce içinizden birinin böyle bir iddiada bulunup bulunmadığını sordum. Sen, “Hayır!” dedin. Şayet kendisinden önce içinizden böyle bir iddiada bulunan birisi olsaydı, onu örnek almış derdim. Ben, onu bu iddiasının öncesinde yalancılıkla itham edip etmediğinizi sordum. Sen, “Hayır!” dedin. Buradan anladım ki insanlara karşı yalan söylemeyen biri Allah hakkında yalan söylemez. Sana ataları arasında bir kral olup olmadığını sordum. Sen “Hayır!” dedin. Şayet

⁶⁶ İbn Hazm, *el-Fasl*, II/1081.

olsaydı onun krallığını arzuluyor derdim. Sana ona tâbi olanların halkın ileri gelenleri mi yoksa halk tabakası mı olduğunu sordum. Sen, ona zayıfların tâbi olduklarını söyledin. Zaten başlangıçta peygambere tâbi olanlar da böyle kimselerdir. Sana, ona tâbi olanlar artıyor mu yoksa eksiliyor mu diye sordum. Sen arttıklarını söyledin. İman tamamlanıncaya kadar bu hep böyledir. Sana onun dinini kabul ettikten sonra kızarak dönen var mı diye sordum. Sen “Hayır!” dedin. Kalplere işleyen iman işte böyledir. Sana onun ihanet edip etmediğini sordum. Sen “Hayır!” dedin. Zaten peygamberler ihanet etmezler. Sana sizin onunla, onun da sizinle savaşıp savaşmadığını sordum. Sen, onun savaştığını ve birinde onun diğerinde ise sizin galip geldiğinizi söyledin. Peygamberler böyledir, bazen sıkıntı çekseler de neticede onlar kazanır. Sana, onun size neyi emrettiğini sordum. Sen, sadece Allah’a ibadet etmenizi, putlara tapmamanızı, namazı, zekâtı, doğruluğu, iffeti ve namusu emrettiğini söyledin. İşte bunlar, bir peygamberin özellikleridir. Ben onun gönderileceğini biliyordum fakat sizin içinizden seçileceğini zannetmiyordum. Şayet söylediklerin doğru ise o, şu iki ayağımı bastığım yere sahip olacaktır.”⁶⁷

Bu örnekte de görüldüğü gibi Heraklius, Hz. Peygamber’in nübüvvetinin sıhhat durumunu araştırırken onun yaşantısını delil kabul etmiştir. Diyalogda Hz. Peygamber’e ait mucizelerin, birtakım üstün fiziki özelliklerinin gündeme gelmeyişi de dikkat çekicidir. Buradan anlıyoruz ki Hz. Peygamber’in iddiasında samimi olup olmadığını anlamaya çalışırken insanların tek kriteri mucize olmamış, peygamberlik iddiası öncesinde ve sonrasında onun nasıl davrandığı, neler yaptığı hususu önemli bir yer tutmuştur.

Yine uzunca bir rivayette Ebû Süfyân’ın şairlerin yanına gidip onlardan Kur’ân’a benzer şeyler söylemelerini talep ettiği fakat maksadına ulaşamayıp hüsrana uğradığı anlatılmaktadır. Şöyle ki Ebû Süfyân kime gittiyse eli boş dönmüş hatta bu gayreti Hz. Peygamber’e iman edenlerin sayısının artmasına sebep olmuştur. Onun medet umduğu her şair, Hz. Peygamber’in üstün ahlâkını dile getirmiş, onun hak peygamber olduğunu söylemiştir. Çünkü onlara göre Hz. Muhammed’in (sav) davet

⁶⁷ Buhârî, Bed’u’l-Vahy 7; Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâli’n-Nübüvve*, s. 946-948.

ettiği din haktır. Bunun aksi doğru olsaydı, dinini kabul edenlerin ahlâkı, davranışları güzel olmazdı. Kaldı ki onların açıklamalarına göre Hz. Peygamber, Arapların en güzel yaratılışa sahip olanı, en şerefli, en güvenilir, en hoşgörülüsü, en sabırlısı, en cömerti, en merhametlisi, en akıllısı kısaca en ahlâklısıydı.⁶⁸

Dikkat edilecek olursa her iki örnekte de Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğini doğrulamada hissî mucizeleri gündeme gelmemiş, ahlâkî üstünlükleri ile toplumu dönüştürme hususundaki başarısı göz önünde bulundurulmuştur.

Ancak tam aksine kendisine iman edenlerin büyük çoğunluğunu toplumun zayıf kesiminin oluşturuyor olmasından hareketle Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabul etmeyenler de olmuştur.⁶⁹ Nitekim ayak takımı olarak görülen, toplumun bu kesiminin Hz. Peygamber'e inanmak için hiçbir delile ihtiyaç duymadıkları, kendilerine bir davet ulaştığında doğrudan kabul ettikleri ifade edilerek bu durumun onun peygamberliğini doğrulamadığı iddia edilmiştir. Oysa bu insanların, dönemin servet sahibi liderlerine uymayıp da elinde dünyalık bir şey olmayan peygambere iman etmeleri, Allah Rasûlü'nde gördükleri üstün meziyetlerden hareketle Müslüman olduklarının delilidir.⁷⁰ Zira insanlar, güç sahibi kişilere daha kolay inanırlar. Ayrıca şunu da belirtmeliyiz ki, ona ilk iman edenler daha çok genç erkekler ile statü bakımından Mekke'nin zayıf kesimi olsa da⁷¹, bu dönemde İslamiyet'i seçenler arasında Kureyş'in önemli sülalelerine mensup zengin aile çocukları ve şahsî servetleriyle Mekke'nin zenginlerinden kabul edilen Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman, Hz. Zübeyr ile Hz. Talha gibi isimler de vardır.⁷²

Nitekim Ca'fer b. Ebî Tâlib, Habeş hükümdarı Necâşî'nin huzurunda yaptığı konuşmada şöyle demiştir:

“Biz cahil bir millettik. Putlara tapar, murdar et yer, ahlâksızlığın her türlüünü işler, akrabalık bağlarımızı çiğner, komşularımıza kötü davranırdık. Güçlü olanlarımız zayıf durumdakileri ezerdi. Uzunca bir zaman bu şekilde yaşamaya devam ettik. Sonra içimizden soyunu,

⁶⁸ Cübbât, *Kitabu'l-Makalât*, s. 116-123.

⁶⁹ Hûd, 11/27.

⁷⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, VII/159.

⁷¹ Belâzurî, *a.g.e.*, I/211; İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/168-169.

⁷² Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi* 1, s. 143.

doğruluğunu, güvenilirliğini ve namusluluğunu bildiğimiz biri çıktı. Bu peygamber bizi sadece Allah'a iman etmeye, bizim ve babalarımızın tanrı yerine taptığı taşları ve putları terk etmeye davet etti. Yine bu peygamber bize doğru sözlü olmayı, emaneti sahibine vermeyi, akrabalık bağlarına saygılı olmayı, komşuluk haklarına riayet etmeyi, cinayetten ve kan dökmekten uzak kalmayı emretti. Yine bu peygamber bize ahlâksız davranışlarda bulunmamayı, yalancı şahitlik etmemeyi, öksüzün malına dokunmamayı ve namuslu kadınlar hakkında ileri geri konuşmamayı tavsiyede bulundu. Bunun dışında peygamberimiz bize sadece Allah'a inanmamızı, namaz kılmamızı, oruç tutmamızı, zekât vermemizi emretti. ... Biz böyle bir peygambere iman ettik.”⁷³

Yine Hz. Peygamber, İslam'ı tüm Mekkelilere tebliğ etmeye karar verince Safâ tepesine çıkarak “Ey Kureyş topluluğu!” diye seslenmiştir. Kureyş kabilesi toplandığında ise, “Şayet size şu dağın eteğinde bir süvari birliği var desem bana inanır mısınız?” diye sormuştur ve “Evet, seni tasdik ederiz. Çünkü sen bizim tarafımızdan (yalancılıkla) itham edilmedin ve (şimdiye dek) asla senin bir yalanına rastlamadık”⁷⁴ cevabını almıştır. Burada Hz. Peygamber'in tebliğine kendi güvenilirliğini hatırlatmayla başlamış olması çok dikkat çekicidir. Çünkü topluluğa kendisine gelen ayetleri okumadan ya da herhangi bir mucize göstermeden evvel nübüvvetten önceki yaşamından hareketle onları peygamberliğine inandırabileceğini düşünmüştür.

Birinci Akabe Biat'inde Hz. Peygamber, Hazreç kabilesinden olan birkaç kişiye Kur'an okumuştur. Bunun üzerine onlar Yahudilerden duydukları sıfatları Hz. Peygamber'in taşıdığını görünce hemen iman etmişlerdir.⁷⁵

Neticede yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber'e iman ederken, eşi ve yakın çevresi, kendisinden iddiasında doğruluğuna dair herhangi bir mucize istememişlerdir. Hz. Peygamber'i görmemiş olmalarına karşın onun davranışlarını duyan kişiler de peygamberliğinin hak olduğunu kabul etmişlerdir. Onun bu dönemdeki ahlâkî üstünlükleri nübüvvetinin en önemli delillerinden kabul

⁷³ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 280; İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I/362.

⁷⁴ Belâzurî, *a.g.e.*, I/218-219; İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/169.

⁷⁵ Belâzurî, *a.g.e.*, I/421.

edilmiştir.⁷⁶ İşte tüm bu sıraladığımız örnekler, Hz. Peygamber’in peygamberlik iddia etmeden önceki hallerinin ve üstün ahlâkının, nübüvvetinin delillerinden olduğunu ve kendisine iman edilmesinde etkili olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

3.1.2. Peygamberlik İçin Herhangi Bir Niyet ve Gayretinin Olmaması

Çalışmamız açısından oldukça önemli olan peygamberliğin vebîliği meselesine şimdiye dek zaman zaman temas ettik. Kelâm kaynaklarında peygamber seçilmenin sadece Allah’ın iradesi ile ilgili bir durum olduğu, insanın niyetine ve gayretine bağlı olmadığı hususu üzerinde durulmuş ve bu konuda fikir birliği edilmiştir.⁷⁷ Benzer şekilde mutasavvıflar⁷⁸ ve Müslüman filozofların bir kısmı da⁷⁹ peygamberliğin Allah’ın seçmesi ile olduğunu ifade etmişlerdir.⁸⁰

Her ne kadar nübüvvetin yalnızca Allah’ın seçimi ile olduğu hususunda Müslüman bilginler ortak bir kanaate sahip olsa da bazı isimlere nübüvvetin kesbîliği görüşü nispet edilmiştir.⁸¹ Fakat ancak Allah’ın seçimi ile peygamber olunabilir.

⁷⁶ Mer’i, *a.g.e.*, s. 314, 319.

⁷⁷ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, XV/279, 310-311; a. mlf., *Şerhu’l-Usûli’l-Hamse*, II/440; Şeyh Müfid, Ebû Abdullah İbnü’l-Muallim Muhammed b. Muhammed, *Evailü’l-Makâlât fi’l-Mezâhibi’l-Muhtârât*, thk. İbrahim el-Ensârî, 1413, s. 63-64; İbn Fûrek, *a.g.e.*, s. 175-176; Cürcânî, *Şerhu’l-Mevâkıf*, III/409; Mâtürîdî, *Kitabu’t-Tevhîd*, s. 291-292; Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 54; a. mlf., *el-Kifâye*, s. 201-202; Bulut, H. İbrahim, *Dünden Bugüne Siyasi- İtikâdî İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011, s. 236-237. Ayrıca bkz. Yavuz, Y. Şevki, “Peygamber”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, XXXIV/260; Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 25.

⁷⁸ Mevlânâ, *Fîhi mâ fih*, çev. Meliha Ülker Ambarcıoğlu, *MEB*, İstanbul 1990, s. 252, 269; Neseî, Azizüddîn, *Tasavvufta İnsan Meselesi: İnsan-ı Kâmil*, s. 52-53.

⁷⁹ Kindî, Ebû Yûsuf Yakub b. İshak, *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*, çev. Mahmut Kaya, *Klasik Yayınları*, İstanbul 2013, s. 38.

⁸⁰ Bu konuya dair geniş bilgi ve değerlendirme için bkz. Barlak, Muzaffer, *Kelâm’da Nübüvvet Tartışmaları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015, s. 57-63, 194-208; a. mlf., “Peygamberlikte Vebîlik ve Kesbîlik”, *Sistemik Kelâm*, ed. Mehmet Evkuran, Bilay Yayınları, Ankara 2019, s. 261-274; Bayram, İbrahim, “İslâm Düşüncesinde Nübüvvetin Vebîliği-Kesbîliği Meselesi”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 3/1 (2015/I), s. 173-179.

⁸¹ Müslüman filozoflardan Fârâbî ve İbn Sînâ’nın nübüvvetinin kesbîliği düşüncesini çağrıştıracak bazı açıklamalarda buldukları hususunu bir önceki bölümde ele aldığımızdan burada tekrar yer vermedik. Mütakellimler içerisinde de bazı isimlerin, peygamberliği amellerin karşılığı olarak açıkladıkları belirtilmiştir. Eş’arî, Mu’tezile alimlerinin nübüvvetin yapılanlara bir karşılık olup olmadığı hususunda ihtilaf ettiklerini söyler. Ona göre içlerinde nübüvvetin doğuştan olduğunu söyleyenler olduğu gibi amellerin karşılığı olduğunu söyleyenler de olmuştur. Basra Mu’tezilesi, peygamberlik görevinin, güzel fiillerde bulunan ve sorumluluklarını tam olarak yerine getiren kimseye Allah tarafından bahşedilen bir lütuf ve ihsan olduğunu vurgulamıştır. (Bkz. Kazanç, Fethi Kerim, “Kadı Abdülcebbar’da Mucize ve Âdet”, *Din Felsefesi Açısından Mutezile Gelen-Ek-i*, derleyen: Recep Alpyağılı, *İz Yayıncılık*, İstanbul 2014, II/350). Basra Mu’tezilesinin önemli isimlerinden Abbâd b. Süleymân es-Saymerî’ye göre (ö. 250/864) nübüvvet, işledikleri amellerin sonucu olarak peygamberlere verilmiş bir ödüldür. Benzer şekilde Hişâm b. Amr el-Fuvatî eş-Şeybânî ile (ö. 218/833’ten önce) Cübbâî’nin de nübüvveti, amellerin karşılığı olarak gördüğü iddia edilmiştir. (Bkz. Eş’arî, *Makâlât.*, s. 332-333, 623).

İnsanlar, güzel ahlâk sahibi olsalar, günahlardan uzak durma hususunda azami gayret gösterebilirler, ibadetlerini artırırsalar da peygamberlik makamını elde edemezler.⁸² Nitekim bu durum Kur’ânda açıkça ifade edilmiştir. *Allah, elçiliğini kime vereceğini çok iyi bilir.*⁸³ ayetinde peygamberliğin vehbîliği hususu net bir şekilde ortaya konmuştur. Yine “*Kullarından dilediğine, emri uyarınca vahyi taşıyan melekler indirir*”⁸⁴ ayeti de peygamber olacak kişiyi Allah’ın belirlediğini göstermektedir. Tâhâ suresinde Hz. Musa için geçen “*Ben seni kendim için seçip yetiştirdim.*”⁸⁵ hitabı, Hz. Musa’nın annesine bebeğinin ileride peygamber olacağını Allah tarafından vahyedilmesi⁸⁶ ve yine Hz. İsa’nın beşikteyken konuşup peygamberliğini ilan etmesi⁸⁷ de nübüvvetin vehbîliğini ispatlayan delillerdendir. İşte zikredilen ayetlerde Hz. Musa ile Hz. İsa’nın daha bebekliklerinde peygamber olacaklarının açıklanması, yine peygamberlerin nübüvvetleri öncesinde peygamberlik için herhangi bir niyet ve gayret içerisinde olmamaları, peygamberlik vazifesinin neden kesbî olamayacağını da bize göstermektedir. Aynı zamanda bu ayetler, Allah’ın rastgele bir tercihte bulunmadığına da işaret etmektedir. Zira kimse yoldan çevrilip peygamber yapılmamıştır.⁸⁸ Nitekim “*Onu (Lût’u) rahmetimize kabul ettik; çünkü o, sâlihlerden idi*”⁸⁹ ayeti de yine Allah’ın iyiler arasından peygamber seçtiğini göstermektedir.

Allah Tealâ’nın Hz. Peygamber’e olan “*Bu kitabın sana vahyolunacağını ummazdın; ama o, Rabbinden bir rahmet olarak geldi.*”⁹⁰ hitabı onun seçilmeden önce

---

Hintli alim Seyyid Ahmed Han’a göre (ö. 1898) ise vahiy, tabii bir olaydır. Ona göre peygamber melek aracılığı ile değil kendi sahip olduğu istidatla ilahi kelâmı duymaktadır. Yani aslında peygamberlik istidada bağlı tabii bir hadisedir. Nasıl ki bütün istidatlar insanın fiziki yapısı ile ilgili ise, Allah tarafından verilen nübüvvet de peygamberin fizik yapısına bağlı bir özelliktir. Hatta o, peygamberin ana rahminde iken de peygamber olduğunu söylemektedir. (Bkz. Öz, Mustafa, “Seyyid Ahmed Han”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul1989, II/74).

⁸² Geniş açıklama için bkz. Barlak, *Kelâm’da Nübüvvet Tartışmaları*, s. 57-63, 194-208; a. mlf., “Peygamberlikte Vehbîlik ve Kesbîlik”, s. 261-274; Bayram, “İslâm Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği-Kesbîliği Meselesi”, s. 173-179.

⁸³ En’âm, 6/124.

⁸⁴ Nahl, 16/2.

⁸⁵ Tâhâ, 20/41.

⁸⁶ *Musa’nın annesine, “Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize (Nil’e) bırak, korkma, üzülme. Çünkü biz onu sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız” diye vahiy (ilham) ettik.* (Kasas, 28/7).

⁸⁷ *Bebek şöyle konuştu: “Şüphesiz ben Allah’ın kuluyum. Bana kitabı (İncil’i) verdi ve beni peygamber yaptı.”* (Meryem, 19/30).

⁸⁸ Mevdûdî, a.g.e., s. 201, 206.

⁸⁹ Enbiya, 21/75.

⁹⁰ Kasas, 28/86.

peygamberlik görevini düşünmediğini, böyle bir ümit ve beklenti içinde olmadığını göstermesi açısından mühimdir.⁹¹ Nitekim onun, ilk vahiy aldığı zamanki tedirginliği ve korkusu da bu durumun doğruluğunu göstermektedir. Hz. Peygamber, şayet önceden peygamberliğe hevesli olup bu makamı elde edebilmek için çabalamış olsaydı, Cebrail kendisine geldiğinde bu kadar endişeye kapılmaz, hedefine ulaşmanın yaşattığı yoğun sevinç ve gurur ile halkının karşısına çıkar, herkese peygamber olduğunu coşkulu bir şekilde ilan ederdi.⁹²

Oysa Hz. Peygamber, yaşadığı o sıra dışı hadiseden sonra ne yapacağını bilememiş, eşi Hz. Hatice'ye sığınmış, o da kendisini üstün ahlâkını hatırlatarak teskin etmiştir.⁹³ Şayet Hz. Peygamber'in peygamber olmak gibi bir amacı ve gayreti olsaydı, elbette eşi kendisine bu şekilde hitap etmez, hedefine ulaştığı halde neden sevinç içerisinde olmayıp korku ve endişe taşıdığını sorardı.⁹⁴

Bu yüce makamı elde etmeye dönük bir niyet ve gayretin haricinde peygamberlik iddia eden kişinin, peygamberliğin caiz olduğu bir zaman diliminde bunu gerçekleştirmesinin gerekli oluşu da⁹⁵ yine peygamberliğin insanın istek ve iradesine bağlı olmadığını göstermektedir. Yine Hz. Peygamber'in ardından nübüvvet kurumunun kapanmış olması da peygamberliğin vehbîliğini gösteren delillerden biridir. Nitekim peygamberliğin kesbîliğinden söz edebilmek için, herhangi bir zaman kısıtlaması bulunmaksızın, insanların niyet ve gayretleri sayesinde bu makamı elde edebilmeleri gerekirdi.⁹⁶

Allah Tealâ'nın üstün özelliklere sahip insanlardan peygamber seçmiş olması da Allah'ın elçilerinin bu makama kendi çabaları ile ulaştıkları anlamına gelmemektedir. Kaldı ki tarihi arka plana bakıldığında hiç kimsenin kendi niyet ve gayreti neticesinde bu makama ulaştığı görülmemektedir.

⁹¹ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 147, 150.

⁹² Mevdûdî, *a.g.e.*, s. 98, 682-683.

⁹³ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 191; Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I/196.

⁹⁴ Mevdûdî, *a.g.e.*, s. 682-683.

⁹⁵ Nesefî, Ebû'l-Berekât, *el-Umde*, s. 77; Sâbûnî, *el-Kifâye*, s. 183.

⁹⁶ Barlak, "Peygamberlikte Vehbîlik ve Kesbîlik", s. 262.

Neticede Hz. Peygamber'in peygamberlik görevi için önceden herhangi bir niyetinin ve bu makamı elde etmeye dönük bir çabasının olmadığını böylece açıklamış olduk.

3.1.3. Hz. Peygamber'in Ümmîliği

Peygamberlerin, birlikte yaşadıkları toplumların arasından seçilmiş olması kuşkusuz peygamberlik iddiasında bulunan şahsın hakikati söyleyip söylemediğinin anlaşılabilmesi adına çok önemli bir unsurdur ki, zaten Kur'an-ı Kerîm'de bu hususa dikkat çekilmektedir.⁹⁷ Nitekim toplumların, içlerinde yaşamış olan peygamberleri tanıyor olması, iddialarının sıhatini anlamalarına yardımcı olmaktadır.⁹⁸

İşte Hz. Peygamber'in ümmî oluşu da nübüvvetini doğrulayan delillerden bir tanesidir. Çünkü okuma yazma bilmeyen, daha önce kitap yazma merakı olmayan, şiirle, söz sanatlarıyla alakadar olmayan bir şahsın dilinden kırk yaşından sonra bir anda insanları hayrete düşüren muhteşem cümlelerin dökülmesi, onun bu sözleri kendi gayretiyle söyleyemeyeceğini göstermesi açısından çok büyük öneme sahiptir.⁹⁹ Zira herhangi bir araştırma ve incelemede bulunmadan, eğitim-öğretim sürecinden geçmeden bir insanın böyle bir kitabı meydana getirmesi sadece Allah'ın irşâdı, vahyi ve ilhamı ile mümkün olur.¹⁰⁰ Başka bir ifadeyle böyle durumdaki bir insanın bunu kendi başına başarabilmesi imkansızdır ve bu da onun bildiği şeyleri Allah katından öğrendiğini gösterir.¹⁰¹

Nitekim “*Sen bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun; öyle olsaydı gerçeği çürütmeye çalışanlar kuşkuya düşerlerdi.*”¹⁰² ayetinde Allah elçisinin ümmî oluşunun peygamberliğini kanıtlamadaki rolüne işte böyle işaret edilmiştir.

Hz. Peygamber'in kavmi, kitapları yok denecek kadar az olan, eğitim ve öğretimleri bulunmayan insanlardan oluşuyordu. Allah Rasûlü, genellikle cahil ve

⁹⁷ Örnek olarak bkz. Âl-i İmrân, 3/164; Yûnus, 10/16.

⁹⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, VII/9.

⁹⁹ Taberî, *ed-Dîn ve'd-Devle*, s. 97-98.

¹⁰⁰ Taberî, *ed-Dîn ve'd-Devle*, s. 104; Râzî, *Meâlim*, s. 179.

¹⁰¹ Neseî, *Tabsira*, II/91-92.

¹⁰² Ankebût, 29/48.

ümmî olan bedevîlerin hayat sürdüğü çöllerde yaşamıştı. Toplumunun kitap geleneğinin olmayışı, Hz. Peygamber'in kendi başına mütalaada bulunduğu iddiasını da geçersiz kılmaktadır. Yine o, kısa süreliğine gitmiş olduğu Şam seferi dışında kavminden ayrılmadığı gibi Ehl-i Kitab'ın din adamlarından ve önceki ümmetlerin şariatlarını bilen kimselerden de bilgi edinmemiştir.¹⁰³ Zaten şayet Kureyş toplumuna dışarıdan bir âlim ya da filozof gelseydi mutlaka bilinirdi.¹⁰⁴ Nitekim kavmi de, kendisinin sahip olduğu benzersiz ilmi, bir eğitim neticesinde elde ettiğini iddia etmemiştir.

Mâturîdî, nübüvveti ispatta peygamberin ümmiliğini en etkili yol olarak görmüştür.¹⁰⁵ Zira insanlara peygamberlerin kendi soylarından, türlerinden ve ailelerinden gönderilmesi insanlık için büyük bir lütuftur.¹⁰⁶ Şayet peygamberler, başka kabile ve ırklardan gönderilseydi, peygamberlik iddiasında güvenilir oldukları ve doğru söyledikleri nübüvvet öncesi yaşamları bilinmediğinden anlaşılamazdı. Yine onlar, eğer gönderildikleri milletin soyundan olmasaydı, insanlara gösterdikleri mucize veya delilleri, belki de başka birinden öğrenmiş veya böyle şeyleri uyduran birine gidip gelmiş olduğu düşünülecekti. Bu yüzden Allah Teala, nübüvveti öncesinde kimseden ders almadığı ve başka birine gidip gelmediği toplumu tarafından çok net bir şekilde bilinen kulu Muhammed'i elçi olarak göndererek, mucize ve delillerin kendisinden alındığının anlaşılmasını sağlamıştır.¹⁰⁷

Okuma yapmadan, ilim uğruna seyahatler yapmadan, birlikte yaşadığı cahil toplumun içinden çıkan bu yetim ve korumasız insan nasıl olur da Allah'ın müdahalesi, yardımını olmaksızın bunca güzel huylara, ahlâka, bilgiye sahip olabilir. Bir beşerin bunları kendi başına başardığını nasıl söyleyebiliriz.¹⁰⁸

Mâturîdî'ye göre peygamberlerin gösterdiği mucizenin benzerinin eğitim öğretim yoluyla başkaları tarafından gerçekleştirilmesi imkansızdır. Ayrıca birinin eğitim-öğretim görmek ve gayret sarf etmek suretiyle bu makama ulaşacağı farz edilse

¹⁰³ İbn Hazm, *el-Fasl*, I/1030; Nesefî, *Tabsira*, II/59; a. mlf., *Bahru'l-Kelâm*, s. 171.

¹⁰⁴ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 322.

¹⁰⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, VII/9.

¹⁰⁶ Âl-i İmrân, 3/164.

¹⁰⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, II/463-464, VII/9.

¹⁰⁸ Gazâlî, *İhyâ*, II/383; Râzî, *Meâlim*, s. 177.

dahi, peygamberler bu çerçevede yetişip eğitilmediklerine göre, onların bu mertebeye Allah sayesinde eriştiği ve bununla ilahi bir lütuf olduğu ortaya çıkar.¹⁰⁹ Hz. Musa'nın getirdiği mucizeler sihir olsaydı, yine onun peygamberliğinin en büyük mucizelerinden olurdu. Çünkü onun sihir öğrenme maksadıyla herhangi birine gidip geldiği asla bilinmemektedir. İşte sihirle ilgilenmediği yakînen bilindiği halde Hz. Musa'nın, toplumuna mucizeler göstermesi de peygamberlerin toplumlarının içinden gelmesinin insanlara büyük bir lütuf olduğunu göstermektedir.¹¹⁰

Şiblî (v. 1914), peygamberin kabiliyetleri ile nübüvveti arasında bağ kuran isimlerdendir. Ona göre, Allah bazı insanlara diğerlerinde bulunmayan kabiliyetler ihsan eder. Bu ruhani kapasiteler içerisinde nefis terbiyesi ve ahlâk temizliği ile ilgili bir yetenek bulunmaktadır ki “kuvve-i kudsiyye” veya “meleke-i nübüvvet” olarak zikredilir. Bu özelliğe sahip olan kişi öğrenim görmediği halde nesne ve olayların mahiyeti kendisine açılır. Nitekim Hz. Peygamber ümmî olduğu halde fesahat, belâğat ve hitabette yüksek dereceler kazanmıştır. Hz. İbrahim, Hz. İsa ve Hz. Muhammed rehberlik ve telkin yoluyla dünya tarihini değiştirmiş, ahlâk felsefesinde Eflâtun ve Aristo'yu aşan prensip ve metotlar geliştirmişlerdir.¹¹¹

Ahmet Cevdet Paşa (v. 1895), Allah elçisinin hayatını anlattığı eserinde onun ümmîliğini nübüvvetini ispatlayan deliller arasında zikretmiş ve bu durumu şöyle açıklamıştır:

“Kitap okumamış, yazı yazmamış olduğu halde, avam ve havassın açık ve gizli işlerindeki idare ve tasarrufunu düşünen bir insan, onun ne derece akıllı, anlayış ve zekâ sahibi olduğunu hemen anlar. Cehalet karanlıklarında kalmış Arap kabileleri arasında büyüyüp, Arap yarımadası gibi ücra bir yerde ortaya çıkıp da okuma yazma bilmediği halde cihanı ilim ve marifet nurlarıyla aydınlattığını düşünen akl-ı selim sahibi bir insan, tereddütsüz onun peygamberliğini tasdik eder.”¹¹²

¹⁰⁹ Mâturîdî, *Kitabu't-Tevhîd*, s. 291-292.

¹¹⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, II/464.

¹¹¹ Özervarlı, M. Sait, “Şiblî Nû'mânî”, 2010, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXIX/128.

¹¹² Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ'dan Peygamber Efendimizin Hayatı*, haz. İbrahim Coşkun-Kemal Erkan, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012, s. 334.

Peygamberlerin nübüvvet iddiasında bulunmadan önceki halleri, davranışları kendilerine inanılmasında etkili olmuştur. Bununla birlikte onlar, peygamber olduklarını açıkladıktan sonra nasıl hareket ettikleri, tebliğleriyle neyi amaçladıkları, kendi çıkarları için mi yoksa dini tebliğ için mi mücadele verdikleri göz önünde bulundurularak peygamber olup olmadıkları doğrulanabilir. Bu yüzden Hz. Muhammed'in (sav) nübüvvetini ispatlarken, sadece risâlet öncesi dönemdeki hallerini dikkate almak yerine, onun tüm yaşantısını göz önünde bulundurmak daha doğru olacaktır.

Böylelikle Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiası öncesinde nübüvvetini ispatlamada öne çıkan insanî özelliklerini incelemiş olduk. Şimdi ise onun nübüvvetine delil olan ahlâkî özelliklerini, yaşantısını inceleyeceğiz.

3.2. Hz. Peygamber'in Üstün Ahlâkının Hayatına Yansımaları

Hz. Peygamber'in nübüvveti öncesinde doğru sözlü ve güvenilir olma, cahiliye toplumunun fitrata aykırı örf ve adetlerinden korunmuş olma gibi özellikleri ile temayüz ettiğini biliyoruz. Zaten bu özelliklere sahip olmak, Allah'ın elçisi olduğunu iddia eden birisi için olmazsa olmazdır. Nitekim doğru sözlü olmayan, insanlarda güven duygusu uyandırmayan, insanların nefretine yol açacak kötü davranışlar sergileyen bir kişi, peygamber olduğuna kimseyi ikna edemeyeceği gibi, tebliğ vazifesini de yerine getiremez.

Fakat sadece peygamberlik iddiası öncesinde güzel bir ahlâka sahip olmak, bu zorlu görevi yerine getirebilmek için yeterli değildir. Başka bir ifadeyle peygamber sadece peygamberlik öncesinde değil, tüm yaşamı boyunca bu sıfatları taşımak durumundadır. Bununla birlikte sadece doğru sözlü ve güvenilir olma gibi özelliklere sahip olmak, bu kutsal görevi yerine getirmede yeterli değildir. Nitekim peygamberlik iddia eden kişi, toplumun tüm kesimine meydan okuyarak onları karşısına almayı göze alabilmeli, korkmadan ve azimle vazifesini tamamlayabilmek için tüm gücünü sarf etmelidir. İşte Hz. Peygamber'in durumu tam da böyle olmuştur. Zira nübüvveti öncesine ait kırk yıllık zaman diliminde sessiz ve kendi halinde yaşayan, hayatında belki de eline kılıç almamış, askeri bir eğitimden geçmemiş olan Hz. Peygamber, peygamber olduğunu ilan ettikten hemen sonra bir anda, savaşın en şiddetli anında bile

mevziden ayrılmayan cesur bir asker olarak hareket etmiştir.¹¹³ Yine onda peygamberlik görevinden itibaren bıkkınlık gösterme, eziyetler, işkenceler, tehditler karşısında yılma, davadan vazgeçme, tebliğ edilmesi gereken hususlardan bir kısmını gizleme, dünyaya meyiletme, Allah rızası için değil de bazı makamlar ya da dünyalıklar için çalışma, şehvetine düşkün olma, merhametsizce davranma gibi kötü davranışların hiçbiri görülmemiştir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in ömrü boyunca sergilediği mükemmel ahlâk, nübüvvetini ispatlayan en önemli delillerdendir. Ayrıca bu özellikler arasında kuvvetli bir bağ olduğunu da belirtmemiz gerekir. Bu sıfatlardan birinin bile peygamberde bulunmayışı ya da eksik oluşu, diğer tüm özellikleri de olumsuz manada etkileyecektir.¹¹⁴ Zira kendisine iman edilebilmesi ve tebliğ görevini yerine getirebilmesi için peygamberde bu özelliklerin hepsi bir arada bulunmalıdır.

Hz. Peygamberin fiziki özelliklerini işlerken, İbn Ebû Hâle'nin kendisini tasvir ettiği rivayetin onun fiziki özelliklerini anlattığı kısmına daha önce yer vermiştik. Aslında bunun gibi Hz. Peygamber'in üstün ahlâkını, yaşantısını anlatan pek çok meşhur rivayet vardır.¹¹⁵ Çalışmamızda bu özellikleri tek tek inceleyecek olmamızdan tekrara düşmemek adına bu rivayetlerden sadece birine yer vereceğiz.

İbn Ebû Hâle'nin, Hz. Peygamber'in ahlâkını özetler mahiyetteki, daha önce yer verilen rivayetin kalan kısmı şöyledir:

“(Allah Rasûlü) yürürken ayaklarını yerden hızlıca kaldırır ve tevazu ile yürürdü. Adımlarını genişçe atar, sanki yüksek bir yerden iniyormuş gibi hafifçe öne doğru meylederdi. Bir tarafa döneceği zaman bütün vücuduyla dönerdi. Her zaman önüne bakar, bakışlarını semadan çok yere yöneltir ve çoğunlukla göz ucuyla bakardı. Ashabıyla yürürken onları öne geçirir, yolda karşılaştığı kişilere önce kendisi selam verirdi. Konuşması ile ilgili hususlara gelince; Allah Rasûlü, genellikle hüzünlü ve düşünceliydi. Gerekmedikçe konuşmaz, çoğu zaman susardı. Kibar ve yumuşak huyluydu. İhtiyaç olmadan konuşmazdı. Anlatmak istediğini kısa ve özlü bir şekilde ifade ederdi. Kibar ve yumuşak konuşur, muhatabını incitecek

¹¹³ Mevdûdî, *a.g.e.*, s. 86.

¹¹⁴ Karadaş, *Hidayet Rehberleri Peygamberler*, s. 26.

¹¹⁵ Bkz. Belâzurî, *a.g.e.*, II/9-23. Ayrıca bkz. Köktaş, Yavuz, *Hz. Peygamber: Hayatı ve Risâleti*, İz Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 525-534.

ifadelerden uzak dururdu. Nimeti küçümsemez, miktarı az da olsa kötülemezdi. Dünya ve dünyalıklar için öfkeye kapılmazdı. Fakat ortada bir hak ihlali söz konusu olduğunda netice alana kadar işin peşini bırakmazdı. Ancak kendisi bir haksızlığa uğradığında başkasından yardım istemez, kendisine yardım edilmediğinde de kızmazdı. Bir şeye işaret etmek için kolunu uzatır, elinin tamamıyla işaret ederdi. Bir şeye hayret ettiğinde elini döndürür. Birisiyle konuşurken sağ elinin baş parmağını sol elinin avuç içine koyardı. Kızdığı zaman kendisini toplayarak sessizce oradan giderdi. Bir şeyden memnun kaldığında gözlerini kapatıp bir müddet sessiz kalırdı. Yüzünden tebessüm eksik olmazdı.”¹¹⁶

Görüldüğü gibi Hz. Muhammed’in (sav) yaşantısını adeta gözlerimizin önünde canlandıran bu rivayet, onun benzersiz, üstün ve hayranlık uyandırıcı yaşantısını özetler mahiyettedir. Şimdi Allah Rasûlü’nün üstün ahlâkî niteliklerinin yansımalarına tek tek yer vererek onun yaşantısının nübüvvetini doğrulamadaki rolüne yer vereceğiz.

Yüksek ahlâk ile oluşmuş bir şahsiyetin tezahürü olarak inceleyeceğimiz bu özellikler aslında Hz. Peygamber’in nübüvvetinin aklî delilleridir. Zira bazı mütekellimlerin dediği gibi Allah’ın müdahalesi olmadan bu niteliklerin tamamının bir insanda bir araya gelmesi, böyle bir yaşantının sergilenmesi mümkün değildir. İşte Hz. Peygamber’in mucizelerine ilave olarak, sıralayacağımız tüm bu özellikler onun nübüvvetinin delillerindendir.

3.2.1. Sıdk ve Emânet

Peygamberler, Allah’tan aldıkları vahyi insanlara ulaştıran kimseler olduklarından getirdikleri haberin güvenilir oluşu, onların doğruluğuna ve güvenilirliğine bağlıdır. Zira Allah Tealâ “*Size bir fâsık bir haber getirirse onu araştırın*”¹¹⁷ buyurarak, haber getirenin en az haber kadar önemli olduğunu vurgulamış, peygamberlikle görevlendirdiği elçilerinin de güvenilir insanlar olduğunu açıklamıştır. Nitekim Kur’an’da birçok peygamber için tekrarlanan “*Ben size gönderilmiş, güvenilir bir elçiyim*”¹¹⁸ ifadesi, onların bu yönüne dikkatleri çekmektedir. Yine Kur’ân’da İbrahim peygamber için geçen “*Bu kitapta İbrahim’i de*

¹¹⁶ İbn Sa’d, *a.g.e.*, I/364; Belâzurî, *a.g.e.*, II/10-11.

¹¹⁷ Hücurât, 49/6.

¹¹⁸ A’râf, 7/68; Şuarâ, 26/125, 143, 178; Tekvîr, 81/19.

an. *Çünkü o, özü sözü doğru bir insan, bir peygamberdi*¹¹⁹ ayeti ile İdris peygamber için geçen *“Hakikaten o, pek doğru (sıddık) bir insandı ve bir peygamberdi”*¹²⁰ ifadesi de Allah elçilerinin dürüstlüklerine işaret etmektedir. Bu durumda aslında bir peygamberin getirmiş olduğu dinin sağlamlığı ve doğruluğu, bu elçinin güvenilir oluşundan hareketle de anlaşılabilir.¹²¹ Nitekim insanların mucizeyi göz yanılması vb. hadiselerden ayırt edebilmesi için mucizenin doğru sözlü ve güvenilir bir kimsenin elinde gerçekleşmesi gerekir. Sihirbazların kötü yaşamları, kötü ahlâklı olmaları, onların yalancı olduğunu gösterir. Münecimlerin söylediklerinin ise çok az bir kısmı doğru olabilir.¹²² Peygamberlerin verdiği gaybî bilgilerde ise bir tek hata dahi bulunmamaktadır. Çünkü peygamberlerde bu tür hatalar olsaydı, bu insanlara çok ağır gelirdi.¹²³ Şüphesiz bu hassasiyet, peygamberlerin itibarları ile örnekliklerinin zedelenmemesi içindir. Zira toplumun kendisinden nefret duymasına neden olacak tutum ve davranışlar içerisinde bulunan bir şahsın peygamberlik vazifesini yerine getirmesi mümkün değildir.

Peygamber olmayan birisi, her ne kadar rolünü iyi oynayıp insanları aldatmaya gayret etse de nihayetinde sinirlendiğinde, dara düştüğünde, insanlara muhtaç olduğunda, güvendiği kişilerin yanındayken ya da güç kazandığında sahtekâr olduğunu gösteren davranışlar sergiler.¹²⁴ Fakat Hz. Peygamber, şartlar ne olursa olsun dürüstlükten asla ayrılmamış, hayatı boyunca bu ahlâkını devam ettirmiştir. İşte hayatının hiçbir döneminde bu üstün özelliklerin zıtlarının kendisinde bulunmayışı, Allah Rasûlü'nün peygamberliğini doğrulayan en güçlü delil ve en açık burhandır.¹²⁵ Çünkü Allah'ın, kendisi adına yalan söyleyen birini bu özelliklerle donatması, ona yirmi üç sene imkân tanınması, kendisini destekleyip, tebliğ ettiği dini diğer dinlere

¹¹⁹ Meryem, 19/41

¹²⁰ Meryem, 19/56.

¹²¹ Karadaş, Cağfer, “Vahyi Alma ve Uygulamada Hz. Peygamber'in Rolü”, *Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) Özel Sayısı*, Diyanet İlmî Dergi, s. 240-241.

¹²² Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 759.

¹²³ Câhız, *Hucecü'n-Nübüvve*, III/ 261-262.

¹²⁴ Mutayrî, Abdulmuhsin b. Zeben, *Muhammedî Nübüvvet*, çev. Tacettin Uzun, Guraba Yayınları, İstanbul 2011, s. 106.

¹²⁵ Sâbûnî, *el-Kifâye*, s. 195. Sâbûnî, Kur'ân'ın meydan okumasına cevap verilemeyeşini de benzer şekilde en güçlü delil ve en açık burhan olarak değerlendirmiştir. (Bkz. *el-Kifâye*, s. 191).

üstün kılması, düşmanlarına karşı üstün duruma getirmesi ve ölümünün ardından eserlerini kıyamete dek yaşatması, hikmeti gereği imkansızdır.¹²⁶

Hiz. Peygamber'in nübüvveti öncesinde doğru sözlü ve güvenilir bir şahsiyet olarak bilindiğine daha önce temas etmiştik. Ancak onun sadece bu dönemde değil, peygamberliğinden itibaren de doğru sözlü ve güvenilir olması, görevini yerine getirebilmesi için zorunludur. Zaten Hiz. Peygamber gerek dinin gerekse dünyanın mühim konularında asla yalan söylememiş, hayatı boyunca çirkin davranışlardan uzak durmuştur.¹²⁷ Şayet bir kez bile yalana başvursaydı, düşmanları bunu teşhir etmek için elinden geleni yapardı. Oysa durum tam tersine gelişmiş, onun yalan söylediğine kimse şahit olmadığı gibi, düşmanları bile onu doğrulukla vasıflandırmış, kendisinde eleştirecek bir yön bulamamıştır.¹²⁸

Hiz. Peygamber'i yalanlamaya kalkıştıklarında ise peygamberliğini kanıtlayan delillerin hem çok hem de güçlü oluşu, fikir birliği edememelerine yol açmış ve kendisini sihir, kehânet, şiir vb. şeyleri kullanmakla itham etmek zorunda kalmışlardır.¹²⁹ Hiz. Peygamber'i hangi sebeple yalanlayacakları konusunda ortak bir kanaate varmakta zorlanan Kureyşliler, onun kâhin, şair, mecnun ve sihirbaz olmadığını pekâlâ bilmekteydiler. Fakat çaresizliklerinin neticesi olarak Hiz. Peygamber'i sihirbazlıkla suçlamak zorunda kalmışlardır.¹³⁰ Mekke müşriklerinden İslam'a karşı çıkanların başında gelen Nadr b. Hâris'in şu sözleri, içinde buldukları durumu açık bir şekilde göstermektedir:

“Muhammed, içinizde genç bir delikanlıydı. En sevilen, en doğru sözlü, en güvenilirinizdi. Gözü ile kulağı arasına beyaz saç düştüğünde, size getirdiği (vahiy) ile geldiğinde sihirbaz olduğunu söylediniz. Hayır, gerçekten o bir sihirbaz değildir. Çünkü biz sihirbazları ve sihirlerini

¹²⁶ Neseî, *Tabsira*, II/56; a. mlf., *et-Temhid fi usûli 'd-Dîn*, s. 48; Sâbûnî, *el-Kifâye*, s. 195-196; a. mlf., *el-Bidâye*, s. 51.

¹²⁷ Neseî, *Tabsira*, II/54.

¹²⁸ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli 'n-Nübüvve*, s. 971; Sâbûnî, *el-Kifâye*, s. 195; Hindî, Rahmetullah b. Halîlirrahmân el-Keyrânevî el-Osmanî, *İzhâru'l-Hak*, thk. Muhammed Ahmed Muhammed Abdülkadir Halîl Melkâvî, Riyad 1989, s. 1073

¹²⁹ Mâturîdî, *Kitâbu 't-Tevhîd*, s. 296.

¹³⁰ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 210; Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I/241-242. Ayrıca bkz. Derveze, *a.g.e.*, s. 352; Alan, Hüseyin, *Hiz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan: Siyerin Gölgesinde 1*, Beyan Yayınları, İstanbul, s. 426-440.

gördük. Onun kâhin olduğunu söylediniz. Hayır, o vallahi kâhin değildir. Çünkü biz onları gördük, hallerini bilmekteyiz ve sözlerini dinledik. Onun şair olduğunu söylediniz. Hayır, vallahi o bir şair değildir. Çünkü biz şiir okuduk ve tüm çeşitlerini dinledik. Onun deli olduğunu söylediniz. Hayır, vallahi o asla mecnun değildir. Çünkü biz deli gördük. (...)"¹³¹

Müşriklerin, Kur'ân-ı Kerîm'i Hz. Peygamber'in uydurduğu şeklindeki iddialarından söz eden ayette,¹³² Allah elçisinin şahsına değil de mesajına itiraz edildiği vurgulanmıştır. Zira onların asıl maksatları Hz. Peygamber'in elçiliğini kabul etmemektir.¹³³ *"Onların söylediklerinin hakikaten seni üzmemekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler açıkça Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlar"*¹³⁴ ayeti bu gerçeği bütün açıklığıyla göstermektedir.

*"Hiçbir peygamber savaşanların hakkını zimmetine geçirmez"*¹³⁵ ayetinde de ifade edildiği gibi, peygamberlerin emanete hıyanet etmeleri asla söz konusu olamaz. Hem Hz. Peygamber'in nübüvveti öncesinde bile toplumunun en güvenilir olduğu biliniyorken peygamber olduktan sonra onun adaletsiz davranması gibi bir ihtimalden söz edilemez.¹³⁶ Zira kendisine dürüstlüğü hususunda sadece mü'minler değil, tüm toplum güvenmiştir. Medine'ye hicret etmeden önce kendisine bırakılan emanetleri sahiplerine teslim etmesi için Hz. Ali'yi görevlendirme hassasiyetini gösteren Allah Rasûlü'ne, kendisinin peygamberliğini kabul etmeyen Mekkeli müşriklerin mallarını emanet etmesi de oldukça manidardır. Onlar Hz. Peygamber'in dürüstlüğünü bildiğinden önemli eşyalarını ona teslim etmelerine karşın başka sebeplerden ötürü peygamberliğini kabul etmemişlerdir.¹³⁷

3.2.2. Fetânet

Peygamberler, güçlü bir iradeye ve keskin bir kavrayış yeteneğine (basîret) sahip insanlardır. Nitekim Allah Tealâ, mesajlarını insanlara en iyi şekilde ulaştırabilecek elçilerini, üstün kavrayış gücüne sahip insanlardan seçmiştir.

¹³¹ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 265-266.

¹³² Tûr, 52/48.

¹³³ Mâturîdî, *Te'vilât*, XIV/178.

¹³⁴ En'âm, 6/33.

¹³⁵ Âl-i İmrân, 3/161.

¹³⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, II/461.

¹³⁷ Bûtî, *Fıkhu's-Siyre*, çev Atik Aydın, Dönem Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 173.

“(Ey Muhammed!) Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim’i, İshak’ı ve Yakub’u da an.”¹³⁸

“Biz daha önce İbrahim’e doğru düşünme yeteneği vermiştik.”¹³⁹

“Yûsuf ergenlik çağına erişince, ona güçlü bir muhakeme yeteneği ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böyle mükâfatlandırırız.”¹⁴⁰ ayetleri bu gerçeği ifade etmektedir. Yine Hz. İbrahim ile Nemrut arasında geçen diyalogun anlatıldığı ayette de Hz. İbrahim’in fetânetine vurgu yapılmıştır.

“Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye (şımarıp böbürlenerek) Rabbi hakkında İbrahim ile tartışanı (Nemrut’u) görmedin mi? Hani İbrahim, ‘Benim Rabbim diriltir, öldürür.’ demiş; o da ‘Ben de diriltir, öldürürüm’ demişti. (Bunun üzerine) İbrahim, ‘Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir’ deyince, kâfir şaşırıp kaldı. Zaten Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”¹⁴¹

Şüphesiz Nemrut kendisinin insanları öldürme ve diriltme gücüne sahip olmadığını bilmektedir. Fakat sözü maksadından saptırarak kendisini güçlü göstermek, mensuplarını kandırıp gönüllerinde yaşamaya devam etmek istemiştir. Nakledildiğine göre o huzuruna iki adam getirip birisini öldürmüş, diğerinin canını bağışlayarak kendisinin öldüren ve diriltten olduğunu göstermeye çalışmıştır. Hz. İbrahim ise Allah’ın güneşi doğudan getirdiğini onun ise batıdan getirmesini söyleyerek Nemrut’un acizliğini insanlara göstermek istemiştir ki, sorduğu soru onu şaşırtmaya ve aciz bırakmaya yetmiştir.¹⁴²

Kelâm’da peygamberlerin zeki olmalarına yapılan vurgu tebliğ görevlerini yerine getirebilmeleri ile ilişkilendirilmiştir. Fakat bilindiği gibi gerek peygamber seçilmede gerekse sonraki süreçte peygamberin zeki oluşu tek başına bir anlam ifade etmemekte, Allah’ın görevlendirmesi ve desteklemesi ile bu kutsal görev yerine

¹³⁸ Sâd, 38/45.

¹³⁹ Enbiyâ, 21/51.

¹⁴⁰ Yûsuf, 12/22.

¹⁴¹ Bakara, 2/258.

¹⁴² Mâtürîdî, *Te’vilât*, II/163-168.

getirilebilmektedir. Dolayısıyla peygamberin başarısını zekâsı ile açıklamaya kalkışmak doğru değildir.¹⁴³

Kâdî Abdülcebâr, Hz. Peygamber'in başından itibaren aklının, sabrının, basiretinin ve fesahatinin gücünün farkında olduğu, buna karşın peygamberliğini iddia edene kadar bunu saklı tuttuğu yolundaki itirazı eleştirirken nübüvvetin akıl sayesinde elde edilmediğini ortaya koymuştur. Kuşkusuz Allah Rasûlü'nün aklının üstünlüğü sayesinde başarılı olduğu, kusurlarını aklının gücüyle kapattığı şeklindeki bir iddiayı kabul etmek mümkün değildir. Bir defa mesele sadece akıllıca hareket etmekle izah edilecek olsa, Hz. Peygamber'in insanların kendisine kızmasına neden olacak hususlardan uzak durması, herkesle iyi geçinmeyi yöntem edinmesi gerekirdi. Çünkü ihtilaf eden herkesin kendisinden razı olduğu kişi gerçek anlamda akıllı kabul edilebilir. Oysa o, tüm insanları karşısına alacak bir iddia ile ortaya çıkmıştır. Muhataplarını tenkid edip onlarla savaşımıştır. Buna karşılık getirdiği dini kabul etmeyenler de ona ağır hakaretlerde bulunmuş, kendisini yalanlamış, bojkot uygulayarak aç bırakmış, öldürmek istemiş ve kendisine tâbî olanları öldürmüşlerdir.¹⁴⁴

İleride oryantalistlerin iddialarını cevaplarırken de açıklayacağımız gibi, Hz. Peygamber'in başarısını sadece onun akıl gücüyle açıklamak mümkün değildir. Zira onun yaptıkları, akıllı bir insanın yaptıkları sayesinde elde ettiği bir şey gibi değildir. Hz. Peygamber, insanların en akıllısı, ilim ve zeka ve zenginlik bakımından en iyi durumda olanı olsa bile, elde edilen başarı sadece ve sadece, akılların sahibi kalpleri evirip çeviren Allah'ın desteği ile gerçekleşmiştir.¹⁴⁵

---

¹⁴³ Kelâm kaynaklarında Hz. Peygamber'in fetânet/zeki olma sıfatı anlatılırken abartıya neden olacak anlatımlardan uzak durulmuş olsa da bazı delâil eserlerinde onun zeki oluşuna dair uydurma rivayetlere başvurulabilmiştir. Örneğin Kadı İyaz'ın, Hz. Peygamber'in zekasının keskinliğinden söz ederken aktardığı bir rivayette, kendisinin yetmiş kitapta insanların en akıllısı olarak anlatıldığından, ona verilen akıl, dünyaya gelmiş ve gelecek tüm insanlara verilen akılla kıyaslanamayacak derecede üstün olduğundan söz ettiğini görüyoruz. (Bkz. Kadı İyaz, *eş-Şifâ*, I/67).

¹⁴⁴ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 61, 1221-1223.

¹⁴⁵ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 59.

3.2.3. Tebliğ

Kur'ân'da Allah elçilerinin görevinin tebliğde bulunmaktan ibaret olduğunu ifade eden birçok ayet vardır.¹⁴⁶ Peygamberler, şartlar ne kadar zor olursa olsun tebliğ görevlerini yerine getirmeye devam etmiş, kendilerine gelen vahyi eksiksiz bir şekilde insanlara ulaştırmışlardır. Hz. Muhammed (sav) de tebliğ görevini eksiksiz bir şekilde yerine getirmiştir.

Peygamberliği öncesinde herhangi bir yalanına rastlanılmayan Hz. Peygamber'in, peygamber seçildikten sonra Allah'tan aldığı vahyi insanlara eksik ya da ilaveli bir şekilde ulaştırması mümkün değildir. Zira “Eğer peygamber bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kısıkırak yakalardık. Sonra onun şah damarını koparırdık. Hiçbiriniz buna mâni olamazdınız.”¹⁴⁷ ayetlerinde görüldüğü gibi, seçilen elçinin Allah'ın emrine karşı gelmesi durumunda azabın düşmanlarına göre daha hızlı bir şekilde olacağı haber verilmiştir.¹⁴⁸

“Bir zaman, Allah'ın kendisine lütufta bulunduğu, senin de lütuftkâr davrandığın kişiye, “Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork” demiştin. Bunu derken Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun, kendisinden çekinme hususunda Allah'ın önceliği bulunduğu halde sen halktan çekiniyordun. Zeyd onunla beraber olduktan sonra mü'minlere, evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah'ın emri elbet yerine getirilecektir.”¹⁴⁹

Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb ile evlilik sürecini anlatan bu ayet, onun tebliğde hiçbir şeyi saklamadığını ortaya koyan çarpıcı örneklerden ve aynı zamanda nübüvvetinin de delillerindendir. Nitekim o dönemde toplum, evlâtlığının boşadığı eş ile evlenmeyi hoş karşılamıyordu. Allah Tealâ Hz. Peygamber'e Zeyneb ile evlenmesini emretmiş, o ise “evlatlığının karısıyla evleniyor” denilmesinden endişe duymuş, insanların dedikodusundan çekindiğinden düşüncelerini bir süre gizli tutmuş ve Allah tarafından uyarılmıştır. Aslında âdeten sabittir ki, toplum içinde

¹⁴⁶ Nisâ, 4/80; Mâide, 5/67, 92, 99; Nahl, 16/35, 82;

¹⁴⁷ Hâkka, 69/44-47.

¹⁴⁸ Mâturîdî, *Te'vilât*, XVI/81.

¹⁴⁹ Ahzâb, 37.

duyulduğunda utanılacak bir düşünceyi, kişi insanlara açıklamaz. Hal böyle olunca Hz. Peygamber'in insanların dedikodusundan çekindiği halde düşüncelerini izhar etmesi, onun Allah elçisi olduğunu gösterir.¹⁵⁰ Bu hususa dair Hz. Ömer ile Hz. Âişe'nin “Şayet Hz. Peygamber Kur'ân'dan bir ayeti gizlemiş olsaydı bu ayeti gizlerdi”¹⁵¹ sözü çok manidardır.

3.2.4. İsmet

Peygamberler gerek nübüvvetleri öncesinde gerekse peygamberlikle vazifelendirildikten sonra üstün ahlâklarıyla dikkat çekmiş, toplumlarına örnek olmuşlardır. Onlarda nübüvvetten önce var olan, günahlardan uzak kalma, kötülöklere bulaşmama, ahlâken düşöklük sayılan şeyleri terk gibi sıfatlar, peygamber olduktan sonra daha kuvvetli şekilde devam etmiş, kemâle ulaşmıştır.¹⁵² Nitekim peygamberlere inanılmasında ve tebliğ görevlerini sürdürebilmelerinde, kendilerini insanlardan uzaklaştıracak davranış örnekleri sergilememeleri çok büyük önem arz eder. İşte kelâm ekolleri de meseleye bu açıdan yaklaşmış ve nübüvvet öncesi ve sonrası dönemde peygamberlerin masumiyeti durumunu tartışmıştır.

İsmet sıfatı, peygamberlerin Allah tarafından korunmuş olduklarını ifade eder¹⁵³ ve vazifelerini yerine getirebilmeleri bakımından zaruridir. Yalan söyleyen, türlü ahlâksız davranışlar sergileyen bir kişinin peygamber seçilmesi, tebliğ vazifesini yerine getirip toplumuna örnek olması mümkün değildir. Ancak Tevrat'ta Lût peygamberin kızıyla zina etmesinden¹⁵⁴, Kitâb-ı Mukaddes'te İbrahim peygamberin eşini para karşılığında vermesinden¹⁵⁵ söz edilir ki, bu özelliklere sahip kişilerin rol model olması, topluma rehber olması söz konusu olamaz.¹⁵⁶ Kitâb-ı Mukaddes'te peygamber tasavvurunun bu denli bozuk olması da İslâm bilginlerinin ismet konusuna ağırlık vermelerinin nedenlerinden biridir. Bunun yanında Şiiilerin imamet anlayışı da ismet sıfatının bu derece öne çıkmasının nedenleri arasındadır.

¹⁵⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, XI/352-355.

¹⁵¹ Müslim, İmân 288; Tirmizî, Tefsîr 33.

¹⁵² Aydemir, Abdullah, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, TDV Yayınları, Ankara 2014, s. 11.

¹⁵³ Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, s. 163.

¹⁵⁴ Kitâb-ı Mukaddes, Tekvin, 19/30-38.

¹⁵⁵ Kitâb-ı Mukaddes, Tekvin, 12/11, 20.

¹⁵⁶ Bkz. Bulut, Mehmet, “İsmet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, XXIII/134-135.

İmamların da masum olduğunu savunan Şia dışındaki tüm kelâm ekolleri sadece peygamberlerin ismet sıfatına sahip olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Fakat ismet sıfatının tanımı, nübüvvet öncesinde de mevcut olup olmayışı, peygamberlerin kasten günah işlemesi gibi hususlarda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Biz de bu başlık altında Hz. Peygamber'in ismet sıfatına sahip oluşu ile iradesi arasındaki ilişkiye değinecek ve bu özelliğin onun nübüvvetini ispatlamadaki rolüne temas edeceğiz. Bunu yaparken Kur'ân'da yer verilen ve peygamberlerin ismeti ile yakından ilişkili olan itâb ayetlerine de konunun daha iyi anlaşılması adına zaman zaman yer vereceğiz. Zira bu konunun gündeme gelmesinin en önemli nedenlerinden biri Kur'ânda peygamberlere birtakım olumsuz davranışların nispet edilmesi ve Allah tarafından uyarılmış olmalarıdır.¹⁵⁷ Bununla birlikte bu uyarılara neden olan fiillerin ya peygamberlerin nübüvvetleri öncesine ait olduğu ifade edilmiş ya da tercihe şayan olanı terk etmelerine dayandığı şeklinde yorumlanmıştır.¹⁵⁸

Mütekellimler, peygamberlerin nübüvvetten sonra bütün günahlardan masum olmaları gerektiği hususunda icmâ etmiş, peygamberliği ilgilendiren hususlarda kasten yalan söylemekten korunmuş olduklarını ifade etmişlerdir.¹⁵⁹ Ancak Haricîlerden Fudayliyye peygamberlerin küfre dahi girebileceğini savunmuş, Haşviyye ise peygamberlerin büyük günah işleyebileceğini öne sürmüştür.¹⁶⁰

Bununla birlikte ekoller, masumiyetin nübüvvet öncesi dönemi de kapsayıp kapsamayışı hususunda farklı açıklamalarda bulunmuştur. Alimlerin çoğunluğu, elçilerin vahiyden önce küfre düşmelerini, yalan söylemelerini ve bunda ısrarcı

¹⁵⁷ Mütekellimler tarafından peygamberlerin masumiyetini ortaya koyma adına kelâm kitaplarının ilgili bahisleri dışında müstakil eserler kaleme alınmıştır. Bunların en meşhurları Fahreddin Râzî'nin *İsmetü'l-Enbiyâ* (Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 1986) isimli eseri ile Nüreddin es-Sâbûnî'nin *el-Müntekâ min İsmeti'l-Enbiyâ* (thk. Muhammed Bulut, İSAM Yayınları, İstanbul 2019) isimli çalışmasıdır.

¹⁵⁸ Râzî, *el-İşâre fî Usûli'l-Kelâm*, s. 383.

¹⁵⁹ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III/489-491; Bağdâdî, *Usûlu'd-Dîn*, s.188. Ancak Şia ölüm tehlikesi söz konusu olduğunda peygamberin takiyye yaparak küfür izhar etmesine caizdir demiştir. Fakat bu görüşü kabul etmek mümkün değildir. Zira böyle bir davranış davetin gizlenmesi ve peygamberlik görevini bırakma anlamına gelir. Hem peygamberler en zayıf dönemlerinde bile zalimlerin karşısına dikilmiş, tebliğ vazifelerini yerine getirmişlerdir. (Bkz. Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III/491).

¹⁶⁰ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, II/439; Râzî, *İsmetü'l-Enbiyâ*, s. 39; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III/491. Hâricîler'in Ezârika fırkası bu söylemi daha da ileriye taşımıştır. Onlara göre peygamberlerin günah işlemesi mümkündür ve bütün günahlar küfür sayılır. (Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III/491).

olmalarını, güvenilirliklerini zedeleyeceği endişesiyle kabul etmemişlerdir.¹⁶¹ Şia ise bu görüşü daha da ileriye götürmüş ve peygamberin hata, unutmama, yanılma gibi durumlardan da korunmuş olduğunu iddia etmiştir.¹⁶²

Burada önemli noktalardan biri kelâmında mucize ile ismet arasında kurulan bağıdır. Bir peygamberin mucize göstermesi, Allah tarafından seçildiğini ve desteklendiğini gösterir ve bu mucize aynı zamanda peygamberin masum olmasını zorunlu kılar. Çünkü onların yalan söylemesi ve iftira atması aklen mümkün olsaydı, gösterdikleri mucizenin delâleti geçersiz hale gelirdi. Fakat Allah'ın bir yalancıyı nübüvvet iddiasında desteklemesi muhaldir. Bu yüzden mucizenin varlığı, masumiyeti de beraberinde getirir.¹⁶³ Ancak peygamberin tebliğdeki masumiyetini, mucizenin dolaylı bir delaleti ile değil de peygamberin sahip olduğu özelliklerle açıklamak daha anlamlı olacaktır.¹⁶⁴

Mu'tezile, ismet sıfatını açıklarken peygamberin davranışlarının insanları kendisinden uzaklaştırmayacak özellikte olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Şöyle ki, imanın gerçekleşmesi için peygamberlik iddia eden kişiye güven gereklidir. Dolayısıyla peygamberlik iddiasında bulunan kişinin peygamberlikten önceki hayatında düzgün bir yaşantısının olması, toplumun güvenini kazanması bakımından hayati öneme sahiptir. Peygamberler için büyük günah işlemeyi caiz görmek demek onların peygamberliğini kabul etmekten uzaklaşmak anlamına gelir. Bu yüzden Mu'tezile'ye göre peygamberlerin büyük günah işlemesi doğru olmadığı gibi, nefreti doğuracak her türlü çirkin davranış da kendileri için caiz değildir.¹⁶⁵ Bununla birlikte peygamberin nefreti gerektirmeyen fakat sevabın farklılığına yol açacak küçük günahlar (sağîre) işlemesi caizdir. Çünkü bu durum peygamberin görevini yapmasına engel değildir. Nitekim sevaptaki azalma, peygamberin sıdkına ve elçiliğini kabule mâni değildir.¹⁶⁶

¹⁶¹ Kâdî Beyzâvî, *Tavâliu'l-Envâr*, s. 226; Şehristânî, *Nihayetü'l-İkdâm*, s. 439.

¹⁶² Hillî, *a.g.e.*, s. 326-327; İbn Bâbeveyh, *a.g.e.*, s. 113; Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III/493.

¹⁶³ Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd*, s. 279-280; Râzî, *el-İşâre fî Usûli'l-Kelâm*, s. 311; Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III/488; Arslan, *a.g.e.*, s. 199.

¹⁶⁴ Türçan, Galip, "Peygamberlerin İsmeti Meselesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (2004), s. 108, 118.

¹⁶⁵ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, II/441.

¹⁶⁶ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, II/441.

Allah Tealâ rasûlünü kaba ve taş yürekli olmaktan uzak tutmuş ve bunun sebebini de şöyle açıklamıştır:¹⁶⁷ “Şayet sen kalbi katı, taş yürekli biri olsaydın, etrafından dağılırlardı.”¹⁶⁸ Peygamber, kendisini kabulü zorlaştıracak hususlardan uzaktır. Büyük günahların tamamı da bu türdür. Dolayısıyla Allah Tealâ’nın, elçisini bu günahlardan uzak tutması gerekmektedir. Çünkü nefisler, günahlara bulaşmamış ve onlardan hiçbirini işlememiş olan kişilerin nübüvvetini kabul edecek özellikte yaratılmıştır. Büyük günah işleyenlerin nübüvvetini kabul etmeme ise insanın fitratına yerleştirilmiştir. İnsanlar, yanlarında hiçbir günaha bulaşmamış olan Hz. Hasan’ın sözünü kabule, elinden gelen her kötülüğü işleyen Haccac’ın sözünü kabulden daha yatkındır.¹⁶⁹

Şia’ya göre ise peygamber, nesep, fizik ve ahlâk itibariyle seçkin bir insandır. Peygamber seçilen kişinin uzuvlarında noksanlık, vücudunda bir kusur olması gibi bir durum söz konusu değildir. Yine seçilen elçi gerek nübüvvet öncesi gerekse sonrası dönemde her türlü günah, hata ve kusurdan masumdur.¹⁷⁰ Çünkü halkın peygambere iman etmesi için onda herhangi bir kusur görmemesi gerekir.¹⁷¹ Peygamber, kâmil bir akla sahiptir ve kıvrak zekâ ve çabuk kavrayışı sayesinde unutkanlık ve hatadan masumdur. Yani Şîi alimlere göre, peygamberin vazifesini yerine getirebilmesi için üstün bir ahlâkının olması yanında kusursuz bir akla da sahip olması gerekir.¹⁷² Bu ekol mensupları imamaları da hatasız gösterebilme adına ismet sıfatına çok önem vermiş ve peygamberlerin asla günah ya da kusur işlemedikleri düşüncesini benimsemişlerdir. Benzer şekilde günahlardan korunma velîler için de gündeme getirilmiştir. Velîlerin masum değil de büyük günahlardan ve şirkten mahfuz olduğu ifade edilmiştir.¹⁷³ Ancak peygamberlerin daha kapsamlı bir korumaya sahipken velîlerin ise sadece kalplerine gelen ilhamdan korundukları belirtilse de İbn Arabî’nin de açıkladığı gibi bu ayrıma peygamberlere duyulan saygının bir gereği olarak gidilmiş

¹⁶⁷ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu’l-Usûli’l-Hamse*, II/436.

¹⁶⁸ Âl-i İmrân, 3/159.

¹⁶⁹ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu’l-Usûli’l-Hamse*, II/438. Mu‘tezile’nin ismet anlayışına dair detaylı bilgi için bkz. Ünverdi, Veysi, “Mu‘tezile’de Peygamberlerin İsmeti”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15/1 (2015), s. 71-111.

¹⁷⁰ Şeyh Müfid, *Evailü’l-Makâlât*, s. 62.

¹⁷¹ Hillî, *a.g.e.*, s. 326-327; Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, s. 255-256.

¹⁷² Hillî, *a.g.e.*, s. 327. Şia’nın ismet inancına dair geniş bilgi için bkz. Bulut, Mehmet, *Ehl-i Sünnet ve Şia’da İsmet İnancı*, Risale Yayınları, İstanbul 1991.

¹⁷³ Kelâbâzî, *Kitâbu’t-Ta’arruf*, s. 125; Hücvirî, *a.g.e.*, s. 286; Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 348.

ve velîler için masum sıfatı yerine mahfuz sıfatını tercih edilmiştir.¹⁷⁴ Neticede peygamberlere ait olan ismet sıfatı, sınırları daraltılıp ismi farklı zikredilerek velîlere de verilmiştir.

Eş‘arîler peygamberlerin nübüvvetten önce büyük günah işlemelerini mümkün görmüş, fakat nübüvvetten sonra ise büyük günahlardan ve kasten küçük günah işlemekten masum olmaları gerektiğini belirtmişlerdir.¹⁷⁵ Râzî, peygamberlerin ismet sıfatına sahip oluşlarının zorunlu olduğunu söyler.¹⁷⁶ Zira Allah’ın kendilerine diğer insanlardan daha fazla nimet verdiği peygamberlerden günah sadır olması, sıradan insanların günah işlemesinden daha çirkindir. Bu durumda onların günahları, ümmetlerinin günahlarından daha çirkin olması gerekir ki bu da onların daha fazla kınanmasını ve azarlanmasını beraberinde getirir. Bu durum batıl olduğuna göre peygamberlerde ismet sıfatının bulunmayışı da batıldır.¹⁷⁷ Yine peygamberin günah işlemesi fâsıklığı da beraberinde getirir ki bu durumda onun şehadeti kabul olmaz. Dolayısıyla peygamberin şehadetinin kabul edilmeyişi batıl olunca, günah işlemesi de batıl olur. Zaten Allah Tealâ, peygambere tabi olmayı emrettiğinden¹⁷⁸ şayet peygamber isyanı getirmiş olsaydı, bu nassın hükmünün bir gereği olarak, günah olan fiilinde de ona tabi olmak gerekirdi ki bu bâtıldır.¹⁷⁹ Bu itibarla peygamberlerin günah işlediği izlenimi veren ayetler ya efdal olanın terki olarak kabul edilir yahut işlenen bir günah var ise bu, peygamberlik vazifesinden önce meydana gelmiş demektir.¹⁸⁰

Mâturîdî, Hz. Peygamber’in ismet sıfatına sahip oluşunu nübüvvetinin delillerinden kabul eder. Çünkü Allah elçisinin muhatapları, gerek çocukluğunda gerekse olgunluk döneminde kendisi ile yaşamış; onun, içinde yaşadığı toplumla kıyaslanamayacak derecede temiz bir hayat sürdürdüğüne, bu mertebenin eğitim yoluyla elde edilemeyeceğine şahit olmuşlardır. Elbette ki peygamberin bu makama ulaşması Allah’ın iradesi ve özel koruması sayesinde olmuştur.¹⁸¹

¹⁷⁴ İbn Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, IV/199-200; V/239.

¹⁷⁵ Bağdâdî, *Usûlu’-d-Dîn*, s. 188-189; Cürcânî, *Şerhu’l-Mevâkıf*, III/489-499.

¹⁷⁶ Râzî, *Meâlim*, s. 197.

¹⁷⁷ Râzî, *Meâlim*, s. 197.

¹⁷⁸ Âl-i İmrân, 3/31; A’raf, 7/158.

¹⁷⁹ Râzî, *Meâlim*, s. 197-199.

¹⁸⁰ Râzî, *Meâlim*, s. 199.

¹⁸¹ Mâturîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd*, s. 291.

“Hiçbir insanın, Allah'ın kendisine Kitap, hüküm ve peygamberlik vermesinden sonra (kalkıp) insanlara: Allah'ı bırakıp bana kul olun! demesi mümkün değildir. Bilakis (şöyle demesi gerekir): Okutmakta ve öğretmekte olduğunuz Kitap uyarınca Rabbe hâlis kullar olunuz.”¹⁸² ayeti, Allah'ın seçtiği peygamberlerin insanlara böyle bir şey söylemelerinin mümkün olmadığı gerçeğini açıklamıştır ki, bu da peygamberlerin küfürden korunmuş olduklarının bir delilidir.¹⁸³

İsmet, Allah'ın peygamberini düşmanlarından koruması şeklinde de anlaşılmalıdır. Yalnız burada ince bir nokta vardır. Peygamber, nasıl olsa Rabbim beni koruyacak deyip rahat davranmamış, hiçbir zaman tedbiri elden bırakmamıştır. Nitekim Allah Rasûlü, kendisine peygamberlik görevi verildikten üç yıl sonra açıktan davete başlamıştır. Bu sürece kadar Hz. Peygamber sadece kendisini yakından tanıyıp ahlâkını bilen ve davetini kabul edeceğine inandığı kimselere davette bulunmuş, onların da büyük çoğunluğu onun peygamberliğini kabul etmiştir.

Hicret esnasında Hz. Ebû Bekir ile mağaraya sığınan Hz. Peygamber, müşriklerin kendilerini fark edeceği endişesine kapılan arkadaşını “*Üzülme, Allah bizimledir*”¹⁸⁴ diyerek teskin etmiş ve Rabbine olan teslimiyetini ortaya koymuştur. Burada dikkat çeken nokta, Hz. Peygamber'in tedbir almadan geri durmayışıdır. Şayet böyle olmasaydı, bir yere sığınmaya ihtiyaç duymazdı. Oysa Hz. Peygamber bu ifadeyi mağaradayken söylemiştir. Yani Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir ile mağaraya sığınması, Allah'ın onları koruyup desteklemediği anlamına gelmez.¹⁸⁵ Nitekim peygamber, her başı dara düştüğünde mucize gösterip bu şekilde tebliğde bulunmamış, daima zorluklara sabretmiş, göğüs germiştir. Tedbirsizce hareket etmemiş, yani bir şey yapacağı zaman sebeplerini hazırlamış, nasıl olsa Rabbim beni koruyacaktır dememiştir. Kaldı ki Kur'ân'da, savaş zamanında ashâbı ile namaz kılarken Allah Rasûlü'nün tedbirli olması gerektiği tembihlenmiştir.¹⁸⁶

Hz. Peygamber tek başına bir yetim, ücretle çalışan bir beşerken Mekke'de ortaya çıkmış, nübüvvet iddiasında bulunarak kavminin dinine ve tüm dinlere savaş

¹⁸² Âl-i İmrân, 3/79.

¹⁸³ Mâturîdî, *Te'vilât*, II/346-347.

¹⁸⁴ Tevbe, 9/40.

¹⁸⁵ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 79.

¹⁸⁶ Nisâ, 4/102.

başlatmıştır. Böyle bir ortamda Hz. Peygamber hiç kimseye sığınmadığı halde onu öldürememiş olmaları, Allah'ın onu koruduğunu, başka bir ifadeyle nübüvvet iddiasında doğru olduğunu gösteren en açık delillerdendir.¹⁸⁷ Onu öldürmeyi çok arzu etmelerine rağmen bunu başaramamış olmaları ve her şeyin Hz. Peygamber'in iddia ettiği gibi gerçekleşmesi, onun Allah tarafından gönderildiğini yakînî bir şekilde anlamamızı sağlar.¹⁸⁸

Hz. Peygamber'in evleri hurma liflerindendi. Nice krallara demir kapılar arkasındaki emniyetli kalelerinde ve saraylarında suikastlar yapılmıştı.¹⁸⁹ Hz. Peygamber'in zayıflığı ve yardımcısının azlığı karşısında müşrikler oldukça güçlü bir durumdaydı. Buna rağmen Allah Tealâ son elçisinden şöyle demesini istemiştir: “*De ki: Haydi çağırın ortaklarınızı, sonra bana tuzak kurun da göz açtırmayın bakalım!*”¹⁹⁰ Ancak müşrikleri öfkelerendirip kızdıran, kendisini öldürmeleri hususunda hırslarını artıran bu söze karşın kimse Hz. Peygamber'e tuzak kuramamış ve zarar verememiştir. İşte bu onun büyük mucizelerindendir ve onun Allah tarafından desteklendiğini gösteren delillerdendir.¹⁹¹ Bu durum diğer peygamberler için de söz konusudur. Onlar da aynı şekilde güçsüz bir durumda olmalarına karşın kavimlerine, benzer sözler söylemişlerdir. Hz. Hûd'un kavmine “*Haydi hepiniz toptan bana tuzak kurun, sonra da bana göz açtırmayın.*”¹⁹² diye seslenmesi, Hz. Nûh'un da “*bana yapacağınızı yapın*”¹⁹³ ifadesi ile, Hz. Şuayb'ın “*Ey kavmim! Bana elinizden geleni yapın*”¹⁹⁴ hitapları da onların nübüvvetlerinin alametlerindendir.¹⁹⁵

Kâdî Abdülcebbar, Hz. Peygamber'in korumasız bir ortamdayken böylesine güçlü bir iddiada bulunmasını şöyle diyen kimsenin durumuna benzeter: “İddiamda doğru olduğumun delili, şu güçlü ateşe girmem, orada kalıp ardından sıhhatli bir şekilde çıkmamdır.”¹⁹⁶ Nitekim Hz. Peygamber nübüvvet iddiasının ardından

¹⁸⁷ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 47-49, 451.

¹⁸⁸ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 51.

¹⁸⁹ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 83.

¹⁹⁰ A'raf, 7/195.

¹⁹¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, VI/144; VII/190; Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 635.

¹⁹² Hûd, 11/55.

¹⁹³ Yûnus, 10/71.

¹⁹⁴ Hûd, 11/93.

¹⁹⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, VII/190.

¹⁹⁶ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 641.

Mekke’de on beş yıl kalmış, çok zor şartlar altında olmasına rağmen insanları dinine davet etmeye devam etmiş, fakat düşmanları onu öldürme hususunda başarılı olamamıştır.

Müşrikler Hz. Peygamber’i öldürmek için çokça suikast girişiminde bulunmuş fakat hiçbirinde amaçlarına ulaşamamışlardır. Ebû Cehil, Hz. Peygamber’i öldürmeyi çok arzulamasına karşın bunu başaramamıştır. Bir gün Hz. Peygamber’i takip etmiş ve secde ederken gördüğünde eline büyük bir kaya parçası alarak üzerine doğru hareket etmiştir. Kaya parçasıyla Hz. Peygamber’in kafasını ezmek isterken elleri taşı tutamaz hale gelmiş, korkudan rengi değişmiş ve ardından oradan uzaklaşmıştır.¹⁹⁷

İşte tüm bu örnekler Hz. Peygamber’in hem günahlardan hem de düşmanlardan korunduğunu açıkça göstermektedir. Şüphesiz onun ismet sıfatına sahip oluşu nübüvvetinin en önemli delillerindedir. Ancak Hz. Peygamber ismet sıfatına sahip olduğundan üstün ahlâkî özelliklere sahiptir dersek kendi gayretiyle gerçekleşmeyen bir şeyden dolayı mı onu methetmiş oluruz? Peygamberlerin günahlardan uzak durabilmesi ve örnek bir hayat sergilemeleri, inançlarının kuvveti ve motivasyonları ile izah edilemez mi? Onları ikaz eden bazı ayetlerin mevcudiyeti peygamberlikleri süresince iradelerinin devam ettiğini mi gösterir gibi sorulara cevap vermek istiyoruz.

Peygamberlerin ismet sıfatına sahip olması acaba onların iradelerini ortadan kaldıran bir husus mudur, yoksa peygamber korunuyor olsa da iradeleri devam etmekte midir? Aslında hiçbir kelâm ekolü, bir peygamberin ismet sıfatına sahip oluşunun iradesini kısıtladığını doğrudan söylememiştir. Fakat bazı ekollerin ismetin niteliğine dair açıklamaları, peygamberin fiillerinde iradesinin bulunmadığı şeklinde anlaşılabilmeye müsait durmaktadır. Bununla birlikte Kur’ân’da birçok peygambere dair aktarılan itâb ayetleri ve onların da sorguya çekileceğinin bildirilmiş olması¹⁹⁸ peygamberlerin de irade sahibi olduklarını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Mâtûrîdî, peygamberlerin istekleri ile mi yoksa zorunlu bir şekilde mi günah işlemediklerini izah ederken, peygamberlere ismet sıfatına sahip olduklarının açık bir şekilde haber verilmediğini öne çıkarır. Nitekim peygamberler, helak edilme korkusu

¹⁹⁷ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 265; Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli’n-Nübüvve*, s. 637.

¹⁹⁸ A’râf, 7/6.

taşıymaktaydılar. Hz. İbrahim'in puta tapmaktan uzak durma hususunda Rabbine duada bulunması,¹⁹⁹ günahlardan korunduğuna dair net bir bilgiye sahip olmadığını göstermektedir. Yani peygamberler zorunlu bir şekilde günahlardan korunmamış, davranışlarındaki kusursuzluk bizi onların ismet sıfatına sahip olduğu sonucuna götürmüştür. Zira onlar da diğer insanlar gibi korku ile ümit arasında yaşamışlardır.²⁰⁰

Yine Mâturîdî, “ismet külfeti kaldırmaz”²⁰¹ derken, ismet ile irade arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışarak, Hz. Peygamber'in ahlâklılığını ve onun bir fert olarak teklif karşısındaki konumunu ve sorumluluğunu açıklamaya gayret etmiştir. İşte ismet ile Hz. Peygamber'in üstün ahlâkı arasında ciddi bir bağ mevcuttur. Dolayısıyla ismeti sıkı bir ilâhi koruma olarak açıklamak, Hz. Peygamber'in ahlâkîliğini derinden yaralayacak ve onun teklif karşısındaki konumu açısından da büyük oranda izah edilemez bir durum ortaya çıkacaktır. Mâturîdî'nin ismet-külfet ilişkisi kurması, onun Hz. Peygamber'in ahlâkını açıklama konusunda birtakım kaygıları olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.²⁰² Peygamberin ilahi yardım alması, iradesinin engellendiği anlamına gelmemektedir. Yani Hz. Peygamber de diğer insanlar gibi kötülük yeteneğine sahiptir fakat o üstün ahlâklı olmayı tercih etmiştir. Buna rağmen yine de onlar birtakım hatalı davranışlar sergileyebilmiş, bu gibi durumlar karşısında ise kendi hallerine bırakılmamış ve hemen ikaz edilmişlerdir.

Nesefî, Hz. Peygamberin ahlâkının Allah vergisi olduğunu söyler ve bunu şöyle izah eder:

“Hz. Peygamberin ahlâkî üstünlükleri ve şerefli yaşantısı tüm hayatı boyunca kendisinde mevcuttu. Şartlardaki farklılıklar, onun bu durumunda hiçbir değişikliğe yol açmadı. Ömrü boyunca, zikredilen bu sıfatların birinin bile aksi kesinlikle onda görülmedi. İşte bu, bunlardan herhangi bir şeyin kendisinde zorlama ile olmadığını delilidir. Nitekim ahlâk, tabiat halinde olmadığında ahlâklı olma gayretinden söz edilir. Hz. Peygamber'in daima bu hal üzere oluşu, bu özelliklerin Allah vergisi olduğunun delilidir. Çünkü bu özelliklerin tamamının onda mevcudiyeti, zıtlarının yokluğu,

¹⁹⁹ İbrahim, 14/35.

²⁰⁰ Mâturîdî, *Te'vilât*, XVI/206.

²⁰¹ Mâturîdî, *Te'vilât*, I/236; VIII/43.

²⁰² Türcan, “Kelâmda Nübüvvetin İspatı-Nübüvvet Geleneği Bağlamında-”, s. 233.

onun semavî bir güçle desteklendiğini, ilahi bir yardım bahşedilerek seçkin kılındığını gösteren delillerdir. İşte bu sayede o, kendisine verilmiş olan vazifeyi ifa edebilir ve insanlara iletmesi için omuzlarına yüklenen peygamberlik görevini yerine getirebilir. Hem onun bedenindeki ve ahlâkındaki bu manaların bir arada bulunması, âdetin dışında bir şeydir. Her ne kadar ondaki hallerden birinin, başka kimselerde bulunması mümkün ise de bu şekilde hepsinin bir arada bulunması âdet dışıdır.”²⁰³

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber’in ahlâkı Neseî tarafından mucizeleri arasında zikredilmiştir. Fakat burada ciddi bir problem söz konusudur. Mâtürîdî’nin açıklamalarında da benzer bir sıkıntı göze çarpmaktadır. Çünkü Allah Rasûlü’nün ahlâkının zorlama ile olmadığını, Allah vergisi olduğunu söylediğimizde şu soruyla muhatap olmamız kaçınılmazdır: “Peygamberin ahlâkı verili bir ahlâksa onun iradesinden, örnekliliğinden nasıl söz edebiliriz?” Mâtürîdî “ismet külfeti kaldırmaz” yani peygamberler ismet sıfatına sahip olsalar da iradeleri bulunmaktadır²⁰⁴ demişse de hem onun hem de takipçilerinin peygamberin ahlâkının tamamen Allah vergisi olduğu şeklinde anlaşılacak yaklaşımları ismet-irade konusunu açıklamada çok da başarılı olmadıklarını göstermektedir. Ayrıca her ne kadar Mâtürîdî, peygamberlerin hata edebildiğini kabul etse de Hz. Peygamber’in bazı hataları sebebiyle ikaz edildiği ayetlerin tamamını te’vil etmiş, onun uyarılmalarının hatasından değil de yüce ahlâkından kaynaklandığını vurgulamıştır.²⁰⁵

Kâdî Beyzâvî ismeti, kişiyi günahlardan koruyan nefsanî bir meleke olarak görür. Bu meleke, günahların çirkinliğini ve taatin iyiliğini bilmeye bağlıdır. Peygamberlerin sürekli vahiyle temas halinde olmaları, onlardaki bu melekeyi daha kuvvetli hale getirir.²⁰⁶

Ancak İcî’ye göre ismeti kişinin nefsinde ya da bedeninde bulunan bir özellik olarak görmek ve bu özelliğin günah işlemeyi imkânsız hale getirdiğini söylemek doğru değildir.²⁰⁷ Nitekim günah işlemek imkânsız hale geldiğinde, günahlardan uzak

²⁰³ Neseî, *Tabsira*, II/55-56; a. mlf., *et-Temhîd fî Usûli’-d-Dîn*, s. 48-49.

²⁰⁴ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, VIII/43.

²⁰⁵ Geniş açıklama için bkz. Günaydın, *Mâtürîdî’nin Kelâm Sisteminde Peygamberlerin İsmeti*, s. 194-237.

²⁰⁶ Kâdî Beyzâvî, *Tavâliu’-l-Envâr*, s. 229.

²⁰⁷ Cürçânî, *Şerhu’-l-Mevâkıf*, III/531.

durmak herhangi bir övgüyü gerektirmeyecektir. Yani işlenmesi imkânsız olan bir günahı terk etmekle övgü de sevap da olmaz. Buna ilaveten peygamberler de günahları terk etmekle mükelleftir ve bu hususta icma vardır. Şayet günah işleyebilme potansiyelleri olmasaydı durum bundan farklı olurdu.²⁰⁸ Zaten her ne kadar ayetlerde peygamberlerin üstün ahlâkına vurgu yapılsa da günah işlemediklerine dair bir özellikten söz edilmemiştir. Hal böyle olunca onların günah işleyebilmeleri imkânsız sayılamaz.²⁰⁹

“O putperestler, sana vahyettiklerimizden başka şeyleri yalan yere bize yamayasın diye neredeyse seni ayartıp ondan saptıracaklar, işte o zaman seni kendilerine dost sayacaklardı. Hatta seni yerinde sağlam tutmasaydık neredeyse -biraz da olsa- onlara kayacaktın! Ama o zaman sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırız; sonra bize karşı kendin için hiçbir yardımcı da bulamazdın!”²¹⁰

Bu ayetler, Hz. Peygamber’in iradesi ile Allah Tealâ’nın desteğini net bir şekilde görmemizi sağlamaktadır. Zira burada kafirlerin Hz. Peygamber’i kandırmaya çalıştıkları fakat Allah’ın kendisini bu durumdan koruduğu anlatılmıştır.²¹¹

Peygamberlere yapılan uyarılar, tebliğ vazifelerini sürdürürlerken asla yalnız bırakılmadıklarını ve Allah tarafından sürekli desteklendiklerini açıkça göstermektedir. Nitekim Allah elçileri -bilmeden de olsa- hataya düşebilmiş ve hemen uyarılmışlardır.²¹² Ayrıca Hz. Peygamber’in bu ayetleri gizlememesi, onun nübüvvetinin delillerindendir.²¹³ Nitekim kendisi hakkında uyarıların yer aldığı bu ayetleri onun tebliğ etmesi, vahyin objektifliğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Müşriklerin iddia ettiği gibi Kur’an’ı kendisi yazmış olsaydı, kitabında kendisine zararı dokunabilecek hususlara değinmezdi.

²⁰⁸ Cürcânî, *Şerhu’l-Mevâkıf*, III/531. Benzer bir açıklama için bkz. Râzî, *Muhassal*, s. 197.

²⁰⁹ Cürcânî, *Şerhu’l-Mevâkıf*, III/531.

²¹⁰ İsrâ, 17/73-75.

²¹¹ Mâturîdî, *Te’vilât*, VIII/332-333.

²¹² Hz. Peygamber’in Kur’ân’da uyarıldığı ayetlere örnek olarak bkz. Nisâ, 4/105-108, 113; En’am, 6/52, 68; Tevbe, 9/43; İsrâ, 17/73-75; Abese, 80/1-10.

²¹³ Mâturîdî, *Te’vilât*, XI/355; XII/237.

Benzer şekilde Hz. Yûsuf kıssasında da kendisinin günahlardan korunmasında samimiyetinin ve kararlı duruşunun etkili olduğuna dikkat çekilmiştir.

*“Kadın onu kesinlikle arzulamıştı; eğer Rabbinin burhanını (işaret) görmeseydi o da kadını arzuları. İşte biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için böyle yaptık. Şüphesiz o ihlaslı kullarımızdandı.”*²¹⁴

Ayette geçen burhanın ne anlama geldiği hususunda müfessirler birçok yorumda bulunmuşlardır. Tefsirlerde bu ayetten hareketle Yûsuf’un, kadının teklifini hatırandan geçirme şeklinde arzulamış olabileceği yorumu yapılırsa da²¹⁵ bize göre burada onun, harama davet eden bu teklifi çirkin bulduğu ve kadını arzulamadığı ifade edilmektedir. Nitekim Zemahşerî’nin de belirttiği gibi, eğer Hz. Yûsuf’un bu konuda en ufak bir hatası olsaydı, diğer peygamberlerde olduğu gibi hatasından dolayı kınanır ve tövbesine yer verilirdi. Oysa ilgili ayetin devamında o övülmüş ve ihlaslı oluşu sayesinde günahlardan uzak durabildiğine vurgu yapılmıştır.²¹⁶ Yani Elmalılı’nın da ifade ettiği gibi, Hz. Yûsuf’un kadını reddetmesinin nedeni sadece ahlâkî olgunluğuydu. Onun iffeti o derece yüksekti ki, böyle zor bir anda bile haramın ne derece çirkin olduğunu apaçık görüyordu.²¹⁷

Şüphesiz peygamberler ihlaslı mü’minlerdir ve şeytan bu yüzden onları saptıramaz.²¹⁸ Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakûb hakkında geçen *“Ahiret yurdunu hatırda tutmadaki samimiyetleri sayesinde onları günahlardan arındırdık”*²¹⁹ ayetinde de ifade edildiği gibi, Allah elçilerinin samimiyetleri, zihinlerinde ahiretin sürekli canlı olması, onları günahlardan uzaklaştırmıştır.²²⁰ Bu yüzden bizce peygamberin masumluğunu açıklarken peygamberin ahlâkındaki yükseklik ve peygamberlik vazifesinin tabii bir neticesi olarak kasten günah işlemediğini söylemek daha doğru olacaktır.²²¹ Zira ismeti kötülükleri engelleyen şahsi bir yetenek kabul ettiğimizde

²¹⁴ Yûsuf, 12/24.

²¹⁵ Mâturîdî, *Te’vilât*, VIII/333-334; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III/564-566.

²¹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III/565-571.

²¹⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, V/39-40.

²¹⁸ Hicr, 15/39-40.

²¹⁹ Sâd, 38/46.

²²⁰ Bkz. Cürcânî, *Şerhu’l-Mevâkıf*, III/497.

²²¹ Okumuş, *a.g.e.*, s. 159; Özervarlı, M. Sait, *İbn Teymiyye’nin Düşünce Metodolojisi ve Kelâmcılara Eleştirisi*, s. 160.

insanın iyilik ya da kötülük yapabilmesinden söz edemeyiz. Bu yüzden ismeti, peygamberin vahyin ilkelerine bağlılığı ve vahyin doğrultusunda eğitimden geçmiş olmasından dolayı kötülüğe meylinin bulunmaması şeklinde izah etmek daha tutarlı olacaktır.²²² Yani peygamberin gayreti ile Allah'ın yardımını bir araya gelince ismeti oluşturmaktadır.²²³

Mevdûdî'ye (v. 1979) göre de peygamberlerin masumiyeti, günah işleme ve hata yapma melekelerinin tamamen ortadan kalktığı şeklinde anlaşılmalıdır. Zira o, peygamberlerin diğer insanların taşıdığı tüm insanî duygu, düşünceye sahip oldukları halde kasten hiçbir günah işlemeye yeltenmeyecek kadar nefislerine hâkim olduklarını, vicdanlarındaki sağlamlık ve temizlik sayesinde nefislerinin kendilerini günaha sevk edecek tüm isteklerine hemen karşı koyabildiklerini söyler.²²⁴

Bilindiği gibi ahlâk, özgürlüğün zorunlu sonucudur. Bu yüzden nerede özgürlükten söz ediliyorsa, orada kaçınılmaz olarak iyi ile kötü arasında seçim yapmak ve buna göre eylemde bulunmak olan ahlâk da vardır.²²⁵ Allah, insana hem kötülüğü hem de kötülükten sakınmayı/takva ilham etmiştir.²²⁶ Zaten insanın bir tercihte bulunamayışı demek, eylemlerini zorunlu olarak gerçekleştirdiği anlamına gelecektir ki böyle bir durumda özgür iradede ve ahlâktan söz edilemez.

Tabi burada ahlâk denildiğinde bundan neyi anladığımız önem arz eder. Ahlâk kavramı davranışlara karşılık gelmez, ahlâk dediğimizde davranışların çıktığı kaynaktan söz etmiş oluruz ki, bu da meleke ya da karakter kelimeleri ile ifade edilir. Yani burada ahlâk ile fiil arasındaki farkı iyi anlamak gerekir. Ahlâk sadece eylemlerden ibaret değildir. Nitekim cömert olduğu halde maddi durumu iyi olmadığından ya da başka engellerden dolayı infakta bulunamayan insanların varlığını

²²² Yar, Erkan, "Müslüman Kelamında Elçilik", *İslâm'da Peygamber İnancı*, ed. İbrahim Coşkun, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009, s. 136-137.

²²³ Çınar, "Peygamberi Diğer İnsanlardan Ayıran Üç Özellik: Vahiy, Mucize ve İsmet", s. 118.

²²⁴ Mevdûdî, *a.g.e.*, s. 57.

²²⁵ Yaran, C. Sadık, *İslam Ahlâk Felsefesine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul 2018, s. 13; Türker, Ömer, *Ah-lâk: Yeni Bir Yaklaşım*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2020, s. 51-53.

²²⁶ Bkz. Şems, 91/7-10.

bilmekteyiz. Cömertlik insanın içinde yerleşik hale gelmiş bir nitelikken, ikram ise bu nitelikten kaynaklanan bir davranıştır.²²⁷

Hz. Peygamber'in "Her doğan çocuk fitrat üzere doğar fakat sonradan anne babası onu Yahudi, Hıristiyan, Mecûsî yapar"²²⁸ hadisinde de ifade edildiği gibi, insan karakterini değiştirebilen bir varlıktır.²²⁹ Hem hayvanlar bile doğuştan getirdikleri birtakım özellikleri eğitildikten sonra bırakabiliyorsa, akıl sahibi bir varlık olan insanın bunu yapamadığını iddia etmek mümkün olur mu? Zira karakteri değiştirmek mümkün olmasaydı, dinin emir ve yasaklarının, öğütlerin bir faydası olmazdı.²³⁰

İbn Miskeveyh'in (v. 421/1030) tanımıyla ahlâk, plan yapmadan ve düşünmeden meydana gelen fiilleri insanın içinde harekete geçiren haldir. Bu hal iki kısımdan oluşur. Bunlardan ilki mizaç diye tanımladığımız, yaratılıştan gelen doğallıktır. Diğer hal ise sürekli tekrar edilerek alışkanlık haline getirilme sonucunda elde edilmiştir.²³¹

Mâverdî ise, kişiden doğal olarak meydana gelen yani fitrattan kaynaklanan ahlâka, kişilik ahlâkı; irade ile gerçekleşen fiillere ise iradenin fiilleri demiştir. Yani ona göre insanın bir doğuştan getirdiği içgüdüsel ahlâkı, bir de zamanla elde ettiği kazanılmış kişiliği vardır. Bunlardan kazanılmış kişilikle gurur duymak anlamlıdır, zira insanın fiilleri neticesinde şekillenmiştir. Fakat doğuştan getirilen karakter, övünülecek bir mahiyette olsa bile kişinin kendi fiillerinden kaynaklanmadığından bundan övgüyle söz edilmemelidir.²³²

Şunu ifade etmeliyiz ki diğer insanlarda ahlâkî güzelliklerden biri ya da birkaçı mevcutken Hz. Peygamber'de bu hasletlerin hepsinin bulunuyor olması, Allah

²²⁷ Câbirî, *Arap Ahlâkî Aklı*, s. 38.

²²⁸ Buhârî, Cenâiz 80, 93; Tirmizî, Kader 5.

²²⁹ Ahlâkın değişmesi meselesine dair görüşler için bkz. Erdem, Hüsameddin, *Ahlâk Felsefesi*, Hü-er Yayınları, Konya 2003, s. 66-72.

²³⁰ Kaya, Veysel, *Felsefe ve Vahiy: Saîd b. Dâdhürmüz ve Felsefî Risaleleri*, Klasik Yayınları, İstanbul 2018, s. 241-242; Uludağ, Süleyman, *İslam'da Ahlâk ve Ahlâk Ekolleri*, Sufi Kitap, İstanbul 2018, s. 15-16.

²³¹ İbn Miskeveyh, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed, *Tehzîbu'l-Ahlâk (Ahlâk Eğitimi)*, çev. Abdulkadir Şener-İsmet Kayaoğlu-Cihat Tunç, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2017, s. 51.

²³² Mâverdî, *Teshîlu'n-Nazar ve Ta'cilü'z-Zafer fî Ahlâkî'l-Melik ve Siyaseti'l-Mülk*, thk. Rıdvan Seyyid, İbnü'l-Ezrak, Beyrut 2012, s. 127-133; krş., Câbirî, *Arap Ahlâkî Aklı*, s. 47.

Tealâ'nın lütfundan başka bir şeyle açıklanamaz.²³³ Diğer insanlara, güzel ahlâkın bir kısmı doğuştan verilmiştir. Bakıldığında kimi çocuklar cesur, akıllı ve iyi huylara sahip iken kimisi de bu vasıflardan yoksundur. Bununla birlikte insanlar, çalışarak eksik yönlerini giderebilirler.²³⁴

Kadı İyaz'a göre de Hz. Peygamber, güzel ahlâk üzere yaratılmıştır. Bu özellikler bir gayret ve riyazet neticesinde elde edilmemiştir, Allah vergisidir. Diğer peygamberler için de bu durum geçerlidir.²³⁵

Aslında hem siyer hem de kelâm kaynaklarında Hz. Peygamber'in ahlâkının bir lütuf olduğu anlatılmıştır. Fakat Hz. Peygamber'in en güzel ahlâka doğuştan sahip olması ve bu ahlâkî özelliklerden çok azına sahip olan insanlara rehber oluşunu nasıl anlamalıyız?

Bu problem hakkında şöyle bir açıklama yapmanın ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz. Öncelikle kabul edelim ki insanlar farklı farklı özelliklerle yaratılmışlardır. Aynı anne babadan doğan evlatların dahi davranışlarının, isteklerinin farklı farklı olduğu bilinen bir gerçektir. Kimisi ders çalışmayı çok severken kimisi bundan hiç hoşlanmayabilmekte, kimisi çok sabırlı iken kimisi de çok sabırsız olabilmektedir. İşte bu özellikler insanda doğuştan bulunmaktadır. Yani bir ahlâkî özellik bir insanda doğuştan mevcutken, diğer bir kişide bulunmayabilir. Fakat çalışarak bu özellikleri elde etmek, geliştirmek ve değiştirmek mümkündür.²³⁶ Zira ahlâkî üstünlüklerin bir kısmı doğuştan olmakla birlikte, bir kısmı ise sonradan elde edilir.²³⁷ Bu bakımdan peygamber seçilen bir insanın da ibadet etmekten bıkmaması, günah işlemekten uzak durmayı başarabilmesi, iradeyi engelleyen bir durummuş gibi görülmemelidir. Yani peygamberin ahlâkındaki üstünlükler bir zorlama ve dayatma neticesinde değil, Allah'ın yardımı ile dolayısıyla hem Allah Tealâ'nın hem de peygamberin iradesiyle gerçekleşmiş olur.

²³³ Kadı İyaz, *eş-Şifâ*, I/55-56; Derveze, *a.g.e.*, s. 472.

²³⁴ Kadı İyaz, *eş-Şifâ*, I/101.

²³⁵ Kadı İyaz, *eş-Şifâ*, I/97-101.

²³⁶ Kadı İyaz, *eş-Şifâ*, I/55.

²³⁷ Kadı İyaz, *eş-Şifâ*, I/101; Taşköprüzâde, Ahmed Efendi, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye*, çev. Mustakim Arıcı, YEK Yayınları, İstanbul 2014, s. 107.

Peygamber, iyi olmak zorunda olduğu için iyi davranmış olsaydı, ibadetlerinde olsun, tebliğ vazifesinde olsun birtakım aksamalar ortaya çıkabilir ya da en azından sorumlu tutulduğu şeylerin asgarisini yapardı. Oysa Hz. Peygamber, geçmiş ve gelecek tüm hataları affedildiği halde²³⁸, ayakları şişinceye kadar ibadet etmeye devam etmiştir. Sadece insanların huzurunda olduğu zamanlarda değil, tüm yaşamında en güzel ahlâka sahip olmuştur.

Yaşadığı toplumda saygınlığı olan, dürüstlüğü ve güvenilirliği ile ön plana çıkmış bir insanın, peygamberlik vazifesinin ardından yalancılık, delilik vb. çirkin suçlamalara maruz kalması, kolay kolay atlatılabilecek bir durum değildir. İşte bu noktada Allah'ın elçisini teskin etmesi, onu sakinleştirip diğer peygamberlerin de benzer zorluklar yaşadığını haber vermesi, his sahibi olan beşer bir elçinin tebliğ vazifesini yerine getirebilmesi için hayati öneme sahiptir. Peygamberlerin bu tür destekler alması, eylemlerinde iradelerinin olmadığı şeklinde anlaşılmalıdır. Nitekim peygamberlerin tebliğ vazifesi dışındaki hususlarda bazen hata ettikleri bilinmektedir. Bu durumda onların ismet sıfatına sahip olması, iradelerini ortadan kaldıran bir durum değil, vazifelerinde karşılaşılabilecekleri güçlükleri aşmalarına yardımcı olan ilahi bir destektir.

Hz. Peygamber'in namazı beş rekât kıldırmasının ardından sahâbenin kendisine bu durumu sorduğunda, onlara verdiği cevap da yine onun insanî yönüne işaret eder. "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Sizin hatırladığımız gibi hatırlar, unuttuğunuz gibi unuturum."²³⁹ Yine Allah Rasûlü bazen kendisinde bir dalgınlık olabildiğini, bu yüzden günde yüz defa istiğfarda bulunduğunu²⁴⁰ beyan etmiştir.

Hz. Peygamber'in ne düşmanlarından ne de günahlardan korunmasında, kendisini görevlendiren Allah Tealâ tarafından desteklenmesi şaşılacak bir şey olmadığı gibi bu durum, onun örnekliliğine de engel değildir.²⁴¹ Zira Allah Tealâ peygamber seçtiği kulunu kendi haline bırakmamış, sürekli desteklemiştir. Fakat bu yardım, Hz. Peygamber'in yahut tüm elçilerin özgür iradesi ile hareket etmediği

²³⁸ Fetih, 48/2.

²³⁹ Müslim, Mesâcid 93.

²⁴⁰ Müslim, Zikir 41.

²⁴¹ İlahi yardımların peygamberin örnekliliğini ortadan kaldıracığına dair iddia ve tenkidi için bkz. Öz, Şaban, *Farklı Siyeri Okumak*, Araştırma Yayınları, İstanbul 2015, s. 167-178.

şeklinde anlaşılmalıdır. Daha açık bir ifadeyle, Allah'ın elçilerini koruyacağını beyan etmesi, onlara kimsenin dokunamayacağı, zarar veremeyeceği, eziyette bulunamayacağı ve öldürülemeyecekleri şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü tarihte bazı peygamberler işkence görmüş, sürgün edilmiş, insanın katlanması mümkün olmayan sıkıntılara maruz kalmış, hatta öldürülmüştür. İşte böylesine zorlu bir ortamda tebliğ vazifelerini sürdürebilmeleri, yaratıcılarından aldıkları güç sayesinde.

Bu itibarla Peygamberin ilahi yardım almasının örnekliğine engel olacağı şeklindeki bir düşünceyi kabul etmek mümkün değildir. Çünkü bunu kabul ettiğimizde mucizelerle desteklenen ve peygamber olduklarını ispatlayan Allah elçilerinin örneklik vasıflarını yitirdiklerini söylememiz gerekir. Oysa Kur'an'da pek çok mucizesinden söz edilen peygamberlerin örnekliği öne çıkarılmıştır.²⁴² Bu da ilahi yardıma muhatap olmanın, iddia edildiği gibi peygamberlerin örnekliğini ortadan kaldırmadığını bilakis görevlerini yerine getirmelerine imkân sağladığını gösterir. Demek ki Allah Tealâ'nın, büyük sorumluluklar yükleyerek özel görevler için seçtiği peygamberlerine bazı farklı özellikler vermiş olması gayet tabii bir durumdur.

Nitekim Allah, Hz. Peygamber'i düşmanlarına karşı koruyacağını ifade etmiş, elçisini bu hususta zaman zaman teskin etmiştir.²⁴³ Fakat aynı durum günahlardan korunma hususunda söz konusu değildir. Allah, peygamberini yanlışa düşmemesi konusunda uyarılmış, fakat tabiri caizse "sen rahat ol, günah işlemene müsaade etmem" dememiştir. Bu ayrım çok önemlidir. Allah, peygamberlik vazifesini yapabileceği ortamı peygamberine sunmuş, bunun yanında elçisinin ahlâklı davranması ve vazifesini yerine getirmesi için devamlı surette kendisine uyarılarda bulunmuştur.

İşte Allah Rasûlü'nün peygamberliğine kadarki süreçte ve tüm yaşantısında sergilediği örnek ahlâkı, yine şartların çok zor olmasına karşın insanları dinine davet edip hayatta kalması ve tüm zorluklara rağmen tebliğ görevini ifa etmesi, peygamberliğinin doğruluğunu belgeleyen delillerdendir.

²⁴² Zuhruf, 43/59; Mümtehine, 60/4.

²⁴³ Bkz. Nahl, 16/127; Neml, 27/70.

3.2.5. Şefkat ve Merhamet

Merhametli ve şefkatli olma, peygamberlerin ayırıcı vasıflarından biridir ve tebliğ görevlerini yerine getirebilmeleri için hayati öneme sahiptir. Allah, tebliğde bulunurken peygamberlerini yumuşak bir üslup kullanmalarını hususunda tembihlemiştir. Nitekim Hz. Musa ve kardeşi Harun'a,

*“İkiniz beraber Firavun'a gidin, çünkü o sınırı çok aştı. Yine de ona söyleyeceklerinizi yumuşak bir üslupla söyleyin, ola ki aklını başına toplar yahut korkar”*²⁴⁴ buyurarak, tebliğde bulunacakları kişi Firavun bile olsa üsluplarının yumuşak olması gerektiğini beyan etmiştir. Zira yumuşak söz kalbe daha çok tesir eder, tebliğde daha çok fayda sağlar.²⁴⁵

*“Şayet sen kalbi katı, taş yürekli biri olsaydın, etrafından dağılırlardı.”*²⁴⁶ ayetinde Hz. Peygamber'in bu tür olumsuz özellikleri taşıması durumunda görevini yerine getiremeyeceği vurgulanırken de aynı zamanda onun ahlâkî üstünlüklerine işaret edilmiştir.

Hz. Peygamber, ümmetine karşı öylesine şefkatliydi ki, bundan dolayı Allah'ın itabına bile maruz kalmıştır.²⁴⁷ Nitekim ayetlerde yer alan *“Onlar için üzümlere kendini helak etme”*,²⁴⁸ *“Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendine kıyacaksınız!”*,²⁴⁹ *“Onlardan dolayı kedere kapılma”*,²⁵⁰ *“...Sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir”*²⁵¹ şeklindeki ifadeler, Hz. Peygamber'in merhametinin boyutlarını göstermesi bakımından önem arz eder.

Mâturîdî'ye göre yukarıdaki ayetlerde Allah Rasûlü'nün ahlâkının üstünlüğüne, şefkatinin yoğunluğuna işaret edilmektedir. Zira onun üstün ahlâkı, nefsinin gücünden baskındır. Diğer insanların nefsânî güçleri ahlâklarına üstünlük sağlarken onda ise bunun tam zıddı bir durum söz konusudur.²⁵²

²⁴⁴ Tâhâ, 20/43-44.

²⁴⁵ Mâturîdî, *Te'vilât*, IX/199-200.

²⁴⁶ Âl-i İmrân, 3/159.

²⁴⁷ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 314-315.

²⁴⁸ Fâtır, 35/8.

²⁴⁹ Şuarâ, 26/3.

²⁵⁰ Nahl, 16/127.

²⁵¹ Tevbe, 9/128.

²⁵² Mâturîdî, *Te'vilât*, XVI/11.

Hız. Peygamber'in yaşantısını incelediğimizde de onun şefkat ve merhametinin büyüklüğünü görmemek, kendisine hayranlık duymamak mümkün değildir. Nitekim o, daima müjdeciydi, yumuşak huyluydu. İnsanlarla kaba bir şekilde konuşan ve bağırıp çağırarak, sert karakterli biri değildi.²⁵³ Çarşı pazarda insanlarla tartışıp yüksek sesle konuşmazdı. Kötülüğe kötülükle karşılık vermek bir kenara, kötülük yapanı affederdi.²⁵⁴ Gürültücü, vara yoğa kızan, ayıplayan, kötü ve çirkin ifadeler kullanan, aşırı metheden biri de değildi. Bir kimsenin bilmeden hata etmesini kollayıp bu durumu başa kakma fırsatı olarak görmezdi. Gerek konuşurken gerekse bir şey talep ederken kaba davranan insanlara sabrederdi.²⁵⁵ Şayet arkadaşları yakınlarında ise, bazen onları çağırır ve talebinde haklı ise o kişiye yardımcı olmalarını söylerdi. Haddini aşmadıkça kimsenin konuşmasını bölmez, haddini aşanı ise susturur, ya da bulunduğu yerden uzaklaşırdı.²⁵⁶ İnsanlardan intikam almaya kudreti olduğu halde affetme yolunu seçer, ganimetleri dağıtırken adil davranmadığını iddia edenlere karşı bile yumuşak davranır, sahâbenin bu tür insanları cezalandırma girişimlerine mâni olurdu.²⁵⁷ Ümmetin faydasına olacak en güzel görüşü elde etmek için tüm gücünü sarf ederdi. Ümmeti için, dünya ve ahirette fayda sağlayacak şeyleri bir araya getirmeye çalışırdı.²⁵⁸

Bir gün Allah Rasûlü yolda yürürken bedevînin biri kendisine arkadan yetişip cübbesini sert bir şekilde çekmeye başlamış, çekmenin şiddetiyle boğazında iz olmuştu. Bedevî, kendisinden mal isteyince, Allah Rasûlü tebessüm etmiş ve kendisine istediğinin verilmesini söylemiştir.²⁵⁹

Zeyd b. Sa'ne, Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'den borcunu ödemesini talep etmiş ve yakasından tutup çekerek kendisine ağır hakarete bulunmuştur. Bunun üzerine Hz. Ömer, ona kızıp bağırarak, Allah Rasûlü ise bu durumu tebessümle karşılamış ve Hz. Ömer'i uyararak alacaklıya borcun ödenmesini ve yirmi ölçek de fazla verilmesini söylemiştir. Zeyd ise gördüğü bu muamele

²⁵³ Belâzurî, *a.g.e.*, II/14; Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 296.

²⁵⁴ Tirmizî, *Birr* 69.

²⁵⁵ Ebû Dâvûd, *Edeb* 1.

²⁵⁶ Belâzurî, *a.g.e.*, II/14.

²⁵⁷ Gazâlî, *İhya*, II/377-378.

²⁵⁸ Belâzurî, *a.g.e.*, II/15.

²⁵⁹ İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/394.

karşısında Müslüman olmuştur. Bu hadiseden sonra Zeyd, Allah Rasûlü'nde peygamberlik alâmetlerinin tamamını gördüğünü fakat yumuşaklığının öfkesine galip gelip gelmesini bu olaydan sonra öğrendiğini söylemiştir.²⁶⁰

Kuşu ölen üzgün bir çocuğu teselli etmek için evine gidecek kadar düşünceli bir insan olan²⁶¹ Hz. Peygamber, çocuklara karşı çok şefkatliydi. Çocuklara sarılır, onları öperdi.²⁶² Bebekleri kucağına alır, üstünü kirletmelerinden rahatsızlık duymazdı.²⁶³ Torunlarını omzuna alıp namaza götürür, namaz kılarken onların kendisi ile oynamasından rahatsız olmazdı.²⁶⁴ Namaz kıldırırken ağlayan bir çocuğun sesini işittiğinde namazı erken bitirirdi.²⁶⁵

Hz. Peygamber'e on yıl hizmette bulunan Enes b. Mâlik, onun insanların en güzel ahlâka sahip olanı olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber'in, kendisine "öf" bile demediğini, yaptığı hatalar sonrasında kızmadığı gibi, yapmadığı şeyler için de bir şey söylemediğini ifade etmiştir.²⁶⁶

Elbette bu örnekleri artırmak mümkündür. Fakat Hz. Peygamber'in şefkatinin büyüklüğünü göstermek için zikredilen örnekler yeterli durumdadır. Şüphesiz güç sahibi olup dönemin her türlü imkanlarından istifade edebilecek durumdayken Hz. Peygamber'in nefisini değil de ümmetini ve insanlığı düşünmesi, daha çok insanın kurtuluşu için canla başla mücadele vermesi onun iddiasında samimi olduğunu gösteren işaretlerdendir.

3.2.6. Mütevazılık/Alçak Gönüllülük

Hz. Peygamber eline güç geçince bunu asla suistimal etmemiş, sade yaşantısını devam ettirmiştir. Bütün Arap yarımadasına hakim olmasına karşın toplanıp kendisine ulaştırılan malları ne kendisi kullanmış ne de eşlerine ve ehl-i beytine kullandırmıştır. O bu malların tamamını insanlara dağıtmıştır.²⁶⁷

²⁶⁰Tahavî, Ebû Cafer, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, thk., Şuayb el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1415/1994, XI/107; Kadî İyaz, *eş-Şifa*, I/109.

²⁶¹ Buhârî, Edeb 112.

²⁶² Buhârî, Cenâiz 32.

²⁶³ Buhârî, Vudû 59.

²⁶⁴ Buhârî, Salât 106.

²⁶⁵ Buhârî, Ezan 65.

²⁶⁶ Tirmizî, Birr 69; Müslim, Fezâil 81, 82; Buhârî, Savm 53.

²⁶⁷ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 1195.

Hız. Peygamber günlük hayatta daima herhangi bir insan gibi yaşamıştır. İsteyen herkes onun yanına gidebilmiş, kendisinden bir şey isteyebilmiştir.²⁶⁸ O, elbisesini temizlemiş, koyununu sağmış, kendi işlerini görmüştür. Ayakkabılarını tamir etmiş, elbisesindeki yırtıkları onarmış, su taşıdıkları devesine yem verip su içirmiş, evi süpürmüş, hizmetçiyle birlikte yemek yapıp yemiş, satın aldığı eşyayı evine kendisi taşımıştır.²⁶⁹

Hız. Peygamber'in böyle bir hayatının olması, bir yönüyle onun da diğer insanlar gibi biri olduğunu gösterir. Bu durum aynı zamanda onun kibirden uzak durduğunun, basit kabul edilebilecek işleri dahi bizzat yaparak toplumuna en güzel şekilde örnek olduğunun göstergesidir.

“Bana bir hayvan budu hediye edilse kabul ederim. Davet edildiğim şey paça çorbası bile olsa icabet ederim”²⁷⁰ hadisinden de anlaşılacağı üzere o, fakirlerin ve miskinlerin hor görülmesini yasaklamış; zenginlerin, fakir kimselerden kendilerine ulaşan hediyeleri kabul edip davetlerine icabet etmeleri gerektiğini söylemiştir. Şüphesiz bu, Hız. Peygamber'in üstün ahlâkından ve kıymetli tavsiyelerindedir.²⁷¹

“İnsanların, önünde el pençe divan durması hoşuna giden kimse, cehennemdeki yerini hazırlasın”²⁷² buyuran Hız. Peygamber, bir defasında yanında bulunan biri heyecana kapılıp titremeye başlayınca, “Rahat ol! Ben kral değilim! Ben Kureyş'ten kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum”²⁷³ demesi, onun tevazuunun boyutunu göstermesi bakımından oldukça manidardır.

Kendisi asla bir yere yaslanarak yemek yemez²⁷⁴, yerde oturarak yer ve şöyle söylerdi: “Ben sadece bir kulum. Kölenin yediği gibi yer, oturduğu gibi otururum.”²⁷⁵

“Hız. Peygamber ve ailesi bir günde iki öğün yemek yememiştir. Şayet yemişlerse, bu öğünlerden birinde sadece kuru hurma yemişlerdir.”²⁷⁶ Rasûlullah ve

²⁶⁸ Belâzurî, *a.g.e.*, II/14.

²⁶⁹ Kandemir, M. Yaşar, *Şifa-i Şerif Şerhi*, Tahlil Yayınları, İstanbul 2012, I/292.

²⁷⁰ Buhârî, Hîbe 2.

²⁷¹ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 1197.

²⁷² Ebû Dâvûd, Edeb 166.

²⁷³ İbn Mâce, Et'ime 30.

²⁷⁴ Buhârî, Et'ime 13, Tirmizî, Et'ime 28.

²⁷⁵ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 1205.

²⁷⁶ Buhârî, Rikâk 17; Müslim, Zühd 25.

ailesi, Hz. Peygamber'in vefatına kadar iki gün arka arkaya arpa ekmeğiyle doymamıştır.²⁷⁷

Adiy b. Hâtim et-Tâî, Müslüman olmadan önce bir Hıristiyan'dı. Hz. Peygamber, onu evine götürürken yolda karşılaştığı yaşlı kadının derdini uzun süre dinlemesi ve eve vardıklarında onu içi lif dolu deri minderine oturtup kendisinin yere oturması, Adî b. Hâtim et-Tâî'nin dikkatini çekmiş ve onun krallardan farklı olduğunu anlamış, daha sonra da Müslüman olmuştur.²⁷⁸

Hz. Peygamber'in yaptığı şeyin aslında ahireti dünyaya tercih etmek olduğunu gösteren bir diğer örnek şöyledir:

“Bir gün Hz. Ömer, Hz. Peygamber'i evinde ziyarete ederek, odasında gördüğü şeyleri şöyle anlatmıştır: Rasûlullah bir hasırın üstüne yatmıştı. Kuru hasır, onun yüzünde izler bırakmıştı. Bir köşede, bir kabın içerisinde bir ölçek kadar arpa unu vardı. Onun yanında çivi üzerinde asılı bir su kırbası vardı. Hepsi bu kadar... göz yaşlarıma hâkim olamadım.

Allah Rasûlü:

-Neden ağlıyorsun? diye sorduğunda dedim ki:

-Ey Allah'ın Rasûlü! Nasıl ağlamayayım? Bizans ve İran hükümdarları dünya nimetleri içinde yüzüyor, Allah'ın peygamberi ise kuru bir hasır üzerinde yatıyor! Peygamberimiz:

-Ey Ömer, istemez misin ki bu dünya onların, ahiret ise bizim olsun, buyurdu.”²⁷⁹

Bu diyalogun İslâm'ın bütün Arabistan'a yayıldığı ve Müslümanların refah seviyesinin oldukça iyi duruma geldiği bir zamanda gerçekleşmesi, Hz. Peygamber'in tüm imkanlara rağmen toplumdaki yoksullar gibi bir yaşam sürdüğünü göstermesi açısından çarpıcı bir örnektir.

²⁷⁷ Müslim, Zühd 22; Tirmizî, Zühd 38; İbn Mâce, Et'ime 49.

²⁷⁸ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, IV/222-223.

²⁷⁹ Müslim, Talâk, 30; İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/401.

Allah Rasûlü bir hasır üzerinde uyumuş, uyandığında da vücudunda hasır izleri oluşmuştur. Ashabı bu durum karşısında üzüldüklerinden onun yatağının üstüne bir şeyler sermeyi teklif etmişler fakat Allah Rasûlü'nden şöyle cevap almışlardır: “Dünya benim neyime? Dünyada ben, bir ağaç altında gölgelenip sonra da orayı terk edip giden bir yolcu gibiyim”²⁸⁰

Bir gün Ensar'dan bir kadın Hz. Peygamber'in yatağının durumunu görünce hemen yünden yapılmış bir yatak göndermiştir. Allah Rasûlü, yatağı görünce Hz. Aişe'ye hemen geri göndermesini söylemiş fakat o, evinde yün yatak bulunmasını çok arzuladığından geri yollamak istememiştir. Bunun üzerine Allah Rasûlü, Aişe annemizi üçüncü defa uyarmış ve ardından:

“Vallahi ey Aişe, şayet isteseydim Allah benim için dağları altın ve gümüş olarak akıttırdı”²⁸¹ demiştir.

Allah Rasûlü, kızı Hz. Fatıma'yı evlendirirken ona çeyiz olarak sadece kadife bir elbise, içi otlarla doldurulmuş deri bir yastık ve bir de su kabı vermişti.²⁸² Böylesine sade bir hayatı benimsemelerinden hareketle onların derdinin dünyada rahat ve konforlu bir yaşam sürmek olmadığını görüyoruz.

Allah Rasûlü hayatında doyasıya ne ekmek ne de et yemiştir. Sadece başkaları ile yemek yediğinde karnını doyurmuştur.²⁸³

Allah Rasûlü'nün yemek yerken karnını doyurmayı, yarın için bir şeyler biriktirme telaşının bulunmayı, onun cömertliğinin sınırlarını görmemize imkân tanımaktadır. Eli açık oluşu ve cömertliğinden dolayı “*eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma...*”²⁸⁴ ayetiyle uyarılmıştır.

Burada yine Hz. Peygamber'in insani yönünü görmüş oluyoruz. O sadece kendisine verilen emirleri yerine getiren bir melek gibi değerlendirilemez. Nitekim Allah Rasûlü bir yandan Allah'ın kendisine vermiş olduğu peygamberlik vazifesini en

²⁸⁰ Tirmizî, Zühd 44; İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 260; İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/401-402.

²⁸¹ İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/400.

²⁸² İbn Mâce, Zühd 11.

²⁸³ Tirmizî, Zühd 38.

²⁸⁴ İsrâ, 17/29.

güzel şekilde yerine getirmeye gayret ederken, aynı zamanda duygularıyla da hareket etmiştir.

Hız. Peygamber'in, örtünme çağına gelmiş genç kızlardan daha fazla utangaç olduğu²⁸⁵ rivayet edilmiştir. Hız. Peygamber, Hız. Zeynep ile evlendiği gün, düğün yemeğinin ardından ashaptan bazıları bir türlü kalkıp gitmiyordu. Fakat o utandığından, misafirlerine kalkıp gitmelerini söyleyememiş, bu olay üzerine ayet inmiştir. Ayette ashâba birtakım uyarılarda bulunulmuş, yemek için çağrıldıklarında yemekten sonra sohbeta dalmadan hemen dağılımları gerektiği, sohbeti uzatmanın Hız. Peygamber'i rahatsız ettiği fakat kendilerine bunu söyleyemediği açıklanmıştır.²⁸⁶

Mekke'nin fethedildiği gün Allah Rasûlü'nün takındığı tutum da onun hoşgörüsünün, mükemmel şahsiyetinin ve nübüvvetinin en açık delillerindendir. Zira o bütün güç ve imkân elinde olmasına karşın, şahsına ve kendisine tabî olanlara ambargo uygulayan, yakınlarına eziyet edip onları şehit eden insanlara zarar vermemiş aksine onlar için dua etmiştir.²⁸⁷

Hız. Peygamber'in tevazuunun boyutlarının anlatıldığı bu örnekler bir yandan onun ne kadar alçak gönüllü biri olduğunu gösterirken aynı zamanda peygamberlik iddiasında bulunan bir sahtekâr olmadığını açık bir şekilde göstermektedir. Şüphesiz onun tüm yaşamında bu tutumunu devam ettirmesi, peygamberliğinin en önemli delillerindendir.

3.2.7. Sabır

Sabırlı olmak, peygamberlerin ortak özelliklerinden biridir ve tebliğ vazifesinin yerine getirilmesinde Allah elçilerinde bulunması gerekli olan vasıflardandır. Kur'ân'da peygamberlerin "sabreden kimseler" olduğundan birçok ayette söz edilmiş²⁸⁸ ve diğer peygamberlerin de toplumları tarafından inkâr edilip benzer sıkıntılara maruz kaldıkları Hız. Peygamber'e haber verilerek onun da diğer

²⁸⁵ Buhârî, Menâkıb 23, Edeb 72.

²⁸⁶ Ahzâb, 33/53.

²⁸⁷ Görmez vd., *Hadislerle İslâm: Hadislerin Hadislerle Yorumu*, VI/227.

²⁸⁸ Hûd, 11/49; Enbiyâ, 21/85; Sâd, 38/44; Ahkâf, 46/35.

peygamberler gibi sabretmesi gerektiği ifade edilmiş, böylece onun moral ve motivasyonu diri tutulmuştur.²⁸⁹

Mâturîdî'ye göre peygamberler diğer insanlardan farklı olarak şu üç nedenden ötürü sabretmelidirler. Öncelikle peygamber olarak görevlendirildiklerinde, dönemlerinin zalimlerinin karşısına dikilip tebliğ vazifelerini yerine getirmeleri, ortaya çıkacak zorluklara göğüs germeleri gerekmektedir. Onlar, öldürülme ve yok edilme tehlikeleri bulunsa da görevlerini yerine getirirler. İkinci olarak kavimleri peygamberleri ile alay edip, kendilerine her türlü iftirayı atıp eziyet etse de görevlerini terk edip kavimlerinden uzaklaşamazlar. Nitekim Hz. Yûnus, böyle bir davranış sergilediği için kınanmış ve Hz. Peygamber'e, onun düştüğü hataya düşmemesi tembihlenmiştir.²⁹⁰ Üçüncü olarak da peygamberler, kavimlerinin direnme ve inatçılıkları karşısında onların helak olması ve azaba uğramaları için beddua etmezler. Bu üç haslet, sadece peygamberlerde bulunur.²⁹¹

Hz. Peygamber, tebliğ vazifesini sürdürürken türlü kışkırtmalara, eziyetlere vb. zorluklara maruz kalmasına rağmen bunlara tahammül etmiş, azminde hiçbir azalma olmadan sıkıntıları göğüslemiştir.²⁹² Allah elçisi, insanın yaratılışı itibariyle dayanması mümkün olmayan zorluklara sabretmiş ve bu dayanma gücünü herhangi bir bıkkınlık göstermeden tüm hayatı boyunca sergilemiştir. Davetinden vazgeçmesine karşılık kendisine sunulacak olan cazip tekliflere itibar etmemiş, zor zamanları atlattıktan sonra da şehveti ve dünya nimetlerini tercih etmeyerek sade yaşantısına devam etmiştir. Böyle bir şey, ancak doğru bir basiret ve yaratıcıya tam bir güvenle tahayyül edilebilir. İşte tüm bunların hepsi Allah'ın ona lütufta bulunması ve kendisini cennet için yaratmasının bir neticesidir.²⁹³

3.2.8. Cesaret

Peygamberler, nefislere zor gelen şeyleri üstlenmiş, bu yolda canlarını tehlikeye atmaktan çekinmemişlerdir. Güçsüz durumda olmalarına rağmen Allah'tan aldıkları güçle zalim insanlara meydan okumuşlardır. Aslında Hz. Peygamber,

²⁸⁹ En'am, 6/33; Fâtır, 35/4, 25; Sâd, 38/17.

²⁹⁰ "Sen Rabbinin hükmüne sabret; balığın yoldaşı (Yûnus peygamber) gibi olma." (Kalem, 68/48).

²⁹¹ Mâturîdî, *Te'vîlât*, XIII/379.

²⁹² Cürcânî, *Şerhu'l-Mevakıf*, III/481. Ayrıca bkz. Mer'i, *a.g.e.*, s. 320-328.

²⁹³ Neseî, *Tabsira*, II/60-61.

karşısına geçtiği insanların ne kadar acımasız olduklarını yakînen bilmekteydi fakat Rabbine duyduğu güven ona eşsiz bir cesaret kazandırmıştır.²⁹⁴ Çünkü bu ancak çok kuvvetli bir şekilde Allah'a dayanıp, güvenen akıllı bir insanın gerçekleştirebileceği bir tutumdur.²⁹⁵

Hız. Peygamber'in sergilemiş olduğu cesaret örneği diğer insanların kahramanlıklarından farklıydı. Zayıf, fakir, neredeyse hiç destekçisi bulunmayan birisi olmasına rağmen yeryüzündeki tüm insanlara meydan okuması; kral, diktatör, güç sahiplerine karşı din konusunda savaşması onu farklı kılmaktadır. Çünkü Hız. Peygamber'in durumu, kendisine destek verenlerin fazlalığına, maddi imkanların elverişliliğine güvenerek dünyada hakimiyet elde etmeyi arzulayan kimselerde olduğu gibi beşerî güçlere bağlı değildi. Bu da onun ilahi yardım aldığını gösteren en güçlü delillerdendir.²⁹⁶

Hız. Peygamber, nübüvveti öncesinde oldukça kibar, hilm sahibi ve çekingen biri iken bir anda zalimin karşısına tereddüt etmeksizin dikilerek son derece cesurca hareket etmiştir. Zaten peygamberlerin yaşantılarını incelediğimizde, güçsüz durumdayken nübüvvet iddiasında bulunup, tüm zalimlerin karşısında sağlam bir şekilde durabildiklerini görürüz. Aslında bu sıra dışı bir hadisedir. Çünkü hiçbir güvencesi olmayan bir insanın durduk yere toplumunun karşısına dikilip, onlara yanlış yolda olduklarını söyleyerek dinlerini tenkid etmesi adet dışı bir durumdur. Şüphesiz burada çok büyük bir cesaret vardır. Bu cesaretin kaynağı da kendilerini diğer insanlar arasından seçip bu özel ve zorlu göreve hazırlayan Allah Tealâ'dır. Nitekim Allah'ın elçileri, nübüvvet iddia ederken sadece Rablerine güvenip teslim olmuşlardır.²⁹⁷

Hız. Peygamber'in sadece bir defa azmettiği, uğraştığı, savaşlarda şevkinin kırıldığı, düşmanlarının sayısını görünce korktuğu şeklindeki inkârcılara ait iddialar gerçeği yansıtmamaktadır.²⁹⁸ Kaldı ki düşman korkusu olan bir kişinin böylesine zor ve meşakkatli bir göreve atılması, iddiasına sadık kalması, mevcut dinlere savaş açıp insanları karşısına alması imkansızdır. Oysa Hız. Peygamber hiçbir zaman düşmandan

²⁹⁴ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 292-293; Derveze, *a.g.e.*, s. 263.

²⁹⁵ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 51.

²⁹⁶ Nesefî, *Tabşira*, II/59-60; Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 48.

²⁹⁷ Mâide, 5/67.

²⁹⁸ Câhız, *Hucecü'n-Nübüvve*, III/ 281.

kaçmamış, cesaret konusunda önemli bir yer edinmiştir. Nitekim o, savaşlarda insanların en cesuruydu²⁹⁹ ve savaşlarda karşılaştığı zorluklara karşın asla kendisine inananları yalnız bırakmamış, düşmanlarından hiçbir zaman kaçmamıştır.³⁰⁰ Nitekim o, Allah Tealâ'nın kendisini insanlardan koruyacağını³⁰¹ bilmekte ve bu güvenle hareket etmekteydi.³⁰²

3.2.9. Hasbîlik

Peygamberler, tebliğ ve irşad faaliyetlerini sürdürürken bunun karşılığında insanlardan maddi-manevi herhangi bir beklenti içerisinde olmamışlardır. Cenâb-ı Hak tarafından vazifelendirildiklerinden görevlerini sadece Allah rızası için yapmışlardır. Bu da onların nübüvvetinin Kur'an'daki delillerindedir.³⁰³ Aslında Kur'an'da Cenâb-ı Hak, elçilerinin peygamberlik iddiasında bulunan sahtekârlardan ayırt edebilmesi adına insanlara ipucu vermiştir. Nitekim insan böylesine ağır, meşakkatli bir işi ancak Rabbinin görevlendirmesi ile üstlenir ya da peygamberlik iddiasında bulunan kişi, birtakım menfaatler elde edebilme adına bu işe heveslenir. Örneğin İslam'dan önceki Araplar arasında kâhinler, olağanüstü güçleri olan, bu güçleri meslek halinde kullanan ve yaptıkları işin karşılığında "hulvan" denilen bir ücret alan kimselerdi.³⁰⁴ Bir kâhinin, toplumundaki mevcut din anlayışına ve işleyişine karışması, sırf bunu yapabilmek adına tüm imkanlarını seferber etmesi, herkesin düşmanlığını kazanıp hiçbir menfaat hedeflemeden hareket etmesi görülmüş bir şey değildir.³⁰⁵ Buna karşılık peygamberler, toplumlarından hiçbir beklenti içine girmeden kendilerine verilen bu vazifeyi en iyi şekilde yerine getirmeye gayret etmiş, hasbî davranmışlardır. Yine müşrik şairler, insanları dünyaya yöneltmekte ve bedenî lezzetleri arzu etmektedirler. Oysa Hz. Peygamber, insanları Allah'a ve ahiret gününe çağırmıştır.³⁰⁶

²⁹⁹ İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 271.

³⁰⁰ Neseî, *et-Temhîd fî Usûli'd-Dîn*, s. 49.

³⁰¹ Mâide, 5/67.

³⁰² Neseî, *Tabsira*, II/54-55.

³⁰³ Peygamberlerin görevlerini karşılık beklemeden yaptıklarını vurgulayan ayetler için bkz. Şuarâ, 26/127; Hûd, 11/51; Şuarâ, 26/145, 164, 180; Kalem, 68/46.

³⁰⁴ Çelebi, İlyas, "Kâhin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2002, XXIV/171.

³⁰⁵ Mevdûdî, *a.g.e.*, s. 784.

³⁰⁶ Râzî, *el-Metâlibu'l-Âliye*, VIII/114.

Hız. Peygamber de Allah'ın diğer elçileri gibi görevini sürdürürken muhataplarından kişisel bir çıkar, maddi veya manevi bir karşılık beklememiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu duruma işaret eden ayetlerden bazıları şöyledir:

“De ki “Ben, bu görevimden dolayı hiçbir karşılık istemiyorum; bilinsin ki bu, bütün insanlığa bir öğütten ibarettir.”³⁰⁷

“Sanki sen onlardan bir karşılık mı istiyorsun? Ama Rabbinin vereceği karşılık daha hayırlıdır; O rızık verenlerin en üstünüdür.”³⁰⁸

“De ki: “Bunun için sizden, dileyen kimsenin Rabbine giden yolu bulmasından başka bir karşılık istemiyorum.”³⁰⁹

“Hâlbuki sen bunun karşılığında onlardan bir ücret de istemiyorsun.”³¹⁰

“De ki: “Sizden görevimle ilgili bir karşılık istemiyorum; ben olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim”³¹¹

“(Rasulüm!) yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da onlar bunun ağırlığı altında eziliyorlar mı?”³¹²

Eğer o, gerçekten peygamber olmasaydı, bir çıkar sağlamak için bu işe girişmiş olmalıydı. İşte bu da Hız. Peygamber'in nübüvvetinin kanıtlarındandır.³¹³ Nitekim iddiasında samimi olmayan kişi, bir süre dürüst görünüp gerekli şartlar oluştuğunda mutlaka önünde sonunda asıl gayesini açığa çıkaracak, menfaat devşirmeye başlayacaktır. Nitekim peygamberlik iddia eden sahtekârlar ilk ortaya çıktıklarında din adına, ahiret yurdu için insanları dost ediniyor gibi görünürler. Fakat güç sahibi olduklarında, gerçek yüzlerini ortaya çıkarır; sadece kendilerini, ailelerini ve çocuklarını önemseyerek bolluk içerisinde bir hayat sürerler.³¹⁴ İşte Hız. Peygamber'in gayesi dünya nimetleri olsaydı, ilk zamanlar takvadan, zâhidâne bir hayattan söz eder, güç elde edince de dünyayı arzulayanların yolunu takip ederek asıl hedefine

³⁰⁷ En'âm, 6/90.

³⁰⁸ Mü'minûn, 23/72.

³⁰⁹ Furkan, 25/57.

³¹⁰ Yûsuf, 12/104.

³¹¹ Sâd, 38/86.

³¹² Tûr, 52/40.

³¹³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, IV/593.

³¹⁴ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 1223.

yönelirdi.³¹⁵ Çünkü bu tür gayelerle hareket edenler hep bu metodu benimsemişler, güçlenince insanlara gerçek yüzlerini ve maksatlarını göstermişlerdir. Oysa Hz. Peygamber'in tavrı ve tutumunda herhangi bir değişme olmamış ilk zamanlar ne söyleyip yaptıysa güç elde ettiğinde de aynı yolda ilerlemiştir.³¹⁶ Hatta Allah Tealâ'nın ona sunduğu imkân ve güç ne kadar arttıysa, onun Rabbine olan teslimiyeti, fakirlere karşı da şefkat ve merhameti o derece çoğalmıştır.³¹⁷ İşte düşünen insan, buradan onun içinin ve dışının bir olup davasında samimi olduğunu bilecektir.³¹⁸ Çünkü peygamberler, menfaatleri için çaba sarf etmezler.³¹⁹

Üstelik Hz. Peygamber, nübüvvet öncesi dönemde toplumda sevilen, saygınlığı olan, maddi durumu iyi olan biriydi. Onun bir anda tüm bunları bir kenara bırakıp, kendi iradesi ile hiçbir menfaat elde etmeyeceği bir işe kalkıştığını iddia etmek ve bunu açıklamak mümkün değildir. Zira çıkarıcı ve bencil bir insan, tüm toplumu kendisine düşman etmek yerine insanlarla iyi geçinerek onlardan menfaat elde etmeye çabalar. Oysa Hz. Peygamber tüm akraba ve kabilesi ile bağlarını koparmış, sadece Allah'a güvenmiştir.³²⁰ İşte böyle bir ortamda bir insanın hiçbir çıkar amaçlamadan kendisini böylesine tehlikeli bir ortamın içine atmış olması, ahireti hedeflediğinin göstergesidir. Aksi takdirde insanın sebepsiz yere kendisini böyle bir sıkıntıya sokması delilik olurdu.³²¹

Elbette ki bir yalancının, aslı olmayan bir iddiadan hareketle ve herhangi bir menfaat elde etme gayesi taşımayıp diğer insanların maddi manevi faydası için çabalaması, üstelik bunu gerçekleştirmek isterken yalanlanma, hakaret, işkence vb. pek çok zorluğa göğüs germesi, davasının yanlış olduğunu bildiği halde yirmi üç yıl boyunca her türlü muhalefete karşı koyabilmesi mümkün değildir.³²²

İşte tüm imkanlar elindeyken Hz. Peygamber'in imtiyazlı bir hayatı benimsemeyişi, insanlara örnek olma adına göstermiş olduğu hassasiyeti anlamamız

³¹⁵ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 91.

³¹⁶ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevakıf*, III/481.

³¹⁷ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 1205.

³¹⁸ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 91.

³¹⁹ Âl-i İmrân, 3/161.

³²⁰ Mevdûdî, *a.g.e.*, s. 725.

³²¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXV/215; Corcî Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, I/65-68.

³²² Mevdûdî, *a.g.e.*, s. 84-85.

için önem arz eder. O, hayatı boyunca ne bir akrabasını kayırmış ne de kendi menfaatine çabalamıştır. Kızı Fâtıma, ev işlerinde zorlandığı için savaş esirlerinden birisini kendisine hizmetçi olarak istemiş fakat Hz. Peygamber, onun bu talebini yerine getirmemiş, daha çok ihtiyacı olan kişileri öncelemiştir.³²³ Böyle bir davranışı ancak vahyin gözetiminde yaşayan, ahiret düşüncesi zihninde sürekli canlı olan bir kişi³²⁴ sergileyebilir.

Hz. Peygamber sırf Allah'ın rızasını elde edebilmek adına, birtakım insanlara yaranmak suretiyle üstesinden gelinemeyecek tüm güçlüklerle göğüs germiş ve peygamberlik vazifesini en güzel şekilde yerine getirmiştir.³²⁵ Zaten onun hiçbir kimsenin gözüne girmek gibi bir derdi olmamış, vazifesinin gerektirdiği hassasiyeti daima sergilemiş ve insanlardan intikam alma gibi bir yola girmemiş,³²⁶ riyakarlıktan, kanaatsizlikten ve faydasız şeylerden kendisini korumuştur.³²⁷

Henüz davasının başındayken Mekkeli müşriklerin kendisine yaptığı “Şayet bu davayı, mal kazanmak için yürütüyorsan sana mal verip, en zenginimiz edelim. Şeref ve mevki istiyorsan seni başımıza lider yapalım. Kral olma peşindeysen seni kral yapalım. Şayet sana bu şeyi bir cin getiriyorsa seni tedavi ettirebilmek için tüm malımızı harcayalım” teklifine karşılık Allah Rasûlü, şu cevabı vermiştir: “Ben size getirdiğim şeyi mal, mevki, makam kazanmak, size kral olmak için getirmediğim. Allah beni size peygamber olarak gönderdi.”³²⁸

Amacı dünya nimetlerini elde etmek olan bir sahtekârın bu tekliflere hayır diyebileceğini söylemek, aklın pek kabul edebileceği bir durum değildir. Fakat mükafatı sadece Cenâb-ı Hak'tan uman Hz. Peygamber, davasından her ne pahasına olursa olsun dönmemiş, insanın takatini aşan sayısız sıkıntıya maruz kalmasına rağmen zorlu görevini yerine getirme adına üstün gayret göstermiştir. Oysa peygamber olmayan kimseler insanları, arzulayıp heves ettikleri şeylere davet ederler. Bu kimseler

³²³ Buhârî, Humus 6.

³²⁴ Sâd, 38/46.

³²⁵ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 293.

³²⁶ İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/315; Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 314.

³²⁷ Belâzurî, *a.g.e.*, II/14.

³²⁸ İbn İshâk, *a.g.e.*, s.262-263, 271-272; Bûtî, *a.g.e.*, s. 105-106.

şehvetleri ve menfaatleri için mücadele eder, bu yolda zorlu mücadeleye de girişmezler.³²⁹

İlahi bir eğitim sürecinden geçmeksizin bir insanın, hayatın tüm aşamalarında her türlü ahlâkî üstünlüğü sergileyerek insanlığa en güzel örnek olması mümkün değildir. Çünkü insanın bütün zaman dilimlerinde nefsinin isteklerine karşı koyması; dünya malına, lüks bir yaşantıya ilgisiz kalabilmesinin söz konusu olmadığını biliyoruz.³³⁰ İstemesi halinde her çeşit dünya nimetini elde edebilecek bir konumda iken bu yola başvurmayan bir insanın olağan dışı biri olduğunu söyleyebiliriz.³³¹ Onun böyle bir tercihte bulunması, dünyaya diğer insanlardan çok farklı bir şekilde bakabildiğini göstermektedir ki, bu da aldığı vahiy ile gerçekleşmiştir. Her şeyi elde etmesi mümkün olduğu halde, hayatı boyunca hep azla yetinmeyi tercih etmesi onun gerçek peygamber olduğunu kanıtlayan delillerdendir. Nitekim vahiyle irtibatı olmaksızın bir insanın böyle bir hayat yaşaması imkân dahilinde değildir. Kaldı ki Hz. Peygamber'in yetiştiği ortamı da dikkate aldığımızda, böylesine problemlili bir çevrede ömür sürmüş bir insanın bu denli yüce bir ahlâka, ilahi yardım olmadan ulaşmasının mümkün olmadığını net bir şekilde söyleyebiliriz.³³²

3.2.10. Sade Yaşantı

Zaman içerisinde Hz. Peygamber'in ziyadesiyle dünya metayı elde etme imkanına sahip oluşu davranışlarında herhangi bir değişikliğe yol açmamış, kendisi gibi ashabı da dünyalık peşinde koşmamıştır.³³³ Nitekim Arap yarımadasına hâkim olduktan sonra bile Hz. Peygamber'in gözünde hiçbir dünya servetinin bir kıymeti yoktu. Oysa Umman meliki Yûsuf b. Vecîh, altınla ağırlaştırılmış süslü bir elbise giyiyor, altın ve gümüş kaplar kullanıyordu. Onun köleleri, develeri, değerli eşyası ve hazineleri vardı. Bahreyn, Aden, San'â ve Yemen melikleri de bu şekildeydi. Allah Rasûlü, bu yerlere ve daha fazlasına sahipti ve istese onlardan daha fazla lüks içinde yaşayabilirdi.³³⁴ Fakat o, böylesine önemli imkanlara sahip olmasına rağmen en sade yaşantıyı tercih etti. En sade elbiseler giyip, gösterişli, lüks içinde bir yaşamdan uzak

³²⁹ Saîd Havvâ, *a.g.e.*, s. 83-84.

³³⁰ Âl-i İmrân, 3/14; En'âm, 6/43; Yûsuf, 12/53.

³³¹ Topaloğlu vd., *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 186.

³³² Topaloğlu vd., *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 186.

³³³ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 88-92; Mevdûdî, *a.g.e.*, s. 87.

³³⁴ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 1204-1206.

durarak, ailesi ve ashabına da böyle olmayı tavsiye etti. O, kendisine ne bir saray ne de ırmak yaptırmıştır. Vefat ettiğinde de ardında bir miras bırakmamıştır.³³⁵ Yün giyen, keçi bağlayan Hz. Peygamber, Mekke fethedildiğinde on bin kişi ile Mekke'ye girerken eski bir eyerin üstündeydi. Hatta eyerin yırtıkları, aşağıya doğru ayağının yarısına kadar sarkıyordu.³³⁶

Hz. Peygamber'in sade yaşantısı ile ashabına nasıl örnek olduğunu aşağıdaki rivayet açıkça ortaya koymaktadır. Ebu Hureyre bir defasında koyun kebabı yemeye davet edildiğinde sofraya oturmamış ve şu manidar sözü söylemiştir:

“Rasûlullah (sav) arpa ekmeğine bile doymadan dünyadan göçüp gitti.”³³⁷

Hz. Peygamber, otururken ve kalkarken daima Allah'ı zikretmiş, oturması için özel bir yer tahsis edilmesini istememiş, başkalarına da yer ayrılmasını yasaklamıştır. Bir meclise katıldığında boş bulunduğu yere oturmuş ve herkesin bu şekilde yapmasını emretmiştir. Bununla birlikte mecliste herkese yer vermiştir. Kendisiyle birlikte oturanlar, içlerindeki herhangi bir kişiye onun daha fazla değer verdiği hissine kapılmamıştır.³³⁸ Herkese aynı gözle bakmış ve herkesin sözünü aynı ölçüde dinleyip insanlara eşit davranmıştır.³³⁹ O, dünyayı arzulamamış, kendisine tabi olanların da dünyaya meyletmemesini istemiştir. Kendisine karşı gösterilen saygıda aşırıya giden sahâbîleri uyarmış, kıyamın ve secdenin Allah için olduğunu vurgulamıştır. İşte bu özelliklerin asla dünyayı, nimetlerini ve dünyadaki şöhreti hedefleyen bir kimseye ait olduğu söylenemez.³⁴⁰

Medine'ye ganimetlerin yağmur gibi yağdığı, Müslümanların rahat bir şekilde yaşamlarını sürdürdüğü bir ortamda Allah Rasûlü, dünyaya ve dünyalıklara aldanmamıştı. Kralların kendisine hediye ettiği pahalı kıyafetleri ve ganimetlerden gelen ipekli kumaşları hep ashabına verirdi.³⁴¹ Eşleri de bu zenginliklerden istifade

³³⁵ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 88; Mevdûdî, *a.g.e.*, s. 87.

³³⁶ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 1205.

³³⁷ Buhârî, *Et'ime* 23.

³³⁸ Belâzurî, *a.g.e.*, II/13.

³³⁹ Belâzurî, *a.g.e.*, II/14.

³⁴⁰ İbn Hazm, *el-Fasl*, I/1017-1019.

³⁴¹ Kandemir, *Şemâil-i Şerîf Şerhi*, I/447-448.

etmek isteyince Allah Rasûlü üzölmüş ve dünya nimetlerinin, süslerinin, konforunun Allah Rasûlü'nde bulunmadığını ortaya koyan³⁴² şu ayetler nazil olmuştur:

*“Ey Peygamber! Eşlerine şöyle de: Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım. Yok eğer Allah'ı, Rasûlünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız şunu bilin ki Allah, içinizden iyiliği seçenlere büyük bir ödöl hazırlamıştır.”*³⁴³

Bir gün Hz. Peygamber, ikinci namazını kıldırırken aklına evdeki bir miktar altın gelir. Namaz kılmayı bitirdikten sonra aceleyle yerinden kalkıp, adeta cemaatin üstünden geçerek ashabın şaşkın ve endişeli bakışları arasında hanımlarından birinin odasına gitmiş ve eşlerine bu malın bir an önce fakirlere dağıtılmasını söylemiş, ardından da ashabına durumu izah etmiştir.³⁴⁴

Hz. Peygamber'in ve ailesinin yiyecek sıkıntısı çekmesi, fakir olmalarından kaynaklanmıyordu. Bilakis Allah Rasûlü, eline geçen her şeyi yoksullara dağıtıyor,³⁴⁵ ertesi gün için herhangi bir şeyi ayırıp saklamıyordu.³⁴⁶ İşte onun dünya nimetlerinden doyasıya yemeyişinin sebebi bu yiyeceklerden mahrum oluşu değil dünya malına kıymet vermeyişiydi.

Vefat etmeden üç ay önce gerçekleştirdiği Veda haccında yüz deve kurban edebilecek bir durumdayken, vefat etmeden kısa bir süre önce bir miktar arpa alabilmek için zırhını bir yahudiye teslim etmek durumunda kalmıştı.³⁴⁷ Bu durum Hz. Peygamber'in “Komşusu açken tok yatan bizden değildir”³⁴⁸ hadisini söylemekle kalmadığını, fakirleri daima gözeten mütevazı yaşantısı ile mü'minlere en güzel örnek olduğunu gösterir.

³⁴² Mâturîdî, *Te'vilât*, XI/332-333.

³⁴³ Ahzâb, 33/28-29.

³⁴⁴ Buhârî, Ezan 158.

³⁴⁵ Kandemir, *Şemâil-i Şerîf Şerhi*, III/186.

³⁴⁶ Tirmizî, Zühhd 38.

³⁴⁷ Buhârî, Cihâd 89; Kandemir, *Şemâil-i Şerîf Şerhi*, III/197.

³⁴⁸ Buhârî, Edeb 12.

3.2.11. Yetkinleştirme Gücü

Bilhassa Müslüman filozofların gündeme getirdiği ve bazı mütekellimlerce de benimsenmiş olan bu delile göre Hz. Peygamber'in insanları dönüştürmedeki başarısı, yaşantısı ve halleri, onun iddiasını doğrulayan en güçlü delillerdendir.³⁴⁹

Putlara tapmanın, soygunculuk ve tefeciliğin aşırı şekilde yaygın olduğu bir dönemde, dünya bu tür batıl şeylerle doluyken Allah Tealâ, Hz. Muhammed'i (sav) peygamber olarak vazifelendirmiş, o da insanları hak dine davet etmeye başlamış, bunun neticesinde de dünya batıldan hakka, yalandan doğruya, karanlıktan aydınlığa dönmüştür. Dünyanın çoğu ülkesinde insanlar yanlış inançlarını terk edip tevhide dönmüş ve mümkün olduğunca dünya sevgisinden uzaklaşarak Mevlâ sevgisine yönelmiştir.³⁵⁰

Râzî'ye göre nübüvvet, nazarî ve ameli kuvvelerdeki eksiklikleri kemâle erdirmek olduğuna göre, Hz. Muhammed'in (sav) gelişinin ardından meydana gelen olumlu etki, kendisinin peygamber olduğunu kanıtladığı gibi, Musa ve İsa peygamberlerin bıraktığı etkiden daha güçlü oluşuyla onun peygamberlerin efendisi ve önderi olduğunu da gösterir. Buradan da anlaşılmaktadır ki Hz. Muhammed (sav), beşerin en üstünüdür.³⁵¹ Daha önce de temas ettiğimiz gibi³⁵² Râzî, bu delili (burhân-ı limmî/tümdengelim), burhân-ı innî/tümevarım metodundan daha güçlü kabul etmektedir.³⁵³

Pek çok insan dünya sahnesine çıkmış, etkili olmuş ve önemli işlere imza atabilmiştir. Fakat bu insanlar hep bir ya da birkaç özelliği/yeteneği ile ön plana çıkmışlardır. Kimi insanlar askeri alanda, kimisi, ekonomide, kimisi ise ahlâkta iyi durumda olmuştur. Fakat ahlâklı olan ekonomiden uzak kalabilmiş, ekonomi ve politikada iyi durumda olan da ahlâk ve faziletten nasibini alamayabilmiştir. Kısaca söylemek gerekirse -peygamberleri istisna edecek olursak- insanlar hep bir noktada sivrilmiş, uzmanlıklarını sergileyebilmiştir. Oysa Allah Rasûlü'nün durumu bu insanlardan çok farklıdır. Zira bütün üstün vasıflar, onun şahsında bir araya gelmiştir.

³⁴⁹ Akın, Nimetullah, "Delâilu'n-Nübüvvenin İşlevselliği Üzerine", *Usûl*, 8 (2007), s. 69-70.

³⁵⁰ Râzî, *Meâlim*, s. 181-183.

³⁵¹ Râzî, *Meâlim*, s. 183.

³⁵² Tezin birinci bölümü.

³⁵³ Râzî, *Meâlim*, s. 183.

O hem bir filozof hem hâkim hem devlet ve siyaset adamı ve aynı zamanda dinî liderdir.³⁵⁴ Onu diğer insanlardan ayırt eden temel özelliklerin en önemlilerinden biri şüphesiz söylediklerini, mesajını aynen hayatına yansıtabilmesi ve insanları dönüştürebilmesidir. Peygamberden başka hiçbir kimse, kendisinin, ailesinin, kabilesinin veya bağlı bulunduğu grubun menfaatlerini hakikatin önüne geçirmeden yasa koyma özelliğine sahip değildir.³⁵⁵ Böyle bir şey ancak Allah'ın gözetiminde olan elçileri vasıtasıyla mümkün olabilir.

Hz. Peygamber'in tebliğ vazifesi için gösterdiği gayret ve elde ettiği başarı, onu yenilikçi birtakım önemli şahsiyetlerden ayıran özelliklerdir. Zerdüş, Buda gibi hikmet ehli, Eflatun gibi filozoflar da insanlık için önemli prensipler getirmiştir. Fakat bu kişiler ya amaçlarına ulaşmadan ölmüş ya da birilerinden destek alarak başarılı olmuştur. Oysa Hz. Peygamber, tebliğ faaliyetlerini sürdürürken hiçbir hükümdarın desteğine ihtiyaç duymamış, sadece Allah Tealâ'dan yardım dilemiştir.³⁵⁶

Ancak yine de peygamberlerin dışındaki kimi insanların da ahlâklı, tutarlı bir sistem kurabilme durumu ve kendilerine inanan çok sayıda taraftar bulabilmeleri, nübüvvetin kanıtlanmasında peygamberin sadece başarılarından hareket edilmesinin yanlışlığını göstermesi bakımından önemlidir.³⁵⁷ Bu durumda peygamberlik iddiasında bulunan zatın peygamberliğini kanıtlayabilmesi için mucize göstermesi gerekli olmaktadır. Bununla birlikte peygamber olmadığı halde ahlâklı bir sistem meydana getiren kimsenin peygamberlik iddia etmesi durumunda, ahlâklılığında söz edilemeyeceği ve işin hakikatinin zaman içerisinde mutlaka ortaya çıkacağı açıktır.

Hz. Peygamber'in elde ettiği başarılar, onun içinde bulunduğu halleri dikkate alındığında, nübüvvetinin en önemli delillerinden olmaktadır.³⁵⁸ Nitekim Hz. Peygamber'in sadece tebliğdeki başarısı ve devletini genişletmesi onun peygamber olduğunu göstermez. Onun peygamberlik iddiasında bulunurken, fakir ve yalnız

³⁵⁴ Mevdûdî, *a.g.e.*, s. 89.

³⁵⁵ Türker, *İslâm'da Metafizik Düşünce*, s. 259.

³⁵⁶ Numânî, Mevlâna Şiblî, *Muhammedî Ahlâk*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 7.

³⁵⁷ Râzî, daha sonraki eserlerinde farklı bir görüşe sahip olsa da *Muhassal* 'da bu endişeyi dile getirmiş ve ahlâk konusunda filozofların da önemli aşamalara ulaşabildiklerini ve insanların kendilerini önder seçebildiklerini ifade ederek ahlâkımdan hareketle Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlama yöntemini zayıf bulduğunu açıklamıştır. (Bkz. *Muhassal*, s. 190).

³⁵⁸ Benzer bir açıklama için bkz. Taberî, *ed-Dîn ve 'd-Devle*, s. 108.

başına olduğu bir zamanda Allah'ın kendisini başarılı kılacağını iddia etmesi ve ardından iddiasının gerçekleşmesi, Allah'ın elçisi olduğunu gösterir.³⁵⁹

Şayet peygamberlik iddiasında bulunan kişinin insanlığın faydasına olan şeyleri getirmesi, fikirlerinin benimsenmesi, kendisine bağlanan bir grubun mevcudiyeti, nübüvveti ispat etmede yeterli olsaydı, bu şartları taşıyan diğer kişilerle gerçekten peygamberlik iddia eden kişiyi birbirinden ayırt etmek mümkün olmazdı. Bu durumda insanlar tarafından kabul edilen, bağlılık duyulan herkesin, peygamber olmamasına rağmen peygamber kabul edilmesi, gerçek peygamber olduğu halde nübüvveti kabul edilmeyen, getirdiği hükümlere karşı çıkılan, kendisine karşı savaş başlatılan her peygamberin de peygamberlik iddia eden sahtekâr olması gerekirdi.³⁶⁰

Bu durumda peygamberlerin hangisi daha çok çaba sarf etmiş ise o oranda kendilerine iman edilmiştir dersek kanaatimizce hata etmiş oluruz. Nitekim tüm peygamberler, vazifelerini yerine getirmiştir, ancak bazen kendilerine çok az insan inanmıştır. Bu nedenle, kavmi çerisinde 950 sene gibi uzun bir süre kalmasına rağmen kendisine çok az insanın inandığı Hz. Nûh'un yetkinleştirme gücünün olmadığını söylemek doğru olmayacaktır. Aslında bu örnek bize nübüvveti ispatta sadece gösterilen başarıdan hareket edilmesinin yanlış sonuçlara götürebileceğini açıkça göstermektedir. Peygamber için aslolan, tebliğ vazifesini yerine getirmektir. Bir peygambere hiçbir insan inanmamış da olsa o elçinin gayreti, kendisine çok insanın iman ettiği başka bir elçiden daha değersiz değildir.³⁶¹ Dolayısıyla sadece başarıdan hareketle nübüvvetin ispatı hatalı bir yaklaşım olacaktır.

Bu bakımdan Hz. Peygamber'in vahiyle bağını koparıp sadece insanî özelliklerini öne çıkarmak, nübüvvetini kanıtlamada bir fayda getirmeyecektir. Unutulmamalıdır ki peygamberlere inanılmasını sağlayan şey, peygamberlerin gayreti değildir. Hz. Peygamber'in tebliğde bulunduğu toplumun durumunu dikkate aldığımızda bunu görmek zor değildir. Nitekim Araplar, birbirleriyle savaş halinde olan, kimseye boyun eğmeyen bir millettir. İşte bu insanlar, gerçek ortaya çıkınca yüzbinlerce insan olmalarına rağmen Hz. Peygamber'e boyun eğip, kendi iradeleri ile

³⁵⁹ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 577.

³⁶⁰ İbnü'l-Melâhimî, *a.g.e.*, s. 153.

³⁶¹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 116.

iman ettiler. Daha önce sürekli savaş içerisinde oldukları insanlarla aynı anne babanın çocuğuymuş gibi kardeş oldular.³⁶²

Onun üstün yaşantısı, bazı alimlerce mucizelerinin en büyüğü sayılmıştır. Örneğin Şihabüddin Mercânî'ye (v. 1889) göre Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi, getirdiği davete uygun olarak ortaya koyduğu hayat tarzıdır. O, bu mucizesiyle yeryüzünün en bereketsiz topraklarında, bedevî bir toplumdaki medenî bir toplum meydana getirmiştir. Dolayısıyla onun getirdiği davete uygun bir yaşam sürmesi, örnek bir hayat sunması, rivayetlerde geçen ve ona atfedilen bütün olağanüstülüklerden daha üstün ve daha kıymetlidir.³⁶³ Ziyaeddin Kemâlî'ye (v. 1942) göre de okuma yazma bilmeyen Hz. Peygamberin yirmi üç sene gibi kısa bir sürede binlerce ashabının olması ve Arapları bir araya getirmesini aklî mucizeler içerisinde değerlendirmiştir.³⁶⁴

Hz. Peygamber de diğer peygamberler gibi insanı mutluluğa ulaştıracak gerçeklerden söz etmiş, sadece bununla yetinmeyip getirdiği prensipleri hayatında tatbik etmiş ve bununla birlikte diğer insanların bu gerçeğe uygun yaşamasının yöntemini göstermiştir. Hiç kuşku yok ki peygamberin hakikati insanlara ulaştırmakla misyonu tamam olmamıştır. Söyledikleri ile yaşantısı arasında muhteşem bir uyum bulunan Hz. Peygamber, bu sayede insanlığa mükemmel bir ahlâka sahip olabilmenin yöntemini en güzel örnek olarak göstermiş, hediye etmiştir. Böylece o bir yandan insanlığa en güzel örnek olmuşken bir yandan da bu benzersiz yaşantısıyla nübüvvetini adeta belgelemiştir.³⁶⁵

Kuşkusuz başka insanlar da zor şartlarda büyük zaferler elde edebilmiştir. Fakat onların hedefi ne dini yaymak ne de insanların faydasına çabalamak olmuştur. Örneğin İskender, Erdeşir b. Bâbek gibi isimler, şöhret, güç ve itibar için zor işlere girişmişlerdir.³⁶⁶

Hz. Peygamber'in sadece peygamberliği süresince değil, vefatından sonra da sevenlerinin çok olması da dikkate değerdir. Şayet etrafındaki insanlar kendisini

³⁶² İbn Hazm, *el-Fasl*, I/1015-1017.

³⁶³ Görmez vd., *Hadislerle İslâm: Hadislerin Hadislerle Yorumu*, I/100.

³⁶⁴ Kemâlî, Ziyaeddin, *Felsefe-i İtikâdiyye*, Ufa: Vostoçnaya Peçat, 1910, I/148.

³⁶⁵ Saîd Havvâ, *a.g.e.*, s. 49-50.

³⁶⁶ Taberî, *ed-Dîn ve'd-Devle*, s. 110.

sevmeseydi ve onun iddiası gerçek olmasaydı, vefatının ardından insanlar onun hakkında ileri geri konuşurlardı. Oysa böyle bir durum yaşanmamış, bilakis ashâbı onu daima övmüştür. Şayet Hz. Peygamber görüldüğü gibi biri olmasaydı, en yakınındaki insanlar vefatının ardından bu durumu mutlaka gündeme getirirdi. Fakat Hz. Peygamber'in ashâbından kendisine yönelik hiçbir olumsuz söz sadır olmamıştır. Şüphesiz bu durum da onun peygamberliğinin en büyük delillerindendir.³⁶⁷

Elbette sadece Hz. Peygamber'in üstün ahlâkı değil bunun yanında onun eğitiminden geçen ashâbının yaşantıları da onun peygamberliğinin delillerindendir. Dört büyük halifenin, sahâbîlerin dünyaya kıymet vermeyişi ve Allah rızası için yaşamlarını sürdürmeleri de Hz. Peygamber'in örnekliği sayesinde gerçekleşmiştir.³⁶⁸

3.3. Hz. Peygamber'in Ahlâkî Özelliklerine Dair Oryantalistlerin İddiaları

Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ahlâkı ile ispatından söz ederken, onun ahlâkında birtakım zafiyetlerin olduğu, aslında şehvetine düşkün bir insan olduğu, bazı menfaatleri elde etmek için kendisini peygamber olarak tanıttığı yönündeki iddialara da değinmek ve bu iddiaları cevaplandırmak gerekir. Söz konusu iddialara Müslüman bilginlerin ve kimi Batılı oryantalistlerin görüşlerinden hareketle cevaplar verilecektir. Aslında yukarıda incelediğimiz, Hz. Peygamber'in üstün ahlâkî nitelikleri onun şahsiyetine yönelik saldırıları cevaplamada yeterli kabul edilebilir. Fakat yine de Hz. Peygamber'in şahsına yöneltilen iddiaları bir başlık altında değerlendirmenin faydalı olacağını düşündük.

Bilindiği gibi Hz. Peygamber, oryantalistlerin çalışmalarının büyük bir kısmında bilhassa da Aydınlanma dönemine kadar son derece art niyetli bir şekilde; sara nöbetleri geçiren, halüsinasyonlar gören bir histeri hastası, iki yüzlü, şehvet düşkünü, kılıç/şiddet yanlısı, yahudileri sebepsizce öldüren, inançla ilgili meselelerle ilgilenmeyen bir kimse olarak gösterilmeye çalışılmıştır.³⁶⁹ Tarih boyunca onun

³⁶⁷ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli 'n-Nübüvve*, s. 1219.

³⁶⁸ Bkz. Taberî, *ed-Dîn ve 'd-Devle*, s. 114-129; Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli 'n-Nübüvve*, s. 89-93.

³⁶⁹ Hıdır, Özcan, *Batı'da Hz. Muhammed İmajı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2019, s. 58.

hayatına dair yapılan çalışmaların çoğunda Muhammed gibi bir insanın Tanrı'nın peygamberi olamayacağı ispat edilmeye çalışılmıştır.³⁷⁰

Peki neden Hz. Peygamber'in mükemmel kişiliği ve yaşantısı aşıkarken oryantalistler onu kötü bir imaja sahip biri olarak gösterme gereği duymuşlardır? Elbette bunda Batının İslâm'ı teolojik olarak Hıristiyanlığa rakip bir din olarak görmesi, siyasî ve ekonomik faktörler gibi pek çok neden sayılabilir.³⁷¹ Ancak öncelikle şunu ifade etmeliyiz ki, Hz. Muhammed'in (sav) üstün şahsiyeti Batı dünyasının onun peygamber olmadığı iddialarının önünde duran en büyük engeldir. Hz. Peygamber ahlâksız biri olarak gösterilemedikçe, onun peygamber olmadığını kanıtlayamayacaklardı. Bu yüzden Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr, onun karakteri üzerinden sürdürülmüştür. Öyle ki, tarihte Hz. Muhammed (sav) kadar iftiraya uğrayan hiçbir din önderi yoktur.³⁷² Nitekim Watt (ö. 2006), dünyadaki önemli şahsiyetlerden hiçbirinin Hz. Muhammed (sav) kadar iftiraya maruz kalmadığını ifade ederken³⁷³ aynı zamanda özeleştiride bulunmuş, Batı dünyasının Hz. Muhammed hakkında ağza alınmayacak ifadeler kullanıp, şahsiyetine yönelik büyük saldırılarda bulunduğunu ifşa etmiştir. Zira onlar, Hz. Muhammed (sav) hakkında en kötü şeylere inanma eğiliminde olmuş, herhangi bir fiilin tartışmalı yorumu kendilerine inandırıcı gelmişse onu hakikat olarak görme gereği duymuşlardır.³⁷⁴

Buna karşın onların insafli olanları Hz. Peygamber'in üstün ahlâkını fark etmekte zorlanmamışlardır. Örneğin Thomas Carlyle (ö. 1881), Hz. Peygamber'i dünya tarihini değiştiren büyük şahsiyetler arasında kabul ederek ondan övgüyle söz etmiştir.³⁷⁵ Hz. Peygamber'in Batı'da bir entrikacı, sahtekâr vb. olumsuz sıfatlarla

³⁷⁰ Aydın, Mahmut, "Bazı Çağdaş Hıristiyan Düşünürlerine Göre Hz. Muhammed'in Peygamberliği", *Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav)*, Diyanet İlmî Dergi, s. 272-273; Aygün, Fadıl, "Ortaçağdan Günümüze Hıristiyan Teologların Hz. Peygamber Tasavvuruna Bir Bakış: Algı ve Gerçekler", *Nübüvvet ve Medeniyet*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2017, s. 440-442; Canikli, İlyas, *Hz. Muhammed Özelinde Peygamber Aleyhtarlığı*, Fecr Yayınları, Ankara 2016, s. 269.

³⁷¹ Canikli, a.g.e., s. 280-281.

³⁷² Sarıçam, İbrahim vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2011, s. 349.

³⁷³ Watt, W. Montgomery, *Hz. Muhammed: Peygamber ve Devlet Adamı*, çev. Erdem Türközü, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 261.

³⁷⁴ Watt, W. Montgomery, *Hz. Muhammed Mekke'de*, çev. Süleyman Kalkan, KURAMER Yayınları, İstanbul 2016, s. 82.

³⁷⁵ Carlyle, Thomas, *Kahramanlar*, çev. R. Nuri Güntekin, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1973, s. 96-139; Hıdır, a.g.e., s. 102.

anlatılmasından ciddi şekilde rahatsızlık duyan Carlyle,³⁷⁶ bu yanlış imajını değiştirme adına önemli bir adım atmış, etrafındaki insanların müslüman olabileceği endişesi taşımayışının verdiği rahatlıkla,³⁷⁷ Allah Rasûlü'nün üstün özelliklerinin tamamına değinmeye çalışmıştır. Watt'a göre onun Hz. Peygamber'i samimi bulması ve kendisinden övgüyle bahsetmesinin ardından Batı dünyası, Allah Rasûlü'nün samimiyetine inanılmasının ileri sürülebilmesi için iyi bir gerekçenin var olduğunu fark etmiştir.³⁷⁸ Batıda Hz. Muhammed'e dair geleneksel tasavvurdaki değişiklikte onun Hz. Peygamber hakkındaki ifadeleri belirleyici bir rol oynamıştır.³⁷⁹

İnkarcılar her zaman Hz. Peygamber'in ahlâkında kusur arama adına gayret sarf etmiş, fakat onun ne cesaretinde bir eksiklik bulabilmiş ne de dünya nimetlerine meyilli olduğuna dair bir emareye ulaşabilmişlerdi.³⁸⁰ Romalılar da onda bir kusur bulamayınca bu defa kılıç kullanmasını ve evliliklerini gündeme getirmişti.³⁸¹ Hz. Peygamber Batı'da "elinden kılıç düşmeyen bir komutan" olarak tanımlanmıştır. Onlara göre Hz. Peygamber, Mekke döneminde dürüst ve yüce ruhlu bir tebliğci iken Medine'de dünyevî menfaatleri uğruna şeytanın oyunlarına esir olan bir şahsiyete dönüşmüştür.³⁸² Yani Mekke'de dini bir liderken Medine'de her şeyi iyice hesap eden güçlü bir politik lider olmuştur.³⁸³

Watt'ın da ifade ettiği gibi, bu tür iddiaların hiçbir somut temeli bulunmamaktadır. Zira Hz. Muhammed hem Mekke hem de Medine döneminde çağdaşları tarafından güzel ahlâklı, dürüst bir insan olarak görülmüştür. Hatta bu konuda döneminin insanlarından çok üstün durumdadır.³⁸⁴ Bununla birlikte Watt, Hz. Muhammed'in Müslümanlar tarafından tüm insanlık için bir rol model olduğunu iddia ettiklerini, fakat davalarını iyi bir şekilde savunamadıklarını, bunun neticesinde de hristiyan Avrupa'yı ikna etmede neredeyse hiç mesafe alınmadığını söyler.³⁸⁵

³⁷⁶ Carlyle, *a.g.e.*, s. 97.

³⁷⁷ Carlyle, *a.g.e.*, s. 96.

³⁷⁸ Watt, *Hiz. Muhammed Mekke'de*, s. 82.

³⁷⁹ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hiz. Muhammed Tasavvuru*, s. 95.

³⁸⁰ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 308.

³⁸¹ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 373.

³⁸² Hıdır, *a.g.e.*, s. 224; Corcî Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, I/65

³⁸³ Hıdır, *a.g.e.*, s. 219.

³⁸⁴ Watt, *Hiz. Muhammed: Peygamber ve Devlet Adamı*, s. 265.

³⁸⁵ Watt, *Hiz. Muhammed: Peygamber ve Devlet Adamı*, s. 265-267.

Açıkkçası Hz. Peygamber'in Medine döneminde mütevazı yaşamdan ödün vermeyişi, hayatı boyunca son derece sadece yaşayışı, onun güç elde edince bambaşka birine dönüştüğü iftiralarını boşa çıkardığı gibi, nübüvvetinin de en önemli delillerinden olmuştur. Hz. Peygamber vefat ettiğinde üzerinde bulunan elbisedeki yama bile onun nasıl bir hayat sürdürdüğünü gözler önüne sermektedir. Vefat ettiği gün zırhının, bir ölçek arpa karşılığında bir yahudinin yanında rehinli oluşu da³⁸⁶ kendisine yapılan iftiralara cevap olarak yeterli olsa gerektir.

Hz. Peygamber'in Medine döneminde savaşmış olmasını bazı oryantalistler, misyonundan uzaklaşma ya da ahlâkında bir bozulma gibi değerlendirmişlerdir. Bu değerlendirme kuşkusuz, onların Hz. İsa hakkında sahip oldukları algılamaya dayanır. Bu anlayışa göre Hz. İsa savaşmadığı gibi, işkence ve zulüm durumlarında bile isyana kalkılmamış, haksızlığa karşı koymak yerine ıstırap çekmeyi tercih etmiştir. Oysa Hz. Muhammed, onun tam aksine özellikle Medine döneminde savaşçı bir kişiliğe bürünmüştür. Peki bir peygamber savaşçı olabilir mi? Aslında buradaki problem Hz. İsa ile Hz. Muhammed'in hıristiyan bakış açısıyla karşılaştırılmasından kaynaklanmaktadır. Zira biri Tanrı'nın oğlu dolayısıyla ilah, diğeri ise bir insandır. Buna ilave olarak hıristiyanlarca kutsal metin kabul edilen ve doğruluğuna inanılan Eski Ahit'te savaşçı peygamberlerin varlığından söz ediliyor oluşu³⁸⁷ iddialarının anlamsızlığını göstermektedir.³⁸⁸

Aslında Hz. Peygamber de Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman gibi hem peygamber hem de devlet başkanlığı görevini yerine getirmiştir. Buna karşın oryantalistler onu elinden kılıcı düşürmeyen bir komutan, savaş/şiddet peygamberi olarak göstermeye azami gayret sarf etmiştir.³⁸⁹ Ayrıca sahâbîlerin Hz. Peygamber'e imanı, ganimetler ya da herhangi bir dünya menfaati elde etmek için olmadığı gibi, kılıç korkusundan da kaynaklanmıyordu. İşte bu durum da Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delillerindedir. Nitekim kendisine icabet edenler, kendilerini ve babalarını tenkid ettiği insanlardı. Davete başladığı yıllarda yalnız ve fakir olmasına karşın on beş yıl tebliğ görevini sürdürmüş, insanlar türlü tehlikelere ve işkencelere rağmen kendisine iman etmeye

³⁸⁶ İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/351.

³⁸⁷ Bkz. Sayılar, 31/1-19; Yeşua, 8/24-28.

³⁸⁸ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 297-298.

³⁸⁹ Numânî, *Büyük İslâm Tarihi: Asr-ı Saadet*, II/254. Detaylı bilgi için bkz. Hıdır, *a.g.e.*, s. 221-227.

devam etmiş, mallarını ve canlarını onun yoluna feda etmekten çekinmemişlerdir.³⁹⁰ Bu durumu tefekkür eden akli başında bir insanın, sahâbenin dünyayı arzulararak, rahat ve huzuru elde etmek için Hz. Peygamber'e icâbet ettiklerini söylemesine imkan yoktur.³⁹¹

Carlyle, "Biz Hıristiyan dininin de eline bir kılıç geçirdiği zaman onu kullanmaktan çekinmediğini görüyoruz. Saksonların hıristiyanlaşması vaaz ve nasihat yoluyla olmamıştır."³⁹² ifadesiyle aslında kılıç kuşanmanın tabii bir süreç olduğuna, gerektiğinde bu yola başvurulduğuna işaret etmiştir. Böylece o, Hz. Peygamber hakkında Batı literatüründe yer alan, İslam dinini kılıç zoruyla yaydığı şeklindeki iddiayı önemsiz bulduğunu göstermiştir.³⁹³

Carlyle, Hz. Peygamberin kırk yaşına kadar herhangi bir peygamberlik iddiasının söz konusu olmadığını, kendisine atfedilen çirkin ahlâkî niteliklerin elli yaşından sonrasına ait olduğunu vurgular.³⁹⁴ Hz. Peygamber'in elli yaşına kadarki süreçte tek ihtirasının ahlâklı bir yaşam sürmek ve insanların kendisini bu şekilde tanınması olduğu şeklindeki iddiaya karşı çıkan Carlyle, onun dünya nimetlerinden istifade edemeyeceği bir dönemde tüm yaşantısını ve kişiliğini bir kenara bırakarak şehvetperest birine dönüştüğü yönündeki iftirayı reddeder.³⁹⁵ Zira Hz. Peygamber, nübüvveti sonrasında da son derece sade ve mütevazı bir hayatı tercih etmiş, çoğunlukla arpa ekmeği ile karnını doyurmuş, aylarca ocağı tütmemiştir. Dolayısıyla söküğünü bile kendisi diken böyle bir insanın zevk düşkünü, şehvetinin peşinden koşan biri olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir.³⁹⁶ Kısacası Hz. Peygamber'in gençlik yıllarından olgunluk dönemine geçinceye kadar sürmüş olduğu tam anlamıyla

³⁹⁰ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 71, 75; Numânî, *Büyük İslâm Tarihi: Asr-ı Saadet*, II/254; Corcî Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, I/64-65.

³⁹¹ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 55-56.

³⁹² Carlyle, *a.g.e.*, s. 119.

³⁹³ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 97.

³⁹⁴ Carlyle, *a.g.e.*, s. 109.

³⁹⁵ Carlyle, *a.g.e.*, s. 109-110; Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 96.

³⁹⁶ Carlyle, *a.g.e.*, 131; Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 96-97.

kusursuz, sakin ve temiz hayat, onun peygamberlik iddia eden bir sahtekâr olduğu yönündeki iddiaları güçlü bir şekilde yalanlamıştır.³⁹⁷

Hız. Peygamber hayatı boyunca üstün ahlâkî vasıfları ile öne çıkmış olmasına karşın Batı'daki çalışmalarda onun evlilikleri tarihi, kültürel şartlardan bağımsız ele alınarak kendisi şehvetine düşkünmüş gibi gösterilmek istenmiştir.³⁹⁸ Bunu yaparken de Hız. Peygamber'in hayatına dair ilk dönem İslâm kaynaklarının dinî kurgulu ve güvenilir olmadığını söyledikleri halde, evlilikler ve aile hayatı ile ilgili hususlarda iddialarını destekleyen fakat Müslümanlar tarafından güvenilir kabul edilip reddedilmiş olan rivayetleri, ilk dönemlerde hıristiyanlar tarafından yazılan reddiye ve polemik türü eserleri, iddialarını desteklemek için kullanmaktan geri durmamışlardır.³⁹⁹

Fakat o daima kendi nefsi için değil vazifesi için, Allah'ın rızasını elde edebilmek için gayret etmiş, dünyanın hiçbir nimetine göz dikmemiştir. Şayet Hız. Peygamber, oryantalistlerin iddia ettiği gibi şehvetine düşkün biri olsaydı, içinde bulunduğu zenginliklerden istifade etme yoluna gider, eşlerinin ve yakın çevresinin refah içerisinde yaşamasını sağlardı. Oysa o kendisine pek çok kral tarafından gönderilen hediyelerin bile hepsini ashâbına dağıtmış, kendisi bu hediyeleri kullanmadığı gibi eşlerinin kullanılmasına da mâni olmuştur. Şehvetine düşkün bir insanın böyle davranmayacağı açıktır.⁴⁰⁰

Yine Hız. Peygamber'in gençlik yıllarında herhangi bir ahlâk dışı davranışının görülmediğini ve çevresindeki insanların kendisinden emin diye söz ettiğini biliyoruz. Hız. Peygamber ilk evliliğini 25 yaşındayken yapmış ve daha önce iki evlilik süreci geçirmiş olan Hız. Hatice ile evlenmiştir. 25 yıl süren bu evlilik Hız. Hatice'nin vefatı ile son bulmuştur. Hız. Peygamber'in en genç yıllarında ikinci bir eşinin dahi olmadığını, ikinci evliliğini eşinin vefatından birkaç yıl sonra yaptığını biliyoruz. Oysa onun Hız. Hatice'den olan erkek çocuklarının yaşamadığı, toplum tarafından soyu

³⁹⁷ Carlyle, *a.g.e.*, s. 109; Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hız. Muhammed Tasavvuru*, s. 349.

³⁹⁸ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hız. Muhammed Tasavvuru*, s. 311; Hıdır, *a.g.e.*, s. 224; Kalın, İbrahim, *Ben, Öteki ve Ötesi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2018, s. 68.

³⁹⁹ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hız. Muhammed Tasavvuru*, s. 347.

⁴⁰⁰ Saîd Havvâ, *a.g.e.*, s. 173.

kesik olmakla suçlandığı bir dönemde, üstelik de vücut özellikleri bakımından mükemmel durumdayken, genç ve güzel kızlarla evlenme imkânı olduğu halde, o bu yolu tercih etmemiştir.⁴⁰¹ Ayrıca Mekkeli müşrikler ona davetinden vazgeçmesi karşılığında zenginlik, liderlik ve en güzel kadınları teklif ettiklerinde “güneşi sağıma, ayı da soluma koysanız davamdan yine de vazgeçmem. Ya Allah bu davayı başarıya ulaştırır, ya da bu yolda ölürüm”⁴⁰² cevabını vermiştir.

Hız. Peygamber, 55-60 yaş aralığında yani nefsanî arzularının azaldığı bir dönemde çok evlilik yapmıştır. Şehvetinin peşinden koşan bir insan tercihinin dul kadınlardan yana kullanmazdı. Oysa o bakire olarak sadece Hız. Aişe ile evlenmiştir. Mekke'nin fethinin ardından Allah Rasûlü'nün evlilik yapmadığını görüyoruz. Bu da onun sonraki evliliklerini nefsi için değil, savaş dönemindeki sıkıntılı süreçte kadınları ve yetimleri muhafaza edebilmek için yaptığını gösterir. Tüm bu açıklamalar onun nefesine hâkim biri olduğunun apaçık delilleridir.⁴⁰³ Bu da bize göstermektedir ki, Hız. Peygamber'i şehvetine düşkün biri olarak gösterme düşüncesinin onun apaçık bilinen hayatı ve tarihi realiteyle uzaktan yakından bir ilgisi yoktur.

Watt'ın da belirttiği gibi, Hız. Peygamber samimi olmasaydı, Hız. Ebû Bekir, Hız. Ömer gibi güçlü ve düzgün karakterli insanlar kendisine bağlanmazdı.⁴⁰⁴ Ancak hemen belirtmeliyiz ki bu isimler her ne kadar Hız. Muhammed'in (sav) samimi olduğunu kabul ediyorsa da onun peygamberliğini kabul etmemişlerdir. Watt'ın “Hız. Muhammed'in samimi olduğunu söylemek, Kur'an'ı Allah'tan gelen gerçek bir vahiy olduğunu kabullenmek anlamına gelmez”⁴⁰⁵ ifadesi bunu açıkça göstermektedir.

Görüldüğü gibi, oryantalistlerin insafı olanları dahi aslında Hız. Peygamber'de bulunmayan özellikler üzerinden kendisine saldırıldığı gerçeğini kabul etmişlerdir. Antonie Wessels de bu isimlerden biridir. O, Batı'da Hız. Peygamber'in “kendisinden korkulan bir insan”, “dinini zorla ve kılıçla yayan kişi” ve “şehvet düşkün bir insan” olarak tanımlandığını ve bu sayede onun Allah'ın elçisi olmadığını ispatlanmaya

⁴⁰¹ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hız. Muhammed Tasavvuru*, s. 341. Benzer bir açıklama için bkz. Fazlur Rahman, *İslam*, s. 79-80.

⁴⁰² İbn İshâk, *a.g.e.*, s. 214; Belâzurî, *a.g.e.*, I/408.

⁴⁰³ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hız. Muhammed Tasavvuru*, s. 342.

⁴⁰⁴ Watt, *Hız. Muhammed: Peygamber ve Devlet Adamı*, s. 263.

⁴⁰⁵ Watt, *Hız. Muhammed Medine'de*, çev. Süleyman Kalkan, KURAMER Yayınları, İstanbul 2016, s. 375.

çalışıldığını ifade eder. Ona göre bu art niyetli kişilerin maksadı Hz. Peygamber'i itibarsızlaştırarak, İslam dininin dikkate alınmasına engel olmaktır.⁴⁰⁶ Michael H. Hart ise, *Dünya Tarihine Yön Veren En Etkin 100* isimli çalışmasında, tarihte şimdiye dek öne çıkmış isimlere yer vermiş, bu kişilerden en etkili olanın ise gerek dini ilgilendiren gerekse diğer alanlardaki başarısı ile Hz. Peygamber olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰⁷

Oryantalistlerin pek çoğuna göre Kur'ân, Hz. Muhammed'in yazdığı bir kitaptır, yani beşerî bir gayretin ürünüdür ve o İslam dinini, geçmiş din ve kültürlerden yararlanarak oluşturmuştur.⁴⁰⁸ Böylece onlar bu iddialarıyla müslümanların aslında Allah'a değil de Hz. Muhammed'e taptıklarını söyleyerek, müslümanları putperestlikle suçlamışlardır. Görüldüğü gibi, burada esas maksat, Hz. Peygamber'in vahiy almadığını, dolayısıyla da peygamberlik iddiasında bulunan bir sahtekâr olduğunu ortaya koymaktır. Bunu yaparken de ister istemez Hz. Peygamber'in zekasını, kabiliyetlerini öne çıkarmışlardır ve kendisini sadece sosyal bir reformcu olarak göstermek istemişlerdir.⁴⁰⁹

Örneğin Watt'a göre, Hz. Muhammed'in bu kadar başarılı olmasının altında yatan nedenler Allah'a duyduğu güven ve kendisinin peygamber seçildiğine dair sarsılmaz iman yanında geleceği görebilmesi, vizyon sahibi olması ve üstün yöneticilik maharetleridir.⁴¹⁰ Watt, Hz. Peygamber'in mütehayyile gücünü kullanarak fikir ürettiğini ve bunların da tamamı olmasa dahi, büyük bir kısmının doğru olduğunu iddia eder.⁴¹¹ Ancak oryantalistlerin yaptığı gibi, Hz. Peygamber'in sadece beşerî yönüne vurgu yapmak; onu yalnızca savaşları, siyasi dehası, liderliği ile ele almak dini misyonunu yok saymak anlamına gelecektir. Ve böylece onun nübüvvet vazifesi işlevsiz bir hale gelir.⁴¹²

⁴⁰⁶ Wessels, Antonie, "[Hz.] Muhammed'in Hayatına Dair Arapça Yazılmış Modern Biyografiler", çev. İlhami Oruçoğlu, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/2 (2005), s. 185-194; Hıdır, a.g.e., s. 213.

⁴⁰⁷ H. Hart, Michael, *Dünya Tarihine Yön Veren En Etkin 100*, çev. Nurşan Üstüntaş, Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 25.

⁴⁰⁸ Bkz. Gökkır, Bilal, "Batılı Müsteşriklerin Kur'ân Vahyine ve Hz. Muhammed'in Peygamberliğine Bakışı", *Vahiy ve Peygamberlik*, KURAMER Yayınları, İstanbul 2018, s. 685-721.

⁴⁰⁹ Geniş açıklama ve değerlendirme için bkz. Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 199-244; Hıdır, a.g.e., s. 261-264.

⁴¹⁰ Watt, *Hz. Muhammed Medine'de*, s. 385-386.

⁴¹¹ Watt, *Hz. Muhammed: Peygamber ve Devlet Adamı*, s. 267-272.

⁴¹² Bûtî, a.g.e., s. 37-41.

Batılı yazarlar ayrıca Hz. Peygamber'in mucizesinin olmadığını, bu sebeple de onun peygamber olamayacağını da iddia etmişlerdir.⁴¹³ Hatta insanları bir araya toplayarak mucize göstereceğini söylediği fakat bunu gerçekleştiremediği yalanını dahi ortaya atmışlardır. Şöyle ki onlara göre Hz. Muhammed, insanlara dağı çağırıp huzuruna getirebileceğini iddia etmiş, huzuruna gelmesi için dağa defalarca seslendiği halde dağ yerinden kıpırdamamış ve mucize gösteremeyince de “Dağ Muhammed’e gelmezse, Muhammed dağa gider.” demiştir.⁴¹⁴

Aslında bu yeni bir iddia değildir. Nitekim Yahudi ve Hıristiyan din adamları Hz. Peygamber'in hissî mucize göstermediğini bu yüzden de peygamber olmadığını iddia etmişlerdir.⁴¹⁵ Taberî, Hıristiyanların bir insanın peygamber olabilmesi için hissî mucize göstermesi gerektiği, buna karşın Hz. Muhammed'in (sav) Kur'ân'da herhangi bir hissî mucizesine yer verilmediği ve insanların herhangi bir mucizesini görmeden kendisine iman ettikleri, bu durumun onun peygamber olmadığını gösterdiği şeklindeki iddialarına yer verir. Taberî'ye göre bazı insanların peygamberin hissî mucizesini görmeden dinini kabul etmesi, bir peygamberin tüm mucizelerini iptal etmediği gibi, peygamberin herhangi bir vakitte mucize göstermekten uzak durması da onun peygamber olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Kaldı ki bu iddia sahipleri, Hz. Peygamber için böyle söylemeler de mucizeleri haber verilmemiş olan peygamberlere iman etmişlerdir.⁴¹⁶

Netice itibariyle Batı dünyası Hz. Peygamber'in gerçek peygamber olmadığını ispat etmek için çaba harcamış, bunu da onun şahsiyetine saldırarak yapmıştır.⁴¹⁷ Nitekim Hz. Muhammed'in güvenilmez, sahtekâr biri olduğunu ortaya koyduklarında aslında Kur'ân'ın da kendisinin yazdığı bir kitap olduğu ortaya çıkmış olacaktı.⁴¹⁸ Bununla birlikte oryantalistler Hz. Muhammed'i ahlâksız olarak göstererek,

⁴¹³ Hıdır, *a.g.e.*, s. 126-127.

⁴¹⁴ Temel, A. Rıza, “Batın'ın Hz. Peygamber Düşmanlığı”, *Altınoluk*, 242 (Nisan 2006), s. 14; Hıdır, *a.g.e.*, s. 212.

⁴¹⁵ Taberî, Ali b. Rabben, *Yahudi ve Hıristiyan Kutsal Kitaplarındaki Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin Delilleri*, çev. Fuat Aydın, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012, s. 63.

⁴¹⁶ Taberî, *ed-Dîn ve'd-Devle*, s. 48-51, 189-195.

⁴¹⁷ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 347; Kalın, *a.g.e.*, s. 152-153.

⁴¹⁸ Korkut, Şenol, “Batı Düşüncesinde İslam ve Hz. Muhammed İmajı (Genel Bir Okuma)”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34 (2008/1), s. 49.

peygamber olmadığını ispat etmek isterken Müslümanlar ise onun ahlâkî üstünlüklerini öne çıkartarak mucizelerinin yanında üstün yaşantısı ile peygamberliğini kanıtlamışlardır.

Ancak şunu da belirtmeliyiz ki, geleneğimiz Hz. Peygamber'in cinsel gücüne vurgu yaparak hatta bu özelliğini nübüvvetine delil kabul ederek⁴¹⁹ maalesef oryantalistlere ilham vermiştir. Nitekim Batı dünyası Hz. Peygamber'i "şehvetine düşkün biri"⁴²⁰ olarak tanımlarken, geleneğimizde olduğu gibi kalkıp da peygamberimizin yüz erkek gücüne sahip olduğunu söyleyerek bunu onun nübüvvetinin delillerinden kabul etmemiz makul görünmemektedir. Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamaya yönelik delillerin açıklığına ve çokluğuna rağmen onun cinsel gücünün bile bazı alimler tarafından delil olarak kabul edilmesini talihsizlik olarak değerlendiriyoruz.

Şu husus oldukça manidardır ki, çağdaşları hem Mekke hem de Medine döneminde Hz. Peygamber'i iyi ve doğru bir insan olarak görüp kendisinde ahlâkî anlamda bir kusur bulamamışken,⁴²¹ modern Batı kendisinin ahlâkına dair pek çok eleştiride bulunabilmiştir.⁴²² Fakat Batılı bazı yazarların da itiraf ettiği gibi, Hz. Peygamber'in hayatının her aşaması bilinmektedir fakat Hz. İsa'nın hayatına dair bilgi ise oldukça sınırlıdır.⁴²³ İnsanlık tarihinde öne çıkan gerek peygamber gerekse diğer şahsiyetler içerisinde Hz. Muhammed, sağduyu sahibi/insaflı bütün Doğulu ve Batılı alimlerin de kabul ettiği gibi tarihi belgeler ve bizzat insanların şahitlikleri ile hayatı en net şekilde bilinen tek kişidir.⁴²⁴ Bertrand Russel (ö. 1970), Hz. İsa ile Hz. Peygamber'in hayatını karşılaştırarak, tarihi kayıtlara göre Hz. İsa'nın tarihte yaşayıp

⁴¹⁹ Bkz. İbn Sa'd, *a.g.e.*, I/321-322; Suyûtî, *Hasâisü'l-Kübrâ*, I/69-70; Kastallânî, *Mevahibu'l-Ledünniyye*, II/290-292; Mâturîdî, *Te'vilât*, XV/253.

⁴²⁰ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 347-358; Hıdır, *a.g.e.*, s. 224.

⁴²¹ Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 91; Saîd Havvâ, *a.g.e.*, s. 171-174.

⁴²² Watt, *Hz. Muhammed: Peygamber ve Devlet Adamı*, s. 264-265; a. mlf., *Hz. Muhammed Medine'de*, s. 379.

⁴²³ E. Rennan, bu itirafta bulunan yazarlardan biridir. Bkz. Ibn Warraq, "Studies on Muhammad and the Rise of Islam", *The Quest for the Historical Muhammad*, ed. Ibn Warraq, New York 2000, s. 15-16; Hıdır, *a.g.e.*, s. 52; Mevdûdî, *a.g.e.*, s. 574.

⁴²⁴ Korkut, Şenol, "Batı Düşüncesinde İslam ve Hz. Muhammed İmajı (Genel Bir Okuma)", s. 49.

yaşamadığının şüpheler içerdiğini, buna karşın Hz. Peygamber'in hayatına dair kayıtların ise son derece net olduğunu ifade ederek bu gerçeğe işaret etmiştir.⁴²⁵

Bütün bu açıklamalardan sonra neticede şunu söyleyebiliriz ki, Hz. Peygamber'in ahlâkında iddia edildiği gibi birtakım zafiyetler olsaydı çağdaşlarınca mutlaka gündeme getirilir, her tarafta anlatılırdı.⁴²⁶ Bilhassa peygamberliğinden sonraki yaşantısı bütün detaylarıyla kayıt altına alınan Hz. Peygamber'in benzersiz ahlâkı ve yaşantısı, peygamberliğini ispatlayan en önemli delillerden olduğu gibi, bir takım ahlâkî zayıflıkları olduğuna dair iftiralara da verilebilecek en güzel cevap niteliğindedir.

Değerlendirme

Hz. Peygamber'de bir araya toplanmış olduğu özellikle vurgulanan üstün ahlâkî niteliklerin bir tanesinin yahut birkaçının başka insanlarda da bulunması mümkündür. Bu durum nübüvveti ispatta kullanılan ahlâk delilinin zayıflığını göstermemektedir. Nitekim bir insanın bazı yönlerden diğer insanlardan daha faziletli olması onun peygamber olduğunu göstermemektedir.⁴²⁷ Zaten güzel ahlâk sahibi olmak peygamberlik iddiasında bulunmayı gerektiren bir durum değildir. Fakat kişinin nübüvvet iddiası öncesindeki ve sonrasındaki yaşamından hareketle gerçekten peygamber olup olmadığını anlayabilmek mümkündür.

Nübüvvet iddiası, ispata konu yapılırken Hz. Peygamber'in ahlâkı mütekellimler tarafından ele alınmış, onun üstün ahlâkî nitelikleri ve bu niteliklerin söz konusu iddianın doğruluğu bakımından anlamı değerlendirilmiştir. Hz. Peygamber'in ahlâklılığı, nübüvvet iddiasının doğrulanması hususunda özellikle olgusallığı ve gözleme açık yanı ile objektif sonuç verecektir.⁴²⁸

Hz. Ali'nin "Hz. Peygamber birisine doğru yöneldiğinde bütün vücuduyla o yöne dönerdi. Cesaret konusunda herkesin önündeydi. Cömertlikte eli herkesten daha açıktı. İnsanların en doğru sözlü olanıydı. Borç konusunda insanların en vefalıydı. En yumuşak mizaçlı, en arkadaş canlısı ve en değerli dost olan biriydi. Herkes onu ilk

⁴²⁵ Hıdır, *a.g.e.*, s. 108.

⁴²⁶ Saîd Havvâ, *a.g.e.*, s. 173-174.

⁴²⁷ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III/483.

⁴²⁸ Türcan, Galip, "Kelâmda Nübüvvetin İspatı-Nübüvvet Geleneği Bağlamında-", s. 231.

defa gördüğünde, ona saygılı davranırdı. Kim onunla tanışsa, kendisini çabucak severdi. Onun özelliklerini sıralayan özet olarak şunu derdi: Ne ondan önce ne de ondan sonra onun gibi birisini görmedim.”⁴²⁹ ifadeleriyle anlattığı Hz. Peygamber’in yaşam şekli, üstün ahlâkı ve inşa ettiği toplum, onun nübüvvetinin en büyük delillerindendir.

Başka hiçbir beşerde bulunmayan üstün fiziki, biyolojik ve ahlâkî vasıfların hepsinin bir insanda mevcudiyeti, elbette ki o şahsı diğer insanlardan üstün kılacaktır. Alemlere rahmet olarak gönderilen,⁴³⁰ yüce bir ahlâk üzere olduğu vurgulanan,⁴³¹ aynı zamanda bir beşer olan Hz. Peygamber’in gerek sûreti gerekse sîreti ve üstün ahlâkı onu diğer insanlardan ayıran en önemli özelliklerindendir.

Böylelikle Hz. Peygamber’in fiziki ve ahlâkî üstünlüklerini inceleyerek bu hususların onun nübüvvetine delâleti konusunu incelemiş olduk. Burada son olarak şunu ifade etmeliyiz ki, Hz. Peygamber, eşsiz ahlâkı ve faziletleri ile insanî olgunluğun zirvesinde yer alırken onun üstünlüğünü ilk yaratılan varlık olması, evrenin kendisi için yaratılması gibi uydurulmuş sözlerde aramak, onun faziletine bir şey kazandırmadığı gibi insanî kimliğini de zedelemektedir. Bu yüzden peygamberliği kanıtlamada bir delilden söz ediyor isek bu delil sağlam temellere dayanmalıdır.

Ancak şunu da belirtmeliyiz ki, Hz. Peygamber’i görüp kendisini tanıyanlar daha çok ahlâkından hareketle Müslüman olmuşlarsa da kendisini görme imkânı elde edemeyenler mesajına ve örneğine bakarak İslâm’ı seçmektedirler. Bu bakımdan insanların İslâm’la tanışmasında Müslümanlara önemli vazifeler düşmektedir. Nitekim Hz. Peygamber dönemindeki insanlar, onun şahsiyetinden hareketle Müslüman olduğu gibi, günümüzde de Müslümanların şahsiyetinden, ahlâkî tutumlarından hareketle İslâmiyet’i seçenler vardır.⁴³² Bu bakımdan Hz. Peygamber’e iman eden samimi insanların gösterdikleri olağanüstülükleri değil de örnek yaşantılarını onun peygamberliğinin delillerinden kabul etmek daha anlamlı kabul edilebilir. Zira günümüz dünyasında hakikat arayışında olan insanların Müslüman

⁴²⁹ Belâzurî, *a.g.e.*, II/18.

⁴³⁰ Enbiyâ, 21/107.

⁴³¹ Kalem, 68/4.

⁴³² Karadaş, *Hidayet Rehberleri Peygamberler*, s. 41-42.

olmasında, gösterilen kerâmetler değil, istikamet üzere bir hayat etkili olacaktır. Nitekim Kur'ân'da Hz. Peygamber'in üstün ahlâkına, davranışlarındaki mükemmelliğe vurgu yapılmışken, nübüvvetini ispat etmede bedenî özelliklerine yer verilmemiştir. Bu sebeple, onun nübüvvetine açıkça delâlet eden özellikleri, ahlâkî olanlardır.

SONUÇ

Hz. Muhammed'in (sav) nübüvvetini ispatlamada İslâm düşüncesinde daha çok mucizelerden hareket edilmiş, bunun yanında onun fiziki ve ahlâkî özelliklerinden, yaşantısından yola çıkarak da peygamber olduğunun anlaşılacağı öne sürülmüştür. Peygamberliği kanıtlamada insanî özellikleri delil kabul eden, mucize dışında ispat yöntemleri geliştiren alimleri incelediğimiz ilk bölümümüzde mütekellimler, mutasavvıflar ve Müslüman filozoflardan çok sayıda ismin Hz. Muhammed'in (sav) nübüvvetini kanıtlarken onun üstün insanî özelliklerini delil olarak kabul ettikleri tespit edilmiştir.

Nübüvveti doğrulamada sîreti ilk gündeme getiren isimlerden olan Câhız, mucize olmaksızın sadece güzel ahlâka dayanarak nübüvveti ispatlamanın mümkün olmadığını ifade ederek bu özellikleri destekleyici delil olarak gördüğünü açıklamıştır. Söz konusu özellikler Gazâlî ve Fahreddin Râzî gibi bazı müteahhirün dönemi Eş'arî alimleri tarafından Hz. Peygamber'in nübüvvetine güçlü bir şekilde delil olarak kullanılmış, Müslüman filozofların da tesiriyle hissî mucizelerin nübüvete delil sayılması eleştirilmiştir. Diğer yandan Mâturîdî, Hz. Peygamber'in zatını nübüvvetini ispatlamaya yetecek kadar güçlü bir delil olarak görmüş hatta onun peygamberliğini kanıtlamaya fiziki ve ahlâkî özelliklerinden başlamıştır. Fakat Eş'ariyye'nin aksine Mâturîdî alimler peygamberliği kanıtlamada mucizelere herhangi bir eleştiride bulunmamıştır. Hatta Mâturîdî Hz. Peygamber'in fiziki ve ahlâkî özelliklerini onun mucizeleri arasında değerlendirmiştir. Ayrıca müteahhir dönem kelâmında Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlamada yaygın bir şekilde delil olarak kullanılan insanî özellikler yeni ilm-i kelâm döneminde de en önemli delillerden sayılmıştır.

Mütekellimler delâil türündeki teliflerinde ve kelâm kitaplarının nübüvvet bahislerinde Hz. Peygamber'in nübüvvetini naklî ve aklî delillerle ispat etmişlerdir. Buna karşın daha çok Ehl-i Hadis tarafından kaleme alınan delâil ve hasâis gibi eserlerin pek çoğunda Hz. Peygamber'in faziletini ortaya koymak ve nübüvvetini ispatlamak için sadece mucizelerden hareket edilmiş, bunu yaparken de onu üstün gösterme adına, zayıf ve uydurma olanlar dahil, her türlü rivayete yer vermişlerdir. Böylece dilediğinde mucize gösterebilen, ilk yaratılmış varlık olan, duyu organları, bedenî yapısı itibariyle olağanüstü özellikler taşıyan, mucizelerle çevrelenmiş bir

peygamber tasavvuru ortaya çıkmıştır. Yani bu çalışmalar Hz. Peygamber'in bir beşer elçi olduğunu kanıtlamak yerine onu adeta insan üstü bir varlık olarak göstermeyi gaye edinmiştir.

Fakat delâil çalışmalarında birtakım abartıların olması, zayıf ve uydurma rivayetlerin mevcudiyeti, Hz. Peygamber'in zatına ait hususiyetlerin hepsinin reddedilmesini, hissî mucizelerinin kabul edilmemesini gerektirmektedir. Yani Hz. Peygamberi insanî boyuttan çıkartacak delillere sarılmak ne kadar yanlış ise aynı şekilde onun bir beşer olduğunu ortaya koymak adına sıradan bir insan konumuna getirmek, hissî mucizelerinin tamamını yok saymak da kabul edilebilir değildir. Her ne kadar doğrudan peygamberliğini kanıtlamaya yönelik gösterilmiş hidayet mucizeleri gibi olmasa da Hz. Peygamber bazı yardım ve ikram mucizeleri göstermiştir. Ayrıca biyolojik özellikler bakımından peygamberler de diğer insanlar gibidir. Fakat insanî özellikler söz konusu olduğunda onlar beşerin üstünüdürler. Bununla birlikte peygamberlerin sahip olduğu bu üstün özellikler, onların beşeriyetine engel olmayıp, risâlet görevlerini yerine getirmelerine de mâni değildir.

Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi yaşantısının, kendisine iman edilmesini sağladığını söylemek başka bir şey, onun ahlâkının tek başına nübüvvetini ispat etmeye yeteceğini söylemek başka bir şeydir. Yani elbette ki onun şahsiyeti, güzel ahlâkı, kendisine pek çok insanın tereddütsüz inanmasını sağlamıştır. Fakat bu delil ilzam edici bir delil değildir. Güzel ahlâk sahibi ve güvenilir olmak, her ne kadar peygamberlik iddiasında bulunan kişiye ilk anda inanılmasını kolaylaştırırsa da nübüvvetinin ispatı için delil isteyen kişilere bir cevap olamayacağından, ispat gerçekleşmeyecektir. Zaten Allah'ın elçileri, peygamberlik iddialarının akabinde, iddialarını doğrulayan mucizeler göstermişler ve insanlara bu şekilde meydan okumuşlardır. Aslında nübüvvet ispatlanırken kanaatimizce ne mucize bir kenara atılmalı ne de mucize ile yetinilmelidir. Zira nübüvvet iddiasında bulunan kişinin gerçekten Allah'ın elçisi olduğunu ispat etmesi gerekir. Bu da sadece güzel bir ahlâka sahip olmakla gerçekleşecek bir durum değildir.

Ahlâklı bir yaşam sürmesi neticesinde insanların takdirini kazanan, toplumda güvenilir ve dürüst olarak tanınan birinin sonradan değişmeyeceğinin garantisi yoktur.

Bugün düzgün bir hayatı olan birisinin, para, kadın ve şöhret gibi imtihanları geçememe riski her zaman vardır. Dolayısıyla mucize göstermeksizin peygamber olduğunu iddia eden birine -her ne kadar o zamana dek insanlara karşı yanlış bir tutumu görülme de- insanların inanması zorunlu değildir. Bir insan peygamber olduğunu söylüyorsa sadece yaşantısı ile değil mucizesi ile bu iddiasını doğrulaması gerekir. Bu itibarla Hz. Peygamber'in elçiliğini ortaya koyan delil sadece şudur gibi bir yaklaşımı doğru bulmuyoruz. Nitekim onun elçiliğinin delillerinin sadece bir yönden değil birçok açıdan ele alınmasının ve bu delillerin birlikte değerlendirilmesinin bizi doğru bir neticeye ulaştıracağını düşünüyoruz. Zira "peygamber çok güzel yüzlüydü dolayısıyla başka delil aramaya gerek yoktur, sırf bu özelliği ile dahi onun elçiliği sabit olmuştur" şeklindeki yaklaşımlar bize göre doğru değildir. Yine benzer şekilde "O, çok ahlâklıydı, ondan kasten bir günah sadır olmadı, bu sebeple onun üstün ahlâkı, elçiliğini ispatta başka hiçbir delile mahal bırakmayacak kadar güçlüdür." tarzındaki düşünceleri de yanlış buluyoruz. Yani onun gerek elçilik öncesi yaşantısı gerek peygamberliği süresince yaptıkları, yaşadıkları peygamberliğini kanıtlamada birlikte değerlendirilmelidir.

Nitekim Hz. Peygamber de nübüvvetini ilan ederken, peygamberlik iddiasından önceki yaşantısına vurgu yapmış ve insanları İslâm'a ilk olarak bu metotla davet etmiştir. Yine Kur'an-ı Kerim'de ona inanmayanlara, nübüvvet öncesi yaşamı hatırlatılmış ve kendisini çok iyi tanıdıkları ve onun asla yalan söylemeyeceğini çok iyi bildikleri vurgulanarak sahil sîretine, üstün ahlâkına atıfta bulunulmuştur. Bu nedenle Hz. Peygamber'in nübüvveti doğrulanırken Kur'ân mucizesinden ve onun ahlâkından hareket etmenin en isabetli yol olacağı kanaatindeyiz. Hissî mucizelerin duyulara hitap eden özelliğe sahip olması ve daha çok bu mucizelere şahit olanlar için bir anlam taşınması hem aklî hem de hissî mucize olan Kur'ân'ın, bunun yanında yine bir aklî delil olan Hz. Peygamber'in yaşantısının, onun nübüvvetini ispatlamada daha güçlü ve kalıcı deliller olduğunu göstermektedir.

Müslüman bilginler Hz. Peygamber'in ahlâkını ve örnek yaşantısını nübüvvetini kanıtlayan delillerden kabul ederken, Batı'da ise bunun tam tersi yapılmış ve Hz. Peygamber'e bazı ahlâkî eksiklikler atfedilerek onun peygamberlik iddia eden bir sahtekâr olduğu ispat edilmeye çalışılmıştır. Batı dünyası Hz. Peygamber'in

şahsiyetine saldırarak, ona ağır hakaretlerde bulunmuştur. Ancak bu iftiraların tarihi gerçeklikle uyuşmayışı ve döneminde Hz. Peygamber'in aleyhine delil olarak kullanılmayışı, bu iddiaları çürütmektedir. Kaldı ki oryantalistlerin bu tutumunun gerçeği yansıtmadığı, Hz. Muhammed'in samimi bir insan olup dünya üzerinde en fazla iftiraya uğrayan kişi olduğu insaf sahibi Batılı oryantalistlerce itiraf edilmiştir. Bilhassa Aydınlanma sonrasında Batı'da Hz. Muhammed'in samimi bir insan olduğu yönündeki kanaat daha güçlü bir şekilde dile getirilmeye başlanmış, art niyetli yaklaşım biraz olsun terk edilmiştir. Ancak Batı'da oluşturulan ve sürekli canlı tutulan olumsuz Hz. Peygamber imajına karşı özellikle yabancı dilde kaleme alınan nitelikli eserlerin artırılması ve çağın imkanlarından da istifade edilerek sinema ve dijital medya araçlarının aktif şekilde kullanılması önemli katkılar sağlayacaktır.

Güvensizliğin zirveye ulaştığı çağımızda, doğruluğu ve güvenilirliği ile sadece sevenlerini değil düşmanlarını bile hayran bırakan Hz. Peygamber'in aydınlattığı yoldan⁴³³ gitmemek, insanlık için en büyük talihsizlik olsa gerektir. Nitekim Hz. Peygamber, bir yandan Kur'ân'ı tebliğ edip diğer taraftan da onu yaşantısında tatbik etmiş, böylece insanlara kendilerini felaha ulaştıracak aydınlatıcı bir ışık olmuştur. Onun tebliğ vazifesini yerine getirmesinin ardından ortaya çıkan İslâm medeniyeti, diğer bütün medeniyetlerden daha huzurlu, nezih bir ortam oluşturmuştur. Günümüzde ise bilim ve aklın önderliğinde geride bıraktığımız zaman diliminin sonunda insanlığın, özellikle de Batı'nın hiç de mutlu, huzurlu olmadığını, daha büyük sıkıntılarla meşgul olduğunu tecrübe ediyoruz; vahiyle beslenmeyen aklın tek başına insanın saadetini temin edemeyeceğini ve nübüvvetin insanlık için kıymetini anlamamız adına önemli bir fırsattır.

Bu bakımdan Hz. Peygamber'in son peygamber olması hasebiyle Müslümanların sorumluluğunun çok fazla olduğunu dile getirmeden edemeyeceğiz. Zira Kur'ân'ı hayatında tatbik eden, ahlâkı ile tüm insanlara güven veren, çevresine örnek olan Müslümanlara, insanlığın ihtiyacı vardır. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için Müslümanların Hz. Peygamber'i doğru tanınması ve tanıtması zorunludur.

Doğru peygamber anlayışı, hem Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlamada

---

⁴³³ Ahzâb, 33/46.

hem de insanların vahyin ışığından istifade edebilmelerinde hayati önem taşımaktadır. Hz. Peygamber'in gerek fizyonomisinin gerekse ahlâkî özelliklerinin ve yaşantısının nübüvvetinin ispatında yaygın bir şekilde delil olarak kullanılması, bu konuya sadece hadisçilerin ya da İslam tarihçilerinin değil, mütekellimlerin de ilgi duymasını gerekli hale getirmektedir. Çalışmamızda Hz. Peygamber'in insanî özelliklerinin nübüvvetine delil oluşunu incelediğimizden tezin sınırlarını aşmama adına diğer peygamberlerin insanî özellikleri ile nübüvvetleri arasındaki ilişkiye sadece temas etmiş olduk. Ancak diğer peygamberlerin de insanî özelliklerinin nübüvvetlerine delil olması yönüyle çalışılması faydalı olacaktır. Bunun yanında özellikle ilk dönem mütekellimlerinin peygamberlerde aradığı vasıflar karşılaştırmalı olarak araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Abduh**, Muhammed, *Risaletü't-Tevhîd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- Afifi**, Ebu'l-Alâ, *Tasavvuf İslam'da Manevî Devrim*, çev. H. İbrahim Kaçar-Murat Sülün, Risale Yayınları, İstanbul 1996.
- Afifi**, Ebu'l-Alâ, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi*, çev. Mehmet Dağ, AÜİF Yayınları, Ankara 1975.
- Ahatlı**, Erdinç, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, DİB Yayınları, Ankara 2011.
- Ahatlı**, Erdinç, "Nübüvvet Mührü", *SÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2001), ss. 281-302.
- Ahmed b. Hanbel**, *el-Akîde*, thk. Abdülazîz İzzeddîn Seyrevân, Daru Kuteybe, Dımaşk 1408.
- Ahmed b. Hanbel**, *Müsned*, Alemü'l-Kütüb, (I-VIII), Beyrut 1998.
- Ahmet Cevdet Paşa**, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ'dan Peygamber Efendimizin Hayatı*, haz. İbrahim Coşkun-Kemal Erkan, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012.
- Ahmed Mithat Efendi**, *Beşâir-i Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyye*, (Her Peygamberin Müjdesi Son Peygamber), haz. M. Ali Seçkin, Kutupyıldızı Yayınları, İstanbul 2007.
- Akbulut**, Ahmet, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Birleşik Dağıtım-Kitabevi, Ankara 1992.
- Akın**, Nimetullah, "Delâilu'n-Nübüvvenin İşlevselliği Üzerine", *Usûl*, 8 (2007), ss. 47-70.
- Akiti**, M. Afifi, "Three Properties of Prophethood in Certain Works of Avicenna and al-Gazâlî", *Interpreting Avicenna, Science and Philosophy in Medieval Islam*, Proceedings of the Second Conference of the Avicenna Study Group, ed. Jon McGinnis, Brill, Leiden 2004.
- Akman**, Mustafa, "Eş'arîlerin Nedensellik Anlayışı Üzerinden Ehl-i Hadis'in Vardığı Sonuçlar", *Journal of Islamic Research*, 22/2 (2011), ss. 71-88.
- Akman**, Mustafa, *İbn Arabî: Kelâmî Tartışmalar, Sorular, Şüpheler*, Ekin Yayınları, İstanbul 2017.
- Aktaş**, Eda, *Hz. Peygamber'in Nübüvvet Delili Olarak Ahlâk*, (Basılmamış Y. Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.
- Alan**, Hüseyin, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan: Siyerin Gölgesinde 1*, Beyan Yayınları, İstanbul t.y.
- Aliyyu'l-Kârî**, Ebu'l-Hasen, *Şerhu's-Şifa*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (I-II), Beyrut, ty.

Alper, Hülya, “İbn Sînâ ve Bâkîllânî Örneğinde İslâm Filozofları ile Kelâmcıların Nübüvvet Anlayışlarına Genel Bir Bakış”, *İslâm 'da Peygamber İnancı*, ed. İbrahim Coşkun, Ensar Yayınları, İstanbul 2009.

Alper, Ö. Mahir, *İbn Sînâ*, İSAM Yayınları, İstanbul 2014.

Altıntaş, Ramazan, “Hz. Peygamber’in İtikâdî Sapmaları Düzeltmesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1998), ss. 251-261.

Altıparmak, Muhammed b. Muhammed Efendi, *Altıparmak İslam Tarihi: Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî*, sad. İ. Turgut Ulusoy, Hisar Yayınevi, İstanbul 1984.

Altun, H. Kemal, *Zemahşerî'nin Kelâmî Görüşleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

Âmidî, Seyfeddîn, *Ebkâru'l-Efkâr fî Usûli'd-Dîn*, thk. Ahmed Muhammed Mehdî, Kahire 2004.

Apak, Âdem, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi I*, Ensar Yayınları, İstanbul 2018.

Apak, Âdem vd., *İslâm Tarihi ve Medeniyeti: Hz. Peygamber Dönemi*, Siyer Yayınları, İstanbul 2018.

Ardoğan, Recep, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, Klm Yayınları, Kahramanmaraş 2020.

Arpaguş, Hatice K., *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, İFAV Yayınları, İstanbul 2015.

Arslan, Hulusi, *İslam Düşünce Geleneğinde Şia-Mu'tezile Etkileşimi (Şerif el Murtazâ Örneği)*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2017.

Aslan, Ömer, “Kur'an'a Göre İnsan-Beşer Farkı”, *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmi Mecmuası*, Bakü, 6 (2006), ss. 49-61.

Ay, Mahmut, “Geleneksel Nübüvvet Tasavvurlarına İlişkin Kısa Bir Değerlendirme”, *Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı*, ed. Mahmut Çınar vd., Gaziantep, 2014, ss. 163-167.

Ay, Mahmut, “İşârî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediyye Anlayışı”, *Tarihten Günümüze Tartışmalı İnanç Meseleleri II*, İFAV Yayınları, İstanbul 2015, ss. 56-112.

Ayatullah İbrahim Amini, *Prophethood and the Prophet of İslam*, translator. Sayyid Athar Husain S. H. Rizvi, Qum 2011.

Aydemir, Abdullah, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, TDV Yayınları, Ankara 2014.

Aydın, Mahmut, “Bazı Çağdaş Hıristiyan Düşünürlerine Göre Hz. Muhammed'in Peygamberliği”, *Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav)*, Diyanet İlmi Dergi, ss. 271-296.

Aydın, Mehmet S., “Fârâbî'nin Siyasi Düşüncesinde Sa'âdet Kavramı”, *es-Siyasetü'l-Medeniyye veya Mebâdi'ül-Mevcûdât*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2017.

Aydınlı, Osman, “Mû'tezilî Düşüncede Nübüvvet Meselesi ve Hz. Muhammed”, *İslami İlimler Dergisi*, 1/1, (Bahar 2006), ss. 7-26.

Aydınlı, Yaşar, *Fârâbî'nin Siyaset Felsefesinde “İlk Başkan” Kavramı*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2/2 (1987), ss. 291-301.

Ayğan, Fadıl, *Son Peygamberi Müjdelemek: Beşâirü'n-Nübüvve*, İSAM Yayınları, Ankara 2017.

Ayğan, Fadıl, “Ortaçağdan Günümüze Hristiyan Teologların Hz. Peygamber Tasavvuruna Bir Bakış: Algı ve Gerçekler”, *Nübüvvet ve Medeniyet*, ed. Abdulhamit Sinanoğlu-Recep Ardoğan, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2017.

Ayğan, Fadıl, “Osmanlı Dönemi Nübüvvet Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 14/27 (2016), ss. 133-174.

Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013.

Balci, İsrail, *Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016.

Bağcı, H. Musa, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014.

Bağcı, H. Musa, “Sünnet ve Hadislerin Anlaşılmasında Ehl-i Hadis'in Beşer Üstü Peygamber Tasavvurunun Etkisi”, *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması*, Bursa 2004, ss. 67-88.

Bağdâdî, Abdulkâhir, *Usûlu'd-Dîn*, thk. Muhammed Şemseddîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.

Bâkılânî, Ebu Bekir Muhammed, *Olağanüstü Olaylar ve Aralarındaki Farklar*, çev. Adil Bebek, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998.

Barlak, Muzaffer, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015.

Barlak, Muzaffer, “Peygamberlikte Vehbîlik ve Kesbîlik”, *Sistemik Kelâm*, ed. Mehmet Evkuran, Bilay Yayınları, Ankara 2019.

Bayram, İbrahim, “İslâm Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği-Kesbîliği Meselesi”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 3/1, (2015/I), ss. 169-197.

Bebek, Adil, “Kelâm Literatürü Işığında Mucize ve Hz. Muhammed'e Nispet Edilen Hissî Mucizelerin Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2000), ss. 121-148.

Belâzurî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd, *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr, İlk Harf Yayınevi, İstanbul 2018.

Beyhakî, Ebü Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sahibi'sh-Şeria*, thk. Abdülmü'ti Kal'aci, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

- Bilmen**, Ö. Nasuhi, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, Ravza Yayınları, İstanbul 2013.
- Binol**, Ali, *Kur'an'da Beşer ve İnsan*, (Basılmamış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2017.
- Bozan**, Metin, *İmâmiyye Şiasî'nin Oluşumu*, İSAM Yayınları, İstanbul 2018.
- Bozan**, Metin, "İmamiyye Şiasî'nin Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi", *Dini Araştırmalar*, 9/26 (Eylül-Aralık 2006), ss. 95-112.
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk, 2002.
- Bulut**, H. İbrahim, *Dünden Bugüne Siyasi- İtikâdî İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011.
- Bulut**, H. İbrahim, "Mucizelerin Muhatapları Üzerindeki Etkileri", *Usûl*, 9 (2008), ss. 153-172.
- Bulut**, H. İbrahim, *Nübüvvetin İspatında Mucize*, Araştırma Yayınları, Ankara 2016.
- Bulut**, H. İbrahim, "Hz. Peygamber'in Hidayet Mucizesinin Evrensel Boyutu", *Hz. Muhammed ve Mesajı*, ed. M. Mahfuz Söylemez, *İslami İlimler Dergisi Yayınları*, 2014.
- Bulut**, Mehmet, *Ehl-i Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, Risale Yayınları, İstanbul 1991.
- Bulut**, Mehmet, "İsmet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, XXIII/134-136.
- Bursevî**, İsmail Hakkı, *Kitâbü'n-Neftce*, haz. Ali Namlı, YEK Yayınları, İstanbul 2019.
- Bûtî**, Ramazan, *Fıkhu's-Siyre*, çev. Atik Aydın, Dönem Yayıncılık, İstanbul 2019.
- Câbirî**, Muhammed Âbid, *Arap İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, çev. Hasan Hacak vd., İstanbul 2000.
- Câbirî**, Muhammed Âbid, *Arap Ahlaki Akli*, çev. Muhammet Çelik, Mana Yayınları, İstanbul 2019.
- Câhız**, Ebû Osman Amr. b. Bahr, *Hucecü'n-Nübüvve*, *Resâilü'l-Câhız*, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn, Mısır, 1979.
- Câhız**, Ebû Osman Amr. b. Bahr, *Hucecü'n-Nübüvve*, (*Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin Delilleri*), çev. İ. Halil Erdoğan, Kimlik Yayınları, Kayseri 2016.
- Câmî**, Abdurrahman, *Şevâhidü'n-Nübüvve*, (*Peygamberlik Müjdeleri ve Mucizeleri*), haz. M. Şevket Eygi, Bedir Yayınevi, İstanbul 2002.
- Canikli**, İlyas, *Hz. Muhammed Özelinde Peygamber Aleyhtarlığı*, Fecr Yayınları, Ankara 2016.
- Carlyle**, Thomas, *Kahramanlar*, çev. R. Nuri Güntekin, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1973.

- Cebecioğlu**, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.
- Cîlî**, Abdülkerim b. İbrahim, *Kemâlâtü'l-İlahiyye fî Sıfâtî'l-Muhammediyye*, (*Hakikat-i Muhammediyye*), çev. Muhammed Bedirhan, Nefes Yayınları, İstanbul 2016.
- Corbin**, Henry, *İslâm Felsefesi Tarihi*, çev. Hüseyin Hatemî, İletişim Yayınları, (I-II), İstanbul 2013
- Corcî Zeydân**, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, çev. Nejdet Gök, İletişim Yayınları, (I-II), İstanbul 2012.
- Coşkun**, İbrahim, *Ateizm ve İslam*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014.
- Coşkun**, İbrahim, *Günümüz Akaid ve Kelâm Problemleri*, Kitap Dünyası, İstanbul 2017.
- Coşkun**, İbrahim, “Kelâm Karşıtı Ehl-i Sünnet’in Usûlü’-d-Dîn Yorumu ve Bu Yorumun Açmazları”, *Marife*, 3 (2005), ss. 149-174.
- Coşkun**, İbrahim, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2014.
- Cübbâî**, Ebû Alî Muhammed b. Abdülvehhâb b. Selâm, *Kitabu'l-Makalât*, thk. Özkan Şimşek vd., Endülüs Yayınları, İstanbul 2019.
- Cürçânî**, Seyyid Şerif, *Şerhu'l-Mevakıf*, çev. Ömer Türker, YEK Yayınları, İstanbul 2015.
- Cüveynî**, İmamü'l-Harameyn, *Kitâbu'l-İrşâd*, thk. Ahmed Abdürrahim es-Sâyih, Mektebetüs-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 2009.
- Çakmaklıoğlu**, M. Mustafa, “İbnü'l-Arabî'nin Nübüvvet-Velayet Hakkındaki Görüşleri ve İbn Teymiyye'nin Bu Husustaki Eleştirileri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 21(2008), ss. 213-255.
- Çağlayan**, Harun, “Nübüvvet ve Mucize”, *Sistemantik Kelam*, Lisans Yayıncılık, İstanbul 2019.
- Çağrııcı**, Mustafa, *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*, Dem Yayınları, İstanbul 2016.
- Çelebi**, İlyas, *İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin İtikadî Görüşleri*, İFAV Yayınları, İstanbul 2000.
- Çelebi**, İlyas, *İslâm'ın İnanç Esasları*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010.
- Çelebi**, İlyas, “Kâhin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2002, XXIV/171-172.
- Çınar**, Mahmut, “Eş'arîliğin Hz. Peygamber Tasavvuru”, *Uluslararası İmam Eş'arî ve Eş'arîlik Sempozyumu Bildirileri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2015.
- Çınar**, Mahmut, “Mâtürîdîliğin Hz. Peygamber Tasavvuru”, *Nübüvvet ve Medeniyet*, ed. Abdulhamit Sinanoğlu-Recep Ardoğan, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2017.

Çınar, Mahmut, *Nûr-i Muhammedî İnancının Ortaya Çıkışı ve Kaynakları*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2014.

Çınar, Mahmut, “Nûr-i Muhammedî Teorisinin İnanç Açısından Değeri”, *Tarihten Günümüze Tartışmalı İnanç Meseleleri II*, Editör: Mehmet Bulğen-İsmail Taşpınar, MÜİF Yayınları, İstanbul 2015.

Çınar, Mahmut, “Peygamberi Diğer İnsanlardan Ayıran Üç Özellik: Vahiy, Mucize ve İsmet”, *MÜİF Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 21 (2011), ss. 95-127.

Dalkılıç, Bayram, “Hz. Muhammed (sav)’in Peygamberliği Aleyhinde İleri Sürülen Gerekeç ve İlkelerin Özellikleri Üzerine”, *Hz. Muhammed (sav) ve Mesajı*, ed. M. Mahfuz Söylemez, *İslami İlimler Dergisi Yayınları*, Çorum 2014, ss. 309-329.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân, *Sünenü'd-Dârimî*, thk. Fevvez Ahmed Zemerli, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut 1987.

Daryal, A. Murat, *İslâm'ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açından Tahlili*, İFAV Yayınları, İstanbul 2014.

Demir, Osman, *Kelâmda Nedensellik: İlk Dönem Kelâmcılarında Tabiat ve İnsan*, Klasik Yayınları, İstanbul 2015.

Demir Bektaş, Kevser, *Mu'tezile ve Keramet*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2019.

Demirci, Mehmet, “Nûr-i Muhammedî”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1983), ss. 239-258.

Demirli, Ekrem, *İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2009.

Derveze, İzzet, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, Yarı Yayınları, İstanbul 2016.

Dindi, Emrah, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür: Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.

Dorman, Emre, “Popüler Kültürün Popüler Deizmi: Riskler ve Öneriler”, *Doğu Batı*, 94 (2020), ss. 155-194.

Döner, Nuran, *Sûflere Göre Hz. Peygamber*, İnsan Yayınları, İstanbul 2014.

Düzgün, Ş. Ali, “İnsanın Yetkinliğini Teolojik Olarak Temellendirmenin İmkânı”, *Kelam Araştırmaları*, 4/2 (2006), ss. 11-38.

Düzgün, Ş. Ali, “Kur'an'ın Oluşumu (Vahiy Süreci)”, *Kelam Araştırmaları*, 5/2 (2007), ss. 1-14.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Nasiruddin el-Albanî, Mektebetu'l-Maarif, Riyad t.y.

Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Mutemed fî Uşûli'd-Dîn*, nşr. Vedî Zeydân Haddâd, Beyrut 1974.

Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam vd., Azim Dağıtım, I-IX, İstanbul.

Enbârî, Kemaluddîn Ebû'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed, *Kitabu'd-Dâi ile'l-İslâm fî Usûli İlmi'l-Kelâm*, thk. Seyyid Huseyn, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1988.

Erdem, Hüsameddin, *Ahlâk Felsefesi*, Hü-er Yayınları, Konya 2003.

Erkol, Ahmet, *İbn Rüşd'ün Kelâm Eleştirisi*, Fecr Yayınları, Ankara 2007.

Erul, Bünyamin, *Siret Tedkikleri*, Otto Yayınları, Ankara 2017.

Eş'arî, Ebû'l-Hasen, *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn*, haz. Ömer Aydın, YEK Yayınları, İstanbul 2019.

Fârâbî, Ebû Nasr, Kitâbu Ârâi Ehli'l-Medîneti'l-Fâzıla, *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*, çev. Mahmut Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2013.

Fârâbî, Ebû Nasr, *Kitâbü'l-Mille*, çev. Yaşar Aydın, Litera Yayıncılık, İstanbul 2019.

Fârâbî, Ebû Nasr, *el-Medînetü'l-Fâzıla*, çeviri-metin. Yaşar Aydın, Litera Yayıncılık, İstanbul 2019.

Fârâbî, Ebû Nasr, *es-Siyâsetü'l-Medeniyye (Kitâbü'l-Mille içinde)*, çev. Yaşar Aydın, Litera Yayıncılık, İstanbul 2019.

Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014.

Fazlur Rahman, *İslam*, çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016.

Fazlur Rahman, *İslam'da Nübüvvet: Felsefe ve Ehl-i Sünnet*, çev. Ö. Ali Yıldırım-M. Ata Az, Adres Yayınları, Ankara 2017.

Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1982.

Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-İktisâd fî'l-İtikâd, (İtikadda Orta Yol)*, nşr. ve trc. Osman Demir, Klasik Yayınları, İstanbul 2012.

Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İlcâmu'l-Avâm an İlmi'l-Kelâm, (Kelâm ve Halk)*, nşr. Mahmut Kaya-M. Cüneyt Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2018.

Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Kıstâsü'l-Müstakîm*, çev. İbrahim Çapak-Sami Bakır, YEK Yayınları, İstanbul 2016.

Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Munkız mine'd-Dalâl*, thk. Cemil Salîba, Beyrut 1967.

Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *Tehâfütü'l-Felâsife (Filozofların Tutarsızlığı)*, nşr. ve çev. Mahmut Kaya-Hüseyin Sarıoğlu, Klasik Yayınları, İstanbul 2014.

Goldziher, Ignaz, "Hadis'te Yeni Eflatuncu ve Gnostik Unsurlar", çev. Ömer Özsoy, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36 (1997), ss. 405-421.

Gökalp, Murat, *Kadı İyâz ve Şifâ Adlı Eserinde Peygamber Tasavvuru*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.

Gökkır, Bilal, “Batılı Müsteşriklerin Kur’ân Vahyine ve Hz. Muhammed’in Peygamberliğine Bakışı”, *Vahiy ve Peygamberlik*, KURAMER Yayınları, İstanbul 2018, ss. 685-721.

Gölcük, Şerafettin-**Toprak**, Süleyman, *Kelâm: Tarih Ekoller Problemler*, Tekin Kitabevi, Konya 2012.

Gölpınarlı, Abdülbâki, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şîlik*, Kapı Yayınları, İstanbul 2016.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, Eti Yayınevi, İstanbul 1966.

Görmez, Mehmet vd., *Hadislerle İslâm: Hadislerin Hadislerle Yorumu*, DİB Yayınları, (I-VII), Ankara 2013.

Griffel, Frank, *Al-Ghazâlî’s Philosophical Theology*, Oxford University Press, New York, 2009.

Griffel, Frank, “Al-Gazâlî’s Concept of Prophecy: The Introduction of Avicennan Psychology into Aş’arite Theology”, *Arabic Sciences and Philosophy*, 14 (2004).

Gutas, Dimitri, *İbn Sînâ’nın Mirası*, derleyen: M. Cüneyt Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2004.

Güler, İlhami, “Kutsallık ve Dini Metinlerin Dogmalaştırılması”, I. Kur’an Sempozyumu, *Bilgi Vakfı Yayınları*, Ankara 1994, ss. 297-313.

Günaydın, Fatma, *Mâtürîdî’nin Kelâm Sisteminde Peygamberlerin İsmeti*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.

Güner, Osman, *Resûlullah’ın Ehl-i Kitap’la Münasebetleri*, Fecr Yayınevi, Ankara 1997.

Güneş, Kamil, *İslam Düşüncesinde Kutsallık*, İnsan Yayınları, İstanbul 2010.

Hâdî ile’l-Hak, Yahya b. el-Hüseyin, *İspâtü’n-Nübüvve (Mecmûu Resâil içinde)*, thk. Abdullah b. Muhammed eş-Şazelî, Müessesetü’l-İmam Zeyd b. Ali es-Sekafiyye, Umman 2001.

Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 2004.

Hamidullah, Muhammed, “Mucize, Keramet ve İstidrac”, çev. Zahit Aksu, Hikmet Yurdu, 3 (Ocak-Haziran 2009), ss. 81-93.

Haral, Günay, “Kutsiyet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2002, XXVI/497.

Harputî, Abdüllatif, *Tenkîhü’l-Kelâm (Kelâm İlmine Giriş)*, haz. Fikret Karaman, Çelik Yayınevi, İstanbul 2016.

Hökelekli, Hayati, “Şahsiyet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, XXXVIII/297-298.

Hıdır, Özcan, *Batı’da Hz. Muhammed İmajı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2019.

Hillî, Cemalüddîn Hasen b. Yusuf b. Ali İbnü’l-Mutahhar, *Keşfü’l-Murâd fî şerhi Tecrîdi’l-İtikâd*, Müessesetü’l-A’lemi li’l-Matbûât, Beyrut, 1988.

Hindî, Rahmetullah b. Halîlirrahmân el-Keyrânevî el-Osmanî, *İzhâru’l-Hak*, thk. Muhammed Ahmed Muhammed Abdülkadir Halîl Melkâvî, Riyad 1989.

Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu’l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018.

H. Hart, Michael, *Dünya Tarihine Yön Veren En Etkin 100*, çev. Nurşan Üstüntaş, Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul 2008.

Ibn Warraq, “Studies on Muhammad and the Rise of Islam”, *The Quest for the Historical Muhammad*, ed. Ibn Warraq, New York 2000.

İsfahânî, Ebû Nuaym, *Delâilü’n-Nübüvve*, thk. Muhammed Ravvâs Kal’acî-Abdulber Abbas, Dâru’n-Nefâis, Beyrut, 2012.

İşık, Aydın, *Bir Felsefî Problem Olarak Vahiy ve Mucize*, Elis Yayınları, Ankara 2006.

Itr, Hasan Ziyaeddîn, *Nübüvvetü Muhammed fi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Beşâiru’l-İslâmiyye, Beyrut 1990.

Izutsu, Toshihiko, *Kur’ân’da Dîni ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul 2013.

Izutsu, Toshihiko, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat.

İbiş, Fatih, “Hz. Muhammed’in (sav) Nübüvvet ve Risaleti”, *İslâm İnanç Esasları*, ed. S. Sabri Yavuz-Faruk Sancar, Lisans Yayıncılık, İstanbul 2018.

İbn Arabî, Muhyiddin, *Fusûsu’l-Hikem*, tercüme ve şerh. A. Avni Konuk, YEK Yayınları, (I-II), İstanbul 2017.

İbn Arabî, Muhyiddin, *Fütühât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, (I-XVII), İstanbul.

İbn Bâbeveyh, Ebû Cafer Muhammed b. Ali “Şeyh Saduk”, *Risâletü’l-İ’tikadî’l-İmâmiyye (Şîi-İmamiyye’nin İnanç Esasları)*, çev. E. Ruhi Fığlalı, Ankara 1978.

İbn Ebi’l-İz, Ebû’l-Hasen, *Şerhu’l-Akideti’t-Tahaviyye*, thk. Ebu Abdullah Mustafa b. el-Adevî, 2002.

İbn Ebû Şerîf, Kemaleddîn, *el-Müsâmere şerhu’l-Müsâyere fi’l-akâidi’l-münciye fi’l-ahire*, thk. Mahmud Ömer Dimyâtî, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2002.

İbn Fûrek, Ebû Bekr, *Mücerredü Makâlâti’s-Şeyh Ebi’l-Hasan el-Eş’arî*, thk. Daniel Gimaret, Beyrut 1987.

İbn Haldun, Ebû Zeyd, *Mukaddimetü İbn Haldun*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dîmaşk 2004.

İbn Haldun, Ebû Zeyd, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihâl (Dinler ve Mezhepler Tarihi)*, çev. H. İbrahim Bulut, YEK Yayınları, (I-III), İstanbul 2017.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Usûl ve'l-Furû*, Beyrut. 1984.

İbn Hişam, Ebû Muhammed, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 1990.

İbn İshâk, Muhammed b. İshak b. Yesar, *Sîretü İbn İshak*, thk. Muhammed Hamidullah, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012.

İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Daru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabi, Kahire 1975.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1990.

İbn Miskeveyh, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed, *Tehzîbu'l-Ahlâk (Ahlâk Eğitimi)*, çev. Abdulkadir Şener-İsmet Kayaoğlu-Cihat Tunç, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2017.

İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *el-Keşf an Menâhici'l-Edille fî Akaidi'l-Mille*, thk. Mahmut Kasım, Mısır 1964.

İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Felsefe-Din İlişkileri (Faslu'l-Makâl, el-Keşf an Minhâci'l-Edille)*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Munî', *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Alî Muhammed Ömer, (I-XI), Mektebetü'l-Hancı, Kâhire 2001.

İbn Sînâ, Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah, "el-A'lâ", *et-Tefsîru'l-Kur'ânî ve'l-Lugatu'l-Sûfiyye fî Felsefeti İbn Sînâ*, nşr. Hasan Âsî, el-Müessesetü'l-Camiyye li'd-Dirâsât, Beyrut 1983.

İbn Sînâ, Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah, *Risale fî İspati'n-Nübüvvât ve Te'vîli Rumûzihim ve Emsâlihim*, (Nübüvvetin İspatı ve (Nebilerin) Sembol ve Benzetmelerinin Te'vîli Üzerine), çev. Hüseyin Aydın-Enver Uysal-Hidayet Peker, *UÜİFD*, 7/7 (1998), ss. 565-573.

İbn Sînâ, Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah, *el-İşârât ve't-Tenbîhât*, çev. Ali Durusoy-Ekrem Demirli, YEK Yayınları, İstanbul 2014.

İbn Sînâ, Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah, *Metafizik-Kitâbu'ş-Şifâ*, Litera Yayıncılık, İstanbul 2013.

İbn Sînâ, Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah, *el-Mebde ve'l-Me'âd*, nşr. Abdullah Nurânî, Tahran 1998.

- İbn Teymiyye**, Takıyyüddîn, *Kitabu'n-Nübüvvât*, Daru İbn Hazm, Beyrut 1974.
- İbn Teymiyye**, Takıyyüddîn, *Şerhu'l-Akâdeti'l-İsfahâniyye*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1995.
- İbn Tilimsânî**, Şerefuddîn Abdullah b. Muhammed el-Mısırî, *Şerhu-Mealimi-Usûli'd-Din li-İmam er-Râzî*, thk. Nizar b. Ali Hammâdî, Dâru'l-Feth, Amman 2010.
- İbnü'l-Melâhimî**, Rüknuddîn Mahmud b. Muhammed el-Harezmi, *Tuhfetü'l-Mütakellimîn fi'r-Redd ale'l-Felâsife*, nşr. Hassan Ansari-Wilferd Madelung, Iranian Institute of Philosophy and Institute of İslamic Studies Free University of Berlin, Tahran 2008.
- İbnü'l-Murtazâ**, el-Mehdî-Lidînillâh Ahmed b. Yahyâ, *el-Munye ve'l-Emel (Mu'tezile'nin Biyografik Tarihi)*, çev. Hüseyin Maraz, Endülüs Yayınları, İstanbul 2018.
- İbnü'n-Nefîs**, Ebû'l-Hasen, er-Risaletü'l-Kâmilîyye fi's-Sîreti'n-Nebeviyye, *Nübüvvet Felsefesi: İbnü'n-Nefîs'in Felsefî Romanı Fâzıl bin Nâtk*, çev. Cevher Şulul, İnsan Yayınları, İstanbul 2010.
- İhvân-ı Safâ**, *Resâil*, (I-V), Tahran h. 1405.
- İkbal**, Muhammed, *İslam Düşüncesi*, çev. Yusuf Kaplan, Külliyyat Yayınları, İstanbul 2008.
- İkbal**, Muhammed, *İslam'da Dinî Düşüncenin Yeniden İnşası*, çev. Rahim Acar, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.
- İmam Rabbânî**, *Mektubât*, çev. M. Metin Zirek, Yeni Şafak, İstanbul 2006.
- İskenderoğlu**, Muammer, "Fahreddin er-Râzî'de Nübüvvet Teorisi", *İslam Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*, ed. Ömer Türker-Osman Demir, İSAM Yayınları, İstanbul 2013.
- İslâmoğlu**, Mustafa, *Üç Muhammed: İki Tasavvur Bir Gerçek*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012.
- İzmirli**, İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, çev. Sabri Hizmetli, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013.
- İzmirli**, İsmail Hakkı, *İslam Felsefesi Tarihi*, haz. Refik Ergin, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012.
- Ka'bî**, Ebu'l-Kâsım el-Belhî, *Kitâbu'l-Makâlât*, thk. Hüseyin Hansu vd., KURAMER Yayınları, İstanbul 2018.
- Kadı İyaz**, *eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (I-II), Beyrut, ty.
- Kâdî Abdülcebbâr**, *el-Muhtasar fî Usûli'd-Dîn*, (*Resâilü'l-Adl ve't-Tevhîd* içinde), thk. Muhammed Amâre, Daru's-Şuruk, Kahire, 1988.

Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*, thk. Hudr Muhammed Nebha, Beyrut 2012.

Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, çev. İlyas Çelebi, YEK Yayınları, (I-II), İstanbul 2013.

Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve (Mucizelerle Hz. Peygamber'in Hayatı)*, çev. M. Şerif Eroğlu-Ömer Aydın, YEK Yayınları, İstanbul 2017.

Kâdî Beyzâvî, *Tavâli'u'l-Envâr (Kelâm Metafizigi)*, çev. İlyas Çelebi-Mahmut Çınar, YEK Yayınları, İstanbul 2014.

Kahraman, Mustafa, *Müslüman Kelamında Peygamberin Görevi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

Kalın, İbrahim, *Ben, Öteki ve Ötesi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2018.

Kandemir, A. Mekin, *Mu'tezilî Düşüncede Tabiat ve Nedensellik*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2019.

Kandemir, M. Yaşar, *Şemâil-i Şerîf Şerhi*, Tahlil Yayınları, (I-III), İstanbul 2015.

Kandemir, M. Yaşar, *Şifa-i Şerîf Şerhi*, Tahlil Yayınları, (I-III), İstanbul 2012.

Karadaş, Cağfer, *Hidayet Rehberleri Peygamberler*, Emin Yayınları, İstanbul 2013.

Karadaş, Cağfer, *Sûfi İtikadı*, Nizamiye Akademi, İstanbul 2017.

Karadaş, Cağfer, "Tasavvufta Peygamber Tasavvuru", *İslâm'da Peygamber İnancı*, ed. İbrahim Coşkun, Ensar Yayınları, İstanbul 2009, ss. 234-250.

Karadaş, Cağfer, "Vahyi Alma ve Uygulamada Hz. Peygamber'in Rolü", *Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) Özel Sayısı, Diyanet İlmi Dergi*, Ankara 2003, ss. 239-244.

Karadeniz, Osman, "Filozof-Peygamber İlişkisi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (1998), ss. 19-43.

Karadeniz, Osman, *İlim ve Din açısından Mu'cize*, İFAV Yayınları, İstanbul 2018.

Karaismailoğlu, Adnan, "Altıparmak Mehmet Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, II/542.

Karaman, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu*, DİB Yayınları, (I-V), Ankara 2014.

Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *Mevahibu'l-Ledünniyye*, thk. Salih Ahmed Şâmî, Mektebe İslâmiyye, (I-IV), Mısır 2004.

Kazancı, A. Lütfi, *Çeşitli Yönleriyle Nübüvvet Kavramı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009.

Kazanç, Fethi Kerim, "Kadı Abdülcebbâr'da Mucize ve Âdet", *Din Felsefesi Açısından Mutezile Gelen-Ek-i*, der. Recep Alpyağıl, İz Yayıncılık, İstanbul 2014.

Kaya, Mahmut, "Kindî: İslâm Dünyasının Felsefeyle Tanışması", *İslâm Felsefesi: Tarih ve Problemler*, ed. M. Cüneyt Kaya, İSAM Yayınları, İstanbul 2014.

Kaya, Veysel, *Felsefe ve Vahiy: Saîd b. Dâdhürmüz ve Felsefî Risaleleri*, Klasik Yayınları, İstanbul 2018.

Kelâbâzî, Ebu Bekr Muhammed b. İshak, *Kitâbu't-Ta'arruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Kahire 1994.

Kemâlî, Ziyaeddin, *Felsefe-i İtikâdiyye*, Ufa: Vostoçnaya Peçat, 1910.

Kırbaçoğlu, M. Hayri, “Hz. Peygamber Tasavvurumuzun Dönüşümü: Paradigmadan Paragon’a Paragon’dan Kozmik İlkeye”, *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*, Isparta 2001, ss. 129-139.

Kindî, Ebû Yûsuf Yakub b. İshak, “Aristoteles’in Kitaplarının Sayısı Üzerine” *Felsefî Risaleler*, çev. Mahmut Kaya, YEK Yayınları, İstanbul 2015.

Koca, Ferhat, “İslam Düşünce Tarihinde Selefilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği”, *İlahiyat Akademi Dergisi*, 1/1-2 (2015), ss. 15-60.

Koloğlu, Orhan Ş., *Cübbâiler’in Kelâm Sistemi*, İSAM Yayınları, İstanbul 2017.

Koloğlu, Orhan Ş., *Mutezile’nin Felsefe Eleştirisi*, Emin Yayınları, Bursa 2010.

Korkut, Şenol, “Batı Düşüncesinde İslam ve Hz. Muhammed İmajı (Genel Bir Okuma)”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34 (2008/1), ss. 5/54.

Köksal, Asım, *Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed ve İslamiyet*, Işık Yayınları, (I-VIII), İzmir 2008.

Köktaş, Yavuz, *Hz. Peygamber: Hayatı ve Risâleti*, İz Yayıncılık, İstanbul 2016.

Kurtubî, Ebu'l-Abbas Ziyaeddin Ahmed b. Ömer b. İbrâhim, *İsbâtu Nübüvveti Muhammed (sav)*, thk. Ahmed Bel'id, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2004.

Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin, *Kuşeyrî Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 2019.

Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin, *Tasavvufun İlkeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1978.

Massignon, Louis, *Essay on the Origins of the Technical Language of Islamic Mysticism*, translated by. Benjamin Clark, University of Notre Dame Press, İndiana 1997.

Mâturîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Kitâbu't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Arûçî, İSAM Yayınları, Ankara 2005.

Mâturîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu vd., Mizan Yayınevi, (I-XI), İstanbul 2005.

Mâverîdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el Basrî, *A'lâmü'n-Nübüvve*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1994.

Mâverîdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el Basrî, *Teshîlü'n-Nazar ve Ta'cilü'z-Zafer fî Ahlâki'l-Melik ve Siyaseti'l-Mülk*, thk. Rıdvân Seyyid, İbnü'l-Ezrak, Beyrut 2012.

Mehrân, Muhammed Beyyûmî, *es-Siretü'n-Nebeviyyetü's-Şerife: fî'l-Kazâyâ ve's-Şemâil ve Delaili'n-Nübüvve ve'l-Hasais*, Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, (I-III), Beyrut 1990.

Mer'i, Hüdâ Abdülkerim, *el-Edille ala Sıdkî'n-Nübüvveti'l-Muhammediyye ve Reddü's-Şübühât anhâ*, Dâru'l-Furkan, Amman 1991.

Mevdûdî, Ebu'l-Âlâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, çev. Ahmet Asrar, Pınar Yayınları, İstanbul 2016.

Mevlânâ, Celâleddîn Rûmî, *Fîhi mâ fih*, çev. Meliha Ülker Ambarcıoğlu, MEB, İstanbul 1990.

Mevlânâ, Celâleddîn Rûmî, *Mesnevi*, çev. ve şerh. Tâhiru'l-Mevlevî, I-XIV, İstanbul t.y.

Muhammed Parsâ, Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Tevhid'e Giriş -Faslü'l-Hitâb* Tercümesi, çev. Ali Hüsrevoğlu, Erkam Yayınları, İstanbul 1988.

Muhammed Rıza el-Muzaffer, *Akaidü'l-İmamiyye*, Merkezü'l-Ebhâsi'l-Akaidiyye, İran 1422.

Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l-Hasen, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabi, (I-VIII), Beyrut 2008.

Mustafa b. Bâlî, *Risâle-i Kiyâset-i Firâset/İlm-i Firâset (Yüzler Hâli Söyler)*, haz. Ramazan Sarıçiçek, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2014.

Mutayrî, Abdulmuhsin b. Zeben, *Muhammedî Nübüvvet*, çev. Tacettin Uzun, Guraba Yayınları, İstanbul 2011.

Müslim b. Haccâc, Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk 1423/2002.

Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *Hz. Muhammed'in Faziletleri (Fezâil-i Muhammediyye)*, çev. Fethi Güngör, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.

Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *Hüccetullâhi ale'l-Alemîn fî Mûcizâti Seyyidi'l-Mürselîn*, Beyrut h. 1316.

en-Nedîm, Muhammed b. İshak, *el-Fihrist*, çev. Ramazan Şeşen, YEK Yayınları, İstanbul 2019.

Nesefî, Azizüddîn, *Tasavvufta İnsan Meselesi: İnsan-ı Kâmil*, çev. Mehmet Kanar, Dergah Yayınları, İstanbul 2013.

Nesefî, Azizüddîn, *Tenzîl*, haz. Selami Şimşek, Litera Yayıncılık İstanbul 2020.

Nesefî, Ebû'l-Berekât, *el-Umde fi'l-Akâid (İslam İnancının Ana Umdeleri)*, thk. Temel Yeşilyurt, Endülüs Yayınları, İstanbul 2019.

Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed, *Bahru'l-Kelâm (Mâtürîdî Kelâmı)*, thk. Yusuf Arıkaner, Endülüs Yayınları, İstanbul 2019.

Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed, *Tabsiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, thk. Hüseyin Atay-Ş. Ali Düzgün, DİB Yayınları, Ankara 2003.

Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed, *et-Temhîd fî Usûli'd-Dîn*, thk. Abdülhay Kâbîl, Kahire 1987.

Neşşâr, Ali Sami, *İslam'da Felsefî Düşüncenin Doğuşu*, çev. Osman Tunç, İnsan Yayınları, İstanbul 1999.

Nicholson, Reynold A., *İslâm Sûfîleri (The Mystics of Islam)*, çev. Mehmet Dağ vd., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978.

Numânî, Mevlâna Şiblî, *Büyük İslâm Tarihi*, çev. Ö. Rıza Doğrul, (I-V), İstanbul 1977.

Numânî, Mevlâna Şiblî, *İlm-ı Kelâm-ı Cedîd*, çev. Celal Said Hafnavî, Kahire 2012.

Numânî, Mevlâna Şiblî, *Muhammedî Ahlâk*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

Oktay, A. Sıdika, “Fârâbî'nin Sisteminde Din-Felsefe, Filozof-Peygamber İlişkisi ve Karşılıklı İşlevleri”, *Muhafazakâr Düşünce*, 44 (2015), ss. 11-25.

Okumuş, Bünyamin, *İbn Teymiyye'ye Göre Vahiy ve Peygamberlik: Selefî Öğretinin Olgusal Bir Yorumu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012.

Ömerî, Muhammed Nebîl Tâhir, *en-Nübüvve beyne'l-Mütekellimîn ve'l-Felâsife ve's-Sûfiyye*, Daru'l-Feth, Amman 2015.

Önal, Recep, “Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî'nin Nübüvvet Anlayışı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2 (2008), ss. 675-707.

Önal, Recep, “Vahiy ve Nübüvvet”, *Sistemik Kelâm*, ed. Mehmet Evcuran, Bilay Yayınları, Ankara 2019, ss. 185-204.

Öz, Mustafa, “Seyyid Ahmed Han”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, II/73-75.

Öz, Şaban, *Hız. Peygamber'in Sîretiyle İlgili Mevzû Haberlerin Tarihi Değeri*, Endülüs Yayınları, İstanbul 2017.

Özarlan, Selim, “Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2006), ss. 107-118.

Özervarlı, M. Sait, *İbn Teymiyye'nin Düşünce Metodolojisi ve Kelâmcılara Eleştirisi*, İSAM Yayınları, İstanbul 2008.

Özervarlı, M. Sait, *Kelâmda Yenilik Arayışları*, İSAM Yayınları, İstanbul 2017.

Özervarlı, M. Sait, “Selefiyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, XXXVI/399-402.

Öztürk, Mustafa, *Kur'an ve Aşırı Yorum*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014.

Peker, Hidayet, “Fârâbî ve İbn Sina'nın Felsefesinde Vahyin Kavramsal Muhtevası”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1 (2008), ss. 157-176.

Pezdevî, Ebü'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin, *Usûlü'd-Dîn*, thk. Hans Peter Linss, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire 2003.

Râgıb Isfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-İtikâdât*, thk. Şamran Aclî, Beyrut 1988.

Râgıb Isfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *ez-Zerâ ilâ Mekârimi'ş-Şerîa*, nşr. Ebu'l-Yezîd el-Acemî, Kahire 1985.

Râzî, Fahreddin, *el-Erbâin fî Usûli'd-Dîn*, thk. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire 1986.

Râzî, Fahreddin, *İsmetü'l-Enbiyâ*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 1986.

Râzî, Fahreddin, *el-İşâre fî Usûli'l-Kelâm (Felsefî Kelâmın Temel Meseleleri)*, çev. U. Murat Kılavuz-Serkan Çetin, Litera Yayıncılık, İstanbul 2018.

Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, Darü İhya Turasi, Beyrut h. 1420.

Râzî, Fahreddin, *el-Metâlibü'l-Âliye mine'l-İlmi'l-İlâhî*, thk. Ahmet Hicazî es-Sekkâ, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 1987.

Râzî, Fahreddin, *Muhassal*, nşr. Eşref Altaş, Klasik Yayınları, İstanbul 2019.

Râzî, Fahreddin, *Meâlimu Usûli'd-Dîn*, çev. Muhammet Altaytaş, YEK Yayınları, İstanbul 2019.

Râzî, Fahreddin, *en-Nübüvvât vemâ yete'alleku bihâ*, nşr. Ahmet Hicazî es-Sekkâ, Beyrut 1986.

Râzî, Ebû Hâtim, *A'lâmu'n-Nübüvve*, Darü'l-Sâkî, Londra 2003.

Reşîd Rızâ, Muhammed, *el-Vahyü'l-Muhammedî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.

Reşîd Rızâ, *Muhammedî Vahiy*, çev. Salih Özer, Fecr Yayınları, Ankara 1991.

Reynolds, Gabriel Said, *A Muslim Theologian in The Sectarian Milieu: Abd al-Jabbar and the Critique of Christian Origins*, Brill, Leiden 2004.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *en-Nübüvve ve'l-Enbiyâ*, Şam 1985.

Sâbûnî, Nureddîn, *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn*, thk. Bekir Topaloğlu, İFAV Yayınları İstanbul 2016.

Sâbûnî, Nureddîn, *el-Kifâye fî'l-Hidâye*, thk. Muhammed Aruşi, İstanbul 2012.

Sâbûnî, Nureddîn, *el-Müntekâ min İsmeti'l-Enbiyâ*, thk. Muhammed Bulut, İSAM Yayınları, İstanbul 2019.

Sâid Havvâ, *Allah Resûlü Hz. Muhammed*, çev. Halil Günenç, Hilal Yayınları, Ankara 1979.

es-Sâlimî, Ebû Şekûr, *et-Temhîd fî Beyâni't-Tevhîd*, thk. Ömür Türkmen, TDV Yayınları, Ankara-Beyrut 2017.

Sancar, Faruk, “Gazali Öncesi Sufi Geleneğinde Nübüvvet Anlayışı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29 (2009), ss. 31-50.

Sancar, Faruk, *Nübüvvet ve Velâyet Merkezli Kelâm-Tasavvuf Tartışmaları-Fahredin er-Râzî ve İbnü'l-Arabî Örneği*, Sarkaç Yayınları, Ankara 2011.

Sarıçam, İbrahim, Hz. *Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara 2007.

Sarıçam, İbrahim vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2011.

Sarioğlu, Hüseyin, *İbn Rüşd Felsefesi*, Klasik Yayınları, İstanbul 2012.

Schimmel, Annemarie, *Ve Muhammed O'nun Elçisidir*, çev. Ekrem Demirli, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2011.

Sekkâr, Munkız b. Mahmûd, *Delâilü'n-Nübüvve*, Rabîtatü'l-Alemi'l-İslami, Mekke ty.

Semerkandî, Ebû Seleme, *Cümelü Usûli'd-Dîn (Mâtürîdîliğin Temel İnanç İlkeleri)*, thk. A. Saim Kılavuz-U. Murat Kılavuz, Endülüs Yayınları, İstanbul 2019.

Semerkandî, Şemsüddîn Muhammed b. Eşref el-Hüseynî, *el-Mutekad li İtikâdi Ehli'l-İslâm, (İslam İnanç İlkeleri)*, thk ve çev. İsmail Yürük-İsmail Şık, Araştırma Yayınları, Ankara 2011.

Semerkandî, Şemsüddîn Muhammed b. Eşref el-Hüseynî, *es-Sahâifu'l-İlâhiyye*, thk. Ahmed Abdurrahman eş-Şerîf, Mektebetü'l-Felâh, Kuveyt 1985.

Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Alî b. Muhammed et-Tûsî, *el-Lüma' (İslâm Tasavvufu)*, çev. H. Kamil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996.

Shihadeh, Ayman, *The Teleological Ethics of Fakhr Al-Dîn al-Râzî*, Brill, Leiden 2006.

Sönmez, Vecihi, *Nübüvvet Tartışmaları*, Gündönümü Yayınları, İstanbul 2005.

Subhî, Ahmed Mahmûd, *Fî İlmi'l-Kelâm*, Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, (I-III), Beyrut, 1985.

Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Hasâisü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, (I-II), yy. h. 1320.

Sübki, Ali b. Abdilkâfi, *Tabakâtü'ş-Şafiiyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed Tahanî, Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Kahire 1964.

Sümertaş, Burhan, *Sıdkın Semantik Serüveni: Kur'anda Doğruluk ve Samimiyet*, İSAM Yayınları, İstanbul 2017.

Şa'rânî, *el-Yevâkît ve'l-Cevâhir fî beyâni Akaidi'l-Ekâbir*, Beyrut 2003.

Şehristânî, Muhammed Abdülkerîm, *el-Milel ve'n-Nihal*, çev. Mustafa Öz, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.

Şehristânî, Muhammed Abdülkerîm, *Nihayetü'l-İkdâm fi İlmi'l-Kelâm*, tashih. Alfred Guillaume, Kahire 2009.

Şeybî, Kamil Mustafa, *es-Sıla beyne't-Tasavvuf ve't-Teşeyyu*, Darû'l-Endülüs, Beyrut 1982.

Şeyh Müfîd, Ebû Abdullah İbnü'l-Muallim Muhammed b. Muhammed, *Evailü'l-Makâlât fi'l-Mezâhibi'l-Muhtârât*, thk. İbrahim el-Ensârî, h.1413.

Şık, İsmail, 'Kuşeyrî'nin "Luma' fi'l-İtikâd" Adlı Akâid Risalesinin Çeviri ve Değerlendirilmesi', *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2 (2008), ss. 199-209.

Tabatabâî, Muhammed Hüseyin, *İslâm'da Şia*, çev. Kadir Akaras-Abbas Akyüz, Kevser Yayınları, İstanbul 2016.

Taberî, Ali b. Rabben, *ed-Dîn ve'd-Devle fi İsbâti Nübüvveti'n-Nebiyi Muhammed (sav)*, thk. Âdil Nüveyhiz, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut 1393/1973.

Taberî, Ali b. Rabben, *Yahudi ve Hristiyan Kutsal Kitaplarındaki Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin Delilleri*, çev. Fuat Aydın, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012.

Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Tefsiru't-Taberî: Câmiu'l-Beyân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, I-XXVI, Kahire 2001.

Taftazânî, Sa'düddîn, *el-Makâsîd*, çev. İrfan Eyibil, YEK Yayınları, İstanbul 2019.

Taftazânî, Sa'düddîn, *Şerhu'l-Akâid*, çev. T. Hakan Alp, İFAV Yayınları, İstanbul 2017.

Tahavî, Ebû Cafer, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, thk., Şuayb el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risâle, (I, XVI), Beyrut, 1994.

Taşköprüzâde, Ahmed Efendi, *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye*, çev. Mustakim Arıcı, YEK Yayınları, İstanbul 2014.

Taylan, Necip, *İslam Düşüncesinde Din Felsefeleri*, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2013.

Temel, A. Rıza, "Batın'ın Hz. Peygamber Düşmanlığı", *Altınoluk*, 242 (Nisan 2006).

Terkan, Fehrullah, "Klasik Dönem İslam Felsefesinde Vahiy ve Peygamberlik", *Vahiy ve Peygamberlik*, KURAMER Yayınları, İstanbul 2018.

Tıgılı, Asiye, "Peygamberlik İnancına Şîi-İsnâaşerî Yaklaşım", *Vahiy ve Peygamberlik*, KURAMER Yayınları, İstanbul 2018.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Serve, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Nasiruddîn el-Albanî, Riyad t.y.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Şemâilü'l-Muhammediyye*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1996.

Tirmizî, Hâkim, *Hatmu'l-Evliyâ*, haz. Salih Çift, İnsan Yayınları, İstanbul 2018.

Topaloğlu, Bekir, “Hz. Muhammed (Dindeki Yeri)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, XXX/439-441.

Topaloğlu, Bekir, *Kelâm İlmi Giriş*, Damla Yayınevi, İstanbul 2007.

Topaloğlu, Bekir-**Çelebi**, İlyas, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yayınları, İstanbul 2015.

Topaloğlu, Bekir-**Yavuz**, Y. Şevki-**Çelebi**, İlyas, *İslâm’da İnanç Esasları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2014.

Tuğlu, Nuri, *Mâturîdîlik ve Hadis*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016.

Tûsî, Ebu Cafer Muhammed b. Hasan, *el-İktisad fîmâ yeteallaku bi’l-İtikad*, Beyrut 1986.

Tuzcu, Recep, *Hz. Peygamber’le İlgili Bazı Halk İnanışlarının el-Hasâisü’l-Kübrâ’daki Dayanakları*, (Basılmamış Y. Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2002.

Türcan, Galip, “Kelâmda Nübüvvetin İspatı-Nübüvvet Geleneği Bağlamında-”, *Dini Araştırmalar*, 9/25 (2006), ss. 217-235.

Türcan, Galip, “Peygamberlerin İsmeti Meselesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (2004), ss. 91-123.

Türker, Ömer, *Ah-lâk: Yeni Bir Yaklaşım*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2020.

Türker, Ömer, *İslam’da Metafizik Düşünce: Kindî ve Fârâbî*, Klasik Yayınları, İstanbul 2019.

Uludağ, Süleyman, “Firâset”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, XIII/116-117.

Uludağ, Süleyman, *İslam’da Ahlâk ve Ahlâk Ekolleri*, Sufi Kitap, İstanbul 2018.

Uraler, Aynur, *Hz. Peygamber’e Yahudi ve Hristiyanların Yöneltiltikleri Sorular*, İFAV Yayınları, İstanbul 2016.

Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Yediveren Kitap, Konya 2001.

Ümit, **Mehmet**, “Zeydî Gelenekte Nübüvvetin İspatı: Hâdî İle’l-Hak Örneği”, *İslâmî İlimler Dergisi*, 1/1 (Bahar 2016), ss. 177-188.

Ünsal, Fatıma, *Hasâis ve Delâil Edebiyatında Hz. Peygamber’e Atfedilen Hissî Mucizelerin Kur’an Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Y. Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2012.

Ünverdi, Veysi, “Mu‘tezile’de Peygamberlerin İsmeti”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15/1 (2015), ss. 71-111.

Walzer, Richard, *Greek into Arabic-Essays on İslamic Philosophy-*, Harvard University Press, Cambridge 1962.

Watt, W. Montgomery, *Hz. Muhammed Mekke’de*, çev. Süleyman Kalkan, KURAMER Yayınları, İstanbul 2016.

- Watt, W. Montgomery**, *Hız. Muhammed Medine’de*, çev. Süleyman Kalkan, KURAMER Yayınları, İstanbul 2016.
- Watt, W. Montgomery**, *Hız. Muhammed: Peygamber ve Devlet Adamı*, çev. Erdem Türközü, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- Wessels, Antonie**, “[Hz.] Muhammed’in Hayatına Dair Arapça Yazılmış Modern Biyografiler”, çev. İlhami Oruçoğlu, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/2 (2005), ss. 185-194.
- Vural, Mehmet**, “Meşşâî Filozofları ve Spinoza’da Nübüvvet Nazariyesi” *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 1/5 (2013), ss. 53-83.
- Yar, Erkan**, “Müslüman Kelamında Elçilik”, *İslâm’da Peygamber İnancı*, ed. İbrahim Coşkun, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009.
- Yaran, C. Sadık**, *İslam Ahlâk Felsefesine Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul 2018.
- Yardım, Ali**, *Peygamberimizin Şemâili*, Damla Yayınevi, İstanbul 2011.
- Yavuz, S. Sabri**, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, Pınar Yayınları, İstanbul 2012.
- Yavuz, Y. Şevki**, “İslam Tarihinin İlk Üç Asrında Mucize Algısı Üzerine Bazı Değerlendirmeler” isimli tebliğin müzakeresi, *Din Dilinde Mucize*, KURAMER Yayınları, İstanbul 2015.
- Yavuz, Y. Şevki**, “Kelâmda Peygamberlik ve Vahiyle İlgili Kavramsal Çerçeve” *Vahiy ve Peygamberlik*, KURAMER Yayınları, İstanbul 2018.
- Yavuz, Y. Şevki**, “Delâilü’n-Nübüvve”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, IX/115-117.
- Yavuz, Y. Şevki**, “Peygamber”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, XXXIV/257-262.
- Yıldırım, Ahmet**, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, TDV Yayınları, Ankara 2013.
- Yıldırım, Ramazan**, *Mutezile’nin Kelâmî Polemikleri-Hâkim el-Cüşemî Örneği-*, İşaret Yayınları, İstanbul 2016.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ**, *İthafî’s-Sadeti’l-Muttakîn bi-Şerhi İhyâi Ulûmi’d-Dîn*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, (I-X), Beyrut 2002.
- Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer**, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvîl fî Vucûhi’t-Te’vîl*, çev. Muhammed Coşkun vd., YEK Yayınları, (I-VI), İstanbul 2016.
- Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer**, *Kitâbu’l-Minhâc fî Usûli’d-Dîn*, thk. Sabine Schmidtke, Beyrut 2007.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öz Geçmiş

İbrahim TOPRAK

Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

SİNOP

e mail: itoprakilhyt@gmail.com

1985 yılında Samsun’da doğdu. 2001 yılında Samsun Merkez İmam-Hatip Lisesi’nden, 2007 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 2007-2016 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde önce imam-hatip, daha sonra ise müezzin olarak görev yaptı. 2007 senesinde Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kelam Bilim Dalı’nda başladığı yüksek lisans eğitimini 2010 yılında “Cennet ve Cehennem Ebediliği” isimli teziyle tamamladı. 2014 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kelam Bilim Dalı’nda başladığı doktora eğitimini 2020 yılında “Hz. Muhammed’in Nübüvvetine Delil Olan İnsanî Özellikler” isimli çalışmasıyla tamamladı. 2016 yılında Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne Araştırma Görevlisi olarak atandı ve halen bu görevi sürdürmektedir. Arapça ve İngilizce bilmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.